

НМ ЛИБРИС • ОДБОР ЗА СТАНДАРДИЗАЦИЈУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

ОДЛУКЕ ОДБОРА ЗА СТАНДАРДИЗАЦИЈУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Приредили
Вељко Брборић
Јован Вуксановић
Милан Тасић
Срето Танасић

Поводом 20 година од оснивања

Одлуке Одбора за стандардизацију српског језика

Штампање књиге финансијски је подржало Министарство културе и информисања Републике Србије.

Ова књига се не сме без дозволе аутора, ни у целини ни у деловима, умножавати, прештамповати нити преносити ни у једном облику нити икаквим средством. Она се без одобрења издавача не сме ни на који други начин нити икаквим другим средствима дистрибуирати нити пак умножавати. Сва права на објављивање ове књиге задржавају аутори и издавач према одредбама Закона о ауторским и сродним правима.

ОДЛУКЕ ОДБОРА ЗА СТАНДАРДИЗАЦИЈУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Поводом 20 година од оснивања

Приредили
Вељко Брборић
Јован Вуксановић
Милан Тасић
Срето Танасић

НМ либрис
Одбор за стандардизацију српског језика
Београд, 2017

САДРЖАЈ

Одбор за стандардизацију српског језика – двадесет година од оснивања (Срето Танасић)	9
--	---

ДОКУМЕНТИ

Споразум о оснивању Одбора за стандардизацију српског језика	15
Програм рада Одбора за стандардизацију српског језика	19
Пословник	22
Чланови Одбора за стандардизацију српског језика	24

ОДЛУКЕ ОДБОРА ЗА СТАНДАРДИЗАЦИЈУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Бошњачки или босански језик; сат или час; јеврејски, хебрејски (језик) или Иврит (Одлука бр. 1)	29
У одбрану достојанства српске језичке науке (Одлука бр. 2)	40
Акционарско, деоничко или деоничарско друштво (Одлука бр. 3)	45
Спој незнања, измишљања и ароганције (Одлука бр. 4)	47
Исправка (Одлука бр. 5)	50
Нова писменост (Одлука бр. 6)	52
Закључак Комисије за синтаксу (Одлука бр. 7)	58
О правописним приручницима (Одлука бр. 8)	59
Црта и цртица (Одлука бр. 9)	63
Маркетиншка терминологија (Одлука бр. 10)	69
Име језика на страним универзитетима (Одлука бр. 11)	74
Ружење српске језичке културе (Одлука бр. 12)	81
Ружење српске језичке културе (II) (Одлука бр. 13)	85
Терминологија у хомеопатији (Одлука бр. 14)	90
Обратни речник српскога језика (Одлука бр. 15)	93
Нарушавање уставних оквира статуса српског језика (Одлука бр. 16)	95
Случајност која се могла избећи (Одлука бр. 17)	100

Окончан велики подухват (Одлука бр. 18).	102
Званични језик је српски а примарно писмо ћирилица (Одлука бр. 19).	107
У српском је евро (Одлука бр. 20).	110
Обавезни примерак и у електронској форми (Одлука бр. 21)	112
Озваничење новог правописног програма (Одлука бр. 22).	114
О односу између да-конструкције и инфинитива у српском језику (Одлука бр. 23).	117
Поуздана и научно утемељена аргументација (Одлука бр. 24)	122
Законски текст латиницом: лоша инерција, одавно лишена смисла (Одлука бр. 25)	126
Називи језика, а не дефиниције (Одлука бр. 26)	129
Српски језик у Лондону (Одлука бр. 27)	134
Семинар српске језичке културе (Одлука бр. 28)	140
О деклинацији презимена женских особа (Одлука бр. 29)	145
Невоље с називом државне заједнице (Одлука бр. 30)	149
Потребна је деликатнија интерпретација (Одлука бр. 31)	156
О језику Црногораца (Одлука бр. 32)	159
Уставне одредбе о језику (Препорука за Србију) (Одлука бр. 33)	162
Уставне одредбе о језику (Препорука за Црну Гору) (Одлука бр. 34)	166
Људска права нису само индивидуална него су и колективна (Одлука бр. 35)	170
Још једном о језику Бошњака, с посебним освртом на његов положај у основним школама Републике Српске (Одлука бр. 36)	174
Мана за чије отклањање треба сачекати срећнија времена (Одлука бр. 37)	178
Укидања ијекавице заиста није било (Одлука бр. 38)	184
Људско биће није исто што и хумано биће (Одлука бр. 39)	190
Недопустиво занемаривање националног језика (Одлука бр. 40)	195
Називи слова у ћирици (Одлука бр. 41).	199
Вишеструко корисна књига и за науку и за праксу (Одлука бр. 42).	207
Значајан помак у односу на претходне радове и књиге из творбе речи (Одлука бр. 43)	210
Прецизирање и оснаживање послова око нове редакције правописа (Одлука бр. 44)	213
Важност решавања и ситница језикословних (Одлука бр. 45)	218
Готово увек — прво име па презиме (Одлука бр. 46)	222

Боље ћирилички и латинички него ћирилични и латинични (Одлука бр. 47)	225
Не видимо разлога за латиницу (Одлука бр. 48)	230
Ситнице језикословне такође је пожељно стандардизовати (Одлука бр. 49)	233
Боље је рећи <i>godajina vrednosti</i> (Одлука бр. 50)	237
Придев нематеријалан није подесан за превођење тако важних синтагми (Одлука бр. 51)	239
Двословне скраћенице не функционишу (Одлука бр. 52)	242
За уједначавање назива министарстава (Одлука бр. 53)	244
Оправдане замерке (Одлука бр. 54)	247
Разграничење деклинационих образаца (Одлука бр. 55)	251
О службеном језику и писму у Републици Србији (Одлука бр. 56) . . .	253
Како именовати занимања и титуле женских особа (Одлука бр. 57) . .	256
Испуњена национална обавеза од првенственог значаја (Одлука бр. 58)	264
Место енклитике у реченици (Одлука бр. 59)	267
Језик родне равноправности (Одлука бр. 60)	272
Српски еквиваленти енглеских израза <i>safety, security</i> и <i>safety management</i> (Одлука бр. 61)	275
Поводом конструкције за + инфинитив у српском језику (Одлука бр. 62)	279
Нова српска граматика с наглашеним нормативним приступом (Одлука бр. 63)	282
Споменик београдском читачу или читаоцу (Одлука бр. 64)	285
О статусу босанског или бошњачког језика (Одлука бр. 65)	287
Зависна реченица с везником <i>bez ga</i> (Одлука бр. 66)	291

ОДБОР ЗА СТАНДАРДИЗАЦИЈУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА – ДВАДЕСЕТ ГОДИНА ДЕЛОВАЊА

Још није био на помолу крај поигравању тла широм простора које покрива српски језик када се родила и остварила замисао да се оснује Одбор за стандардизацију српског језика. Основан је пре двадесет година, 12. децембра 1997. године, с циљем да окупља стручњаке и институције са српског језичког и говорног подручја који се научно баве изучавањем српског језика – ради језичког планирања које би водило адекватној језичкој политици и пракси, обезбеђивању статуса српског језика као националног, како би се планирали и истицали приоритети његовог проучавања ради осавремењавања стандарднојезичке норме. Оснивачи Одбора су три академије наука и уметности (САНУ, ЦАНУ и АНУРС), Институт за српски језик САНУ и Матица српска, факултети из Србије, Републике Српске и Црне Горе на којим се студира и изучава српски језик, те Српска књижевна задруга. Одбор представља стручно тело које обједињује највећи број институција и појединаца од струке, који су постигли готово једногласан став о најважнијим питањима у вези са статусом српског језика у Србији и на целокупном српском говорном подручју. Задатак Одбора је и да предлаже мере које би унапредиле положај и значај српског језика. Такође, неподељено је мишљење струке да се о српском језику и ћирилици мора водити стална и организована брига, како на плану његовог изучавања на свим нивоима тако и на осавремењавању и популарисању његове норме.

Одбор полази од неспорне чињенице да језичку политику воде заједно држава и струка: језичко планирање врши струка у тесној сарадњи с државом, а језичку политику утврђује и проводи држава у тесној сарадњи са струком. Први председник Одбора био је академик Павле Ивић – од оснивања 1997. до своје смрти 1999, затим академик Милка Ивић до јануара 2001, а отада је на његовом челу академик Иван Клајн.

На подстицај Одбора, од оснивања до данас, урађен је и објављен низ капиталних дела нужних за осавремењавање стандарднојезичке норме: *Образложни речник српског језика* Мирослава Николића (2000), *Речник српског језика* у редакцији Мирослава Николића (2007, 2011). У едицији „Прилози

граматици српског језика“ објављена је у две књиге *Творба речи у савременом српском језику* академика Ивана Клајна (2002. и 2003), *Синџакса савременог српског језика: њросџа реченица* групе аутора, у редакцији академика Милке Ивић (2005), *Лексиколоџија српског језика* Рајне Драгићевић (2007), *Фонолоџија српског језика* Драгољуба Петровића и Снежане Гудурић (2010), а у штампи је *Сложена реченица у српском језику* групе аутора, у редакцији академика Предрага Пипера. Такође, на подстицај Одбора приређена је измењена и допуњена верзија *Правоииса српског језика* у издању Матице српске (2010) и његова ијекавска верзија (2014). На крају, објављена је *Нормативна џрамаџика српског језика* у екавској и ијекавској верзији академика Предрага Пипера и Ивана Клајна (2013). Објављен је и велики број монографија и студија о различитим питањима савременог српског језика, које представљају научну подлогу за осавремењавање и допуну језичке норме. Објављено је више књига Списа Одбора.

Поред ових послова, Одбор се стално бавио и појединачним питањима српског језика која намеће свакидашњица. То су питања која се тичу статуса неке језичке појаве у стандардном језику или статуса српског језика и писма на српском језичком простору или у свету, посебно у славистичким центрима. Одбор своја саветодавна мишљења и препоруке о тим питањима најчешће износи у виду тзв. одлука; досад их је објавио шездесет шест – у средствима информисања и часописима, а најважније од њих доставља и одговарајућим министарствима. Одбор своје ставове износи и у другим видовима – у препорукама, мишљењима и сл. о појединим питањима, затим у виду одговора на питања појединаца, институција и државних органа.

Одбор у своме раду полази од становишта да је струка дужна да држави стоји на располагању код утврђивања и провођења језичке политике. Зато је у протеклим годинама разматрао многа питања која се тичу статуса српског језика и писма у Србији и на другим деловима српског језичког простора, као и положаја српског језика у славистичким центрима у свету. Вреди рећи да је Одбор давао своја мишљења и предлоге у вези с тим – и када држава није имала довољно слуха за мишљење струке. Сведоци смо да су неке државне одлуке из домена језичке политике усвојене без консултовања струке донеле тешке и тешко поправљиве последице; на другој страни – трпимо последице што држава није у одређеним приликама деловала, и кад је Одбор то предлагао. То је зато што у Србији после распада државе Југославије није било утврђене језичке политике.

Без обзира на ову чињеницу, Одбор није одустајао од ангажовања око ових питања – везаних за статус српског језика у најширем значењу те речи; радио је на испуњавању обавеза које су пред њега постављене приликом оснивања. Напореџо с праћењем језичке проблематике и давањем мишљења кад је сматрао да је то потребно или кад му се неко обраћао за савете, Одбор је

покушавао и да сагледа проблеме с којим се суочавамо кад је посреди национални језик и да понуди одговоре који би помогли у осмишљавању српске језичке политике. У последње време Одбор је био саорганизатор неколико научних скупова о најактуелнијим питањима језичке политике. Тако је 2013. у САНУ, са још неколико институција оснивача и Одбором „Ђорђе Зечевић“ за неговање и унапређење ћирилице, одржан научни скуп под називом „Српски језик и актуелна питања језичке политике“, 2015. скуп под називом „Српски језик и актуелна питања језичког планирања“, опет у САНУ, а 2017. одржан је округли сто „Српски језик и српско писмо данас“ у АНУРС у Бањој Луци.

Сматрамо да је крајње време да држава преузме свој део одговорности за статус српског језика, за утврђивање и провођење језичке политике, да се истакне политичка воља унутар српске друштвене и политичке заједнице и да се доведе у хармонију са струком како би се трајно водила брига о статусу српског језика и писма. Данас, двадесет година од оснивања Одбора, има назнака да је у нашој држави, и у Републици Српској, сазрела свест о значају српског језика као националног језика за очување националног идентитета па и суверенитета и назире се опредељеност највиших државних органа за приступ изради националне језичке политике, у чему се види и Одбор за стандардизацију српског језика.

Одбор данас окупља велики број српских језичких стручњака и све релевантне институције и већ после првих година деловања постао је ауторитативно тело, које се не цени само на просторима српског језика, већ је изазивао суревњивост, и поштовање, код стручњака у окружењу, посебно из земаља које баштине исти некад заједнички нам језик. Са задовољством се може констатовати да је данас сагласност српских лингвиста о значају Одбора и потреби његовог деловања на остваривању задатака који су утврђени пре двадесет година и већа него у време његовог оснивања.

Прилика је ово и да констатујемо да данас са нама није више чланова Одбора из првог његовог састава: академик Павле Ивић, академик Милка Ивић, академик Новица Петковић, научни саветник др Драго Ђупић, научни саветник др Егон Фекете, проф. др Јован Јерковић, проф. др Милан Драгичевић, те мр Бранислав Брборић, члан Одбора и његов први секретар. Нису међу нама ни сви тадашњи челници установа које су оснивачи Одбора, као и већи број чланова појединих комисија у оквиру Одбора. Данас, кад се присећамо оснивања Одбора и осврћемо на пређени пут и постигнуте резултате, осећамо потребу да се захвалимо свима оним који нису са нама, да искажемо своје велико поштовање према њиховом делу.

После двадесет година рада Одбора за стандардизацију српског језика са задовољством можемо констатовати да је он учинио много; многа питања у вези са статусом и(ли) функционисањем српског језика не би била покренута

ни решена без њега, многа капитална дела настала су на његов подстицај. Одбор је препознат у научним и културним круговима на српском језичком простору; заслуга је и његова што су одговорни представници државе у Србији и Републици Српској схватили значај српског језика и потребу за осмишљавањем српске језичке политике за целокупан српски језички простор. То нам даје снагу да у наредним годинама и деценијама радимо и снажније и организованије, саборно, на остваривању задатака који стоје пред Одбором, а његов значај и улога данас нису мањи, већ – напротив – већи, исто тако и изазови.

Чврсто верујемо да Одбор има будућност и то ће зависити од нас појединачно, и од институција које су га основале, али и од државних власти. Он је попунио једну празнину која је постојала; представља важну и нужну спону између науке и државе у оном сегменту државне и националне политике који се тиче српског језика као националног језика. Потребно је именовати нове чланове комисија, тј. потребно је Одбор подмладити и оснажити. То је важан услов да би Одбор убудуће испуњавао задатке ради којих је основан.

Срејшо Танасић

ДОКУМЕНТИ

Полазећи од потребе за обједињавањем стручњака за српски језик и институција које се научно баве српским језиком на целокупном његовом говорном простору, као и од потребе за језичким планирањем које би водило адекватној језичкој политици и пракси, нарочито нужној у новим државним приликама и новонастајућим међународним околностима, а на предлог председника трију академија и Матице српске, Српска академија наука и уметности (САНУ), Црногорска академија наука и умјетности (ЦАНУ) и Академија наука и умјетности Републике Српске (АНУРС), Матица српска, Институт за српски језик у Београду, филолошки факултети у Београду, Новом Саду, Никшићу, Нишу, Српском Сарајеву и Бањој Луци, као и Универзитет у Крагујевцу и Српска књижевна задруга у Београду — закључили су

СПОРАЗУМ О ОСНИВАЊУ ОДБОРА ЗА СТАНДАРДИЗАЦИЈУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Члан 1.

Циљеви Споразума о оснивању Одбора за стандардизацију српског језика (у даљем тексту: Одбор) јесу:

— обједињавање људи од науке и струке као и њихових институција на целокупном говорном простору српског језика како би програми истраживања стандарднојезичке и комуникацијске проблематике били што плодотворнији;

— систематско нормирање српског језика, с екавским и ијекавским изговором, свеобухватно и у појединостима, и израда одговарајућих докумената и приручника, као и доношење аката који би обезбеђивали проходност меродавних иновација у нормативистици и језичкој пракси;

— доприношење међународној сарадњи домаћих институција и стручних појединаца са странама и уклапању српског језика и србистике у међународне пројекте и стандарде, термилошке, комуникацијске и информатичке, а, када је неопходно, и оглашавање у међународним форумима, агенцијама и институцијама;

— унапређивање сарадње с државним органима како би србистика, и материјално, и кадровски, и програмски, могла јачати и оспособљавати се за адекватно реаговање на нове изазове, процесе и програме који се, и зависно од технолошких (р)еволуција и независно од њих, намећу или се могу наметати на домаћој и међународној сцени.

Члан 2.

Имајући у виду кадровске могућности и разлоге практичности, оснивачи Одбора именовали су по два члана из САНУ, Матице српске и Института за српски језик у Београду, као и са Филолошког факултета у Београду и Филозофског факултета у Новом Саду, односно по једног члана Одбора из ЦАНУ и АНУРС, као и са Филозофског факултета у Никшићу, Филозофског факултета у Нишу, Филолошког факултета у Приштини, Филозофског факултета у Бањој Луци, Универзитета у Крагујевцу и Српске књижевне задруге у Београду.

У случају оснивања нових универзитетских центара, односно катедара и института за србистику, на њихов захтев број чланова Одбора може се повећати.

Члана Одбора може разрешити само институција која га је именovala. Члан Одбора може поднети оставку на чланство у Одбору и образложити је усмено или писмено. Одбор може предложити оснивачу да замени свог члана, односно своје чланове Одбора.

Члан 3.

Одбор је заједничко радно тело оснивача. Одбор нема статус правног лица.

Одбор се састаје по потреби а најмање једном годишње. Одбор ради у пленуму и у комисијама, у чијем саставу могу бити и стручњаци који нису чланови Одбора.

Стручно-административне послове за Одбор обавља Институт за српски језик у Београду.

Одбор се састаје у Београду, а по потреби може се састајати и другде.

Одбор обавештава јавност о своме раду.

Одбор има свој Пословник.

Члан 4.

О свом раду и његовим резултатима Одбор обавештава надлежне државне органе (министарства СРЈ, Републике Србије, Републике Црне Горе

и Републике Српске). Представници тих органа, или једнога од њих који одреди надлежна влада, могу присуствовати седницама Одбора и учествовати у његовом раду, јер језичка стандардизација није само лингвистички него је и најшири друштвени, социокултурни и цивилизацијски процес.

Члан 5.

Путовање на седнице Одбора и боравак чланова изван пребивалишта финансирају оснивачи, покривајући дневнице и подвозно-боравишне трошкове чланова које су они именовали. Трошкове стручно-административних послова сноси Институт за српски језик.

Члан 6.

Овај споразум ступа на снагу чим га потпишу овлашћени представници САНУ, ЦАНУ и АНУРС, као и половине осталих оснивача.

У Београду, 12. децембра 1997. године

За Српску академију наука и уметности

A. Jecanić

За Црногорску академију наука и уметности

Драгушин Ђ. Буковић

За Академију наука и уметности Републике

Српске
Кешер Младен

За Матицу српску

Ђонгаз Јовановић, савјетник

За Институт за српски језик у Београду

С. Симић

За Филолошки факултет у Београду

Милош Милошевић

За Филозофски факултет у Новом Саду

Милош Милошевић

За Филозофски факултет у Никшићу

Б. Савић

За Филолошки факултет у Дриштини

Милош Милошевић

За Филозофски факултет у Нишу

Јасмина Стојић

За Филозофски факултет у Српском Сарајеву

Драгомир Стојић

За Филозофски факултет у Бањој Луци

Милош

За Универзитет у Крагујевцу

Свој. Милошевић

За Српску књижевну задругу у Београду

Носић Милошевић

Ђорђе савјетник Милошевић

ПРОГРАМ РАДА ОДБОРА ЗА СТАНДАРДИЗАЦИЈУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

1. Одбор ће, преко своје Комисије за односе с јавношћу и решавање неодложних питања и Института за српски језик у Београду, који обавља стручно-административне послове Одбора, пратити и подстицати рад комисија и успостављање чвршћих програмских и радних веза с оснивачима, јер је огромна већина чланова запослена у оснивачким установама.

2. Одбор ће пратити и подстицати рад на хитном остваривању библиографских пројеката, укључујући и онај свеобухватни (компјутерски) ако се покаже да је он спреман за извођење и да се могу прибавити новчана средства.

3. Одбор ће пратити и подстицати рад на већ прихваћеним капиталним пројектима (две синтаксе, творба речи, фонологија, једнотомни речник, обратни речник, двојезични речници, заокруживање правописног комплекса). Одбор ће настојати да се нађе радно језгро и за непокривене капиталне пројекте (морфологија, акценатски речник и др.).

4. Инсистирајући на самосталности и иницијативности комисија и њихових чланова, Одбор очекује да се сваки члан бар једном годишње огласи у двама часописима који се баве (и) нормативистиком (*Наш језик* и *Језик данас*), што никако не значи да не би требало да се они, и с нормативним прилозима, оглашавају и другде, на домаћим и међународним скуповима, у другим часописима, у настави, у јавним гласилима и другде.

5. Од својих чланова који раде у настави Одбор очекује да мотивишу студенте за проучавање нормативних питања и њихово укључивање у нормативистички рад. Сматрајући својим програмским задатком *молићве* и *молбе*, Одбор *моли* своје чланове и осниваче да држе у глави идеју о подизању стандардношког и језикословног подмлатка уопште, јер без тога неће моћи ни у догледно време ни у даљој будућности одговарати на стандардношкоке изазове. У те изазове спада и продор најмоћнијег светског језика (*lingua franca*), енглеског, у све поре планетарног па и нашег живота на говорном простору српског језика. Тај нас изазов обавезује и на што боље познавање тог језика али и на заштиту српског језика. Продор енглеског нарочито погађа термилошки појмовник и упућује нас на активирање творбених моћи српског језика. Оне су биле занемариване због робовања првобитном

фолклорном разумевању творбе речи и изградње стандардног језика на народној основи уз искључив ослонац на изворне говоре села уместо на осамостаљени идиом образованих слојева града; и биле су запуштене због одупирања хрватском књишком претеривању с неологизацијом, понекад карикатуралном и нагрдном. Шта год мислили о хрватском и бошњачком стандардном идиому, који су у многим погледу неједнаки ентитети, ми их не можемо оспорити, а још мање „укинути“, али можемо пратити њихов развој.

6. Одбор очекује од својих чланова и чланова комисија да допринесу неопходном терминолошком разграничењу (језички стандард / стандардни језик : језик књижевности / књижевни језик : супстандардни језички израз[и] : дијалекти) и оном разумевању стандардолошког посла које је назначено у првој одлуци Одбора (завршно поглавље, одмах после потпоглавља 3.6), што никако не подразумева „хајку“ на било шта, „прогон“ или „укидање“ било чега, па ни *укидање* традиционалног значења термина *књижевни језик*. Најкраће речено — Одбор се неће бавити никаквим укидањем, већ само сређивањем и уређивањем српскога стандардног језика са оба његова изговора (екавица и ијекавица) и оба његова писма (ћирилица и латиница).

7. Одбор такође очекује од својих чланова и чланова комисија да у својим установама и изван њих допринесе атмосфери сарадње, разумевања, толеранције и саборности, без обзира на атмосферу на друштвеном макроплану и у друштвеним микројединицама. Одбор не може битно утицати на развој друштвених прилика, често обележених острашћеношћу и несаборношћу наших људи, али понешто може и мора утицати, и то у правцу који призива слогу, а не потпирује сукобе. Стварање боље атмосфере само је по себи програмски задатак првог реда.

8. Одбор *умољава* све председнике комисија да прате и подстичу рад на остваривању прихваћених програма и да о томе извештавају Комисију за односе с јавношћу и решавање неодложних питања, а преко ње, или непосредно, све чланове Одбора и његове осниваче.

9. Одбор *загужује* Комисију за односе с јавношћу да на основу увида у досадашња нормативна решења која се тичу ситница језикословних и властитих процена њихове важности, разуме се у сарадњи с другим комисијама, приступи изради *картошке језичких јојединости* која би се доставила члановима Одбора и његових комисија како би се подстакло рашчишћавање (и даље) нерешених питања. Наиме, одлуке Одбора — односно његови *сјавови*, *мишљења*, *јрејорукe*, *саојшћења*, *рејовања* и *исјравке* — могли би више него досадашњи мање обавезни појединачни нормативистички захвати утицати на побољшање јавне речи у свим регистрима и подрегистрима (стиловима и подстиловима) стандардног језика. Споменути упитник не мора бити коначан и свеобухватан, јер се може мењати и дограђивати кад год се уочи потреба за тим.

10. Одбор ће настојати да преко надлежних државних органа у Савезној Републици Југославији (СРЈ),* односно у Републици Србији (РСБ) и Републици Црној Гори (РЦГ), као и у Републици Српској (РСп), те преко спонзора, прибавља неопходна новчана средства за рад Одбора и што боље и плодотворније обзнањивање његових резултата. Одбор ће такође настојати да изван његовог видног поља не остану ни језички проблеми делова нашег народа у старој и новој дијаспори.

11. Одбор ће, исто тако, настојати да се сваки верификовани рад који произађе из делатности Одбора, његових комисија и појединаца, на одговарајући начин награди. Одбор ће сарађивати с издавачима капиталних дела на пољу језичке стандардизације (монографских публикација о којима је било речи у тачки 3. овог програма) и језичке културе уопште, како би се, уз прибављање материјалних средстава и одговарајућих мишљења Одбора, испословала што приступачнија цена сваке монографије и њена што боља проходност у јавном животу.

12. Пошто је на неким седницама комисија било примедба на ретко састајање Одбора, настојаће се да, у раздобљу које је пред нама, пленумске седнице буду чешће. Било је и примедба да неке књиге нису стизале до оних којима су биле намењене. Одбор ће усредсредити своју пажњу и на то да књиге обавезно стижу у руке чланства, укључујући и спремност да сви стручњаци везани за рад Одбора уредно примају *Наш језик* и *Језик данас*.

* У међувремену, Србија и Црна Гора постале су самосталне државе.

На основу члана 3. Споразума о оснивању Одбора за стандардизацију српског језика (у даљем тексту: Одбор), Одбор на својој првој, конститутивној седници доноси

ПОСЛОВНИК

Члан 1.

Одбор ради у пленумским седницама и у комисијама које образује за поједина подручја нормативне проблематике. На својој првој седници Одбор формира Комисију за односе с јавношћу и решавање неодложних питања, која могу искрсавати између седница Одбора.

Члан 2.

Одбор бира председника, који води седнице и усмерава рад Одбора. Седнице заказује председник на предлог једног од оснивача ила по сопственој иницијативи. Одбор бира и потпредседника, који помаже председнику у његовом раду и замењује га у случају одсутности. Одбор бира и секретара, који обавља или организује обављање стручно-административних послова. Секретар може, али не мора, бити члан Одбора. Председник, потпредседник и секретар Одбора бирају се на четири године и могу бити поново бирани.

Члан 3.

Одбор доноси одлуке које се упућују оснивачима и јавности у виду ставова или закључака, односно мишљења или препорука.

Одлуке се доносе споразумевањем чланова Одбора. У изузетним случајевима, ако се укаже прека потреба, чланови Одбора, на предлог председника, могу се изјашњавати и гласањем.

Одлуке се доносе ако седници присуствује најмање половина чланова Одбора.

Члан 4.

На седници Одбора води се записник, који се доставља члановима Одбора. Кад је реч о питањима од посебног значаја, записник се доставља и оснивачима.

Члан 5.

Резултате рада Одбора објављује Матица српска или Институт за српски језик у својим гласилима или у засебним публикацијама, а кад је то у интересу језичке стандардизације, Матици се могу, као кооперанти или суорганизатори, односно као суиздавачи, придружити и други оснивачи, односно друга правна лица.

Члан 6.

За потпору своје раду Одбор ће се обраћати оснивачима, државним и другим органима, као и донаторима и другим добротворима.

У Београду,
12. децембар 1997. године

ПРЕДСЕДНИК ОДБОРА
Павле Ивић

ЧЛАНОВИ ОДБОРА ЗА СТАНДАРДИЗАЦИЈУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА*

Српска академија наука и уметности, Београд

Академик Павле Ивић

Академик Милка Ивић

Проф. др Слободан Реметић

Црногорска академија наука и уметности, Подгорица

Др Драго Ђупић

Академија наука и уметности Републике Српске, Бања Лука

Проф. др Новица Петковић, дописни члан АНУРС

Матица српска, Нови Сад

Академик Иван Клајн

Проф. др Јован Јерковић

Институт за српски језик САНУ, Београд

Др Егон Фекете

Проф. др Мирослав Николић

Филолошки факултет, Београд

Проф. др Даринка Гортан-Премк

Проф. др Милорад Дешић

* Наведени су чланови Одбора из 1997. године.

Филозофски факултет, Нови Сад

Проф. др Драгољуб Петровић
Проф. др Мато Пижурица

Српска књижевна задруга, Београд

Мр Бранислав Брборић

Филолошки факултет, Приштина

Проф. др Маринко Божовић

Филозофски факултет, Ниш

Проф. др Слободан Марјановић

Универзитет у Крајевцу

Проф. др Живојин Станојчић

Филозофски факултет, Никшић

Проф. др Бранислав Остојић, дописни члан ЦАНУ

Филозофски факултет, Источно Сарајево

Проф. др Милош Ковачевић

Филозофски факултет, Бања Лука

Проф. др Милан Драгичевић

ОДЛУКЕ
ОДБОРА ЗА СТАНДАРДИЗАЦИЈУ
СРПСКОГ ЈЕЗИКА

БОШЊАЧКИ ИЛИ БОСАНСКИ ЈЕЗИК; САТ ИЛИ ЧАС; ЈЕВРЕЈСКИ, ХЕБРЕЈСКИ (ЈЕЗИК) ИЛИ ИВРИТ

Одбору за стандардизацију српског језика обратило се четворо заинтересованих људи с молбом да им се одговори на три следећа питања, да се реше три „ситнице језикословне“:

1. Дејтонским споразумом, на бившем српскохрватском говорном простору, „озваничен је“, уз српски и хрватски језик, и трећи *идиом*, такође назван језиком. Тај идиом добио је претпрошле године и свој правопис (1996), *Правойис босанскоја језика*, чији је аутор Сенахид Халиловић. По нашем мишљењу, назив *босански језик* неодржив је у српском језику. Молимо Одбор за стандардизацију српског језика да се изјасни о (не)постојању тог идиома, а нарочито о његовом имену.

2. Пре петнаестак година већи број српских лингвиста, с академиком Павлом Ивићем на челу, препоручио је Радио Београду да тачно време саопштава „сатима“, а не „часовима“. Та препорука, у своје време, примљена је и с одобравањем и с негодовањем, мада су гласови негодовања, колико се сећамо, били чујнији. Ту препоруку једно време је Радио Београд поштовао, а сада то углавном не чини. Сада је много радијских и телевизијских станица, које према тој језикословној ситници имају неједнак став. Може ли се Одбор за стандардизацију српског језика или нека од његових комисија изјаснити о тој ситници, узимајући у обзир својевремене аргументе, с евентуалним и друкчијим приступом, како бисмо се почели навикавати на реаговање Одбора и на хроничне и на акутне језичке теме?

3. Познато је да је стари хебрејски језик био мртав, али и то да га савремена јеврејска држава, звана Израел, већ пола века успешно оживљава, називајући га изворно *ивриш*. Како тај језик треба именовати у српском: *ивриш*, *јеврејски* или *хебрејски*, или како друкчије?

Молбу су потписали просветни надзорници Анђелка Петрићевић, Милена Дорић и мр Јово Вуксановић, као и Радојко Гачевић, саветник министра просвете, који напомињу да „решавање језикословних ситница, по нашем мишљењу, не треба одгађати“.

Дајемо сва три одговора, с нормативним препорукама:

1. Најпре следи одговор на питање о називу трећег језика (трећег језичког стандарда, још у настајању) на подручју Босне и Херцеговине. Тај одговор, једини у овом случају, биће сасвим једнозначан.

1.0. Кад је реч о називу трећег језика у Босни и Херцеговини, признатог и Дејтонским споразумом (признатог имплицитно, онде где је реч о доношењу тог споразума — на четири језика, на *босанском* [Bosnian], хрватском [Croatian], енглеском [English] и српском [Serbian]), у српскоме језичком стандарду, за именовање тог идиома, може се препоручити само атрибут бошњачки (*Bosniac*).

Очигледно, назив језика неопходно је ускладити с именом ново-признатог народа (*Бошњаци/Bosniacs*), јер нема разлога да у српском језику име тог народа и назив његовог језика буду у раскораку, који уноси забуну и изазива оправдану забринутост.

Образложење

1.1. Оба придева (атрибута, ктетика), *босански* и *бошњачки*, у складу су с творбом речи у српскоме језичком стандарду. Оба стоје у вези с топонимом (називом места, области, територије) *Босна*, којем претходи истоветан хидроним (назив водотока) — (река) *Босна*, односно с етницима (називима становника села, градова, области) — *Босанац* (досад веома чест, искључиво са завичајним, „земљачким“, значењем) и *Бошњак*. Реч *Босанац* изведена је од морфеме *Бос(а)н* + суфикс *-ац*, а *Бошњак* од *Босн* + суфикс *-јак*. И *Босанац* и *Бошњак* често се јављају као презимена миграната из Босне у друге пределе.

1.2. Оба придева могу стајати уз именице, бошњачки ређе (нпр. *босанске њланине*, *босански њрадови* итд., али, однедавно, *бошњачки народ* а, у складу с овом препоруком, и *бошњачки језик*). Током рата који је вођен у Босни и Херцеговини у раздобљу 1992–1995. политичке снаге и интелектуалне елите у делу становништва БиХ одлучиле су да се муслимани/Муслимани — које је бивши атеистички режим завршних 60-их година овог века прогласио народом, што је за последицу имало и правописну интервенцију у тадашњем српскохрватском језику (Муслимани) — прозову Бошњацима. С обзиром на социолингвистички распад српскохрватске (стандардно)језичке заједнице, те исте снаге сматрале су да муслимани/Муслимани/Бошњаци не могу задржати назив српскохрватски језик, који су, и пре распада бивше СФРЈ и пре рата, одлучно одбацили Хрвати, а за њима, мање одлучно, и — Срби (Законом о службеној употреби језика и писама, *Службени њласник РС*, број 45/1991), мада је сложени назив остао у Уставу Републике Србије (*Службени њласник РС*, број 1/1990). Још мање су се, у насталим приликама, могли опредељивати за оделите називе — *српски* и *хрвајски (језик)*, без обзира на генезу тог језика.

1.3. Зашто су муслимани/Муслимани/Бошњаци изабрали баш име Бошњаци — није тешко погодити, а није тешко ни у називу језика који су одабрали (*босански*) препознати њихову тежњу ка унитарној БиХ, у којој би владали и они и њихов језик. Аустроугарска је после Берлинског конгреса (1878) покушавала да називом *Бошњаци* и атрибутом *бошњачки* „покрије“ све три вере, историје и културе, и све три етно-конфесионалне групације, али то није ишло. Сада је, с Дејтонским споразумом (1995), та ствар прошла, али с разумљивом редукцијом, тј. са свођењем *Бошњака* на *муслимане*, потомке исламизираних Словена „на овим просторима“. Муслимани су, као и њихови хришћански суседи, својевремено, за домаће исламизираних судржављане, заправо суседе, суселане и суграђане, (о)лако употребљавали одредницу *Турци*, мада ти „Турци“ нису владали турским језиком, којим су говорили само спољни представници режима и њихови повлашћени домаћи миљеници. Турци су одавно отишли, али су остали засади њихове вере, историје и културе, мада не и њихов језик, осим, наравно, у виду лексичких позајмљеница.

1.4. Муслиманима/Бошњацима не може се, и кад би се хтело, забранити да свој језик, у *својем језику*, зову како хоће, дакле (и) *босански*, као што Словенцима и Словацима нико не брани да свој језик зову, изговарају и пишу изворно, готово једнако (*slovenski*, односно *slovenský*), дакле такорећи свесловенски, што су за Словенце прихватили нпр. и Хрвати, па и Руси (хрв. *slovenski*, рус. *словенский*), али то не важи за Словаке (хрв. *slovački*, рус. *словацкий*). У српском језику, као што је познато, језик Словенаца назива се *словеначки(м)*, а језик Словака — *словачки(м)*, док код нас свесловенски атрибут гласи — *словенски*. Нема, дакле, ниједнога (социо)лингвистичког разлога да се стандардни језик данашњих муслимана/Муслимана/Бошњака — који је изворно варијанта српскога стандардног језика (данас с нешто уочљивих хрватских украса, махом у лексици и стилистици, и с новом бујицом турцизама, која, с пуном обновом фонеме *x* и где јој јесте и где јој није по етимологији место [нпр. *аждаха*, *хуговица*], продире у трећи, бошњачки, језички стандард) — назива *босанским језиком*, не барем у оном језику што, након распада српскохрватске стандарднојезичке заједнице, (п)остаје српски. Назив *српски језик* и његова службена употреба уставне су категорије (Устав СРЈ, Устав РЦГ, Устав Републике Српске), поближе одређене у двама републичким законима (Закон о службеној употреби језика и писама, у Србији, и Закон о службеној употреби језика и писма, у Српској).

* * *

Кад је посреди нормативна употреба речи *саи* и *час*, ствар није, ни изблиза, тако једноставна.

2.0. Обе те речи, и *сај̄* и *час*, могу се и морају употребљавати у српскоме језичком стандарду, али је могуће и њихово редовно значењско разликовање, тачније — значењско уразличавање (семантичко диференцирање).

Тако је лексеми *сај̄* пожељно употребљавати у два термилошка значења (а. *сйрава за мерење времена* и б. *60-минућни временски одсечак*), а лексеми *час* у свима осталим, иначе веома бројним, значењима. Међу њима су и два термилошка, у синтагмама *школски час* и *полицјски час*, при чему се атрибут *школски* у првој синтагми може, без неспоразума, изоставити. Лексема *час* у значењу *60 минућа* може се допустити у административном стилу, којем и припада саопштавање тачног времена после 12 сати, дакле оних између 13 и 24, где су *часови*, макар били мање економично решење, у чешћој употреби него *сај̄и*.

Образложење

2.1. Обе речи, и *час* и *сај̄*, потпуно легитимно живе у српском језичком стандарду, при чему је значењско поље речи *час* много шире, искључиво временско, са значењима која обично нису прецизно одређена. Напротив, она су неодређена и разуђена, али у апстрактном, (искључиво) временском смеру.

2.2. Реч сат стара је *позајмљеница*, потпуно уклопљена у српски језички систем, и стандардни и супстандардни, док реч *час* припада свесловенском лексичком корпусу, али је њено значењско поље сувише расуто, те стога она није подесна за потпуно разговетно, (готово) једнозначно термилошко одређење. Реч *сај̄* сасвим је подесна за два термилошка значења: а. *сйрава за мерење времена*, често с атрибутима *ручни/цејни/зидни* (у множини *сај̄ови*), где јој је мање подесан конкурент *часовник*, иначе књишка творевина, и б. *најважнија свакодневна временска јединица*, потпуно одређеног значења, јединица која траје 60 минута и завршава се у тренутку када истекне 60. минут (у множини *сај̄и*).

2.3. Реч *час* такође се јавља у термилошким значењима, нарочито у синтагмама *школски час* (обично 45 минута) и *полицјски час* (више сати, обично ноћних, где је незамењива), док као замена за сат (у значењу 60-минутне временске јединице) — припада административном стилу, нарочито у свечаном саопштавању времена после 12 *сај̄и* (нпр. 13 *часова*, 24 *часа*), дакле у књишком начину изражавања. Ни ту није нарочито подесна, али је сте подношљива, док је у колоквијалном стилу заправо искључена (*Колико је сај̄и?* — Пет [је *сај̄и*] и *десет* [минута], а не *Колико је часова?* — *Пет* [је часова] и *десет* [минута]!).

2.4. Значењско поље лексеме *час* — која у различитим словенским језицима има различита значења — преоптерећено је *разноликим* (истосмерним, апстрактним) временским (не)одређењима:

а) временска јединица неодређеног трајања = *шрен(ушак)*, *момен(а)ш* (нпр. *У први нас час не прейознаше*);

б) време, доба уопште (нпр. *касни часови*, *вечерњи часови*);

в) време одређено за какав рад или провод (нпр. *Часове одмора обично проводим код куће*; *Часови музике много јој пријају*);

г) у бројним фраземама (изразима) лексема *час* нема значење *60 минута*: *час одлуке*, *прави час*, *самрџни час*, *сваки час*, (у) *зао час* итд.;

д) временска јединица школске наставе, која обично траје 45 минута, често нешто мање, ређе нешто више (*Данас смо љубили два часа*);

ђ) у синтагми *полицјски час* „садржи се“, као што смо рекли, више сати, обично ноћних, од пада мрака до зоре.

2.5. *Час* је, као што је речено, свесловенска реч: у словеначком, чешком и словачком језику основно значење ове речи јесте *време*. У руском је основно значење *60 минута*, и ми смо ово значење преузели од Руса, али се оно у стварном говору јавног живота никада није потврдило. Штавише, оно је остало искључиво у административном стилу, у његовом најкњишкијем слоју, као што и саопштавање (тачног) времена после поднева, после 12 сати, припада најкњишкијем слоју административног стила, па и мишљења. У колоквијалном стилу време се „природно“ броји до 12 сати, дакле само до поднева, после чега се поново креће од броја 1 па надаље — до 12 сати ноћу. Осим тога, и бројчаници справа за мерење времена обично имају 12 подељака.

2.6. Вук Караџић у своме *Српском рјечнику* (1818. и 1852. године) у значењу *60 минута* има само *саи*, док му *час* значи искључиво *шренушак*, *шачка* у *времену*, с примерима: *за час*, *за један час*, *часом*, *час прије* и *малочас*. И тиме се потврђује сазнање да је *саи* старија позајмљеница, и то народна, а *час* у 60-минутном значењу — новија, и то књишка. У вези с тим Вук Караџић полемисао је с Василијем Лазићем, који је у листу *Погунавка*, године 1845, објавио чланак „О чистоти и правилности језика србскога“, где на страници 1136 пише: „*Саи* или *сахай* је турски, а србски час.“ Вук је у раду *Писма о српском правопису*, у Бечу, 1845, на страници 46, на то јасно и категорично реаговао: „*Час* није *сахай* него само њеко врло мало вријеме. [...] Само за оне ријечи може г. Лазић, и сваки други, по правди казати да су *српске* или *српски* то и то да значе, које народ наш у језику своме заиста има и у ономе истоме значењу говори, а ко год то каже за ријечи, којијех у српскоме народном језику или нема никако или друго што значе, *онај на срамшоу своју чийашеље вара и језик наш замршује и квари.*“

2.7. Семантичко поље речи *саи* знатно је уже и своди се обично на ова два значења:

а) справа за мерење времена (*Куйио сам ручни саџи јајанске марке „сеико“*);

б) двадесетчетврти део дана, тј. 60 минута (*Колико је саџи? — Два и њеџнаесџ; Колико је џрајала џредсџава? — Више од џри саџа*. Итд.).

Истина, понекад се, али ретко, за значење а) употребљава синоним *часовник*, из којег се изводи *мајсџор за џојравке*, тј. *часовничар* (у колоквијалном стилу *саџија* уместо изворног облика *сахайџија*, у којем је фонема *x* замењена фонемом *j*, а испала је секвенца *айџ*). Ни *часовничар* ни *саџија* нису нарочито срећна решења, али нам једино она стоје на располагању. Међутим, мада *часовничар* поправља само *саџни механизам*, никад се није ни помишљало на то да се томе механизму придружи атрибут *часовнички*. (Најзад, о могућим, бољим, решењима, усклађеним с „привилегованим“ сатом [као „времемером“], као што би нпр. могли бити *саџар* или *саџ[ов]ничар*, никад се није размишљало.)

2.8. Реч *саџ* примили смо посредством Турака, али је она арапског порекла, попут неких других речи, као што су нпр. *кафа*, *алаџ*, *џеј*, *алкохол*, *кусур*, неизоставних у српскоме језичком стандарду.

2.9. „Лепоти“ и „чистоти“, тј. делотворности, српскога језичког стандарда нимало не смета реч *саџ*, која је у наш језик савршено уклопљена — и фонолошки, и морфолошки, и синтаксички. Реч *саџ* није ни боља ни гора од толиких других, домаћих или позајмљених, макар јој очит квалитет био у томе што је кратка попут низа других: *час*, *раџ*, *џад*, *раг*, *џак*, *лак*, *мак* итд. Она припада живом народном и стандардном говору широм Србије, Црне Горе и (Републике) Српске, као и у другим крајевима у бившој СФРЈ и свету где живе говорници српскога језика.

2.10. Реч *час*, наравно, крепко живи у већини других значења, а прибегавање лексеми сат у два важна значења не подразумева да се сложенице *једночасовни*, *џеџочасовни*, *осмочасовни* итд. морају аутоматски замењивати сложеницама *једносаџни*, *џеџосаџни*, *осмосаџни* итд., нити пак да се други део полусложенице *киловаџ-час* мора заменити. А кад су посредни фраземске синтагме *у добар час*, *у зао час*, *у џрави час*, лексема *час* у њима јесте незамењива. (Не може се нпр. рећи: *Стигао је у [добар, зао или џрави] саџ*.)

* * *

3. Ни на треће питање, у вези с називима језика јеврејског народа, *јеврејски/хебрејски/ивриџ*, није могуће говорити у сасвим једнозначним категоријама, нити је могуће на то питање одговорити кратко и одсечно.

3.0. Оба придева, *јеврејски* и *хебрејски*, легитимно коегзистирају у српскоме језичком стандарду, али се само *хебрејски* досад везивао за

језик. Везивао се првенствено у значењу — *језик сѝарих Јевреја*, којим су писани Стари зав(ј)ет, Талмуд и други јеврејски верски списи, а ређе се јављао у значењу везаном за религију (*јудаизам*) и културу јеврејског народа. Ти списи и њихова богослужбена употреба кроз векове омогућили су да се још у прошлом столећу јави покрет за оживљавање мртвог језика. Тај покрет имао је успеха: оживели језик успостављен је као службени језик јеврејског народа у његовој новој (обновљеној) држави, названој *Израел*, основаној после Другога светског рата.

Мада је посредни језик који није имао природног развоја, *древни хебрејски* и *савремени хебрејски* језик *један су енѝиѝеѝ (једно биће)*, *један језички сисѝем*, и у лингвистичком и у социолингвистичком смислу. Истина, потоњи је обогашен низом иновација примерених савременом животу и потребама нације, народа и државе Израел. Међутим, није било нити има разлога да евентуалном употребом синтагме *јеврејски језик* успостављамо двојезичност које нема, јер се и у Израелу под изразом *ивриѝ* разуме и одумрло и оживело језичко биће, разуме се, дакле, један језик. Томе бићу и у српскоме језичком стандарду припада један назив — *хебрејски језик*.

Придев *јеврејски* остаје на своме месту (на својим местима) — у споју са свиме другим што се односи на јеврејски народ, његову историју и културу, моћ и утицај у савременој светској привреди и трговини, науци и политици, укључујући понекад и веру и државу, па и језик (нпр. *јудаизам* је уобичајени назив за *јеврејску релиѝију*; Јапан и *Израел* званични су називи двеју савремених држава, али се прва понекад назива *Земљом излазећег сунца*, а друга *Јеврејском државом*; *хебрејски* је не само *древни јеврејски језик* него и *савремени службени језик* у Израелу).

Што се тиче изворног облика *ивриѝ*, он нам као термин није потребан, јер не означава ништа што не би било исказано изразом *хебрејски (језик)*. То не значи да писци и путописци немају право да га употребе као стилски обележен синоним, за постизање локалног колорита, онако као што понекад кажемо *касѝиљански* (за шпански језик) или *фарси* (за персијски).

Образложење

3.1. Придеви *хебрејски* и *јеврејски* истога су порекла (од грчког *Hebráios*), али су у наш језик стигли различитим путевима и с различитим значењем. Њихов међусобни однос сличан је односу између придева *беѝлехемски* и *виѝлејемски*, од којих првонаведени нема потврде у српскоме књижевном

језику, а камоли у језичком стандарду. Међутим, придев *хебрејски* одавно је примљен ученим путем; преко немачког *hebräisch*, да означава првенствено језик којим су писани Стари зав(ј)ет, Талмуд и други верски списи старих Јевреја, а ређе се употребљава за њихову религију и културу. Облик *јеврејски* дошао је усменим путем са средњогрчким изговором (без *х* и са *в* уместо *б*); употребљава се као етнички придев према именицама *Јевреј(ин)*, *Јеврејка*. Као назив језика није употребљаван, будући да су Јевреји донедавно говорили или језицима земаља у којима су живели или *јидишом* (јеврејско-немачким), односно *ладином* (јеврејскошпанским). Ипак, у наше време ситуација се изменила. Јидиш и ладино практично су изумрли, а међу Јеврејима јавио се покрет за оживљавање мртвог хебрејског (још од почетка XIX века, а поготову по досељавању циониста у Палестину), и он је данас државни и говорни језик у Израелу.

3.2. О устаљености термина *хебрејски* у нашој лингвистичкој литератури сведоче, између осталог, *Мала енциклопедија* Просвете (под одредницом *Јевреји*), *Кембричка енциклопедија језика* Дејвида Кристала (Нолит, Београд 1997: „Индекс језика“ на стр. 455 показује да се термин *хебрејски* јавља на тридесетак места у књизи, док нема термина *јеврејски* нити *ивриш*) или студија Ранка Бугарског *Језици* (III издање, Београд 1997: види посебно на стр. 18 и 72–73). У прилог облику *хебрејски* говоре и изведени термини *хебраизам* (позајмљеница из хебрејског језика, а у другом значењу верско, морално или филозофско учење старих Јевреја), *хебраиста* (стручњак за хебрејски језик или културу), *хебраистика*, *хебраистички*. Речници нам у овом погледу, нажалост, нису од велике помоћи јер речник Матице српске, довршен пре више од двадесет година, дефинише *хебрејски* као придев „који се односи на Хебреје, јеврејски, жидовски“, а лик *Хебреји* даје као синоним за облике Јевреји или Жидови, што може делимично важити за употребу у Хрватској, али никако у Србији, Црној Гори и Српској. Вујаклијин *Лексикон страних речи и израза* (Београд 1991. године) нема одредница *хебрејски* и *јеврејски*, а има *ивриш*, с дефиницијом „модернизовани хебрејски језик, службени језик у Израелу“.

3.3. Непостојање облика *Хебреј(и/н)* у Србији, Црној Гори и Српској није сметња за употребу придева *хебрејски*. Наиме, без обзира на своје накнадно „васкрсавање“ после вишевековне паузе, хебрејски се и данас, због недовољно живих комуникација с Израелом, схвата претежно као мртав или бар као класични језик (нпр. на богословским факултетима, где се изучава напредо с грчким, латинским и старословенским). За мртве језике, подударност између њиховог назива (лингвонима) и имена народа (етнонима) није неопходан канон. Примера ради, језик којим су говорили стари Римљани називамо *лајтински*; старе Грке често називамо Хеленима (Јелинима), али се придев *хеленски* (*јелински*) готово никада не примењује на језик; најзад, лингвониму *санскриш* не одговара име народа.

3.4. За израз *ивриџ* треба уочити да је по врсти речи именица. Именички називи обично постоје само за мали број егзотичних језика, нпр. *урду*, *африканс*, *свахили*, док иначе велику већину језика означавамо придевским називима на *-ски*. Ти називи се редовно употребљавају и као именица (нпр. *Руски* је леп језик; То је превод *с француској* на *срџски*), док обрнуто није могуће. Ако би се *ивриџ* редовно употребљавао, било би неопходно сковати и назив *ивриџски* (уп. санскрит — *санскриџски*). Али, како је речено, не би требало да *ивриџ* има терминолошки статус у српском језику, јер, поред назива *хебрејски*, употреба и другог назива истог језика могла би изазивати само забуну.

3.5. У језику српске књижевности, као и у супстандардном језичком изразу, понекад се срећу и турцизми *Чифуџин/Чивуџин*, *чифуџски/чивуџски*. Они данас имају пејоративну конотацију, врло ретко се јављају у савременом језику, и као изразито супстандардне лексеме не долазе у обзир за лингвистичку терминологију.

Изрази *Жидов* и *жидовски* постоје, напореда с другима, и у другим словенским језицима (руском, пољском, бугарском и др.). Мада су етимолошки везани за јеврејску религију (јудаизам), или баш зато, они се у речницима појединих словенских језика означавају као застарели или погрдни (пејоративни). У хрватском језичком стандарду ти су називи нормативни, док се називи Јевреји и јеврејски жигошу као србизми. Називи *Жидов* и *жидовски* у српском језику, књижевном и супстандардном, ретка су појава, везана за публикације из раздобља српско-хрватске стандарднојезичке симбиозе, којју је обележавала употреба назива *срџскохрвајџски језик*. Наводимо их као сведочанство о слојевитости језичког феномена, који нуди доста посла за стандардизацију.

3.6. Кад су посреди Јевреји, ни у нашим ни у другим словенским и несловенским језицима нема склада међу називима припадника народа, њихове државе и језика (срп. *Јевреј[у/н]*; *Израел*, *хебрејски*; рус. *евреј[у]*; *Израиљ*, *ивриџ*; пољ. *Zud[zi]* и *Hebrajczy[k/si]*, посебно за данашње и за старе Јевреје, *Izrael*, *hebrajski*, енгл. *Jew[s]*, *Israel*, *Hebrew*; нем. *Jude[n]*, *Israel*, *hebräisch*; фр. *Juifs[s]*, *Izrael*, *hébreu*). Склад међу таквим одредницама привилегија је срећнијих народа, првенствено у Европи (*Француз[у]*, *Француска*, *француски*; *Мађар[у]*, *Мађарска*, *мађарски*; *Поља[к/ци]*, *Пољска*, *пољски*; *Рус[у]*, *Русија*, *руски*).

У српском књижевном језику, до обнове државе Израел, употребљавао се облик *Израиљ* (са *и* и *љ*), оверен и у књизи каква је Нови завјет, објављен први пут, у преводу Вука Караџића, 1847. године. Међутим, у савременом језичком стандарду учврстио се западноевропски облик *Израел*, док облик *Израиљ* остаје у Светом писму као сведочанство о томе да књижевни језик и стандардни језик не морају бити подударни ни кад је реч о позајмљеницама

из класичних језика (*Јелини/Хелени, Омир/Хомер, клир/клер, символ/символ* и многи други слични парови). Неке од тих дублета могле су се избећи да је било правремене бригае о стандардизацији књижевног језика. Накнадно исправљање тежи је посао, који не мора увек дати најбоље резултате, јер није лако ломити језичке навике ни онда кад је то пожељно и оправдано.

Плурализам назива везаних за Јевреје сличан је мноштву назива везаних за Србе, њихове државе и њихов језик. Није тешко доказати да су српски језик преузели и други, мењајући му назив или му додајући свој, уз настојање да се властитим моделом стандардизације постигну и радикални изванјезички циљеви. Није тешко доказати ни то да су се многи Срби, и силом и милом, претопили у друге народе, или су се деноминирали, што је повезано с проверавањем, идеолошким омамљивањем, губљењем језика или државе. Претопили су се и деноминирали и многи Јевреји, али је верска самозаштита многих од њих допринела очувању свести о народној припадности и омогућила обнову и језика и државе кад се за то указала прилика. Називи држава на данашњем говорном простору српског језика (СР Југославија, Република Србија, Република Црна Гора, Република Српска, па и *Босна и Херцеговина*, чији је други ентитет добио назив Федерација *Босна и Херцеговина*, с носећим својим делом који је истоветан с називом међународно признате целине) — нуде разлоге за социолингвистичку забринутост, коју ни накнадна стандардизација (тј. рестандардизација) неће моћи лако отклонити.

* * *

Супротно неким очекивањима која полазе од друкчијих претпоставки, стандардизацијом се ништа не забрањује нити укида, а још се мање „спаљује“ оно што постоји у људским главама и њиховим језичким творевинама, запамћеним у књигама, часописима и новинама, на целулоидним тракама, дискетама и компактним дисковима. Њоме се само утврђује одговарајући распоред језичких јединица у јавној употреби, особито оној којој се придружују придеви *званична, службена* (употреба језика). Забрањена би се могли постизати слабији учинци него аргументованим препорукама, јер огрешење о језичке норме, за разлику од кршења законских, не повлачи санкције. Међутим, особе које се одликују познавањем и поштовањем језичких норми могле би, у бољим друштвеним приликама, стицати више јавног угледа и других погодности, као, уосталом, и другде, нарочито у развијенијем свету.

* * *

Одговоре су припремили Бранислав Брборић и Иван Клајн, чланови Одбора за стандардизацију српског језика, и Предраг Пипер, члан Комисије за синтаксу.

* * *

Предлог одлуке прихваћен је на седници Комисије за односе с јавношћу и решавање неодложних питања 13. фебруара 1998. године.

У ОДБРАНУ ДОСТОЈАНСТВА СРПСКЕ ЈЕЗИЧКЕ НАУКЕ

Дубоко забринути због штете коју ће српском националном интересу нанети *Слово о српском језику*, објављено у *Полиџици* од 1. и 8. августа 1998. године, састали су се 11. августа 1998. године у Београду присутни чланови двеју надлежних комисија Одбора за стандардизацију српског језика, Комисије за историју језичког стандарда (проф. др Александар Младеновић, дописни члан САНУ, мр Бранислав Брборић, проф. др Славко Вукомановић, доц. др Бранкица Чигоја, мр Милош Луковић и проф. др Светозар Стијовић) и Комисије за односе с јавношћу и решавање неодложних питања (академик Павле Ивић, мр Бранислав Брборић, проф. др Новица Петковић, проф. др Слободан Реметић и др Драго Ђупић, научни саветник) — с намером да ублаже штетне последице које ће тај проглас изазвати. С те седнице потекло је саопштење које следи.

Познате истине и додате неистине

У *Слову о српском језику* помиње се више добро познатих истина, које је српска наука током последњих тридесетак година утврдила, бранила и одбранила од грубих напада бивше државне и партијске бирократије, пре свега загребачке, и од озлојеђених критика хрватских колега. Одбрана је тада била успешна зато што су се ставови заснивали стриктно на чињеницама. Међутим, писци *Слова* изашли су далеко изван граница истинитог. Ту почињу проблеми.

„Српским језиком су говорили и говоре етнички Срби све три вероисповести — православне, римокатоличке и исламске.“ Ту су стављене у исту равн међусобно несамерљиве количине. Данас нигде не постоји католичка или муслиманска популација која би себе сматрала српском. У најбољем случају постоје такви малобројни појединци, махом интелектуалци, који се издижу изнад схватања што господари у широј народној маси.

Застарели ставови и непознавање чињеница

„Све до друге половине XIX века у славистици је важио општи став да Срби и Хрвати имају посебне језике. Тај став, између осталих, заступали су

Добровски, Копитар, Шафарик, Миклошић, а најпрецизније га је формулисао Вук Стефановић Караџић.“ Крупна је погрешка ослањати се данас на ставове аутора из прве половине XIX века. Тадашња схватања превладана су двоструко, променом стања у реалном животу и развојем научне методологије, и није чудо што су напуштена већ у другој половини истог века. Уосталом, и у првој половини било је и друкчијих гласова, делимично баш у списима истих аутора (Копитар 1822, Шафарик 1826. имплицитно). Термин „српскохрватски“ јавио се код Јакоба Грима 1824, а код Копитара 1836. године („илирски дијалекат, тачније српскохрватски или хрватскосрпски“). Сам Вук је 1850. потписао став да „један народ“ (тј. Срби и Хрвати) „треба једну књижевност да има“.

„Вук је [...] по језичком критеријуму доказао да су сви штокавци Срби.“ Вук је о томе писао 1849. године; међутим, године 1861, притешњен аргументима друге стране, он попушта: „онда се засад у овоме ништа друго не може учинити него да се дијелимо по вјери“. Тада су, међутим, ствари у реалном животу стајале сасвим друкчије него данас. Модерне нације још нису биле формиране и већина штокаваца католика није имала ни српско ни хрватско опредељење. Вук се надао да ће они на основу језичке блискости прићи Србима, али су се они, под утицајем католичке цркве, коју је прост народ без поговора слушао, почели окретати Хрватима. То је омогућено вештим потезом Загреба, који је напустио кајкавски књижевни језик, замењујући га штокавским. Дотад језички разједињени, католици су се чврсто ујединили под хрватским именом у монолитном књижевном језику. Чакавци и кајкавци су примили штокавско наречје, а икавци и екавци ијекавски изговор.

„Тек од формирања Илирских провинција под Наполеоном илирско име почиње да се користи за Словенце и Хрвате.“ Писци ове реченице показали су несхватљиво непознавање чињеница и погрешили су за више од два столећа. Илирске провинције су формиране 1806, а још 1592. Јероним Мегисер примењује назив „илирски“ на словеначку и хрватску језичку материју. Језуита Бартол Кашић објављује 1604. по налогу Рима познату граматику „илирског језика“. Цео XVIII век испуњен је новим делима која у наслову носе илирско име. То име носи и велики речник кајкавца Ивана Белостенца, објављен 1742.

И Павелић — Србин?!

„Са етничким границама српског народа подударају се језичке границе српског језика (штокавског наречја).“ Ово значи, поред осталог, да у Босни и Херцеговини, где су сви штокавци, и нема никога осим Срба. Србин је Изетбеговић, Србин је Зубак, и сви остали, на све три стране. Припадници

истог народа борили су се међу собом огорчено и непоштедно од 1992. до 1995. Додуше, Хрвати и Муслимани нису знали да су Срби, сада их аутори *Слова* о томе поучавају. И већина усташа, међу њима и сам поглавник Анте Павелић, били су штокавци, па су, по ауторима *Слова*, и они Срби, и по завичајном дијалекту и по књижевном језику. Срби су у ствари, имплицитна је порука *Слова*, самогеноцидан народ, јер оно што су чиниле усташе православним Србима нигде на свету није чинио неки део једног народа својим сународницима. Наравно, *Слово* неће ниједног Хрвата нити Бошњака уверити у то да је Србин, тим пре што не пружа никаквих аргумената за то. Даће, међутим, много повода да нам се пребаца грабљивост, покушај да при својојмо туђе. Биће то нов прилог сатанизацији Срба.

„Теза о томе да народи стичу идентитет по вери, а не по језику, која је супротна Вуковој тези, није прихваћена нигде у Европи.“ Северна Ирска је у Европи; протестанти су тамо Енглези, а католици Ирци. С друге стране, ирски католици сви су Ирци, иако само мањина њих говори ирски, а огромна већина енглески. Ни на нашим просторима не ради се о „тези“, него о стварности. Тврдоглаво порицање те стварности не може донети никаквог добра. Карактеристичан је и пример Индије, чији је најраспрострањенији домаћи језик хинду у суштини једнак с језиком урду, главним језиком муслиманског Пакистана. Јасно је да језик не одлучује увек о националном идентитету. Новозеланђани, Аустралијанци и толики други говоре енглески, а нису Енглези. Исто тако, Мексиканци, Чилеанци и десетак других народа говоре шпански, а Бразилци португалски, итд. Јевреји широм света говоре неколико десетина језика, па ипак чине један народ, што се најбоље види по чињеници да су се милиони Јевреја слили из многих земаља у Израел. Наука данас зна да о националном идентитету не одлучује ни језик ни вера, него свест о заједничкој националној припадности.

Компромитација српске науке

„Уметност и култура коју су стварали католици српског језика после програмиране кроатизације, као и уметност и култура које су стварали Срби муслиманске вероисповести, саставни су део и српске културе.“ Болна је истина да се овакав покушај узимања туђег могао јавити у српској средини. Досад смо веровали да се тако нешто догађа само код других. Цитирана реченица значи да целокупна култура муслимана Бошњака и највећи део хрватске културе, укључујући и све оно што има антисрпску тенденцију, припада и нама, а не само народима у чијем је крилу створено. Питамо се ко је дао право ауторима *Слова* да присвајају оно што су стварали људи који нису Срби и чији преци у већини случајева нису били Срби. *Слово* то чини без

образложења, да и не говоримо о томе да нису питани ни културни посленици ни обични људи на које се то посезање односи.

Овде нема простора за исцрпно набрајање свих штетних тврдњи у *Слову*. То ће учинити непријатељи српског народа. Они ће, пресрећни што им је из чиста мира поклоњен тако богат залогај, пронаћи све појединости, цитирати их и прештамповати, ликовати над њима, деценијама, можда столећима (они још увек с насладом помињу Вукове тврдње из 1849, далеко безазленије од онога што садржи *Слово*).

„Законоправило“ за вечита времена

Остаје нам да се осврнемо на закључак тога документа: „Учење о српском народу и његовом језику, о српском књижевном језику и његовим варијантама, о српском писму, о преверавању (прозелитизму), о српској књижевности, уметности и култури (у најширем значењу)“ — изложено у *Слову о српском језику* — „чини *Језичко законоправило српског народа*“ [курзив у изворном тексту!] „које потписаше и потврдише српски филолози и писци. Београд, на Спасовдан 1998.“ Реч *законоправило*, скована као превод грчког *номоканон*, значи „збирка средњовековних црквених правних прописа“. Овде се, међутим, та реч однекуд употребљава у значењу некаквог *наређења* којег се сви Срби морају придржавати, од сада па за сва времена. Такав ауторитативан тон није својствен науци.

Популарност се најлакше стиче ако се публици говори оно што јој годи. Може неком читаоцу бити симпатично што аутори иступају „у прилог“ српском интересу, што проширују границе Српства. У ствари, та тврђења су дубоко штетна, пре свега зато што су неистинита. Никад досад из руку српских филолога није потекао текст тако погубан по национални интерес. *Слово* ће с правом бити критиковано и одбачено у иностраној и домаћој науци. Можемо очекивати три врсте замерки: (1) тај проглас бескрупулозно посеже за туђим; (2) аутори су у заблуди кад верују да ће на тај начин придобити људе који нису Срби да то постану; (3) аутори показују непознавање многих историјских чињеница.

Спречити ширење штете

У *Слову* се истиче да га „потписаше и потврдише српски филолози и писци“. Ако се у свету поверује да је то заиста тако, биће то тежак удар за нашу науку и наш народ. Закључиће се да смо непоправљиво заслепљени националном страшћу и уједно незналице, те да стојимо изван науке, која је у суштини поштено трагање за истином.

Срећом, то се неће десити. Потписници текста упадљиво су малобројни, а за филологе међу њима може се слободно рећи да не репрезентују достигнути ниво науке о српском језику, па чак и то да нису компетентни за материју о којој пишу. Међу њима су свега четири професора, од којих је Маројевић русиста, Милосављевић историчар књижевности, Ковачевић обрађује граматику и стилистику савременог књижевног језика, а само Ђорић — који у дату проблематику никада није улазио — предаје историју језика. Нико од њих није се бавио конкретним научним истраживањима у тематској области *Слова*. Ту су, даље, троје из категорије тзв. помоћног наставног особља (лектори, асистенти и сл.) и неколико добронамерних и необавештених књижевника, спремних да потпишу све што звучи родољубиво. У првој реченици тога прогласа истиче се да је он донет „након научне расправе а на иницијативу Светског сабора Срба“. На такву расправу о *Слову* није позван, нити је за њу знао, нико од оних који су истраживали у тој области, нпр. нико из САНУ и нико с новосадске катедре за српски језик, тог најживљег средишта проучавања српске језичке прошлости. Остаје нам да нагађамо зашто су заобиђени компетентни стручњаци, који би без сумње спречили штету.

Актуелни декан Филолошког факултета у Београду, који је средишња личност подухвата, организовао је превођење *Слова* на више језика како би се тај текст презентирао на Међународном славистичком конгресу у Кракову крајем овог месеца. Слависти из Загреба и Сарајева, нама махом ненаклоњени, биће тамо присутни. Они ће се изјаснити о томе, с одговарајућом општрином и одговарајућим коментарима, да ли пристају да буду Срби и да све што стварају припадне српској култури. Добиће прилику да буду у праву. Уследиће опште згражање и осуда, а светски медији, који на таквим конгресима лове само сензације, разгласиће тај нови доказ о мрачном стању духова у Србији. Биће то крупан негативан политички поен за нас.

Чак ако би и изостало изношење злосрећног *Слова* на краковски конгрес, штета је ту, велика и трајна. Сад је важно да се она локализује. Потребно је да се српска наука, па и српска јавност, што јасније ограда од *Слова*, како се мишљење о њему не би пренело на све српске филологе и њихов народ. Овај осврт треба схватити као први прилог тој сврси.

АКЦИОНАРСКО, ДЕОНИЧКО ИЛИ ДЕОНИЧАРСКО ДРУШТВО

Компанија *Дунав осигурање а. г.* обратила се Одбору за стандардизацију српског језика с молбом — коју је потписао Лука Мачкић, потпредседник Компаније — да се Одбор определи између три истозначна израза за *исти појам* у којем је носећа реч *друштво*, док су атрибути различити (*акционарско*, *деоничко*, *деоничарско*). Ево садржаја те писмене молбе, пропраћене констатацијом да се „у свету, по правилу, користи један израз“ за тај „правни и економски појам“:

„С обзиром на то да се у пракси користе различити језички изрази за исти економски и правни појам, молимо вас да нам одговорите који је истозначни израз, с језичког становишта, исправно користити у јавном животу: *акционарско друштво*, *деоничко друштво* или *деоничарско друштво*.“

Препоруку Одбора, чије је образложење припремио проф. др Иван Клајн, није било тешко дати. Тежи ће бити следећи корак — да се препорука отелотвори у законским актима и другим прописима. Одбор ће покушати да то постигне не само њеним објављивањем у стручним часописима и (другим) јавним гласилима него и директним обраћањем републичким секретаријати-ма за законодавство у Југославији, Србији, Црној Гори и Српској.

Верујемо да ће Компанија *Дунав осигурање* међу првима исправити своју скраћеницу а. д. тако да нова скраћеница гласи д. д.

Ево сада сасвим кратке препоруке и њеног сажетог образложења:

Од три истозначна израза у јавном оптицају најпогоднијим се може сматрати израз *деоничарско друштво*.

Образложење

Латинизам *actio*, *-onis* (наше *акција*) раширио се по свим европским језицима у основном значењу „радња, делатност“. Значење „удео у неком привредном или банкарском предузећу; документ о таквом уделу“ — јавило се најпре у холандском (*aktie*), почетком XVIII века. Одатле се пренело у немачки (који и данас разликује *Aktie* у финансијском од *Aktion* у основном значењу)

и у француски (*action* у оба значења). У француском је настала изведеница *actionnaire*, одакле немачко *Aktionär* и наше *акционар* (ређе *акционер*). Ми смо, као што често бива, речи *акција* и *акционар* примили у позајмљеном облику, али и у преведеном као *геоница* (ијек. *дионица*), односно *геоничар* (*дионичар*). Речници бележе и *угеоница*, *угеоничар*, али су ти облици данас углавном изашли из употребе. Може се сматрати да је *геоница* сасвим прикладан преводни еквивалент за *акцију*, пошто нема опасности од бркања с другим значењима исте речи (*геоница* пута, *геоница* инструмента у оркестру).

Предузеће (друштво, компанија) које издаје акције у француском се назива *société per actions* (данас је чешћи израз *société anonyme*), у немачком *Aktiengesellschaft*. У Хрватској су својевремено та два израза дословно преведена као *дионичко друштво*. У Србији, Црној Гори и другде, усвојени израз није гласио **акцијско друштво* (будући да придев од именице *акција* није био уобичајен, а није ни данас) нити **друштво за акције* (што би било гломазно), него *акционарско друштво* (скраћеница *а. г.*), према чему се јавио и чисто преводни облик *геоничарско друштво* (скраћеница *г. г.*). Друштво је, дакле, названо по својим члановима, што је сасвим логично, јер деонице претпостављају постојање деоничара и обрнуто.

Сва три термина поменута у писму, према томе, могу се сматрати правилним. Ипак, имајући у виду да је *геоничко друштво* у Србији мање распрострањен облик и да остаје усамљен у односу на друга два, међусобно еквивалентна израза, не би било оправдано дати му предност. У пару *акционарско друштво* — *геоничарско* [*дионичарско*] *друштво*, опет, предност треба дати облику који је састављен од чисто домаћих корена. Отуда, пошто је у употреби пожељно усталити један израз, то је синтагма — *геоничарско друштво*, са скраћеницом *г. г.* Овакво писање скраћенице — малим словом с тачком — чини се најправилнијим, будући да није посредни назив установе (чија би се скраћеница писала верзалом без тачке, као нпр. ЈАТ, БИГЗ и сл.), него синтагма с вредношћу заједничке именице.

СПОЈ НЕЗНАЊА, ИЗМИШЉАЊА И АРОГАНЦИЈЕ

Четворо потписника *Слова о српском језику* (др Вера Бојић, Предраг Драгић Кијук, проф. др Милош Ковачевић и Тиодор Росић), овом приликом представљајући се као „Одбор за информисање Светског сабора Срба“, покушали су у *Демократији* од 17. и 18. септембра 1998. да оспоре саопштење двеју надлежних комисија Одбора за стандардизацију српског језика. Мањак разложности они удружују с мањком пристojности, не поштујући нима-ло достојанство своје речи. Говоре о „одбору за сатанизацију“, помињући не-какве свраке, комесаре и инквизиторе, али су им „аргументи“ безвредни. Обухватићемо их све, редом.

Није истина да Одбор за стандардизацију не признаје „неделивост српског језика, књижевности и културе“. Први је о томе проговорио члан тога одбора Павле Ивић у за Србе тегобној години 1971. Додуше, он је имао у виду праве Србе, а не такве као што су Анте Павелић или Алија Изетбеговић, које *Слово о српском језику* силом набеђује да су Срби.

Границе штокавског наречја никад се у историји нису поклапале с етничким границама српског народа. Четворо потписника не схвата да су дијалекатске „ситнице језикословне“ много мање важне од културних и психолошких чинилаца, а ове је у нашим меридијанима детерминисала вера.

Слово извлачи чудне консеквенце из чињенице да су Хрвати и „Бошњаци“, „једни и други на свој начин, прихватили граматику и фонетику (али не и речник) вуковског књижевног језика, у којем је већ било и особина презетих од босанских муслимана и дубровачких католика. Не може се на основу тога тврдити да су уметност и култура „Бошњака“ и Хрвата штокаваца „саставни део и српске културе“. Нарочито је недопустиво присвајати оне области културе које нису засноване на језику (музику, сликарство, скулптуру, архитектуру).

Нико не спори да „сва књижевност стварана на српском језику јесте књижевност српског језика“. Проблем је у томе што се *Слово* сукобљава с начелом да све што је створено у култури припада народу у којем је створено. *Слово* посеже за оним што није наше, што нам није потребно и што не можемо добити. Измишљањем лажних проблема тај документ одвлачи ионако

невелике кадровске и материјалне снаге од озбиљних националних задатака.

Врхунац је апсурда називати „оштрашћеним заштитником хрватског националног интереса“ Павла Ивића, који је деценијама доследно војевао против неистина потеклих из хрватских извора. Управо су њега носиоци хрватске политике (не само језичке) оштрашћено нападали, и то све у време кад је одбрана српских позиција неминовно изазивала ударе моћника, а кад су сви потписници *Слова* о томе мудро ћутали. Могу ли ти потписници навести иједног другог Србина који је у то доба доживео толико напада из Загреба? Измишљотина је и то да је Ивић минимизирао Вукову улогу у стварању српскога књижевног језика. Напротив, он је ту улогу у низу радова најпрецизније расветлио. Груба је неистина и то да су Ивићеве ставови о Вуку „идентични са ставовима хрватске језичке идеологије“. Немогуће је наћи цитат из Ивића којим би се та тврдња поткрепила. Да би збунили читаоце, четворо потписника уместо Ивића цитирају хрватског идеолога Брозовића, и то управо став којим он без успеха покушава да оповргне оно што је утврдио Ивић.

Није тачно да је Вук под „једним народом“ 1850. године подразумевао само Србе. Тврдња о „једном народу“ налази се у Бечком књижевном договору између Вука и петорице хрватских књижевника, од којих ниједан није био рођењем штокавац (тј. „Србин“ по мишљењу *Слова*).

Проширени цитат из Вука који презентирају четворо потписника не демантује него потврђује да је Вук, притешњен аргументима и веома нерасположен, прихватио неминовност етничког разграничења по критеријуму вере: „Онда се засад у овоме ништа друго не може учинити него да се подијелимо по закону и вјери.“

Збуњено излагање групе од четири потписника о илирском имену ни најмање не поништава чињеницу да *Слово* приликом датирања прве примене илирског имена на Хрвате и Словенце чини промашај од најмање 214 година.

Књижевни језик којим се данас служи већина Норвежана није поникао на норвешком тлу. То је преузети и адаптирани дански књижевни језик. Норвежани га зову норвешким зато што он живи у њиховој средини и представља средство њихове међусобне комуникације, а Данци им то не оспоравају. Стога није истина да је „културноисторијски преседан да се српски језик зове 'хрватски'“.

Спој незнања, произвољног измишљања и ароганције, који се огледа у *Слову* и још драстичније у тексту групе од четворо потписника, обавезао је Одбор за стандардизацију српског језика да се огради. Српска наука била би тешко осрамоћена ако би се у свету поверовало да је *Слово* израз мишљења српске лингвистике у целини.

* * *

Горњи став утврдила је Комисија за односе с јавношћу и решавање неодложних питања Одбора за стандардизацију српског језика на седници одржаној 21. септембра 1998. године. Седници су присуствовали: академик Павле Ивић, др Драго Ђупић, проф. др Новица Петковић, дописни члан АНУРС, мр Бранислав Брборић и проф. др Слободан Реметић.

ИСПРАВКА

У чланку Радице Момчиловић „Ко и зашто черечи српски језик“ у *Илустрованој политици* од 10. октобра 1998. године објављен је низ нетачних тврдњи, од којих се овде исправља само један део.

Радица Момчиловић није разговарала „са представницима супротстављених страна“, већ с представницима само једне од њих.

Није истина да су Павле Ивић и Бранислав Брборић рекли да је црногорски језик неминовност.

Неистина је да Павле Ивић жели одвојити Републику Српску од матице Србије. Настојање Момчила Крајишника и Радована Караџића да се Република Српска стандарднојезички изједначи са Србијом, за које је у своје време Павле Ивић показао уздржано разумевање, сматрајући да Срби ијекавци треба о томе сами да одлуче, било је усмерено на уједињење, а не на одвајање.

Не одговара стварности тврђење да постоје „хрватски филолози међу Србима“, а поготово је неистинито тврђење да има српских филолога чији би ставови били идентични ставу Далибора Брозовића изнетом у антрфилеу на стр. 19.

Није истина да је Вук, стављајући 1850. године свој потпис испод текста Бечкога књижевног договора, под „једним народом“ мислио само на штокавце. Био је то договор Вука Караџића и Ђуре Даничића са хрватским представницима, кајкавцима и чакавцима.

Није тачно да Вук године 1861. није пристао на критеријум верске поделе у националном диференцирању. Цитат који следи иза те тврдње управо показује да је пристао.

Груба је неистина да се Ивић, Брборић и Клајн „залажу“ да су Срби само екавци.

Група интелектуалаца која се супротставила *Слову* не „нагиње естаблишменту“. Естаблишмент је оличен у русисти Радмилу Маројевићу, средишњој личности *Слова*, који је први декретом постављени (а не изабрани) декан Филолошког факултета у Београду.

Измишљена је тврдња да је понашање Павла Ивића прохрватско, и да га је „католичанство пригрлило за време онога рата“.

Нетачно је да Павле и Милка Ивић „све чине да се центар српске филологије пребаци у Нови Сад“.

Нико међу Србима не покушава да „расрби“ Петра Петровића Његоша, Мешу Селимовића и Иву Андрића.

Нетачно је да је Матица српска сместила дубровачку књижевност у одељак стране литературе „под диригентском палицом Павла Ивића“. Он чак није обавештен да је то учињено.

НОВА ПИСМЕНОСТ

На другој седници Одбора за стандардизацију српског језика, одржаној 4. децембра 1998. године, разматран је и усвојен Закључак бр. 6, који се, као две изванредно значајне препоруке, упућује оснивачима Одбора и владама СР Југославије, Републике Србије, Републике Црне Горе и Републике Српске.

Препорука I

Прва препорука тиче се хитног превођења компјутерског оперативног система и програма за обраду текста (софтвера) — с енглеског на српски језик.

Оно што је за почетак неопходно превести за говорни простор српског језика јесу:

1. оперативни системи (најраширенији је Windows) и
2. програми за обраду текста (најраширенији је Word).

Испоручилац најраспрострањенијег оперативног система и програма за обраду текста (софтвера), и код нас и у свету, јесте Microsoft. Та би фирма била вољна да уложи средства у остваривање пројекта превођења наведеног софтвера с енглеског језика на српски ако земље нашег говорног простора (републике) посведоче вољу да се рачунарско тржиште среди, легализује и уједначи. То би произвођачу сигнализирало исплативост пројекта.

Препорука II

Друга препорука тиче се усклађивања распореда слова на компјутерским тастатурама и успостављања компатибилности у размени компјутерски обрађених текстова.

Да би се то усклађивање и та компатибилност успоставили, нужно је утврдити:

1. један једини распоред слова на тастатури који би био обавезан и за добављаче и за кориснике компјутера,

2. јединствен кодни распоред за српску ћирилицу, односно јединствен кодни распоред за српску латиницу, што би омогућило потпуно компатибилно размењивање компјутерски припремљених докумената.

Даваоци увозних дозвола и добављачи компјутерских система били би дужни обезбедити — на темељу прописа (уредбе или закона) чији би садржај припремили Савезни завод за стандардизацију и Одбор за стандардизацију српског језика — да компјутерски системи који се убудуће легално увезу на говорни простор српског језика испуњавају захтеве словне усклађености и кодне компатибилности. Што се пак тиче досад увезених компјутера, надлежни државни органи у Србији, Црној Гори и Српској издавали би лиценце фирмама оспособљеним да старе компјутере адаптирају како би се и они уклопили у систем који и садашњим и будућим нараштајима — обезбеђује ваљано учешће у међурепубличком систему нове писмености на целокупном говорном простору српског језика, домаћем систему који не би био у раскораку с европским и светским системима.

Текст двеју препорука припремили су др Мирослав Николић, члан Одбора за стандардизацију српског језика, и Миленко Васић, члан Комисије за стандардни језик у школству, администрацији, издаваштву и јавним гласилима.

Образложење Препоруке I

Превођење компјутерског оперативног система и програма за обраду текста

У нашој земљи на рачунарима се највећим делом користе страни програми, махом на енглеском (америчком) језику. Као оперативни систем најзаступљенији је Windows (верзије 3.1, 3.11, 95, 95 OSR2, 98 и NT 4.0)*, производ америчке компаније Микрософт. Корисници због тога морају овладати енглеским језиком како би могли што боље користити рачунарску технику и програме који њу прате. Изузетак су они ретки корисници на чијим се рачунарима изводе програми писани по наруџбини на нашем језику.

У многим земљама света није тако. У Француској, Немачкој, Италији и Шпанији, на пример, оперативни систем, али и многи програми, преведени су на језике тих земаља, што знатно олакшава рад с рачунаром. Чак и у мањим земљама у којима већина становништва углавном познаје или говори

* У међувремену, појавили су се нови компјутерски оперативни системи, како за рачунаре, тако и за мобилне телефоне. Данас најзаступљенији оперативни системи имају и своје српске, ћириличке и латиничке верзије. С превођењем осталих рачунарских програма, нажалост, није се напредовало.

енглески језик (Шведска, Холандија, Белгија...) постоји и верзија на локалном језику (шведском, холандском, фламанском...). Такође постоје преведене верзије и на језицима који нису једноставни за прилагођавање и коришћење на рачунару попут јапанског, корејског, арапског и хебрејског. Поред неоспорно развијених земаља, с тржиштем које оправдава издатак превођења и прилагођавања локалном језику, има и мањих земаља којима је то пошло за руком (Словенија, на пример). Претежно је то резултат настојања да се на тај начин прошири и увећа рачунарска писменост становништва и олакша праћење савремених светских токова у свим областима привредног, културног и било ког другог развоја.

Наша земља не спада у овај круг из више разлога. Први и вероватно најјачи јесте слабо развијено тржиште, које Микрософт не упућује на улагање (између пола милиона и милион долара) у реализацију пројекта превођења. С друге стране, пошто оперативни систем и програми нису преведени на наш језик, није ни чудно што легална продаја оригиналног софтвера није већа. Ту је наравно и мала платежна способност просечног корисника, која је допринела настанку и одржавању пиратског тржишта, што омогућава набавку најновијих програма по ценама знатно испод светских и погодује ширењу и коришћењу (нелегално копираних) верзија на енглеском. Ствар је унеколико ублажена чињеницом да се најновији оперативни системи и програми служе графичким приступом комуникацији с корисницима (уместо команди на енглеском језику на екрану се бирају и активирају одговарајући пиктограми, тј. сликовни знаци).

Добра је вест то што је Микрософт ипак у свој оперативни систем уградио неопходну подршку за прилагођавање српском језику и превођењу на њега, а сам оперативни систем тако је дизајниран да се превођење олакшава. На располагању су и сви неопходни програми којима би се то извело, тако да је, с техничког аспекта, решив проблем превођења Прозора (Windows), као и других програма усклађених с њим, на српски језик. Постоји верзија која потпуно подржава српску ћирилицу, али се до српске латинице може стићи само заобилазно, мада је и она начелно подржана. Промена на овом плану такође је могућа, с тим што би њу извео сам Микрософт у своме и нашем интересу.

У принципу се може замислити ситуација у којој ће неки појединац, група или фирма одлучити да преведу све поруке, меније, текстове помоћи и све остало што би читавом систему придружило нашу језичку верзију. Да би се та верзија дистрибуирала и добила легалан статус, потребно је одобрење Микрософта. Оно је условљено многим факторима чије испуњење није немогуће.

Међутим, постоје и разлози који нису само техничке природе, него и језичке.

Пошто је у питању обиман преводилачки пројекат, не би га могли ваљано извести појединци. Ако би се то и десило, верзије би се знатно разликовале због нестандардизоване терминологије. Слична отежавајућа околност постоји ако би се посла прихватила и нека фирма која одржава пословну сарадњу с Микрософтом.

Људи који се баве рачунарима често не преводe енглеске изразе и термине. Већина часописа и књига које су намењене овој области под великим је утицајем енглеског језика не само на термилошкоком плану. Дугогодишње одсуство било каквих лингвистичких интервенција условило је појаву специфичних термина, и језичких конструкција који у многим случајевима немају оправдања, али упорно опстају.

Да би се рачунари приближили обичним корисницима, потребно је обратити нарочиту пажњу не само на терминологију него и на усклађеност с нормама српског језика. Управо потреба да се рачунари приближе најширем кругу корисника налаже што потпуније досезање рачунарске писмености, тако да се она једног дана изједначи с писменошћу уопште.

Образложење Препоруке II

Усклађивање распореда слова на компјутерским тастатурама и успостављање компатибилности у размени компјутерски обрађених текстова

Дивље улажење рачунарске опреме и рачунарских програма, без њиховог прилагођавања нашој језичкој и графијској ситуацији, довело је до хаотичног стања у овој веома важној области, која се обично назива *комјјуџерском писменошћу*.

Због одсутности било каквог реда, немогућа је нормална комуникација поседника и корисника компјутерске опреме и програма у оквиру истих организација или институција, а камоли међу њима. Једноставно, нема једног општеприхваћеног стандарда, који би важио за све и који би омогућио *компатибилност*, без које оно што се напише не може бити приказано и одштампано код другог корисника (на истоветан начин или уопште).

Заправо, на говорном простору српског језика (Србија, Црна Гора и Српска) користи се *више од десет различитих кодних распореда слова* у програмима за обраду текста, као што је често *различит и распоред словних места на тастатури*.

Ове недостатке и неусклађености могуће је отклонити, за шта нам као пример могу послужити земље бившег Совјетског Савеза, обједињене једним јединим ћириличким стандардом. Стога је неопходно законом или уредбом утврдити одговарајуће услове за увоз компјутерских система који би кори-

сницима српског језика и његових двају писама, ћирилице и латинице, јамчили уграђеност једног кодног распореда слова и јединственост распореда словних места на компјутерским тастатурама. С тим у вези потребно је овлашћење Одбору за стандардизацију српског језика и Савезном заводу за стандардизацију да припреме елементе за закон/уредбу, као и услове за доделу лиценце фирмама које би биле оспособљене да у старе, већ постојеће, компјутерске системе уграде неопходне елементе како би и они били уклопљени у нова општеприхваћена решења.

Од тог режима саображавања и превођења софтвера с енглеског на српски језик могли би бити, у складу са законом/уредбом, изузети поједини корисници компјутерске опреме ако прибаве потврду надлежног органа да постоје службени разлози за набавку компјутерских система без прилагођавања корисницима српског језика.

Стручњаци а и сви они којима то није проблем и даље би се могли служити оригиналном верзијом (и литературом) на енглеском. (У Словенији је однос продатих верзија на словеначком и енглеском 70:30 у корист словеначког.)

Постоји велики број термина који су у српски језик доспели преко рачунара, у последње време нарочито путем Интернета. Пошто су рачунари постали приступачни великом броју људи (процењује се да у Југославији има око 250.000 рачунара), сматра се да свако у догледно време треба да овлада њиховим коришћењем у мери која не изискује потребу за великим стручним знањем, али свакако тражи да се уложи изванредан напор у учење термина који су потпуно нови и често слабо уклопљени у српски стандарднојезички систем.

Број оних који се сматрају довољно стручним да преводу рачунарске текстове с енглеског језика веома је порастао. Нажалост, већина превиђа да, уз добро познавање енглеске терминологије (изворног енглеског текста из области рачунара), самих рачунара и свега што је везано за њих — треба добро познавати и српски језик. Резултат недовољно стручног превођења често је веома низак квалитет преведених текстова у сваком погледу.

Захваљујући доступности опреме и програма за обраду текста порастао је и број оних који су се упустили у превођење и објављивање превода не само у папирном него и у електронском облику (компактни дискови, Интернет). Заправо, стручне језичке интервенције сведене су на минимум, ако их уопште и има.

Организованим превођењем оперативног система који је основа за коришћење рачунара и свих програма који се на њему изводе остварио би се велики утицај на даљи привредни, културни, научни и сваки други развој али и на језик којим се он исказује.

Сматрамо да би због потребне прецизности, једнообразности, свеобухватности, ваљаног стила и усвојене нормираности, преводиоци, ма ко они

били, морали имати на уму значај и далекосежност једног оваквог пројекта. Требало би да Одбор за стандардизацију српског језика препоручи преводимцима и издавачима компјутерске литературе и софтвера да се у свом раду неизоставно ослањају на стручну помоћ институција задужених за српски језик, између осталих и Одбору за стандардизацију српског језика, како би се што више приближили ваљаном решењу.

ЗАКЉУЧАК КОМИСИЈЕ ЗА СИНТАКСУ

На седници Комисије за синтаксу Одбора за стандардизацију српског језика од 5. новембра 1998. године, којој су присуствовали сви њени чланови, једногласно је одлучено да се Одбору за стандардизацију српског језика предложи да донесе закључак о упућивању писма Филозофском факултету у Српском Сарајеву у којем ће се изложити следећи став према изјавама представника тог факултета у Одбору:

У штампи је проф. др Милош Ковачевић, члан Одбора за стандардизацију српског језика, изјавио да је наш и његов Одбор, у ствари, „Одбор за сатанизацију српског народа“, односно „Одбор за сатанизацију српског језика“. Било је то у листу *Демократија* од 17. 9. 1998, стр. 9, и од 18. 9. 1998, стр. 8, у текстовима: „Раскид с подаништвом српске језичке науке“ (при чему је у наслову тог текста синтагма српска језичка наука дата под наводницима) и „Србље је чувало илирски језик“. Та два текста сачињавају Реаговање Одбора за информисање Светског сабора Срба на Саопштење Одбора за стандардизацију српског језика поводом *Слова о српском језику*. Текст реаговања налази се у прилогу.

Одбор за стандардизацију српског језика моли Филозофски факултет у Српском Сарајеву да се изјасни о томе да ли његов представник у Одбору, који наш и свој Одбор назива „одбором за сатанизацију српског народа“ и „одбором за сатанизацију српског језика“, може доприносити раду Одбора и неопходној сарадњи с колегама на томе дугорочном и драгоценом послу. Осим тога, посреди је и питање моралне одрживости таквог понашања, које би изискивало подношење оставке на чланство у Одбору, макар и без извињења.

Одбор је на својој другој седници, одржаној 4. децембра 1998. године, размотрио и прихватио предлог Комисије за синтаксу, који му је достављен као прилог записнику с друге седнице те комисије, одржане 5. новембра 1998. године.

О ПРАВОПИСНИМ ПРИРУЧНИЦИМА

На другој седници Комисије за односе с јавношћу и решавање неодољних питања (Ком. бр. 7), одржаној у петак 1. октобра 1999. године, разматрана је молба Предузећа за издаваштво, производњу, трговину и услуге д. о. о. „Нијанса“ из Земуна да се треће издање *Правойиса српској језика (Приручника за школе [1998])*, чији је аутор проф. др Милорад Дешић, члан Одбора за стандардизацију српског језика и члан његове Комисије за праћење и истраживање правописне проблематике (Ком. бр. 5) — „препоручи за употребу у основним и средњим школама“.

ПИПТУ „Нијанса“ заснива своју молбу „на чињеници да су претходна два издања“ [њеног Правописног приручника] „изузетно прихваћена од школске, стручне и научне јавности, а да је ово, треће, допуњено, издање потпуно усаглашено са *Правойисом српској језика* Матице српске (1993)“, позивајући се и на то да се аутор тог приручника „приликом усаглашавања са Правописом српског језика [...] консултовао са приређивачима Правописа Јованом Јерковићем и Матом Пижурцом и са рецензентом Правописа академиком Павлом Ивићем“.

Ком. бр. 7 — размотривши претходно мишљења садржана у *Белешци с трећеј састанка Комисије за стандардни језик у школству, администрацији, издаваштву и јавним власицима* (Ком. бр. 8), одржаног 22. 3. 1999. године, и *Белешци с треће седнице Комисије за праћење и истраживање правописне проблематике* (Ком. бр. 5), одржане 12. 7. 1999. године — утврдила је следећи закључак:

Не може се прихватити молба ПИПТУ „Нијансе“ да се да препорука за коришћење трећег, допуњеног, издања *Правойиса српској језика (Приручника за школе [1998])* у основним и средњим школама — на говорном простору српског језика, у Републици Србији, Републици Црној Гори и Републици Српској. Наиме, *чињенице* у вези с усаглашеношћу тог правописног приручника с *Правойисом српској језика (1993)*, на које се позива земунска „Нијанса“, нису подударне или бар нису целовито подударне са стварним чињеницама, које се могу разабрати из докумената што су били приложени Нијансиној молби, нити с релевантним наводима садржаним у белешкама са седница Ком. бр. 8 и

Ком. бр. 5, које су претходиле седници Комисије за односе с јавношћу и решавање неодложних питања, надлежној да утврђује закључке Одбора за стандардизацију српског језика између његових седница.

Образложење

Наводи садржани у Нијансиној молби изостају у Приручнику проф. Дешића (1998), у којем нема ни речи о томе да је, на предлог сада већ пок. академика Павла Ивића, и пре него што је основан Одбор за стандардизацију српског језика, проф. Дешић приступио, у складу с усменим договором, остваривању треће верзије текућег правописног пројекта, чији је носилац Матица српска из Новог Сада, али се у завршници посла „није договорио“ с носиоцем тог пројекта нити је уредно сарађивао с приређивачима Правописа. Осим тога, „Нијанса“ и проф. Дешић нису обезбедили рецензије свог Приручника за које су били задужени академик Павле Ивић и др Драго Ђупић.

Наиме, када се приређивање треће правописне верзије приближавало крају, носилац правописног пројекта и проф. Дешић нису се споразумели ни око наслова и поднаслова, а камоли око пуне сарадње с двојицом живих приређивача Правописа, уредног рецензирања и треће правописне верзије и њеног суиздавања. И сам проф. Дешић, питајући се на седници Ком. бр. 5, чији је члан, „откуд правописно тројство“ — мада се о њему говори и у *Извештају о раду Одбора (...)* током 1998. године, усвојеном на другој седници Одбора од 4. 12. 1998, којој је, и као његов члан, такође присуствовао — констатовао је на крају шта се, у ствари, догодило: „Нико не искључује Матицу, али се нисмо договорили.“

Заправо, свима у Одбору — под чије се окриље стављају стандардолешки пројекти, у чему није било никаквог спора с Матицом, једним од 14 оснивача Одбора — од самог његовог оснивања, па и пре тога, било је јасно да је Правопис за сада једини „кодификовани“ инструмент стандардног језика. Исто тако, сваком је јасно да су у правописној материји, мада се њоме уређује најповршинскији слој писмености, најмање пожељна неуједначена решења. Штавише, на седници Ком. бр. 8 упозорено је на то да по школама колају и други правописни приручници, да се још неки спремају да своје правописе устолоче у школама и да би бар чланови Одбора морали бити за то да се правописни досије „затвори“ на регуларан начин. Члановима Ком. бр. 7 било је добро познато да је Матица, носилац и садашњег и претходног правописног пројекта (1954–1960), била спремна на компромис и са проф. Дешићем и са земунском „Нијансом“. Била је спремна, бар при првом објављивању ове правописне верзије, на суиздаваштво и са земунском „Нијансом“ пошто је она претходно двапут објавила Дешићев правописни приручник,

који је уживао несумњиве похвале у вези с педагошко-методолошким предностима излагања правописне материје, особито важним за основношколски узраст.

Комисије бр. 8, 5 и 7 — у мери властитог праћења претпостављеног окончавања постојећег правописног пројекта, зачетог још средином 80-их година и овереног *Прилозима Правоиису* (Нови Сад, Матица српска, 1989) — желеле су да погасе, а не да потпале, правописне неспоразуме, као и неспоразуме међу правописцима, проистекле из околности да смо на говорном простору српског језика средину последње деценије XX века дочекали са три међусобно несагласна правописа. Ти су неспоразуми, бар унеколико, превладани у октобру 1996. године непотпуним озваничењем првог целовитог правописа с називом *српски језик*, који је данашња *усђавна кашејорија* и у Србији, и у Црној Гори, и у Српској. И били су уверени да ће, с уредним припремањем и објављивањем Дешићевог правописног приручника, бити стављена тачка на све правописне неспоразуме, што би допринело целовитом озваничењу текућег правописног пројекта и његових резултата.

Да се Нијансиним Правописним приручником, чији је аутор проф. Дешић, члан Одбора и члан његове Ком. бр. 5, уистину желело окончање јединог темељито припреманог правописног пројекта у нашој културној историји, последња његова верзија не би могла изаћи без пуне сарадње с његовим носиоцем и радним телима Одбора. Та верзија не би могла изаћи као „треће издање“ Нијансиног правописног подухвата, нити би могла заобићи рецензенте Правописа — пок. академик Павла Ивића и др Драга Ђупића. Она не би могла изаћи без пуне сагласности с претходним двама верзијама Правописа српскога језика (1993), научно-универзитетском и њеним скраћеним „школским издањем“, које се није показало подесним за основне школе. И не би могла изаћи у само једној, екавској, редакцији, ако би Одбор и његова радна тела поштовали Споразум о оснивању Одбора (нарочито чл. 1, став 2, који налаже „систематско нормирање српског језика, с екавским и ијекавским изговором, свеобухватно и у појединостима [...]“). Осим тога, ако се поштује Пословник Одбора (нарочито чл. 5, који налаже да „резултате Одбора објављује Матица [...] или Институт [...]“, с тим што се „Матици [...] могу, као кооперанти или суорганизатори, односно као суиздавачи, придружити и [...] друга правна лица“, Нијансин и Дешићев Правописни приручник не могу добити захтевану препоруку. У складу с наведеним Пословником, могла се придружити и „Нијанса“, али је изостао завршни договор њеног аутора с носиоцем правописног пројекта, с двојицом живих приређивача Правописа и с двојицом његових рецензената.

Нажалост, земунска „Нијанса“ и њен аутор у завршници посла који је организован под окриљем Матице и стављен под окриље Одбора нису проценили да им договорени посао одговара. Стога нису хтели чак ни то да њи-

хово *треће издање* буде „измењено и допуњено“, него само „допуњено“, па се оно ни зато није могло успоставити као *треће измењено и допуњено издање, потпуно усклађено с Правописом српског језика (1993)*, односно није постало „прво издање“ треће верзије правописног пројекта, објављено истовремено и у екавској и у ијекавској редакцији, подесно за употребу у основним школама и за најширу јавну употребу на целокупном говорном простору српског језика.

Разуме се, Ком. бр. 7 ставиће, ради верификације, Одлуку бр. 8. на дневни ред треће пленумске седнице Одбора за стандардизацију српског језика, која ће бити одржана почетком децембра 1999. године.

ЦРТА И ЦРТИЦА

Одбору за стандардизацију српског језика обратиле су се Гордана Миљевић и Гордана Боснић, професорке српског језика и књижевности из Београда, с молбом да се размотри питање разликовања црте и цртице, које је добро обрађено у научно-универзитетској верзији новог правописа (*Правописа српскога језика*, Нови Сад, Матица српска, 1993) и у његовом школском издању. За друге правописе — који се такође јављају у школама, мада нису одобрени за употребу у њима нити је о њима, колико је нама познато, дато мишљење Одбора — то се никако не би могло рећи.

Питање које постављају професорке веома је значајно и оно је готово једнако обрађено и у ранијем и у новом правопису, и то на начин истоветан с решавањем тог правописног питања и у многим другим језицима, великим и малим. Разликовање тих двају правописних знакова сведочанство је о правописној и језичкој писмености, о језичкој култури.

Ево одговора, у којем се најпре обрађује *црта* а потом *цртица*, који је, на седници Комисије бр. 7, усвојен као Одлука бр. 9 Одбора за стандардизацију српског језика.

Црта, знак с више функција

1. Повезивање двеју категорија, или, уопште, двају ентитета, једна је од функција *црте* (нпр. *Пруга Београд–Бар одавно је израђена и већ је њодоста оштећена*). У овој функцији црта спаја две категорије, два ентитета, без размака јер су посредни просте, једночлане категорије, састављене од по једне речи (*Београд* и *Бар*).

Међутим, и у овој служби црту треба раздвојити с обе стране ако су категорије или ентитети вишечлани (нпр. *Новонастали комплекс односа Србија — Црна Гора сведочанство је о њиховој великој кризи*). У овој служби, с раздвајањем или без раздвајања (зависно од једночланости или вишечланости ентитета), црта често има значење „до“, али се предлог „од“ тада не пише премда се редовно говори (*Свејско џрвенство у фудбалу траје у раздобљу 10. јуна — 5. јула*, али: *Боравићу у Бечу у раздобљу од 15. до 25. јула*; *Божич се слави два дана, 7–8. јануара сваке године*).

2. У свему другоме црта подразумева раздвајање, раздвојено писање, али с различитим функцијама:

2.1. Црта је могућа уместо знака навода на почетку каквог исказа или на почетку новинских подналова, при чему није нужно, али јесте могуће, да заједно с цртом иде ново поглавље, нови пасус (*Ја сам му рекао: — Дођи, ништа ти се лоше неће догодити! — Милутиновић у Рамбујеу. — Јелцин се ојоравио. — Разговори ће бити шешки*).

Ако се отварају засебна поглавља, с цртом или без ње, она, ако су кратка и непосредно ослоњена на уводни исказ, у чијем су „саставу“, могу почињати малим словом; кад су посредни целовите реченице, односно пасуси, нужно је писати велико почетно слово. Ево примера — са два модела, од којих први обавезује на употребу малог почетног слова, а други искључује мало почетно слово.

Одбор за стандардизацију српског језика закључио је: — да треба пожурити с изјашњавањем комисија, — да свака од њих треба да припреми белешку, — те да се белешке доставе до краја марта.

Одбор за стандардизацију српског језика утврдио је неколико закључака: — Први од њих тиче се усклађивања комјутерских тастатура и кодног распореда слова; — Други се односи на превођење софтвера с енглеског на српски језик; — Трећи (интерни) тиче се монографемског усклађивања ћирилице и латинице, а евентуално и редоследа слова у њима.

Хоће ли се иза тако устројених реченица ставити тачка са запетом, или тачка иза сваке од њих — ствар је слободног избора или стилске варијантности. Додуше, догматичан однос према реченици, иза које се начелно ставља тачка, искључивао би тачку са зарезом, али догматичност није добар савезник правописне стилизације и језичке стандардизације. Оно што није допуштено, а често се среће у административном стилу, јесте здруживање двају модела: најпре се доврши реченица најављена уводним саопштењем, и то тачком, а потом следи једна целовита реченица или више њих, с великим почетним словом.

Ево примера. *У насрави се комбинују: — усмени и писмени метод издавања. Усмени је чешћи и боље веже њажњу ученика; — контролни и редовни писмени задаци; — аудио и видео касете;*

— графоскопи и дијапројектори.

2.2. Црта је могућа и често пожељна у функцији *паренезе* (уметања).

Она се редовно удваја, тј. ставља се и пре уметка и после њега, а функција јој је практично истоветна *зайети*; нарочито је пожељна ако и иначе има запета унутар уметка (*Пишем ти ово писмо — буди уверен да ми није ни*

лако, ни *йријайно*, ни *лејо шїо їо морам* — *йишем їа с нагом га ћемо се најзад доїворити*).

2.3. Црта је пожељна и често неопходна у служби *емфазе* (истицања, подвлачења, наглашавања).

У овој служби црти уопште не смета запета која стоји испред ње, у својој властитој служби (*— И їо је и бос, и ойей му нишїа, — зима му не шкоди, колико їод била хладна*). Међутим, у нашој интерпункцији, за разлику од немачке — иза црте не може доћи запета.

2.4. Црта је боље решење од цртице за презимена здружена на истом послу. Она се тада пише без белина.

Реч је нпр. о коауторству појединих књига, нарочито у лингвистици, односно лексикографији (*Ристїић–Канїрїин речник*, значајно дело српске лексикографије, често је навођена синтагма, којој је смисао скратити информацију о *Речнику немачко-срїско[хрваїско]ї језика*, чији су аутори били Светомир Ристїић и Милан Кангрга, што је доживео више издања [1936, 1963, 1994], увек у Београду). Слично томе, добро је уходана синтагма за несрећни *Срїско-хрваїски сїоразум*, закључен 1939, који се редовно назива *Сїоразум Цвейкoviћ–Мачек*.

2.5. У нетерминолошкој употреби црта се често назива повлаком (енгл. *dash*, немачки *Gedankenstrich*). У енглеској интерпункцији црта је обично дужа него у српској и немачкој, и редовно се пише без белина; у немачкој су белине обавезне. Нема никаквог разлога да се лексема *їовлака* не терминологизује и тако се видљивије и чујније разлучи од *црїице*, која је изворно — деминутив од речи црта. У књизи *Срїски језик на крају века* (Београд, „Службени гласник РС“, 1996) црта има две дужине, краћу ([—] кад значи „до“, кад здружује два коауторска презимена, односно два насеља у каквој релацији) и дужу ([—] у осталим случајевима).

Цртица, знак с три основне функције

Три основне функције *црїице* изгледају овако:

- а) писање полусложеница (*ауїо-сервис*),
- б) писање удвојеног презимена (*Весна Јањевић-Поїовић*),
- в) растављање речи на слоге (*на-їи-са-їи*), на крају ретка и другде, нпр. у речницима који дају све речи растављене на слоге.

Занимљиво је да је стари правопис, *Правойис срїскохрваїскоїа књижевної језика* (Нови Сад, 1960, прештампаван више пута без измена) — црту обрађивао у два поглавља (*XIII. Инїерїункција*, стр. 114–116), као елеменат интерпункције, и одвојено (поглавље *XIV. Правойисни знаци*, стр. 120). Цртица, пак, обрађена је само као правописни знак, и то врло кратко

(на стр. 121). Употреба цртице једноставнији је проблем, прегледно и знатно опсежније обрађен у поглављу *Интерјункција* новог *Правописа* (стр. 290–291), мање-више на исти начин као у претходном правопису, који је био на снази све до 1996.

Црта се у новом *Правопису* види као знак који служи у организовању и обликовању реченице, док се цртица означава као правописни знак који служи лексици, животу речи, и то двочланих или, понекад, вишечланих лексичких јединица.

Цртица се, за разлику од црте, увек пише без белина:

а) У полусложеницама, у којима је истовремено и спојни и раздвојни знак, некад више једно, некад више друго (*сйомен-џлоча*, *аушо-сервис*, *аушо-кућа*, *аушо-превозник*), мада изостаје у спојевима када *аушо-* значи само-, а не *самоходни*, тј. када не значи *аушомобилски* (*аушобиографија*, *аушойор-џрејш*, *аушосујестија*). Па ипак, пише се — *аушойуш*, *аушосйрада*, *аушомеханичар*, јер су то спојеви „који се више схватају као један појам и теже једноакцентском изговору“;

б) У удвојеним презименима, која су последица новијег непатријархалног времена, цртица се редовно пише (*Нага Појовић-Перишић*, *Весна Јањевић-Појовић*);

в) Пише се и при растављању речи на слоге, на крају ретка и, нарочито, у реченицама који све речи растављају на слоге како би се то растављање олакшало педантним корисницима речника, односно правописа (*на-џи-са-џи*, *рас-џу-ри-џи*);

г) Ако саставни делови какве полусложенице нису уобличени као посебне речи, него као форманти, цртица има фактички раздвојну службу (нпр. *срјско-хрвајски односи*);

д) Цртицу такође пишемо када реч рашчлањујемо на творбене форманте (нпр. *у-рођ-ен-ик*), или на основу и наставак (нпр. *сел-ом*, *рад-иш*);

ђ) Цртицом показујемо и рашчлањеност скраћеница када (хоћемо да) их пишемо по изговору латиничких слова, (нпр. *Си-Ен-Ен [CNN]*, *Ес-А-Де [САД]*, односно *Ју-Ес-Еј* или *У-Ес-А [USA]*), без обзира на то што се редовно пише само *САД*, односно, али сасвим ретко, *USA*;

е) Цртицу пишемо и кад комбинујемо два вида или два система писања, бројчани и словни, односно верзални (великословни) и (малословни), нпр. *75-јодишњак*, *600-јодишњица* *Косовске бишке*, *радник ЖТП-а*, *НИН-ов новинар*);

ж) Цртицу такође пишемо уз делове речи кад их издвајамо из њихове целине (нпр. *чиниш*, *-им*; *чинио*, *-ила*, *-ило*), чему је слично и писање цртице иза префикса, испред суфикса и с обеју страна инфикса, нпр. (*џрег-* [у речима *џрегседник*, *џрегсјава*, *џрегносћ*], *-аг* [*џашчаг*, *момчаг*, *јајњаг*], *-ну-* [*мејнуши*, *џрјнуши*, *џрејнуши*]);

з) Цртицу пишемо понекад и између посебних речи или између парадигматских ликова исте речи, па и онда када указујемо на њихове некњижевне облике (*јестии-ийии-живеџии-филозофираџии, будем-будеш-буде, беш-чуда, на-ву сџрану* [за: без чуда, на ову сџрану]);

и) *Правоџис срџскоџа језика* — и у своје научно-универзитетском и у своје школском издању — добро је и прецизно обрадио и црту и цртицу.

За незваничне и конкурентске правописе то се никако не би могло рећи, без обзира на то што и ти правописи доносе термине црта и цртица, али их недоследно разлучују. Тако нпр. у *Правоџису срџскоџа језика са речником*, чији је аутор Радоје Симић, мада га супотписују још четворица лингвиста (Београд–Никшић, 1993), каже се, на стр. 95, да је „упутно [...] разликовати цртицу, којом обележавамо начин конструисања речи, од црте, која је интерпункцијски знак“. Међутим, оно што аутор сматра упутним није спроведено у тексту у којем се често цртица наводи тамо где треба црта, те, обрнуто, црта тамо где треба цртица. Додуше, у правилима (којих има укупно 88), датим у прегледним оквирима, црта се углавном исправно користи, али се у објашњењима правила готово редовно брка црта са цртицом. У овоме правопису само је црта засебно обрађена (стр. 150–152), и у том поглављу она се и теоријски и практично разликује од цртице.

У новом издању тог правописа (Београд, 1998) Радоје Симић јавља се као одговорни редактор, а не као аутор, исправљајући низ својих експеримената из првог издања, али се опет засебно обрађује само црта, при чему се исправно разликују њено примакнуто и одмакнуто писање. Нажалост, у објашњењима правописних правила често уместо црте стоји цртица, која није засебно обрађена ни као правописни ни као интерпункцијски знак, мада се указује на разликовање тих двају знакова.

Ни правописни приручник Милорада Дешића, с насловом *Правоџис срџскоџа језика* и поднасловом *Приручник за школе* (Земун, „Нијанса“, 1998) — припреман као други дериват новог *Правоџиса (Правоџиса срџскоџа језика)*, али недовољно усклађен с њим (и у наслову и у поднаслову, као и у погледу назнаке да је реч о „трећем, допуњеном издању“), мада садржи низ „измена“ — није се прославио када је реч о црти и цртици. Пре свега, нема засебног поднаслово под којим би била обрађена цртица, а у потпоглављу *Црџа*, обрађеном у последњем поглављу (XVII. *Инијерџункција*, стр. 146–149), све илустрације црте одштампане су цртицом. И другде, по целој тексту, укључујући и *Садржај*, цртица веома често стоји онде где би морала стајати црта. Једноставно, аутор је платио данак недовољно брижљивој припреми текста, лошем прелому и слабој коректури, тј. платио је данак уобичајеним слабостима којима се одликују нови и невелики издавачи.

У штампарству се цртица често назива *дивиз*. У енглеском се цртица означава термином *hyphen*, док се у новом немачком правопису (*Duden Rechtschreibung der deutschen Sprache*, Dudenverlag, München, Leipzig, Wien,

Zürich, 1996 [ступио на снагу 1. августа 1998]) цртица назива *Bindestrich* (= *својна цртица*), а потпуно се одустало од термина *Beistrich* (= „прицрта“) у корист интернационализма *Komma*. Нешто слично догађа се и код нас: мада је нови Правопис, наводећи при првом спомену двојство *зарез* (*зайеџа*) а потом редовно *зарез*, дао предност *зарезу*, новија пракса даје предност *зайеџи*. Социolingвистички разлози оверавају предност *русизму* запети над *кroatизмом* зарез, без обзира на то што се у српском језичком стандарду реч зарез у другим контекстима лако може употребити као део лексичке ниске *ћорез*, *ћпррез*, *изрез*, *ћпррез* итд.

Извесну тешкоћу у активном разликовању црте и цртице представља чињеница да се у основним компјутерским фонтовима налази само цртица, редовно означена на тастатури. Међутим, лако ју је наћи у симболима, у резервним знацима. Исти проблем постоји и код класичних писаћих машина: на њима постоји и цртица и црта, али потоња у доњем положају и служи за подвлачење. Да би се откуцала по средини мора се подићи ваљак. Помоћно решење може се пронаћи у удвајању цртица (без белине), које бивају отиснуте готово спојено, упозоравајући штампаре да је посреди црта, а не цртица.

* * *

Одговор су припремили Бранислав Брборић, члан Одбора за стандардизацију српског језика, и Радојко Гачевић, члан Комисије за стандардни језик у школству, администрацији, издаваштву и јавним гласилима.

МАРКЕТИНШКА ТЕРМИНОЛОГИЈА

Одбору за стандардизацију српског језика обратио се Зоран Хамовић, уредник у Издавачком предузећу „Клио“ („Clio“, Београд, Змаја од Ноћаја 12/1). У његовом писму се каже:

Поштована господо,

У оквиру издавачке концепције наше куће постоји библиотека *Маркетинг*, у којој је досад објављено двадесет наслова. Будући да се као уредник те библиотеке сусрећем са многим нерешеним терминолошким питањима, молим вас да ми предложите најприкладније решење за енглеске термине:

- promotion mix
- marketing mix
- Public Relations
- full service agency
- copy writer
- press clipping
- business-to-business advertising.

Одговор на ову молбу усвојен је на седници Комисије бр. 7 као Одлука бр. 10 Одбора за стандардизацију српског језика.

Одговор

Најпре неколико општијих напомена. Сам маркетинг је настао на енглеском говорном подручју и тамо се највише и развија; свака друга средина, а нарочито наша, само прихвата већ готове појмове. У таквим приликама најлакше је за сваки појам из те области једноставно преузети енглески термин. Корисник термина у том случају није изложен изазову превођења, а и сам термин користи без икаквог напора, аутоматски. С друге стране, међутим, преузимање енглеског термина суочава нас с проблемом разумљивости: иако припадници маркетиншке струке одмах могу знати шта он тачно означава, то са широм јавношћу, чак ни са образованим лаицима, по правили није случај.

Затим, страна реч већ сама по себи носи и неке додатне информације или конотације. Неке од њих указују на њеног корисника. Наиме, тиме што каже: „Ја долазим из енглеског језика“, она каже и: „Онај ко ме употребљава образован је и стручан“; тиме што каже: „Ја долазим из света у којем се маркетингу посвећује изузетна пажња“, она каже и: „Онај ко ме употребљава пословног је духа и држи корак с временом“. Једна конотација тиче се самог означеног појма. Јер, тиме што страна реч каже: „Ја долазим из богатог света“, она каже и: „Оно што ја означавам изузетно је, узвишено или отмено“. Другим речима, појам именован страном речју склони смо да сматрамо нарочитим, несвакидашњим, компликованим — иако може бити реч о нечем сасвим обичном, чак тривијалном. Такве конотације, које има свака страна реч, могу бити извор мистификације и начин да се изазове страхопоштовање и тамо где му није место. Али страна реч собом носи и једну веома важну информацију: употребљена у одређеном контексту, она се одмах, на први поглед, препознаје као термин. Њен српски парњак, иако је обично одмах разумљив, не личи на стручни назив; он тај статус тек треба да стекне — обично полако и мукотрпно. Ако страној речи треба времена да се „спусти“ до лаичког уха толико да буде сасвим прозирна и јасна, домаћој треба времена да се уздигне на ниво техничког назива.

Приликом избора између стране речи и њеног српског превода важна је и њихова дужина: краћи термин ће у пракси редовно победити. Такође се дешава да у енглеском термину постоји нека звучна фигура или игра речи, која се у преводу губи.

Ове опште напомене само указују на то колико је питање употребе страних речи компликовано. Начелни закључак који из њих следи јесте да страни термин треба превести — тамо где је то могуће или разумно.

Пређимо сада на сваки од наведених термина понаособ.

• Термини *promotion mix* и *marketing mix* означавају комбинације одређених елемената (*marketing mix* је сачињен од производа, канала продаје, политике цена и промоције, а *promotion mix* означава различите облике промоције, који се у сваком појединачном случају бирају и комбинују на различите начине). Иако се реч *микс* већ употребљава и у овом значењу, првенство бисмо дали термину *сџлеј*, који се такође може срести, мада ређе. Наиме, *микс* повезујемо са речју *миксер*, која асоцира на стварање масе у којој се првобитни елементи не могу препознати. Сличну асоцијацију изазива и *микс њулџ* — справа којом се комбинују звуци или слике. Елементи *сџлеја*, на супрот томе, остају препознатљиви. Термин *сџлеј* је, такође, кратак и сасвим јасан; због свега тога треба му пружити прилику да се пробије. Термине *promotion mix* и *marketing mix* превели бисмо, дакле, као *џромоџивни* односно *маркеџинџки сџлеј*.

У вези с преводом синтагме *marketing mix* желимо да дамо још једну напомену, која се тиче њеног првог дела. Наиме, та синтагма се среће чак и у

облику *маркејини микс*, када је уместо придева *маркејинишки* употребљена именица *маркејини*. Тако и у примерима *маркејини сџрајтеија/орјанизација/контрoла/циљеви/сектор* и сл. Тачно је да се употреба именице у функцији одредбе незадрживо шири у нашем језику, пре свега под утицајем енглеског, и да може бити економично језичко средство. Али употреба именице тамо где постоји придев не само што није неопходна него и често пара уши — што је овде управо случај. Стога је у наведеним изразима прихватљив једино придев *маркејинишки*. Још једанпут, дакле: не *маркејини микс* него *маркејинишки сџлеј*.

• Термин *Public Relations* обично се преводи као *односи с јавношћу*. Међутим, у маркетингу се често задржава у том свом изворном облику, када се чита „пaблик рилејшнс“ и деклинира као именица мушког рода у једнини: „пaблик рилејшнсa“, „пaблик рилејшнсу“ итд. Још више је одомаћена скраћеница *PR* (чита се „пи-ар“). Највећи проблем с термином *Public Relations* јесте тај што се тешко изговара, односно што садржи склоп сугласника који је нашем језику непознат. Други проблем (који се као проблем, вероватно, поставља само језичким стручњацима) јесте што се енглески облик множине у нашој деклинацији третира као облик једнине. У сваком случају, пошто јако пара уши, прибегло се изразу *односи с јавношћу* (тако се и комисија Одбора која одговара на језичка питања зове Комисија за односе с јавношћу!). Иако не личи на стручни термин, овај израз је, захваљујући доследној употреби, већ почео да стиче тај статус.

Термин *односи с јавношћу* јавља се и у оквиру ширих синтагми. У неке се уклапа без икаквих тешкоћа: *сџручњаци за односе с јавношћу*, *бављење односима с јавношћу*, *квалифетни односи с јавношћу*, *одељење за односе с јавношћу*, *образовање за односе с јавношћу*, *сџрајтеија и циљеви односа с јавношћу* и сл. Проблеми се јављају са оним што се кратко може рећи *пи-ар акције/исџраживања/комуницирање/активностии/кампања*: то се мора, са знатно више речи, рећи као *акције/исџраживања* итд. у **оквиру** односа с јавношћу. Дакле, јасноћа израза плаћа се његовом већом дужином — али сматрамо да та цена није превисока. Највећи проблем представља израз *џримена односа с јавношћу*, који се често среће у маркетиншкој литератури. Односи се, наиме, не *џримењују*, него *одржавају*, а примењују се разне *џехнике* у оквиру односа с јавношћу. Дакле, механичка употреба термина *односи с јавношћу* није довољна, него треба водити рачуна и о томе да се с њим сложе и друге речи.

• Термин *Full Service Agency* означава *ајенцију која гаје (обезбеђује) комџлејтну маркејинишку услују*. Ово друго је сасвим јасно, али за термин предугачко. Тако ће, вероватно, остати *фул сервис ајенција*.

• *Соруџriter* је *џисац џексџова џројајандних џорука*. Опет јасно али предугачко. С друге стране, термин *коџирајџер* има ту ману што асоцира на

копирајџ, који одавно постоји али значи нешто сасвим друго (од енгл. *copyright*). Стога би се могло размислити о употреби наше сложенице *шек-сџојисац* у овом значењу.

• Термин *press clipping*, који означава сакупљање свега онога што је преко медија речено о одређеној фирми, не може се превести на згодан начин, а сама енглеска синтагма је кратка и лако изговорљива. Дакле, ништа друго него *џрес клипинџ*. Овај термин се, тако, придружује преузетим енглеским терминима за које не постоји прави превод као што су *џајминџ*, *брифинџ* итд.

• Термин *business-to-business advertising* може се превести као *олашавање џословном куџцу*. Није дужи, разумљив је, једино што нема снагу коју енглеском термину даје понављање исте речи (*business*).

Постоје, дакле, термини који се могу превести и које је боље превести, као што су *promotion mix*, *marketing mix* или *Public Relations* (односно PR). Такви су и термини *push strategy*, који се може превести као *сџрапџеџија џурања*, и *pull strategy*, који се може превести као *сџрапџеџија џривлачења* (уз примедбу да се у нашем језику губи звучни ефекат који постоји у пару енглеских термина) и сл.

Рецимо још неколико речи о тзв. позајмљеницама из лењости, које свакако треба избегавати. Неке од њих састоје се у томе да се преузме страна реч тамо где постоји сасвим добра домаћа, али не из стилских разлога, него као да ова друга уопште не постоји. Рецимо, пажња се може *фокусираџи*, али нема разлога да се она, једноставно, не *усредсреџи*. *Еџукација* може да не значи ништа више него *образовање* или, чак, *насџава*. *Персуазија*, *џерсуазивни* не може да значи ништа више него *убеђивање* (или *наџоварање*), *убеђивачки* (или *наџоварачки*), мада треба приметити да може да значи „мање“ — тј. да може да послужи као нека врста еуфемизма, намењеног онима које не треба сувише подсећати да пропагандна порука има и своју манипулаторску страну. *Евиденџан* је обично само *јасан*, *очиљеган*. *Диверзификација* може бити *уразноличење*. Другу групу позајмљеница из лењости теже је препознати: у питању су већ одомаћене стране речи, које се сада употребљавају у ширем значењу, које је већ покривено другом речју или речима. На пример, из уста маркетиншких стручњака можемо чути *џренини* тамо где би боља била *обука* (па се каже *базични џренини џродаваца* уместо *основна обука џродаваца*). *Тренини*, наиме, припада домену спорта, и нема никаквих разлога да проширује значење. И реч *акџуелан*, поред тога што значи „значајан“, неоправдано преузима улогу многих других придева (нпр. *акџуелни имиџ фирме* уместо *џрениуни/џосџојеџи/важеџи/саџашњи имиџ*, или *акџуелне информације са џржишџа* уместо *свеже информације*). Слично томе, термин *менаџменџ* је оправдан у примерима као *сџудираџи менаџменџ* или *бавиџи се менаџменџом*; али *менаџменџ* *временом* свакако треба да

уступи пред изразима *уїрављање/ расїолаїање временом* или *расїоређивање времена*, као што је и *уїрава їредузећа* боља од *менацменїа їредузећа*.

* * *

Одговор је припремила др Душка Кликовац, доцент на Катедри за српски језик Филолошког факултета у Београду и члан Комисије за синтаксу Одбора за стандардизацију српског језика. Она захваљује др Славку Ковачевићу, стручњаку за маркетинг, који јој је помогао у разјашњавању неких већ постојећих термилошких решења у овој области.

ИМЕ ЈЕЗИКА НА СТРАНИМ УНИВЕРЗИТЕТИМА

Одбору за стандардизацију српског језика обратила се Дирекција за међународну културну, просветну и спортску сарадњу (Савезног министарства за иностране послове) дописом бр. 9036 од 8. 11. 1999. године, чији је предмет *Презентација нашег језика на Универзитету у Стразбуру* а садржај следећи:

„Генерални конзулат СР Југославије у Стразбуру обавештава да су се на Катедри за славистику Универзитета Марк Блох у Стразбуру (лектор Хрват — шиптарског порекла — Ђерђ Зимај) ових дана појавили плакати којима се (у једном) студенти позивају на учење „мртвог српско-хрватског језика“, а (у другом), истовремено, на учење три језика (уместо једног за исту цену), „српског, хрватског, босанског“, литературе, историје и цивилизације Јужних Словена.

С обзиром [на то] да је овакав начин обавештавања студената о изучавању језика Јужних Словена на Универзитету у Стразбуру нов, Генерални конзулат сматра потребним да се о овоме обавести САНУ (Институт за српски језик) и наши универзитети. Конзулат истиче да се назив „српско-хрватски“ задржао на поменутом универзитету, као и у целој Француској.

У вези са наведеним, Конзулат процењује да би његова евентуална реакција према овом универзитету у односу на ову појаву подразумевала стручну оцену и елаборацију аргумената, те стога молимо ваш коментар и став о овом питању, како бисмо са њиме упознали наш конзулат у Стразбуру.“

Одговор

Савезни завод за стандардизацију — који делује у саставу Савезног министарства за развој, науку и животну средину, консултујући пок. академика Павла Ивића и још неке наше лингвисте (који су од 12. 12. 1997. године чланови Одбора за стандардизацију српског језика), последњи пут у августу 1999. године (наш одговор Заводу у прилогу) — већ две-три године бори се на међународној стандардизацијској сцени за одговарајуће представљање српског језика у међународним кодовима и стандардима. Проблеми око тог

представљања били су заострени кад се уочило да се под старим скраћеницама *scs* и *scr* (*Serbo-Croatian Cyrillic* и *Serbo-Croatian Roman*), који се још понегде (зло)употребљавају, публикације на *српском језику* своде на онај њихов корпус који је одштампан ћирилицом, док се публикације одштампане латиницом приписују Хрватима и Хрватској, односно хрватској култури.

Проблем који постављају Дирекција за међународну културну, просветну и спортску сарадњу, односно Генерални конзулат СРЈ у Стразбуру, има бар три значајна аспекта: *линџивистички*, *социолинџивистички* (односно *йолиџичко-линџивистички*) и (*йолиџичко*)*йрајмаџички*.

I

Први аспект намеће нам, бар засад, недвосмислен одговор: иза назива *српски*, *хрвајски* и *бошњачки* (језик) — на којима је, тј. под којима је, заједно с енглеским језиком, потписан и Дејтонско-париски споразум крајем 1995. године — и даље се „скрива“ *један сџандарднојезички систем*, који је, у првој половини 19. века, за потребе ондашњег српског народа и његове културе, у свему битноме, стандардизовао Вук Стефановић Караџић. Тај стандарднојезички систем заснован је на штокавском дијалекту, на *новоштокавским народним љоворима*, првенствено српским, чији су носиоци насељавали данашња подручја западне Србије, Шумадије (њенога великог дела) и готово целе Војводине, добру половину Црне Горе, већи део бивше и садашње БиХ и знатан део Хрватске, тачније оне делове садашње РХ које су вековима насељавали Срби православне вероисповести, бивајући знатним делом житељи Војне крајине. Вук Караџић је све оне који су говорили тим дијалектом, полазећи од ондашњих европских уверења о подударности језика и народа, сматрао Србима „трију вјерозакон“.

Међутим, већ за Вуковог живота, католици који су говорили (ново)штокавски почели су се све више осећати и сматрати Хрватима — и у Славонији, и у централној Хрватској, и у Далмацији, и у Босни, и у Херцеговини, чему је замаха дала аустроугарска окупација БиХ (1878). У другој половини 19. и у првим деценијама 20. века готово сви католички штокавци постали су Хрвати. Католици штокавског говора имали су одраније више регионалних књижевних језика, али су се с њима, на њиховој језичкој основи, односно на језичкој основи свих новоштокаваца, ујединили кајкавци (главни град Загреб) и чакавци (Ријека, Сплит) — нарочито присно у последњој деценији 19. века. Тада је Загреб, политичко средиште све уједињенијег Хрватства, прихватио *Вуков модел српскога језичког сџандарда* за свој књижевни/*сџандардни језик*, назван (и) *хрвајским језиком* (оверен *Хрвајским йравойисом* Ивана Броза [1892], *Грамаџиком* и *сџилисџиком хрвајскога или српскога*

књижевног језика Томислава Маретића [1899] и двотомним *Рјечником хрватског језика* [1901], чији су аутори били Фрањо Ивековић и његов тада већ покојни нећак Иван Броз).

II

Други аспект, који је тешко одвојити од првога, налаже нам неколико констатација. Данас је свакоме знано да су, након распада Краљевине Југославије (1941) и СФР Југославије (1991), (готово) сви католици штокавског говора (п)остали Хрвати, па чак и они на Космету и у Црној Гори, док су муслимани, штокавци (у раздобљу 1967–1992. г. *Муслимани* [с великим почетним М]) постали нова нација — *Бошњаци*. Они су одлучили да свој језик назову *босанским*, што не прихватају ни Срби ни Хрвати. Првом својом одлуком Одбор за стандардизацију српског језика прогласио је назив *босански језик* неприхватљивим у *српском језичком стандарду*, у *српском стандардном језику*, с образложењем (достављамо вам га заједно с Одлуком бр. 1, којом су решени још неки проблеми нашега језичког стандарда). Одбор се није бавио ни оспоравањем ни признавањем нове нације (*Бошњаци*), јер то није његов посао, али је механичко преношење самоодабране језичке етикете Муслимана/Бошњака (*босански језик*) у српски језички стандард сматрао — неумесним и неприхватљивим. Кад се та етикета мора „превести“ на српски, она гласи — *бошњачки језик*. Што се пак тиче *хрватског (књижевног) језика*, он је био уставна категорија и у СФРЈ 20 година (од 1972, када је та категорија уведена амандманом V на Устав СРХ, а потом, 1974, унесена и у нов републички устав). Према етикети *српскохрватски језик* Хрвати никада нису имали искрених симпатија нити их је задовољавао обрнути смер те сложености (*хрватскохрватски*).

Ако се покушамо ваљано оријентисати на терену троназивне лингвистике и савремене изванјезичке стварности, морамо рећи да оно што се у бившој СФРЈ претежно, а изван СФРЈ готово без изузетка, називало *српскохрватским језиком* и даље јесте *један стандарднојезички систем, један језик*. Међутим, двочлани назив тога комуникацијског система остао је без ичије социолингвистичке подршке, осим на појединим славистичким катедрама и у овдашњим старим публикацијама, где се његово двоструко име јавља *и одвојено и заједно*, дакле с цртицом — *српско-хрватски* и без цртице — *српскохрватски*.

Српски, хрватски и бошњачки (тро)језик — чији носиоци данас нису *заниђересовани* за интегративне погледе на новоуспостављено језичко стање нити за његов конвергенцијски развој — јесте у *јенейском смислу* преодоминантно српски, неупоредиво више него несрпски, а, кад би се ствар могла

посматрати кроз призму његошевог стиха *мањи ѿшок у већи увире*, и (само) српски језик.

Ипак, ваља се присетити шта је својевремено говорио академик Митар Пешикан (1927–1996): *Српски и хрватски били су само обједињени, али не и уједињени*; уосталом, као и та два народа, данас — две (углавном) разлучене нације. У Босни и Херцеговини — где је разлученост условна и под међународном присмотром — данас је мало ко заинтересован за језичко јединство (осим, вероватно, водећих Муслимана/Бошњака, узму ли се у обзир претензије које се скривају иза њиховог опредељења за асиметрични назив *босански језик*). Нема озбиљних људи међу Србима и Хрватима у БиХ и другде који би се залагали за то да се у тој држави или било којој другој користи само назив српски или само назив хрватски, јер је то с ону страну сваке реалности.

Одбор за стандардизацију српског језика није се могао придружити оном танком слоју овдашњих језиколоваца и културолога, с наводницима или без наводника, који су прошле године размишљали у категоријама „крађе“ и „прекрађе“. (Хрвати су, по том мишљењу, Србима „украли“ језик, па је дошло време да га Срби „поврате“.) Такво је размишљање не само неделкатно и контрапродуктивно него је и нетачно и ненаучно, јер је једна ствар рећи да су Хрвати „преузели“ Вуков модел српскога књижевног језика и самостално га дограђивали, што јесте тачно, а друга је ствар говорити о „крађи“ (јер већина католичких штокаваца, до пре те „крађе“, није имала ни српско ни хрватско осећање, него, с данашњег становишта, регионално). По тој логици, сви они који нису Енглези, Шпанци, Французи и Немци а говоре само енглески, шпански, француски и немачки „украли“ су тим народима језике, па они задржавају право на намиривање по логици „прекрађе“.

Осим тога, Одбор за стандардизацију српског језика, који су основале институције из Србије, Црне Горе и Српске (њих 14), не може целу ствар посматрати изван заједничке, целовите, трорепубличке перспективе, без обзира на стање међурепубличких политичких односа. Задатак Одбора није да улази у чисто политичке домене и оквире, који у овом часу не обећавају повољне прогнозе чак ни у сфери језичке политике. Простор тих трију државних ентитета (= бића) ми видимо као *јоворни ѿросѿор српској језика*, чији баштеници имају своје новије дијаспоре у Републици Словенији, у Републици Хрватској, у Федерацији БиХ и у Републици Македонији, као што и Србија, Црна Гора и Српска имају своје мањине, националне и/или етничке. Нису нам мале, ни старе ни нове, прекоокеанске дијаспоре па ни оне у европским земљама.

У постојећим уставима и законима упориште налази само (појам и назив) *српски језик*, који је и у стандардном и у супстандардном виду *двоазбучан* (у Црној Гори чак с *равнојравношћу двају ѿисама*, насупротив Уставу СРЈ) и свугде (и у службеној употреби) *двоиѿговоран* (по Закону о службеној употреби

језика и писама у Србији, од 1991, „у службеној је употреби српскохрватски језик, који се, када представља српски језички израз, екавски или ијекавски, назива и српским језиком [у даљем тексту: српски језик]“). У Црној Гори нема језичког закона, али важећи Устав РЦГ познаје само (појам и назив) *српски језик*, праћен само једним изговором (*ијекавским*, који се наводи у генитиву уз назив језика). У Уставу Републике Српске и њеном Закону о службеној употреби језика и писма, уз назив *српски језик*, стоје равноправно оба изговора: до почетка прошле године претходна власт давала је предност екавици, а садашња даје предност ијекавици, али се нико не баца камењем ни на стандардну екавицу.

III

Полазећи од наших и општих социолингвистичких сазнања, као и од напред изложене уставотворне и законодавне стварности (не треба заборавити ни Устав СРЈ, који, мада је најмање уважаван, а и не важи за Српску, такође познаје само назив *српски језик*, уз додатак *екавског и ијекавског изговора*, али и уз недвосмислену повлашћеност ћирилице) — не видимо разлога да се сада ико игде залаже за сложени, двочлани, назив *српскохрватски* (језик). Такво залагање враћало би нас у ранију стварност, која је била још „сложенија“ и неугоднија по нас од садашње.

За нашу језичку политику, поготову спољну, много је важније како пролазе назив и садржај српског језика, *литературе, историје, цивилизације (и културе уопште)* што стоје у тесној вези с тим језиком.

У реалном историјском контексту не видимо разлога да се у било ком смислу, и било где, залажемо за сложеницу, поготову стога што су хрватски лингвисти знали тумачити двочлани назив језика и овако: *српскохрватски* = *хрватски на српски начин* (!). За нас је у овом часу важно настојати да се у светским кодовима и стандардима не угнезди назив *босански језик* као име за (непостојећи) *државни језик у БиХ*, којим његови протагонисти желе *српски језик* (као, уосталом, и *хрватски језик*), и као појам и као назив, саобразити с логиком (евентуално) заштићеног мањинског ентитета.

Још је важније чувати јединство онога *духовног њосћора* што га, у новим државним околностима, отеловљује назив српски језик, подупрт првенством ћириличног писма. Није од мале важности ни то да одгајамо лингвистички кадар који би био упориште разборитог и ученог, деликатног и софистицираног, гледања на *језичку њолитику* и *језичку њрајматику* — и у земљи и у иностранству. Зато је веома важно имати што више лектора из Србије, Црне Горе и Српске на славистичким катедрама где год их има. И не само лектора. Наша дипломатија морала би то држати на уму.

* * *

Ако бисмо целу ову причу упростили, рекли бисмо да „нови“ лингвистички ентитети (означени називима *српски*, *хрватски* и *бошњачки* [никако *босански*.!]) језик — имају у свему битноме исту *прађу*, исту (језичку) *сџрукџуру*. Зато и представљају *исти* *сџандарднојезички сисџем*. Међутим, та „три језика“ (с наводницима или без наводника) немају, нити ће имати, исту (културолошку) *надџрадњу*, исту *суџрасџрукџуру*. Зато су и могући подоста издиференцирани (уразличени) етно-конфесионални, тј. национални, *језички сџандарди*, односно *варијанџе исти* *оџа сџандардној језика*, па, у крајњој линији, и оделити *сџандардни језици*, оделити понешто у садржају а подоста у називу (лингвониму). У свету има сличних, али не и истоветних, случајева: *Холанђани* свој језик називају *холандским* а *Фламанци* — *фламандским*. У самој ствари реч је о националним варијантама истога стандардног језика, којем се у науци и информатици понекад придружује надређена етикета — *низоземски језик*. *Норвежани*, с друге стране, имају два стандардна језика, један по угледу на дански а други заснован на домаћем моделу, насталом у отпору данској владавини Норвешком (до 1905). Па ипак, оба се зову и сматрају — *норвешким језиком*, са засебним називима за домаћу разликовну употребу.

Српски и хрватски, на пример, никада нису имали подударну стандардну терминологију нити пак *сасвим њодударну оџиџу лексику* (с *морфолоџијом* и *џворбом*), *синџаксу*, *сџилисџику* и *семанџику*. Зато су и сматрани *варијанџама исти* *оџа сџандардној језика*, без обзира на то којег су порекла и како је успостављена и очувана суштинска *сџандардна једнојезичност*.

Што се пак тиче тзв. *народној језика* (у англо-америчкој терминологији — *вернакулара* [*vernacular*]), он је у српскохрватском језичком сплету такав да се може говорити о сасвим разлученој *двојезичности* па и *џројезичности*. Језичка *србисџика* нема никаквог разлога да говори о три наречја у српском дијалекатском комплексу (чакавско и кајкавско наречје припадају само Хрватима), јер су сви Срби штокавци, баш као и Муслимани, односно Бошњаци. Што се пак тиче Црногораца, православни се изјашњавају и као Црногорци и као Срби, барем након 1945. године. То се не би могло рећи за католичке и муслиманске Црногорце. Бошњаци већ говоре о *бошњакисџици*. Та ће наука имати проблема око тога да се ваљано самоодреди. Њен језички огранак сада проналази ослонца у гласу *х* и где му јест и где му није по етимологији место, а његов стандардни подогранак, тј. главни огранак, у томе — да се у интелектуални говор јавног живота припусти што више турцизама. У лексици и синтакси — када могу бирати — Бошњаци се данас више ослањају на *кроаџисџику*.

Свако има специфичних проблема с идентитетом, и грађанин као појединац и људске (етничке, националне и територијалне) заједнице. И свако их

решава како зна и уме. Ако бисмо из државноназивних етикета изводили називе грађана/држављана у трима земљама на говорном простору српског језика, могли бисмо говорити, а понекад и говоримо, о *Србијанцима*, *Црногорцима* и *Србљанима*. И ти ентитети имају различитих проблема с идентитетом, много мањих од оних које имају Хрвати и Хрваћани, као и Муслимани/Бошњаци, барем ретроспективно. Треба се надати да *кџеџици* (придеви изведени од напред наведених именица) — *србијански*, *црногорски* и *србљански* — никада неће стићи дотле да се повежу с *језиком*, да постану називи за (реално постојеће) *различите језике*. Томе се противи здрав разум, неоспорна прошлост и смислена будућност, о којима рачуна мора водити свака озбиљна политика, и сада и убудуће, језичка, културна и друга.

Спољни свет није сентименталан али обично јесте рационалан. Ко научи српски језик, чији је број изворних говорилаца знатно већи од броја изворних корисника хрватског и бошњачког, не мора се много трудити око освајања посебних знања о двама потоњим. Зато је и важно да наши компетентни стручњаци буду на лицу места, на страним универзитетима и славистичким катедрама, без обзира на Интернет, у који треба, што се нас тиче, да улазе првенствено чињенице и њихове ваљано осмишљене интерпретације.

* * *

Текст ове одлуке припремили су мр Бранислав Брборић, секретар Одбора за стандардизацију, и др Слободан Реметић, члан Одбора и директор Института за српски језик. Усвојен је на седници Комисије за односе с јавношћу и решавање неодложних питања одржаној 22. новембра 1999. године.

РУЖЕЊЕ СРПСКЕ ЈЕЗИЧКЕ КУЛТУРЕ

Комисија за односе с јавношћу и решавање неодложних питања, на седници одржаној 30. марта 2000. године, размотрила је текст под насловом „Одбрана српског језика“, објављен у *Полицији* од 28. 3. 2000. г., и утврдила Одлуку бр. 13 као реаговање на неколико тврдњи које су потпуно неодрживе и неистините, уз једну информацију (став III) и један приговор трибини Удружења књижевника Србије (став IV). Штавише, оспорене тврдње могу се означити као *ружење српске језичке културе и њених институција*.

I

Комисија и сам Одбор за стандардизацију српског језика досад су се двапут изјаснили о називу трећег језичког стандарда у Босни и Херцеговини, онога за који су се определили муслимани/Муслимани/Бошњаци. Изјаснили су се најпре 13. фебруара 1998, а потом 22. новембра 1999. године. Оба пута ставове Одбора (садржане у његовим одлукама бр. 1 и бр. 11) објавили су *Полиција* из Београда и *Глас српски* из Бање Луке, а други и *Вечерње новости*. Било би природно да је са ставовима Одбора упознат и новинар *Полиције* З. Радисављевић, који под насловом „Одбрана српског језика“ (28. 3. 2000, стр. 28) извештава о представљању књиге *У одбрану језика српскога — и даље* (Београд, „Требник“, 2000), заправо другог (допуњеног) издања исте књиге, чији је аутор члан Одбора проф. Милош Ковачевић. У томе напису саопштава се неколико грубих огрешења о чињенице, која се морају демантовати.

II

Обраћамо се јавности првенствено стога да бисмо исправили неколико неодрживих навода у тексту З. Радисављевића, без обзира на то ко их је саопштио:

1) У Републици Српској није било „укидања ијекавице“, како стоји у тексту, него су устаничке власти на Палама у јесен 1993. г. дале предност

екавици у језичком стандарду, али не и у његовом литерарном и разговорном стилу, што је касније ушло и у текст Закона о службеној употреби језика и писма. Од те предности нова власт у Српској одустала је почетком 1998. г.

2) Карта о распрострањању хрватског језика изван Хрватске старија је више од 50 година од непостојећег укидања ијекавице на Палама, и плод је политичке пропаганде усташке емиграције. Колико је Комисији бр. 7 познато, званична лингвистика у Хрватској није оповргла дијалектолошку карту штокавског наречја садржану у *Енциклопедији Јуџославије*, књ. 6, Загреб, 1990, 70–71.

3) Одбор за стандардизацију српског језика не ради „при Одељењу за језик и књижевност САНУ“, како стоји у напису, него удружује стручњаке који представљају три академије (САНУ, ЦАНУ и АНУРС), осам универзитета (Београд, Нови Сад, Ниш, Приштина, Крагујевац, Никшић, Српско Сарајево и Бања Лука) и још три организације — у настојању да стандардизација српског језика тече на што организованији и што квалификованији начин.

4) Одбор се уопште није бавио Речником САНУ (досад изашло 15 томова) нити називом језика у њему, „српскохрватског књижевног и народног“, јер то и није речник језичког стандарда.

5) „Одбор се није бавио ни оспоравањем ни признавањем нове нације (*Бошњаци*), јер то није његов посао, али је механичко преношење самоодбране језичке етикете сматрао и неумесним и неприхватљивим. Кад се та етикета мора 'превести' на српски, она гласи — *бошњачки језик*.“ Тај став Одбора (дословно цитиран) усвојен је на седници Комисије бр. 7 од 25. 11. 1999. и потврђен на седници Одбора од 17. 12. 1999. Проф. М. Ковачевић, члан Одбора, није био на тој седници, али му се сви документи Одбора уредно достављају, па је у своју књигу могао укључити барем тај одломак Одлуке бр. 11 или о њему обавестити своје рецензенте и „промоторе“. У претходном закључку Одбора (Одлука бр. 1 од 13. 2. 1998), стоји и ово: „Нема, дакле, ниједнога (социо)лингвистичког разлога да се стандардни језик данашњих муслимана/Муслимана/Бошњака — који је изворно варијанта *српскога стандардног језика* (данас с нешто уочљивих хрватских украса, махом у лексици и синтакси [...]) — назива *босанским језиком*, не барем у оном језику што, након распада српскохрватске стандарднојезичке заједнице, (п)остаје српски.“ Оба пута је циљ Одбора био да учини што је могуће како се назив „босански језик“ не би пробио и у међународну стандарднојезичку заједницу, где би се представљао и доживљавао као стандардни језик који „покрива“ целу БиХ или је барем репрезентује. У вези с тим предузимао је одређене мере и Савезни завод за стандардизацију, што је такође познато јавности.

6) Да ли ће, шта ће, како и када тражити муслимани у Старој Рашкој, и како ће се они изјашњавати на попису становништва 2001. године — не може бити предмет нашег нагађања, којем су склони проф. Ковачевић и ње-

гови „промотори“. По попису 1991. г. изјашњавали су се као Муслимани (с великим почетним словом), а службени назив њиховог језика био је *српско-хрватски*, јер је то назив садржан у Уставу Србије (1990). У Закону о службеној употреби језика и писама (1991) налази се овај став (члан 7, став 1): „У Републици Србији у службеној је употреби српскохрватски језик, који се, када представља српски језички израз, екавски или ијекавски, назива и српским језиком (у даљем тексту: српски језик).“ Како је том уставу надређен Устав СРЈ, назив српскохрватски језик обеснажен је његовим чланом 15, став 1, и замењен називом *српски језик*, уз који стоје оба изговора, *екавски* и *ијекавски*. Назив *српски језик* уставна је категорија и у Црној Гори и у Српској. Одбор се не бави оповргавањем устава и закона, али његови чланови, као појединци, могу заступати и гледишта која нису у складу с њима.

III

Проф. Милош Ковачевић, до рата у БиХ (1992) сарајевски а после избијања рата никшићки, нишки, српскосарајевски и бохумски (СР Немачка) лингвиста, није се бавио проблематиком „комадања“, „преименовања“ и „отуђивања“ српског језика, нити је, мада је доста година био универзитетски наставник нашег језика у главном граду СР БиХ, у чијем се уставу српски језик звао „српскохрватски односно хрватскосрпски“ — био заокупљен друштвено-политичким положајем српског језика у тој републици, нити пак у два бивших Југославијама. Откако је напустио предратно Сарајево, проф. Ковачевић тиме се интензивно бави оптужујући за „спровођење хрватског филолошког програма“, заједно са својим истомислјеницима, све оне који су се судбином српског народа и његовог језика бавили и у време кад је то било опасно. Рад у Српском Сарајеву довео је М. Ковачевића и у чланство Одбора за стандардизацију српског језика, о чему је одлучивао тамошњи Филозофски факултет, и то пре оснивања Одбора (12. 12. 1997). Све би било у реду да проф. Ковачевић, у блиском садејству с бившим деканом Филолошког факултета у Београду, наш и свој Одбор не назива — „одбором за сатанизацију српског народа и српског језика“ (лист *Демократија*, 13. 9. 1998). И то би било разумљиво, чак доследно и морално, да је поднео оставку на чланство у Одбору, а није је поднео.

IV

Помало је необично да се трибина Удружења књижевника Србије (УКС), ко зна по који пут, користи за промоцију оног лингвистичког и културно-

историјског мишљења које је дошло до изражаја у *Слову о српском језику*, објављеном и у штампи и у засебној брошури у лето и јесен 1998. О томе се Одбор изјаснио у својој Одлуци бр. 2 (11. 8. 1998), коју је објавила и *Полиџика* (21. 8. 1998), сматрајући *Слово* штетним по интересе српске језичке науке и културе, штетним и у земљи и у иностранству. Стога можда и није чудно што се међу „промоторима“ тог мишљења налазе и они српски писци који, с мало знања о „језичкој природи и језичком развоју“, у именима овдашњих истакнутих лингвиста препознају имењаке и рођаке римског папе и утицајних америчких дипломата.

Наравно, трибина УКС не мора „промовисати“ само белетристику, али би било логично да М. Ковачевић, члан поменутог Одбора, провери своја становишта заједно с колегама лингвистима. То може учинити на Филолошком факултету у Београду, на који је, мада и тада (почетком 1999) и данас професор у Бохуму (СРН), доспео волшебном одлуком бившег декана, или у Институту за српски језик, који обавља стручно-административне послове за Одбор. И било би нормално да се аутор књиге *У одбрану језика српскога — и даље* и његови „промотори“ уздрже од изношења апсолутно нетачних, измишљених или намерно смишљених ствари, срачунатих на дезинформисање јавности.

* * *

Седници Комисије бр. 7 присуствовали су сви њени чланови: Бранислав Брборић, Новица Петковић, Слободан Реметић и Драго Ђупић. Уместо одсутне Милке Ивић, председника Одбора и председника Комисије, седницу је водио Иван Клајн, заменик председника Одбора и заменик председника Комисије. Присутан је био и Ђорђе Оташевић, заменик секретара Одбора, који је водио записник.

РУЖЕЊЕ СРПСКЕ ЈЕЗИЧКЕ КУЛТУРЕ (II)

Комисија за односе с јавношћу и решавање неодложних питања (Комисија бр. 7), на седници одржаној 25. априла 2000. године, размотрила је текст „Фалсификовање научних чињеница“ — објављен у *Полицији* од 15. 4. 2000. године, којим проф. Милош Ковачевић, члан Одбора за стандардизацију српског језика, тренутно на раду у Бохуму (СР Немачка), одговара на део Одлуке бр. 13 од 1. 4. 2000. године („Ружење српске језичке културе“) — и утврдила Одлуку бр. 14 као реаговање на тај Ковачевићев текст.

I

Мада се Комисија није бавила књигом проф. Ковачевића *Одбрана језика српскога* — и даље са *Словом о српском језику*, Друго доп. изд. (Београд, 1999), него неким аспектима новинског извештаја с њеног представљања у Удружењу књижевника Србије (УКС), присиљени смо да замолимо *Полицију* да у антрфилеу објави и поглавље III наше Одлуке бр. 13 како би њени читаоци стекли понешто увида у име и дело проф. Ковачевића, који воли блатити институције чији је члан, њихове чланове као појединце и своје колеге уопште, а да из тога не извуче моралне консеквенце примерене академском понашању.

II

Нема смисла одговарати на произвољну Ковачевићеву оцену да је Комисија у свом тексту изнела „низ нетачних, тенденциозних и злонамерних тврдњи“, чији је наводни циљ био „дезауисање јавности и дискредитовање“ Ковачевићеве ауторске личности, а још мање на ону о „конфузном реаговању“ Комисије на неке аспекте промоције његове књиге, пуне својеврсног „дезауисања“ и „дискредитовања“, па и „ружења“, многих личности које (су) се озбиљно бав(ил)е *српском језичком културом*, упокојених и живих, ружења самих темеља те културе.

Међутим, има смисла, у осам тачака, упозорити на то да проф. Ковачевић — чији истомишљеници и савезници у неозбиљној (науци непримереној) *конфликтнофилној лингвистичкој* славе његову делатност на пољу синтаксе и *високоштемпературног иширизма* — није свестан тежине речи и њихових аутентичних значења.

III

1) Да јесте свестан тежине речи, не би своме тексту дао наслов „Фалсификовање научних чињеница“, јер се *чињенице*, ако су чињенице, не могу *фалсификовати*, нити је синтагма „научне чињенице“ семантички коректна. Подаци којима се хоће допринети расветљавању чињеница могу се, евентуално, „фалсификовати“, као што се чињенице могу „заобилазити“, „прећуткивати“ и „замагљивати“, лоше „интерпретирати“, *научној обради* „подвргавати“ или „не подвргавати“, али оне, саме по себи, не могу бити ни „научне“ ни „ненаучне“, нити се научни увиди у њих морају нужно разликовати од публицистичких и лаичких, поготову ако су оне прозирне.

2) Да јесте свестан, проф. Ковачевић не би, и даље, говорио о „укидању“ и „прогону“ ијекавице на Палама у раздобљу 1993–1997, и то с позивом на Закон о службеној употреби језика и писма у Српској, који је бањолучка (Додикова) власт опозвала почетком 1998. г. Тај закон се бавио (додуше прешироко захваћеном) „службеном употребом језика“ и предвиђао (углавном непотребно) „кажњавање“ (махом правних лица, предузећа, установа и др.) за неиспуњавање његових норми. Међутим, мада срачунат на стандарднојезичку интеграцију нашег народа, Закон садржи и ову одредбу (чл. 9): „Српски језик ијекавског изговора изван употребе утврђене овим законом може се користити без ограничења.“ На пример, нема никаквих, нити је било икаквих, ограничења за *лишарни* и *колоквијални стил* стандардног језика, ни у „производном“ ни у „потрошачком“ смислу (чл. 4), за ученике и наставнике у средњим, вишим и високим школама (чл. 2, став 2), нити пак за изворне и ауторске текстове (чл. 4, став 2, и чл. 5, став 3). Како се уопште може говорити о „укидању“ неукинутог и неукидивог — то зна само проф. Ковачевић.

3) Да јесте свестан, не би истргнути цитатима (што је *сасвим ненаучно*) доказивао да је Одбор „признао“ *бошњачки језик*, мада у његовој одлуци изричито стоји да се „Одбор није бавио ни оспоравањем ни признавањем“ нове нације (Бошњака) и њеног језика, који не може, нити би у српском смео, бити „босански“, установивши изричито да то (не)признавање „није његов посао“. И даље — да је тај идиом „изворно варијанта *српског стандардног језика*“, што је иначе небитно за новије социолингвистичко (само)одређење

корисника тог идиома („треће варијанте истога језика“) *на овим њим* прошири-
ма и изван њих. При томе је наглашено да се идиому под сасвим нелегитим-
ним називом „босански језик“ жели прибавити статус државног језика у
БиХ, а не муслиманске етно-конфесионалне варијанте под називом „бо-
шњачки језик“. Волели бисмо чути шта је проф. Ковачевић урадио у Немачкој
у погледу „дезауисања“ назива „босански језик“ на том простору и изван
њега, у међународним кодовима и стандардима, у које се тај неодрживи на-
зив покушава уселити. Одбор је урадио доста тога у том погледу, а и даље
се труди да учини што год је могуће. Одбор, иначе, није адреса на коју би се
могле упућивати примедбе на садржај Дејтонско-париског споразума
(1995), који данас грчевито бране све друштвене снаге у Српској, па и СДС,
победник на недавним локалним изборима. И не само друштвене снаге у
Српској.

4) Да јесте свестан, не би закључивао: „Одлука Одбора је, дакле, недво-
смислена: језик муслимана ни у српском језику не треба звати српским не-
го бошњачким (?!)“. Упитник и узвичник ваља препустити проф. Ковачевићу и
замолити га да, чим се врати из Немачке, оде у (муслиманско/бошњачко) Сара-
јево, бар у краћу посету (прву после осам година), како би макар Златка Лагум-
џију и његове присталице убедио да су *муслимани*, одувек и даље, *Срби*,
„дужни“ да *свој идиом смајтрају и називају српским језиком*, пошто такав
напор и није нарочито упутан кад су посреди Изетбеговић, Силајџић, Ганић
и њихове присталице, укључујући и оне што су учествовали на *Симпозију о*
босанском језику у Бихаћу крајем 1998, који се недавно оваплотио у истона-
зивном зборнику (1999). И не само у посету Сарајеву — Тузла и Зеница су
ближе, географски ближе не само од Бохума (у Немачкој) него и од Бање
Луке и Приједора (у Српској).

5) Проф. Ковачевић заиста *фалсификује њога*шке, јер ниједан члан Од-
бора, па ни његов бивши и садашњи председник — не *ошелошворује* Одбор,
који има још 18 чланова. Међу њима је и проф. Ковачевић, који је имао при-
лике да своје ставове, усмено и/или писмено, изложи и брани на седници
Одбора и његових комисија, уместо што се троши на томе да Одбор за стан-
дардизацију представи као *одбор за сајанизацију*. Што се пак тиче учешћа
бившег и садашњег председника Одбора у раду „II скупа Одељења језика и
књижевности САНУ, одржаног у уторак 16. фебруара 1999. год. у 11 сати“,
проф. Ковачевић се могао обавестити и о њиховом становишту на том скупу
у вези с називом Речника САНУ (*Речника српскохрватској књижевној и на-*
родној језика). Међутим, они не „отелотворују“ ни тај одбор, нити су склони
*фалсификовању њога*шака. Чињеница је да су се они заложили за друкчији
приступ речничкој грађи од садашњег, који би утицао на евентуалну промен-
у назива Речника САНУ, чије су именовање и издавање у искључивој над-
лежности САНУ.

6) Комисија се не бави „прикривањем великохрватских претензија“ на простор српског језика, ранији и садашњи, за шта је окривљује проф. Ковачевић, али би се могло рећи да се проф. Ковачевић и његови истомишљеници баве „откривањем“ онога што не пише на „језичкој карти“ тога морбидног Томе Матасића, који сања пропали усташки сан о целој БиХ у саставу НДХ, заједно — не само са Ср(и)јемом и Боком, него и са целом Црном Гором (Штедимлијином „дрвеном Хрватском“) и Старом Рашком, мада ни он, Матасић, у ту карту не уписује назив *Unabhängiger Staat Kroatien* (НДХ), него назив „kroatisch“ (хрватски) — „важећи“ на „освајању“ подвргнутом простору, дакле без Ковачевићевог „фалсификованог податка“ о томе да се „ту не ради о дијалектологији“ него о „сувременом хрватском стандардном језику“. Осим тога, ако Комисија упозорава на то шта пише у *Енциклопедији Југославије* (књ. 6, стр. 70–71, Загреб 1990), она никог и ништа не амнестира, а још мање „фалсификује“. За проф. Ковачевића и његове *йогашке* то се, нажалост, не може рећи.

7) Комисија и Одбор не баве се регистровањем друштвених организација етно-конфесионалног, културног или каквог другог карактера (то је посао полиције), те нема никакве везе с оснивањем, именовањем и регистровањем *Муслиманског/Бошњачког националног вијећа Санџака*, нити пак с *Антологијом књижевности Бошњака Санџака*, коју је издало то „вијеће“. Рећи да је та антологија „у сагласности с језичком политиком Одбора“, на чије чланство проф. Ковачевић не даје оставку, може само онај ко се одметнуо и од Одбора и од науке па се зато бави *фалсификовањем йогашака* и *извршањем логике*, делатношћу, дакле, која се уклапа у конфликтофилну лингвистику проф. Ковачевића и његових савезника и сарадника.

8) Да чланови Одбора као појединци, на своју одговорност, „могу заступати гледишта која нису у складу с уставима и законима српских земаља“, понајбоље сведочи управо проф. Ковачевић, који хоће да „прописује“ националност и назив језика и оним грађанима српских земаља који се не сматрају нити осећају Србима. У српској националности и култури добро је дошао свако онај ко се у њих добровољно уклапа, без обзира на порекло, веру и традицију, али Српство и његова култура, по нашем мишљењу, нису логор у који се људи нагоне и приводе.

IV

Нема никаквог смисла даље се бавити проф. Ковачевићем, који се *самубија йрејаком речју*, али има смисла упитати се да ли Филозофски факултет у Српском Сарајеву, један од оснивача Одбора за стандардизацију српског језика (од 12. 12. 1997), уистину подржава проф. Ковачевића, свог представника у Одбору и упорне радилице против њега.

* * *

Седници Комисије бр. 7 присуствовали су сви њени чланови: Милка Ивић, председник, Бранислав Брборић, секретар, Новица Петковић, Слободан Реметић и Драго Ђупић. Присутни су били и Иван Клајн, заменик председника, који је водио претходну седницу Комисије, и Ђорђе Оташевић, заменик секретара, који је водио записник.

ТЕРМИНОЛОГИЈА У ХОМЕОПАТИЈИ

Одбору за стандардизацију српског језика обратило се, у јулу 2000. године, ИП „Клио“ с молбом да се утврди неколико термина из области хомеопатије. Наиме, ово предузеће уврстило је у свој издавачки план за 2000. годину књигу *Хомеопатија за децу*. Пошто је реч о једном од првих приручника из те области код нас, право је време да се утврди неколико термина. Књига се преводи с енглеског језика, а у питању је следећих неколико термина: *potency*, *potentize/potentization*, *plussing*, *mother tincture*, *succussion*, *proving*, *modality* и *miasm/miasmatic*.

Комисија за односе с јавношћу и решавање неодложних питања, на својој седници од 16. септембра 2000. године, размотрила је молбу ИП „Клио“ и усвојила већ припремљени

Одговор

У овом случају пружа се ретка прилика да се нова терминологија утврди систематски и на време. У начелу, треба пазити на то да термин буде у највећој могућој мери јасан, да истиче посебност онога о чему је реч али не по цену замагљивања или мистификације, као и на то да понуђени термини буду у складу с већ установљеном праксом — што не мора ићи у прилог једном истом решењу!

Кренимо редом.

Термин *potency* односи се на јачину хомеопатског лека (*a homeopathic remedy*). Међународно хомеопатско удружење препоручује да се у сваком језику у овом случају задржи исти термин, дакле — *јошениција*, што се и код нас досад чинило.

Термини *potentize/potentization* означавају нарочити поступак којим се хомеопатском леку даје одређена потенција, тј. он се доводи у такво стање да има одређену потенцију. Одговарајући термини били би *јошеницирати* (лек), одн. *јошеницирање* (лека).

За *plussing*, што је поступак којим се лек појачава а да му се потенција не мења, одговарајући термин био би *јојачавање* (лека).

Термин *mother tincture* најбоље би се могао превести као *мајична тинктура* (реч је о основној течности од које се прави хомеопатски лек).

За *succussion* код нас се среће и термин *сукусија*, али сматрамо да нема разлога да се избегава сасвим прозиран термин *мућкање (лека)*.

Термин *proving* означава експеримент помоћу којег се утврђује дејство лека на здраве особе (чиме се утврђује и који се симптоми тим леком могу сузбијати). Изворни немачки термин јесте (*die*) *Prüfung*. Иако се у (још слабо развијеној) хомеопатској пракси код нас среће термин *доказивање*, сматрамо да нема потребе ићи даље од речи *испитивање (хомеопатској лека)*: с једне стране, *доказивање (лека)* могло би упутити на то да је у питању доказивање његове ефикасности, што никако није случај, а с друге — није неопходно већ самим термином указивати на то да је реч о начину испитивања специфичном за хомеопатију. (Такво решење било би сагласно с оним које је предложио и др Милош Поповић у свом *Првом хомеопатском љиричнику*, Београд, 1995. Такође, таквом решењу прибегли су стручњаци у једном другом словенском језику, којем су хомеопатски термини познати већ много деценија — руском: *испытание*. Иначе, у истој књизи др Поповић на једном месту помиње и *утврђивање лека*, што сматрамо прикладнијим него *доказивање*.) А онај ко на себи испитује хомеопатски лек — *испитиваник* — може рећи не онако како се то понекад код нас чини — „имао/имала сам доказивање“, него, без непотребних рогобатности, „лек ми се испољио“.

Термину *modality* одговарао би наш термин *модалитет* (реч је о јачању или слабљењу симптома болести у зависности од промене околности, као што су промена температуре или јачине светлости, кретање, додир и притисак, присуство друге особе или самоћа итд.).

Терминима *miasm/miasmatic* одговарали би наши термини *мијазам* (реч је о наслеђеним слабостима у човековој конституцији) и *мијазмички* (нпр. *мијазмичке слабости*).

Што се тиче писања назива хомеопатских лекова, треба рећи да се ти лекови добијају од биљака, минерала и других природних супстанци. Они се, у свету и код нас, продају под својим латинским називом, те их тако треба и писати. На пример, лек који се добија од црног лука назива се *allium se-ra* (односно, у ћириличкој варијанти, *алијум сејра*), другим речима — не треба га преводити као „црни лук“, јер је реч о *хомеопатском* црном луку, тј. ономе који је прерађен на нарочит начин.

Кад је у питању превођење оваквих текстова, треба скренути пажњу на још две ствари. Једна су тзв. позајмљенице из лењости: корисник термина аутоматски, идући линијом мањег отпора, употребљава изворни термин, само мало фонетски и морфолошки прилагођен нашем језику, занемарујући домаћу реч, која не значи ништа „мање“, него, напротив, „више“ — јер је свакоме сасвим јасна. Таква позајмљеница из лењости јесте *суйресија (симп-*

шума / болести), односно супримирани (нпр. супримирани симптоми) — уместо сузбијање или њошкисивање (симптома / болести), односно сузбијени / њошкисни (симптоми). Уместо аиравација (симптома) умесније је рећи њооршање. Среће се, затим, ањидоширање (хомеопатског лека) — уместо њоншшавање дејства (ово друго јесте нешто дуже, али је потпуно јасно). Нарочито је рогобатно узимање случаја (према енгл. *taking a case*) — уместо за наш језик природнијег њрисушвања случају или, понекад, анализе случаја.

Друго о чему треба водити рачуна карактеристично је за превођење медицинских текстова уопште, а тиче се њихове безличности, која их боји приметним бирократским тоном. Тако ће се, у складу с енглеским извором, у медицинској струци чути, у опису болесниковог стања или симптома болести, *Присушна је жеђ, Постоји њромуклост, Код болесника је њрисушан бол* и сл. Наиме, трудећи се да буде што објективнији, медицински посленик именује само појаву, посматрајући је независно од њеног носиоца или потискујући овога у други план. Сматрамо да је такав начин изражавања (а и такав начин посматрања!) неприродан и непотребан, те да, у намери да се избегне безлични језик и бирократски менталитет, треба рећи: *Болесник је жедан, Промукао је, Боли ја (шо и шо) или осећа јак бол (шу и шу)* и сл.

* * *

Одговор је припремила др Душка Кликовац, којој је у разјашњењу значења неких термина помогла др Мирјана Тодоровић. Колегиници др Душки Кликовац и др Мирјани Тодоровић Комисија изражава искрену захвалност.

ОБРАТНИ РЕЧНИК СРПСКОГА ЈЕЗИКА

Издавачи *Обратног речника српског језика (Матица српска, Институт за српски језик, један од оснивача Одбора, и Палчић)* доставили су нам четири рецензије Обратног речника, с молбом да се Одбор огласи својим закључком намењеним најширој научној и културној јавности, домаћој и страниј. Рецензије за ову књигу потичу из пера др Ивана Клајна, члана Одбора и дописног члана САНУ, др Драга Ђупића, члана Одбора и научног саветника, др Слободана Реметића, члана Одбора, редовног професора универзитета и директора Института за српски језик, и др Јелице Јокановић-Михајлов, председника Комисије за фонологију и доцента Филолошког факултета у Београду.

Комисија за односе с јавношћу и решавање неодложних питања (Комисија Одбора бр. 7), на својој четвртој овогодишњој седници, одржаној 28. децембра 2000. године — полазећи од понуђених рецензија — утврдила је следећи текст Одлуке бр. 16:

Обратни речник српског језика, чији је аутор др Мирослав Николић, члан Одбора и виши научни сарадник Института за српски језик, представља капитално дело српске лексикографије и српске науке о језику у целини. Сложене задатке обратног речника, чији је обим нешто већи од 1.400 страница а обухвата више од 163.000 акцентованих лексема, аутор је решио више него успешно поштујући све принципе модерне лексикографије, почев од одбира одредница, које махом припадају стандардној лексици, па све до њихове мериторне обраде.

Пошто у савременој српској лексикографији није било дела пожељног и потребног обима која би могла послужити за израду обратног речника, аутор је морао правити мукотрпан избор из већег броја постојећих лексикографских остварења, првенствено оних из друге половине 20. века. Њихов систематски преглед омогућио је израду речника чији број одредница за око 20.000 надилази обим шестотомног Речника Матице српске, највећег речника нашега књижевног језика досад.

Да је аутор само сакупио и инверзним азбучним редом постројио све те одреднице, тиме би већ створио драгоцену оруђе за будућа истраживања у лексикографији, морфологији, фонологији и другим областима српске лин-

гвистике. Он је, међутим, уложио знатно већи труд. Одредницама је брижљиво означио врсту речи, раздвојио хомониме, уз кратке али јасне одредбе значења (нпр. бор¹ м [дрво], бор² м [хем.]), и навео извор из којег је свака реч узета. Варијанте су наведене посебно, према месту у азбучном реду: тако су, рецимо, све именице на *-ишѝа* другде поновљене са завршетком *-ишѝ*; уз придеве на *-ски*, *-чки*, *-шки* додати су и одговарајући прилози где год постоје, с једином разликом у дужини завршног *-и*.

Аутор је све одреднице акцентовао, што није био нимало лак посао будући да од поменутих извора само мањи део има акцентоване одреднице. Екавски и ијекавски облици дати су посебно. Означено је и непостојано *а*, тачком испод слова. Тамо где норма допушта двојаки акценат, аутор је испод главне одреднице додавао и прозодијску варијанту. То му је знатно увећало обим посла, јер је на више места низове узастопних одредница морао удвајати, на пример код одредница на *-оница* (*ѝоѝионица* : *ѝоѝионица* и сл.), код многих деминутива на *-ишѝе*, *-ишѝе* (*сунашѝе* : *сунашѝе* и сл.), код именица на *-меѝар* (с ненаглашеном дужином на *е* или без ње), код именица на *-фил* и другде.

Како је ово дело првенац у србистици и како је урађено на високом научном нивоу, који је у складу с већ познатим дометима у лингвистици њенога аутора др Мирослава Николића, то ће речник бити од изузетне користи и дело неопходно и незаменљиво у нашој науци о језику. У речнику су дати поуздани подаци свима који се баве фонетиком и фонологијом, акцентологијом, морфологијом и морфофонологијом, затим лексикографијом (књижевном и дијалекатском, укључујући и терминолошку), те специјалистима за ономастику, студентима и наставницима на свим нивоима, песницима који воле риму и преводиоцима римованих страних текстова, као и свима другима које интересује структура српске лексике. Особито ће добро доћи ауторима двојезичких речника српскога и других језика.

* * *

Одбор за стандардизацију српског језика, под чијим је окриљем настало ово дело, топло захваљује свима онима који су помогли његов излазак на светло дана, а нарочито Министарству културе Републике Србије, Министарству за науку и технологију Републике Србије, Министарству просвете и науке Републике Црне Горе, Министарству науке и културе Републике Српске и Филозофском факултету у Бањој Луци.

НАРУШАВАЊЕ УСТАВНИХ ОКВИРА СТАТУСА СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Реаговање на Предлог закона о изменама и допунама
Закона о службеној употреби језика и писама, који је
припремила Скупштина АП Војводине

Уводне напомене

На четвртој седници Одбора за стандардизацију српског језика, одржаној 25. јануара 2001. године у Београду, било је речи и о информацији да је Скупштина АП Војводине дала иницијативу за измене и допуне Закона о службеној употреби језика и писама (*Службени гласник Републике Србије*, број 45/91). Та информација објављена је у већем броју листова. Међу њима је био и дневни лист *Полиџика* (21. јануара 2001, стр. 8: „Војвођани између ћирилице и латинице“, с надсловом — „Дилеме о писму са дозом политике“). *Полиџика* је известила и о томе да је у Новом Саду формиран Иницијативни одбор за оснивање удружења за заштиту ћирилице. Пре тога, овом темом опширно се бавио и недељник *Блиц њуз / Blic NEWS* (4. јануар 2001, стр. 20: текст под насловом „S језиком у Европи“, који садржи низ изазовних констатација и питања). Особиту пажњу чланова Одбора привукла је идеја о „равноправној службеној употреби ћирилице и латинице“, којој ће бити посвећен највећи део текста нашег реаговања.

Комисија за односе с јавношћу и решавање неодложних питања (Ком. бр. 7) — која обавља послове свеакадемијског и свеуниверзитетског Одбора за стандардизацију српског језика између његових двеју седница (у даљем тексту: Одбор) — латила се посла да се, својим писменим мишљењем, огласи тако да не потпаљује страсти што су, „на овим просторима“, и раније наговештавале буре које са самим језиком нису увек имале много непосредне везе (сетимо се нпр. загребачке Декларације о називу и положају хрватског књижевног језика, 1967). Одбор хоће да пружи стручну помоћ која би доприносила толеранцији и разумевању међу грађанима и етничким заједница-

ма у нашој земљи. Одбор је накнадно сазнао да је иницијатива Скупштине Војводине и формално уобличена као Предлог закона о изменама и допунама Закона о службеној употреби језика и писама. С тим у вези, Одбор се обратио Народној скупштини Републике Србије с молбом да му се достави тај Предлог закона како се у Одбору „о овој важној ствари не би судило само на темељу извештаја у јавним гласилима“.

Пошто је примио тражени предлог, Одбор је одлучио да своје мишљење, што је могуће краће, саопшти Народној скупштини и Влади Србије, али и Влади Републике Црне Горе и Влади Републике Српске. Наиме, Одбор сачињавају стручњаци с целокупнога говорног простора српског језика (Београд, Бања Лука, Крагујевац, Никшић, Ниш, Нови Сад, Подгорица, Приштина, Српско Сарајево), чији је задатак да дају мишљења о свим аспектима стандардизације српског језика, који је не само средство свакодневног и свакодневног општења највећег броја грађана у поменутиим републикама него и значајна уставна категорија, као и битна одредница националне културе.

Поводом поменутог Предлога закона, указујући првенствено на изразито спорне ствари у њему, Одбор даје следеће

Мишљење

1. Најспорнија тачка наведеног Предлога закона јесте она изложена у његовом члану 1, у којем се тражи допуна члана 1 става 1 Закона о службеној употреби језика и писама (у даљем тексту: Закон). Ево најпре законског става који се жели допунити: „У Републици Србији у службеној је употреби ћирилично писмо, а латиничко писмо на начин утврђен овим законом“ (тј. на начин изложен у другим законским одредбама, у преосталих тридесет чланова Закона, с мноштвом ставова). Азбучна допуна Закона која се предлаже у Војводини гласи овако: „а у Аутономној Покрајини Војводини у равноправној службеној употреби су ћирилично и латиничко писмо“, с тим што би се ова синтагма додала наведеном ставу члана 1 Закона након запете.

Допуна која би почињала везником *a*, ни из синтактичко-стилских, а камоли из садржинских разлога не би се смела додати претходној синтагми, која такође почиње везником *a*, па се она не може накалемити на постојећу одредбу.

2. Не напуштајући терен уставног и законског одређења појединих категорија везаних за српски језик, морамо имати у виду културноисторијско мерило, које одређује положај ћирилице у свеколикој, па и службеној употреби. Примена тог мерила има традицију од хиљаду година, откад је ћирилица не само примарно него и једино писмо Словена у источном културном кругу. Њој је претходила глагољица, првобитно писмо и неких Словена у запад-

ном културном кругу, међу којима су и Хрвати, којима је латиница такође стигла после глагољице и ћирилице.

Улазак латинице у источни културни круг везан је првенствено за раздобље после 1918. године, откад је Србија своју независност, заједно с Црном Гором, утопила у нову државу, Краљевину СХС, затим Краљевину Југославију, ДФ Југославију, ФНР Југославију и СФР Југославију. У раздобљу од 1945. до 1990. године формално је вредело начело „равноправности језика“ и „равноправности писама“. Формално је вредело, фактички није. Под тим начелом, на пример у Хрватској, била је ишчезла ћирилица, и код тамошњих Срба, чији се језик, и у службеној и у јавној употреби, по Уставу СР Хрватске, од 1972. до 1990. године, званично звао „хрватски књижевни језик“. Истовремено је у БиХ, мада се у њој језик звао „српскохрватски, односно хрватскосрпски“, ћирилица била готово ишчезла.

Треба подсетити на то да се Војводина нашла у саставу Србије и пре него што је, 1. децембра 1918, проглашена Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. У раздобљу између два светска рата ћирилица постаје, и у Војводини, примарно писмо српског језика у јавној употреби. Међутим, после Другог светског рата власт је систематски фаворизовала јавну и службену употребу латинице. Док је, још од 1972. године, у Хрватској успостављен „хрватски књижевни језик“ с атрибутом државног језика, по расколничком Уставу СФРЈ (1974) и истоме таквом Уставу САПВ (такође 1974), постало је могуће да званични језик српског народа северно од Саве и Дунава буде назван српскохрватским, односно (први пут и) хрватскосрпским. Отад је и у Војводини ћирилица, и поред формалне равноправности с латиницом, све више уступала место другом писму. Упркос неупитној културноисторијској примарности ћирилице, латиница је неретко, у многим градовима АПВ, и сада једино писмо јавних натписа, противно и Уставу и Закону.

Залагање за равноправну службену употребу двају писама стога је, у овом тренутку, тешко разумети другачије него као заузимање за одржавање и продубљивање постојећег стања, које је не само несређено него је и у нескладу с идентитетом и интегритетом српске језичке културе. Ако би се прихватило понуђено решење о равноправности ћирилице и латинице у оквиру службене употребе српског језика, несумњиво би били нарушени уставни оквири статуса српског језика. Поред тога, положај српског језика у АП Војводини био би битно друкчије уређен него у другим деловима Републике Србије, мада за то нема никаквог ваљаног разлога.

3. Питање двоазбучности не тиче се, ни најмање, осталих етничких заједница у АПВ, односно у Републици Србији, нити оних другде на говорном простору српског језика. Свака од тих заједница има у властитом језику само једно писмо: већина — латиницу, а Русини и Бугари — ћирилицу, с особеностима које је разликују од вуковске ћирилице. Однос двају писама, запра-

во, јесте унутрашње питање српског језика. То треба посебно имати у виду како се не би упадало у замку бркања категорија, самозбуњивања законодавца и збуњивања грађана.

4. Одбор нема ништа против латинице, ни у личној ни у јавној употреби. Међутим, када је реч о службеној употреби српског језика, примарност ћирилице јесте питање идентитета и интегритета народа којем је тај језик матерњи, и то не само у АП Војводини и целој Републици Србији већ и у Републици Црној Гори и Републици Српској.

5. Што се пак тиче надзора над спровођењем одредаба Закона, њега могу вршити и органи нижи од државних (чл. 10. Предлога закона), али ту ствар, по нашем мишљењу, не треба уређивати тако да се Војводина успоставља као *corpus separatum*. Пошто је у плану регионализација Србије и доношење новог Устава, није разборито журити с посебним правима и дужностима Војводине у језичкој политици и њеној кодификацији, јер ће и друге регије имати својих посебних права и дужности, опет, разуме се, без настојања да се ма која од њих успостави као *corpus separatum*. У ствари, могуће је, напореда с изградом новог устава/устава припремити нови закон о језику и писму, који би свакако водио рачуна о стандардима Европске уније и европским искуствима уопште.

6. Не би смело никоме сметати ништа од онога што је нужно и оправдано, што нуди складан живот грађана различитих народности и различитих језика, што испуњава потребе људи у демократској и децентрализованог држави. Стога сваку нову законску одредбу треба пажљиво формулисати како се не би додавало оно што се не би могло испунити нити одузимало оно што је и досад било тековина. Ваља такође рећи да на дневном реду нашега јавног живота није промена духовног описа оног народа који је био вековима озрачен културном мисијом Пећке патријаршије. Народ који баштини српски језик и његово примарно писмо, ћирилицу, нема никакве потребе да се залаже за самопорицање и раскорењивање.

7. Што се тиче односа српског језика према језицима других етничких заједница, у службеној употреби и шире од ње, он би морао првенствено обезбеђивати комуникацијску равноправност слободних грађана, увек актуелну кад су они разнородни и разнојезични. Та равноправност веома је актуелна код нас, и то не само у Војводини. Њу је тешко постићи без активне двојезичности, која је нужна припадницима мањина, али је често неопходна и припадницима матичног народа. Комисија изражава сумњу да би поједине предложене иновације служиле комуникацијској равноправности грађана, али су њени чланови спремни чути аргументе који би ту сумњу евентуално оповргли.

8. Ваља такође подсетити на то да Немци, Аустријанци и Швајцарци нису уништили двоазбучност, али је латиница одавно потиснула готицу; Гр-

ци су родно место и глагољице, и ћирилице, и латинице, али сами имају своје засебно писмо, грчко писмо; Бугари, Руси, Белоруси и Украјинци не сведоче о намери да преузму латиницу као секундарно писмо, а камоли да се одрекну ћирилице, свога јединог писма, да у овој прилици и не говоримо о изваневропском свету, с големом разноликошћу језика и писама, у којем двоазбучност није честа појава.

Закључци

1. Одбор предлаже Народној скупштини Републике Србије да задржи одредбу о примарности ћириличког писма у службеној употреби на целој територији Републике Србије.

2. Преиспитивање других одредаба Закона и њихово мењање ваља одгодити до доношења новог устава Републике Србије, који би у језичкој политици морао бити усклађен с Уставом СРЈ.

3. Одбор, са својим стручним капацитетима, стоји на располагању државним органима приликом израде новог устава / нових устава и нових закона, па и приликом обраде понуђених измена и допуна садашњег Закона ако се Влада и Народна скупштина за то одреде. Треба имати на уму да Одбор окупља шездесетак стручњака, међу којима има и филолога с искуством рада у државној управи. Одбор је спреман дати свој допринос унапређивању језичке политике и њеног правног регулисања кад год му се обрате државни органи и грађани, и то не само у Републици Србији него и изван ње, у Републици Црној Гори и Републици Српској, па и изван тих трију република, јер изван њих постоје данас прилично бројне српске мањине.

4. Одбор ће ову своју одлуку доставити Народној скупштини и Влади Републике Србије, владама СРЈ, Републике Црне Горе и Републике Српске, а преко јавних гласила с њоме ће упознати и најширу јавност.

СЛУЧАЈНОСТ КОЈА СЕ МОГЛА ИЗБЕЋИ

Реаговање на графијски изглед документа
Prvih sto dana Vlade Republike Srbije

Уводне напомене

Недавно смо, крајем фебруара 2001. године, Народној скупштини Републике Србије упутили Одлуку бр. 17 Одбора за стандардизацију српског језика, која је представљала Реаговање Одбора на Предлог закона о изменама и допунама Закона о службеној употреби језика и писама, припремљен крајем 2000. године у Скупштини АП Војводина.

У првој половини марта 2001. Одлуку бр. 17 с копијом пропратног писма Народној скупштини доставили смо и Влади Републике Србије и Републичком секретаријату за законодавство. Нажалост, писменог одговора нисмо добили ни с једне од тих адреса. Сада смо приморани на нову одлуку, на ново реаговање сличним поводом.

Ново реаговање

Не хотећи да верујемо како нашу Одлуку бр. 17, тј. наше реаговање на војвођански предлог закона, нико није озбиљније разматрао, обзнањујемо ново реаговање сличним поводом, овог пута на документ *Prvih sto dana Vlade Republike Srbije*. Тај документ, без датума, па и без податка ко га је и када припремио, дошао нам је ових дана до руку и, на изванредан начин, обрадовао нас, јер је био пун садржајних, свеже уобличених и упечатљивих порука.

Међутим, читав тај документ одштампан је латиницом премда важећи Закон о службеној употреби језика и писама — допуштајући и секундарно писмо наше културе у неким елементима службене употребе језика и писама (нпр. у саобраћајним знацима) — свакоме јасно ставља до знања да је (и када је све) у службеној употреби искључиво ћирилица, примарно писмо кул-

туре српскога језика. Једноставно, изостало је оно што се очекивало — да Владин документ, као и сви њему слични, буде писан ћирилицом.

Ми се, наравно, бојимо „склада“ с оним залагањем што долази из Скупштине АП Војводина, које би, под изговором „равноправности“ писама, водило ономе што се већ десило: у центру Новог Сада и Београда, судећи по налазима новосадског Удружења за заштиту ћирилице српског језика, примарно писмо сасвим је неравноправно са секундарним. Залагање за равноправност двају писама не може се у постојећим околностима разумети друкчије него као допринос одумирању примарног писма, сличном одумирању државе на којем се инсистирало у доба ФНРЈ и СФРЈ.

Стога ово наше реаговање не треба разумети друкчије него као наше залагање за примену важећег закона и упозорење да није разборито, не барем у службеној употреби, наговештавати одрицање од тако значајног културног наслеђа и знамења наше националне културе. Хтели бисмо, у ствари, да ваш азбучни пропуст разумемо првенствено као случајност која се могла избећи.

Ако и сметнемо с ума како се понашају нама сродне источноевропске ћириличке земље, не смемо занемарити чињеницу да Грчка, пуноправна чланица Европске уније, ни најмање не нагриза своје писмо, јединствено у европским и светским размерама. Ћирилица је, насупротив грчком писму, међународни алфавет са више десетина милиона активних корисника и, као део светског културног наслеђа, она је од епохалног значаја за целокупно човечанство и у садашњости и у будућности.

Евентуално порицање ћирилице, нашега давнашњег културног наслеђа, можда ће се некеме у Европи и свидети, али то неће увећати наше самопоштовање нити уважавање које очекујемо од других.

* * *

Са садржајем ове одлуке, утврђене 17. маја 2001. године на седници Комисије за односе с јавношћу и решавање неодложних питања, преко јавних гласила и на други начин упознаће се најшира јавност. Седници Комисије присуствовали су сви њени чланови.

ОКОНЧАН ВЕЛИКИ ПОДУХВАТ

Комисија за праћење и истраживање правописне проблематике и Комисија за стандардни језик у школству, администрацији, издаваштву и јавним гласилима — на заједничкој седници одржаној 4. јуна 2001. године — закључиле су да је објављивањем последње верзије *Правописа српскога језика (Приручника за школе)*, у екавској и ијекавској редакцији правописних правила, окончан највећи правописни пројекат у нашој култури и науци о језику, започет још 1989. године објављивањем Прилога Правопису, настављен изласком „великог“ (1993) и „средњег“ Правописа (1995) и, најзад, довршен издавањем „малог“ Правописа (у пролеће 2001). Те две комисије предложиле су Одбору да надлежне државне органе (владе и министарске ресоре, нарочито министарства просвете, културе и науке) у Републици Србији, Републици Црној Гори и Републици Српској, заводе за уџбенике и наставна средства, универзитете, средње и основне школе, те издавачка и друга предузећа на целокупном говорном простору српског језика а, преко јавних гласила, и најширу јавност — упозна с овим значајним научним, просветним и културним догађајем.

Тим поводом, Одбор за стандардизацију српског језика утврђује да су се стекли сви услови за битно унапређивање ортографске писмености. Три верзије Правописа намењене различитим корисницима (од основне школе до универзитета, за ниже, више и највише равни ортографске писмености), с екавицом и ијекавицом, доступне су свакоме ко је заинтересован, а свако ко пише морао би имати барем најновију правописну верзију, која задовољава правописне потребе већине људи.

Ортографски вид писмености није најважнији у језичкој култури (важнији су други видови писмености, синтаксички, стилистички и лексички, односно терминолошки...), али је најупадљивији и највидљивији, поготову кад је праћен озбиљнијим огрешењима о добре обичаје и прихваћене норме. Стога ниједном стандардном језику, за разлику од граматичких приручника, не одговара постојање више напоредних, а неусаглашених правописа.

Одбор се одлучно залаже за то да се све три верзије Правописа српскога језика, чији су приређивачи Митар Пешикан, Јован Јерковић и Мато Пижурица, што доследније примењују у школству, администрацији, издаваштву

и јавним гласилима, у једну реч — на свим подручјима јавног живота Србије, Црне Горе и Српске. Овог часа, нажалост, ни многи уџбеници које издају заводи за уџбенике и наставна средства, а камоли друге књиге и друге публикације, нису усаглашени с Правописом, што значи да лектори завода и лектори уопште имају пуне руке посла, тј. лектори завода имаће га у припреми нових уџбеника или нових издања старих уџбеника. Што се тиче самог Одбора, он ће обезбедити да приручници који се објављују под његовим окриљем буду правописно коректни.

Образложење

И пре распада бивше СФРЈ било је јасно да је нужно изменити и допунити одавно застарели *Правопис српскохрватскога књижевног језика / Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika* (Нови Сад — Загреб, Матица српска и Матица хрватска, 1960), поготову стога што је у Загребу 1986. године објављен оделит *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika* као сведочанство засебнога хрватског правописног пута, мада још не и формалног раскида четворорепубличке језичке заједнице и њеног правописног сагласја. Из те јасноће и нужности проистекли су *Прилози Правопису* (Нови Сад, Матица српска, 1989), иза којих је стало 11 угледних лингвиста из Србије, Црне Горе и Босне и Херцеговине, још увек уверених да је могуће спасавати српскохрватску стандарднојезичку заједницу. Те Прилоге приредили су Митар Пешикан, Мевлида Караџа-Гарић и Мато Пижурица.

С распадом СФРЈ 1991. године и формално се распала српскохрватска стандарднојезичка заједница, што ће убрзо бити оверено у уставима, односно језичким законима бивших и званично истојезичких социјалистичких република (СРС, СРХ, СР БиХ и СРЦГ). Радикализам језичког раскола — мада је било бочних удара и у том смеру — није погодио Србију и Црну Гору. Оне су новим уставом, Уставом СРЈ (1992), потврдиле приврженост српском називу језика, српском стандардном језику, са два изговора, екавским и ијекавским, и са (од претходне Југославије) наслеђеном двоазбучношћу. Њоме је оверена предност ћирилице, примарног писма српске језичке културе.

У Хрватској је раскид попримио и екстремне размере, које су захватиле и правопис, а не само лексику, док пуна верификација хрватског назива у свему па и у језику није узимала у обзир, још давно пре егзодуса 1995. године, постојање српског народа у тој земљи. Распад СР БиХ, раздешене ратним сукобом трију народних заједница, најпре на три засебне територије а потом на два територијална ентитета, повукао је за собом неочекивану тројезичност (српски, хрватски и „босански“ језик), оверену Дејтонско-париским споразумом крајем 1995. године. Раскид је потврђен и оверен *Hrvatskim pravopisom*

(Zagreb, 1994) и *Pravopisom bosanskoga jezika* (Sarajevo, 1996), али је назив „босански језик“ оспорен и у Хрватској и у хрватским кантонима у БиХ. У Србији, пак, Одбор за стандардизацију српског језика, у својој првој одлуци, почетком 1998. године, примајући к знању новоуспостављену тројезичност, такође је оспорио не само ваљаност него и одрживост етикете „босански језик“ у српском језичком стандарду. Одбор је, у ствари, утврдио нормативну замену *бошњачки језик*, чији је атрибут усклађен с новоприхваћеним етнонимом *Бошњаци* (и формално „признатој“ мањини у Србији у пролеће 2001. године с највишег места нове власти СРЈ), који треба употребљавати кад је нужно означити трећи стандарднојезички идиом, трећу варијанту и даље истога стандарднојезичког система и у БиХ и иначе.

Одбор за стандардизацију српског језика, као тело које удружује истакнуте стручњаке из Србије, Црне Горе и Српске, као и институције из којих потичу, наследио је не само четвороструку сложеност српскога језика (српскога језичког стандарда) — екавску и ијекавску, ћириличку и латиничку, у њиховој испреплетеној комбинацији — него и неповољне социолингвистичке околности и у СРЈ и у Републици Српској као делу дејтонске Босне и Херцеговине. Недуго по оснивању, Одбор се суочио и с језичким сецесионизмом у Црној Гори, што га је само делимично прихватила њена власт у време заострених сукоба с бившим режимом у Србији (још у пролеће 1998. г.), без форсираног настојања да нову „двојезичност“, односно „четворојезичност“, унесе у устав и закон.

Кад је посреди правописна проблематика, Одбор је наследио: (1) велику научну и универзитетску правописну верзију, тј. *Правоиис српскога језика* (Нови Сад, Матица српска, 1993, односно 1994. године [изашао у пролеће те године]) у две напоредне књиге потпуно истог садржаја (с екавском и ијекавском редакцијом правописних правила уз интегралан екавско-ијекавски *Речник уз Правоиис*), и (2) *Правоиис српскога језика* — Школско издање (Нови Сад — Београд, Матица српска и Завод за уџбенике и наставна средства), опет у две напоредне књиге, као и претходни.

Проценивши да је друга верзија неподесна за основне школе (у којима се, практично, једино и изучава правописна проблематика) Одбор се zaloжио за припрему и треће правописне верзије, подесне за основне школе и најширу јавну употребу, прихвативши идеју да се ауторски *Правоиис српског језика*, с поднасловом *Приручник за школе* (Земун, Нијанса, 1994, 1995) професора Филолошког факултета у Београду Милорада Дешића и називно и нормативно потпуно усклади са званичним правописним пројектом како би, такође у две напоредне књиге, тај пројекат био довршен. Пошто у завршној фази дораде тога допунског пројекта није дошло до споразума између проф. Дешића и Матице (односно Матице и Завода), Мато Пижурица и Јован Јерковић, двојица живих приређивача Правописа, професори Филозофског

факултета у Новом Саду (академик Митар Пешикан умро је у јулу 1996), приредили су и објавили и трећу правописну верзију, тј. (3) *Правопис српскога језика — Приручник за школе*, опет у две напоредне књиге (екавска и ијекавска редакција), и даље с Митром Пешиканом, родоначелником правописног пројекта (1989–1996, односно 1989–2001) и главним приређивачем Правописа.

Прве две правописне верзије рецензирани су академик Павле Ивић (умро у септембру 1999), најзнаменитији српски лингвиста друге половине 20. века, научни саветник Драго Ђупић, дугогодишњи директор јединога Института за српски језик (сада у пензији), док су трећу верзију рецензирани Драго Ђупић и проф. Иван Клајн, дописни члан САНУ, члан Одбора и његов председник од јануара 2001. године.

Прве две правописне верзије прихватили су и надлежни државни органи у Србији и Српској (1996, односно 1997. године), док је трећу правописну верзију засад прихватило само Министарство просвете Републике Србије, и то непосредно пред њену предају у штампу, крајем 2000. године. Одбор је покушао приволети заводе за уџбенике и наставна средства у Подгорици и Српском Сарајеву да се прихвате суиздаваштва последње правописне верзије, али у томе није имао успеха. У четвртом издању Дешићевог правописа, на неки начин успостављеном као правописна верзија (4), *Правописа српскога језика — Приручника за школе* (чији су суиздавачи земунска Нијанса и Завод за уџбенике и наставна средства у Српском Сарајеву, 2000) — који је у великој мери нормативно усклађен с *Правописом српскога језика* тројице приређивача — стоји да има одобрење надлежних министарстава просвете у Црној Гори, Српској и Србији, али он нема препоруку Одбора за стандардизацију српског језика, чији је члан и сам проф. Дешић.

Одбор за стандардизацију српског језика — и из стручних, и из начелних, и из етичких разлога — стоји иза Правописа српскога језика тројице приређивача, од којих су двојица, проф. Пижурница и Јерковић, чланови Одбора, чији су чланови били или јесу, уосталом, и његови рецензенти (П. Ивић, Д. Ђупић и И. Клајн). Одбор очекује да сва три надлежна министарства просвете потврде приврженост стручним разлозима и разлозима народне слоге, без обзира на то што њу битно не угрожава ни додатни, Дешићев, правопис. Он такође очекује да ће заводи за уџбенике и наставна средства у Београду, Подгорици и Српском Сарајеву убудуће сарађивати у припремању и издавању нових правописних приручника, нарочито оних под (2) и (3). Што се тиче издања под (1), Одбор је прихватио предлог двеју комисија да се Речник уз Правопис може допунити са још 1.500 нових одредница, потпуно усклађених с правописним правилима.

Одбор очекује од својих чланова да припреме своје мишљење о и даље постојећим и делујућим правописним дилемама и предлоге за смањивање

правописних дублета где год је то могуће како би се у јесен 2001. године могло израдити правописно упутство које би било основа за рад на изменама и евентуалним допунама будућега новог правописа. Његова би израда била готова 2004. године, када пада десетогодишњи јубилеј садашњег Правописа, који се случајно поклапа с годишњицом Првога српског устанка. Одбор ће на јесен предложити и имена приређивача будућега новог правописа, а за поменуто правописно упутство тражиће подршку надлежних државних органа, сличну оној коју су 1996. године дали органи Немачке, Аустрије и Швајцарске за реформу новог немачког правописа, објављеног први пут те, 1996, с тим што је ступио на снагу 1. августа 1998. године.

Одбор препоручује школама, издавачима, јавним гласилима и административним органима у управи, привреди и другде да се служе искључиво правописним приручницима који уживају његову подршку. За школе је особито важно да одбију понуду алтернативних правописних приручника лишених било чијег званичног одобрења. Ако је нормално имати алтернативне уџбенике и приручнике других предмета и других научних и стручних дисциплина, па и других језичких поддисциплина, правописни плурализам не може бити пожељан, јер се правописом уређује најповршнији слој писмености, за који је најнепожељније да буде неуједначено уређен, тј. да буде неуређен.

С обзиром на цену треће правописне верзије (150–180 динара или 5–6 ДЕМ), она је заиста доступна свакоме и може задовољити правописне потребе огромне већине оних који пишу — у школи, администрацији, издаваштву и јавним гласилима, у целокупном јавном животу, и у Србији, и у Црној Гори, и у Српској, али и у дијаспори, ближеј и даљој, свугде где има говорника и корисника српскога језика у његовом нормативном, стандардном виду.

Што се тиче других, и важнијих, стандарднојезичких приручника, њихова је припрема у току. Ове године, на пример, очекујемо објављивање и довршетак једномног речника и двају граматичких приручника (прва књига *Творбе речи* и прва књига *Синтаксе*). Кад се они појаве, Одбор ће се потрудити да најшира јавност прими к знању да се стандардни језик, ни у којем случају, не може свести на правопис.

* * *

Одлука бр. 19, с образложењем, прихваћена је на седници Комисије за односе с јавношћу и решавање неодложних питања одржаној 25. јуна 2001. године.

ЗВАНИЧНИ ЈЕЗИК ЈЕ СРПСКИ А ПРИМАРНО ПИСМО ЋИРИЛИЦА

На својој четвртој седници, одржаној 18. јула 2001. године, Комисија за односе с јавношћу и решавање неодложних питања — која обавља послове Одбора између његових годишњих седница — одлучила је да се обрати „Откровењу“ и „Народној књизи“, издавачима *Књижевној гласника / Књижевност гласника*, с молбом да исправе навод у антрфилеу под насловом *СР Југославија* (*Књи`евни гласник* br. 2/2001, стр. 73), према којем је званични језик у СРЈ — *српскохрватски*. Као што је познато, и наука и политика у СРЈ, још 1991, односно 1992. године, обновили су важење синтагме *српски језик* — као назива за језик у службеној употреби у СРЈ, с екавским и ијекавским изговором, уз примарну службену употребу ћириличног писма.

Што се тиче изненађујућег одређења издавача и редакције *Књижевној гласника* да свој изванредно обећавајући *Гласник*, већ у другом броју, претворе у *Књижевни гласник*, Одбор моли издаваче и редакцију да ту своју одлуку, с разлога које наводимо у образложењу, помно преиспитају како би се вратили примарном писму наше језичке културе или да барем приступе наизменичној употреби двају писама српског језика.

Напоследку, природно је што наш језик, у новим државним околностима, и званично називамо српским, као што је нормално да ћирилицу, после свих лутања, сматрамо примарним писмом стандардног језика и националне културе уопште.

Образложење

На изванредни текст Триве Инђића објављен у *Књижевном гласнику / Књижевност гласнику* (број 2 / број 2 — март–април / mart–april 2001, 66–78) пала је сенка за коју, ваља претпоставити, „кривицу“ не сноси аутор основног прилога, чији је наслов *Одгласање закаснелих нација*, с наднасловом *Балкан — историја и њерсејкиње*. Наиме, уз основни текст објављено је седам допунских, чији су аутори Трајан Стојановић, три прилога, Јован Цвијић, два, и Марија Тодорова, два, најалост, без података одакле су преузети,

као и једанаест илустрација, посвећених Словенији, Хрватској, Грчкој, Македонији, Турској, Југославији, Румунији, Кипру, Албанији, Бугарској и Босни и Херцеговини, с основним подацима о (у Балканско полуострво) уврштеним државама (међу њима су, дакле, и Хрватска и Словенија, од којих потоња једва да улази у географски дефинисано полуострво, што се скраћено назива Балкан). Саопштени подаци о уврштеним државама покривају површину, главни град, становништво, религију и званични језик. Међутим, нема података о званичном писму / званичним писмима.

Занимљиво је, и зачуђујуће, да се уз илустрацију посвећену становништву Словеније не наводе ни Италијани ни Мађари, а камоли „јужњаци“, да се уз Хрвате, Србе и Муслимане у Хрватској наводе још само три тачке (...). Насупрот томе, уз илустрације о Македонији (Македонци, Албанци, Срби, Турци, Грци, Бугари...), Југославији (Срби, Албанци, Црногорци, Хрвати, Муслимани, Турци, Мађари, Бугари, Словаци, Румуни, Русини, Чеси...) и Румунији (Румуни и 9,4% Мађара; Немци, Срби, Бугари...) — наводи постојећих етнија, нарочито богати уз Југославију, „обогачени су“ трима тачкама на крају, с још једном специфичношћу уз Румунију (квантитативно одређење Мађара, 9,4%, иза којих следи интерпункцијски знак тачка са запетом).

Ипак, најчуднији је поодавно застарели назив језика уз Југославију, *српскохрватски*, који изостаје кад су посреди БиХ и Хрватска, мада је за похвалу то што је трећи језик у БиХ, иначе наведен на првом месту, пре српског и хрватског, означен као *бошњачки*, у складу с Одлуком бр. 1 Одбора за стандардизацију српског језика, мада су га муслимани/Муслимани/ Бошњаци у своме идиому назвали „босанским језиком“. Назив српскохрватски, не укидив по бројним текстовима у земљи и иностранству објављеним до 1991. године, обеснажен је Законом о службеној употреби језика и писама (*Службени гласник Републике Србије*, број 45/91) и архаизиран Уставом СРЈ (1992), Уставом Републике Црне Горе (1992), Уставом Републике Српске (1992), као, уосталом, и Уставом БиХ, садржаним у Дејтонско-париском споразуму (1995). Требало је свакако избећи назив српскохрватски (по тумачењу Далибора Брозовића системско му је значење „хрватски на српски начин“) не само зато што је изостало његово навођење уз БиХ, а поготову уз Хрватску, где би био *хрватскосрпски* („српски на хрватски начин“ по истоветном тумачењу поменутог хрватског лингвисте). Разуме се, и архаизми се могу употребљавати, нарочито у књижевноуметничком штиву, а неизбежни су у свакоме приликом цитирања, али су данас неприхватљиви у озбиљним стручним, да не кажемо и научним, и публицистичким текстовима.

Посебан је проблем латиница (којом је неколико седмица била штампана и нова серија *Полишикиној Експреса*, па се од тога одустало), утолико већи уколико је познато да се, и даље, у неким међународним кодовима текстови на суштински (лингвистички) истоме „средишњем балканском језику“

(данас „званично“ троназивном), макар били објављени у Србији и Црној Гори, увршћују у — хрватско списатељство. Наравно, *Књижевни гласник / Književni glasnik* не мора успостављати континуитет са *Српским књижевним гласником*, нити његови покретачи и издавачи имају обавеза према примарном писму српске језичке културе, јер они не морају држати да су им језик и писмо „у службеној употреби“, али би било логично да наречени континуитет „одржавају“ макар наизменичном употребом примарног и секундарног писма наше језичке културе (што значи да би трећи број имао бити штампан опет ћирилицом).

Никоме ко озбиљно размишља о нашим (дис)континуитетима не може бити јасно чиме су (били) надахнути издавачи ове (више него) ревије, лепо уређене и графички и иначе. Не верујемо да ће због латинице бити више њених потенцијалних читалаца у Југославији и изван ње од оних који ће је одбити баш зато што је одштампана писмом ближим мондијалистичком погледу на свет. Свака част мондијализму, али не треба заборавити да у Грчкој, нашој културној и цивилизацијској колевци (те родном месту трију европских и планетарних писама), никоме не пада на памет да се одрекне свога уникатног писма, сличног и ћирилице и латинице, па ипак самосвојног алфабета/алфавита. А Грчка је одавно члан Европске уније, у коју се и нама жури. У реду, и треба да нам се жури, али у порицању нашег културноисторијског континуитета, толико пута киданог — журби нема места.

После свега што се догодило, и што се догађа, на Балкану, у Европи и свету, за нас у Одбору за стандардизацију српског језика нема двоумице у погледу примарности и секундарности, континуитета и дисконтинуитета, без обзира на то шта смо и сами, у сасвим друкчијем социолингвистичком контексту, мислили и говорили пре лета Господњег 1991. Имали смо, можда, и разлога мислити да највећи народ у бившој СФРЈ (па и у Краљевини СХС, односно Краљевини Југославији), ради општег добра, мора понешто жртвовати од свога идентитета и комодитета. Такво мишљење данас би се пре могло доживљавати као наш (садо)мазохизам или као наша претензија на туђе торове, оборе и забране него као трезвено и уравнотежено резоновање у измењеном свету. Да ми, у Одбору, нисмо илузионисти нити зловољни и злонамерни претенденти, сведочи и чињеница да се никад не залажемо ни за какву мржњу према језичконазивној сложеници, а још мање за нетрпељивост према секундарном писму наше националне културе, ономе који смо примили 1918. а сад га баштинимо као остатак бившега, (политички и државноправно) потамнелог заједништва.

У СРПСКОМ ЈЕ ЕВРО

Одбор за стандардизацију српског језика примио је од Народне банке Југославије допис бр. IX/222/01 од 12. 9. 2001. године, с потписом шефа кабинета гувернера Невенке Савовић, следећег садржаја:

„Народна банка Југославије, као централна банка, биће носилац целокупног пројекта замене валута земаља Европске монетарне уније у евро. Са заменом ће се почети у јануару 2002. године, и до тада би требало информисати ширу јавност о свим детаљима везаним за ову значајну промену.

У циљу што боље обавештениости грађана, у току је припрема маркетиншке кампање која укључује сва расположива средства информисања (телевизијске и радио рекламе, плакати, брошуре и сл.).

Молимо Вас да нам дате званично мишљење и образложење о преводу назива ове нове валуте (EURO).“

Захваљујући Народној банци што нам се правовремено обратила, слободни смо да јој саопшtimo наше мишљење, које уједно представља Одлуку бр. 21 Одбора за стандардизацију српског језика:

Назив нове валуте треба у српском да гласи *евро* (мушког рода), генитив *евра*, у множини *еври*.

Образложење

Откако је у јавности почело да се говори о новој европској валути, у нашим средствима јавног информисања могла су се срести два облика: *евро*, према начину писања у западноевропским језицима, и *евро*.

Последњих месеци облик *евро* преовлађује, и њему треба дати предност. Наиме, новчана јединица је добила име по скраћеном облику речи *Европа*, односно *евројски*. У функцији префиксоида, такав облик одраније је постојао у сложеницама као *Евроазија*, *Евровизија*, *еврокомунизам*, *еврокуйови*, *евродолар* и слично. У језицима где се каже *Еуропа* (*Европе*) он гласи *евро*, али будући да ми кажемо *Европа*, и скраћени облик треба да има *в*. Тако је и у руском језику, где се пише као и код нас (*евро*).

Аргумент по коме би требало рећи *euro*, јер је то наводно „изворни облик“, није одржив. У овом случају нема изворног језика, него је посредни међународни термин који сваки језик прилагођава својим правилима. Отуда се писани облик *euro* у енглеском изговара „јуро“, у немачком „ојро“, у француском с мутним вокалом који се у том језику бележи са *eu*, и тако даље, увек у складу с изговором имена Европе у дотичном језику.

Напоменимо да за овакве случајеве није сасвим исправно употребљавати израз „превод“, јер се називи новчаних јединица не преводе него *прилагођавају* (адаптирају). Примера ради, немачко *Mark* и руско *рубљ* са сугласничким групама какве не долазе на завршетку српских речи, код нас су добиле завршно *a* (*марка*, *рубља*); у назив француске валуте убацили смо непостојано *a* (*франак*, *франка*), а у множини претварамо *k* у *ц* (*франци*), сасвим као и у домаћим речима типа *чланак*.

Множина *еври* у почетку ће можда деловати мало необично, али то је проблем који се јавља и код других именица страног порекла са завршетком на кратко *-o* (*фијаско*, *кимоно*, *фламинџо*, *џаучо*, *салиџо*, *родео* и сл.), од којих ниједна нема устаљен облик множине. У сваком случају, за множином неће бити велике потребе, пошто се назив валуте најчешће употребљава после броја, у генитивном облику *евра*.

* * *

Комисија је своје мишљење утврдила на петој овогодишњој седници, одржаној 17. септембра 2001. године. Седници су присуствовали: Иван Клајн, председник, те чланови: Бранислав Брборић, Драго Ђупић и Слободан Реметић. Одсутан је био Новица Петковић, али је и он претходне вечери консултован и имао је истоветно мишљење с осталим члановима Комисије.

ОБАВЕЗНИ ПРИМЕРАК И У ЕЛЕКТРОНСКОЈ ФОРМИ

На седници Комисије за корпус одржаној 27. 11. 2001. године предложено је да се утврди одлука Одбора која би се упутила Министарству културе Републике Србије и Народној библиотеци Србије, те владама Републике Црне Горе и Републике Српске и одговарајућим библиотекама у Новом Саду, на Цетињу и у Бањој Луци, а тицала би се чувања обавезног примерка публикације и у електронској форми. Предлог Комисије прихваћен је на годишњој седници Одбора 25. 1. 2002. године као Одлука бр. 22.

* * *

Полазећи од потребе да се унапређује савремена српска језичка култура као неодвојив део националне културе у целини, неопходно је у нови Закон о културним добрима или у нови Закон о издавачкој делатности (односно у одговарајуће законе у Републици Црној Гори и Републици Српској) уградити одредбу која ће обезбедити специфичан и модеран начин архивирања штампаних текстова. Како Народна библиотека Србије и Библиотека Матице српске (а у Црној Гори и Српској одговарајуће библиотеке највишег ранга) похрањују *обавезни примерак* сваке штампане књиге (и друге штампане публикације), те како се све публикације данас припремају за штампу уз помоћ компјутера — издаваче би требало обавезати на то да уз *штампани примерак публикације* приложе и *истовремену копију у стандардизованој електронској текстуалној форми*. Народној библиотеци Србије и Библиотеци Матице српске (нити одговарајућим библиотекама у Црној Гори и Српској) неће бити тешко да, уз минимално побољшање кадровских и техничких могућности, формирају и одржавају електронске архиве штампаних текстова.

Образложење

Развој дигиталних електронских медијума доноси нов квалитет у многим сегментима живота, па би стварање квалитетне архиве текстова у елек-

тронски читљивој форми доприносило ваљаном одржавању и унапређивању културе српског језика и развоју информацијско-комуникацијске делатности уопште. Таква архива била би од великог националног значаја и њен садржај био би, под одређеним, правно регулисаним условима, доступан различитим научним, културним и другим јавним институцијама. Заштита ауторских права приликом коришћења текстова у електронском облику морала би бити зајамчена као и заштита других ауторских права.

Једна од најкрупнијих последица стварања ове архиве била би формирање *Електронског корпуса српског језика*, за који би релевантан био само пробрани део електронски записаних текстова. Овакав корпус дао би неопходан подстицај убрзавању и осавремењивању рада на вероватно најобимнијем и најдуготрајнијем пројекту српске националне културе — *Речнику САНУ*, који је последњих неколико деценија излазио под насловом *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, доносећи екавске и ијекавске ликове свих унесених одредница. Корпус би, такође, омогућио модернизацију читавог комплекса лингвистичких и информатичких истраживања.

ОЗВАНИЧЕЊЕ НОВОГ ПРАВОПИСНОГ ПРОГРАМА

Комисија за праћење и истраживање правописне проблематике, на седници одржаној у Новом Саду 8. 12. 2001. године, утврдила је *Програм и основна упућивања за припрему измењеног и допуњеног издања Правописа српског језика 2004. године*.

На седници Комисије за односе с јавношћу и решавање неодложних питања одржаној 18. 12. 2001. године закључено је да овај програм треба уврстити у дневни ред пете седнице Одбора за стандардизацију српског језика, која се одржава у Београду 25. јануара 2002. године. Истовремено је предложено да Одбор с тим у вези донесе одлуку бр. 23.

* * *

Озваничава се *Програм и основна упућивања за припрему измењеног и допуњеног издања Правописа српског језика 2004. године*, који је утврђен на седници Комисије за праћење и истраживање правописне проблематике одржаној у Новом Саду 8. децембра 2001. године. Истовремено се именује редакторска група у саставу: Мато Пижурица, Милорад Дешић, Бранислав Остојић и Живојин Станојчић, чланови Одбора за стандардизацију, која ће припремити нову стилизацију *ревишираног* издања Правописа растеређујући га релације према Правопису српскохрватског књижевног језика из 1960. године и према хрватској стандардизацији, као и свих сувишних двојстава. Редакторска група има задатак да усагласи правописну терминологију поштујући при томе правописну традицију коју баштини српски језик. Ново издање Правописа има се припремити за штампу до краја 2003. године.

Образложење

Прихватају се сва становишта изложена у *Програму и основним упућивањима за припрему измењеног и допуњеног издања Правописа српског језика 2004. године* као образложење ове одлуке. Будући Правопис сматраће се

измењеним и допуњеним издањем Правописа српског језика из 1993. године, с неизмењеном групом приређивача, коју су сачињавали: Митар Пешикан, Јован Јерковић и Мато Пижурица. На насловној страници овог издања Правописа назначиће се редакторска група.

Програм и основна упутства за припрему измењеног и допуњеног издања Правописа српског језика 2004.

1. Изменама и допунама неће се мењати концепција *Правописа српског језика* (1993), чија је правила, после опсежних стручних елаборација и оцена, уобличио Митар Пешикан а цео приручник довео до краја у сарадњи са Јованом Јерковићем и Матом Пижурицом. Основни разлог за такав поступак јесте потреба стабилизације норме и очување српског језичког јединства.

Праву меру прекомпозиције и престилизације биће теже погодити, а верујемо да ће бити потребно и једно и друго ако желимо добити озбиљан, функционалан и одржив темељни правописни приручник. О овим питањима Комисија ће се изјаснити (консултујући се са овлашћеним наследницима М. Пешикана, које је он навео у некој врсти опорукe) тек када се у том послу опроба редакторска група.

2. Даље повремене, не ни пречесте ни радикалне, измене и доградње правописне норме морају бити резултат колективног стручног и научног рада те пуне и складне сарадње трију република српског језика, односно њихових научних, образовних и културних установа и институција, која се остварује пре свега у оквиру Одбора за стандардизацију српског језика. Зато правописни приручници у нормативном смислу не могу бити ауторски подухвати.

3. Пожељно је, и нужно, да се поред Матице српске као издавач Правописа појаве издавачи односно научне, просветне или културне установе и институције из Црне Горе и Републике Српске.

4. Документацију, најпре грађу а потом и њену анализу и образложени предлог измена и допуна, припремиће Комисија за праћење и истраживање правописне проблематике. Решења нормативне природе верификоваће Одбор за стандардизацију српског језика.

5. За припрему измењеног и допуњеног издања Правописа 2004. године одређује се редакторска група у саставу: Мато Пижурица, Милорад Дешић и Бранислав Остојић.

6. У припреми 'ретушираног' издања Правописа вероватне и засад предвидљиве измене могу се тицати следећег:

а) Текст Правописа треба растеретити релација према *Правопису српскохрватског језика* из 1960. и према хрватској стандардизацији (ово наравно подразумева и неувођење релација према бошњачкој норми).

б) Правописна двојства треба свести на најмању могућу меру, посебно она чисто ортографска, с тим што би се требало трудити да остану она решења која Правопис (1993) истиче као боља (или их наводи ређењем као прва) како се укидање двојстава не би доживело као осетнија интервенција у норми.

в) Ваља усагласити терминологију уз поштовање српске правописне традиције.

г) Не сме се одступити од традиционалне концепције правописа који је на извештан начин и приручни језички саветник.

д) Неопходно је размотрити потребу евентуалног увођења нових језика и нужних а ограничених интервенција у поглављу о транскрипцији односно прилагођеном писању имена из страних језика. Можда би имало смисла издвојити транскрипциону грађу у посебан регистар на крају речника уз правопис.

Нови Сад (Матица српска)
8. децембар 2001. године

Председник Комисије
Проф. др Мато Пижурица

О ОДНОСУ ИЗМЕЂУ ДА-КОНСТРУКЦИЈЕ И ИНФИНИТИВА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Средином марта 2002. године Одбору за стандардизацију српског језика обратио се Драгослав Граочанкић, дипломирани правник из Београда, дописом следеће садржине:

Недавно је (у *Слову о српском језику, Полиџика*, 9. 2. 2002, Суботњи додатак, II) Егон Фекете објавио текст *Језичка економија и „дакање“*, са развијеним поднасловом: „У српском језику конструкција 'да плус презент' више је у употреби него у западним говорима, мада је инфинитив економичнији, што није без значаја у језичкој комуникацији.“

Ваља се сложити с гледиштем др Фекетеа да је *инфинитив* економичнији и додати да, по мом сазнању, има више начелних предности него његов конкурент (*везник да с презентом*). Обе категорије пажљиво су размотрене у *Језичком приручнику РТБ* (Београд, 1991, стр. 21, 30, 32, 125–131), с тим што је инфинитив пропраћен несумњивим стандардолешким и социолингвистичким препорукама.

Ако су инфинитив и *везник да с презентом* потпуно истозначне категорије, а јесу, једна од њих, по мом мишљењу, мора имати начелну предност, нарочито (неутрално)синтаксичку, „безбојнопросечну“, како би рекла Милка Ивић. То значи да другој категорија преостаје улога „стилске резерве“. Пребацивање *везника да с презентом* у стилску резерву не искључује га из стандардног језика, јер он задржава слободно зрачење у разговорном и књижевноречничком (функционалном) стилу. У синтаксички необележеном стандардном језику пак *везник да с презентом* може послужити другој сврси: да се избегну узастопни инфинитиви у истој реченици (нпр. *Надам се да ћу моћи наставићи бавићи се оним што волим*).

Стандардни језик је, по дефиницији, наддијалекатска и надзавичајна категорија, осамостаљена у односу на сваки дијалекат, поддијалекат и говор, па и на новоштокавски дијалекат и његове говоре, како оне источнохерцеговачке, раширене по западној Црној Гори, западној Србији и свим српским регијама западно од Дрине, са ијекавским изговором, тако и на оне у знатним деловима Шумадије и Војводине, са екавским изговором. Та категорија издигнута је изнад сваког „природног“ говора. Стандардни језик је „систем

за себе“, подвргнут мање или више свесним и организованим напорима елитних слојева говорне заједнице да га уреди и вредносно одреде, да га нормирају и стандардизују у пуном складу с потребама целокупног јавног живота.

Време је да се српски стандардни језик ослободи психолошког терета којим га је притискао хрватски језички стандард, у коме се с инфинитивом и неким другим синтаксичко-стилским категоријама тенденциозно претеривало. Ниједном па ни српском језичком стандарду не треба претеривање, него му је нужно ваљано коришћење пробраних језичких средстава — по угледу на развијене словенске језике (источне и западне), па и на друге европске језике. Време је, исто тако, да се српски језик, чија је новоштокавска основица његова неупитна константа, вредносно стабилизује и у свој својој пуноћи одреди према најбољим властитим традицијама. То значи да га треба растеретити неких обележја страних његовој новоштокавској основици.

Ако није време да се обнови „београдски стил“, који је однеговао многа својства репрезентативне новоштокавштине, јесте време да се изгради општеприхватљиво стандарднојезичко постројење, способно да се ваљано одреди и према двема истојезичким варијантама, хрватској и бошњачкој, које се успостављају као засебни језички стандарди, са склоностима несагласним с нашим свеукупним социолингвистичким приступом истојезичком „плурализму“ и именовању старих варијаната и „нових“ језика. На те склоности указивао је и Одбор за стандардизацију српског језика доводећи, на пример, у питање назив „босански језик“, неусклађен с називом треће националне заједнице у истом стандарднојезичком систему (етноним *Бошњак/Бошњаци* може произвести само атрибут *бошњачки*).

Молио бих Одбор за стандардизацију српског језика да се својом одлуком што разговетније и прецизније изјасни о инфинитиву као значајној граматичкој, односно синтаксичко-стилској конструкцији, пошто његове морфолошке карактеристике никад нису биле спорне, нити је спорно речничко представљање глагола првенствено њиховим неодређеним обликом. Верујем да би то имало позитивног утицаја на јавну употребу стандардног језика у свим функционалним стилевима.

* * *

У вези с дописом г. Драгана Граочанкића, дипломираног правника из Београда, у Одборовој Комисији за синтаксу припремљен је одговор који следи.

Однос између да-конструкција и инфинитива више пута био је предмет пажње у српској лингвистици, а судови о том питању који су научној јавности најпознатији у основи су подударни, нпр. „источно подручје стандардног

језика [...] паушално [је] проглашавано 'дакавским': на њему је, истина, употреба допунске реченице с везником *га* шира него на западу, али то ни пошто не значи искључивање инфинитива“ (М. Ивић); „Као допуна других глагола, у српскохрватском се у многим случајевима напоредо и углавном истозначно јављају инфинитив и синтагма *га* + садашње време. Инфинитив је осетно чешћи у западној варијанти“ (И. Клајн); „У српском језику конструкција 'да плус презент' више је у употреби него у западним говорима, мада је инфинитив економичнији, што није без значаја у језичкој комуникацији“ (Е. Фекете).

У једним случајевима у савременом српском књижевном језику да-конструкција не може бити замењена инфинитивом (нпр. *Хајде га зајевамо*) нити инфинитив да-конструкцијом (нпр. *Разумети значи ојросити*), што се назива *односом дојунске дистрибуције*. У другим случајевима таква замена је могућа, при чему реченица са да-конструкцијом или инфинитивом остаје правилна и не мења значење (нпр. *Можеће га уђеће // Можеће ући*), што се назива *односом факултативне дистрибуције*. У овој другој групи случајева некада је чешћи инфинитив, а некада да-конструкција, с могућим разликама у њиховој стилској вредности. И однос допунске дистрибуције између да-конструкција и инфинитива и однос факултативне дистрибуције међу њима обухвата више посебних група случајева, чији исцрпан преглед може бити дат само у облику развијенијег синтактичког описа, али не и као кратак одговор на питање постављено Одбору за стандардизацију српског језика.

Разноврсност ужих случајева употребе да-конструкције или инфинитива, одређених посебним правилима, може се илустровати на неколико примера. Тако, на пример, допунска дистрибуција између да-конструкција и инфинитива постоји и онда када алтернативно могу бити употребљена оба облика, али с различитим значењима, нпр. *Нећу га дођем* (вољна конструкција) и *Нећу доћи* (негирани футур); безличне конструкције које у предикатском делу имају лексеме *шћети*, *мука*, *лако*, *корисно* и сл. обично долазе са инфинитивом (нпр. *Шћети је јројусити ти јрилик*), или долазе искључиво са инфинитивом (нпр. *Лако је бити накнадно јаметан*); инфинитив је чест и у конструкцијама с модално употребљеним глаголима *имати* или *немати* (нпр. *Нема се чеја бојати онај ко ради јошћено*, *Наређење се има одмах извршити*); инфинитив је обавезан у гномској модалној употреби као у примеру *Која је молићи није ја љушити*; у конструкцији са безлично употребљеним глаголом *јребати* инфинитив обезбеђује уопштено-лично значење, уп. *Треба живети у миру са суседима* према *Треба да живимо у миру са суседима*, *Треба да живиће у миру са суседима* итд.

Начелно се свакако може рећи да *јреба избејавати најомилавање више да-конструкција или више инфинитива* у истој реченици, због чега треба избегавати реченице типа *Зна да јреба да одлучи да насстави да се бави*

оним чиме најбоље може да им помоћне, или Зна да ће моћи насавићи ба-вићи се оним што воли. То ипак није чврсто и безизузетно правило јер нормативна прихватљивост таквих реченица зависи и од броја поновљених конструкција и од низа других чинилаца, који се овде не могу размотрити. Препорука да треба избегавати нагомилавање конструкција са истим облицима не значи да њихова употреба у истој реченици никада није допуштена, што може зависити и од функционалног стила којем таква реченица припада (нпр. у лепој књижевности или у разговорном стилу реченице као што је *Речено им је да моју да дођу* не могу се сматрати ненормативним). У принципу српски језик више допушта нагомилавање да-конструкција него нагомилавање инфинитива, али општа нормативна препорука ипак би била да се из стилских разлога таква нагомилавања избегавају.

Не би се могло тврдити да је у савременом српском књижевном, односно стандардном језику једна од те две могућности (да-конструкција или инфинитив) недвосмислено резервна.

Као што је својевремено истакнуто у *Језичком приручнику* (Београд, РТБ, 1991), главна мерила језичке правилности јесу *бојаштво језика, јасносћ, економичносћ, лепоћа, континуишећ, реализам, чистота, ауторишећ инстинкција, језикословаца и уледних писаца*.

Ако се задржимо само на оним од наведених мерила која су за ову прилику посебно важна, морамо пре свега констатовати да се богатство језика у великој мери олега у развијеносћи његових синонимских могућносћи, што подразумева и поменуте случајеве факултативне дистрибуције да-конструкције и инфинитива.

Инфинитив повремено омогућује већу економичносћ изражавања, односно уштеду једног слога (уп. *Може да уђе* према *Може ући*), или два слога (нпр. *Можеће да уђеће* према *Можеће ући*) иако има много примера у којима, ако занемаримо белине у писменом исказу, *уопреба инфинитива не доноси уштеду слога*, уп. *Може да прочића* према *Може прочићаћи*. Таква уштеда у неким случајевима може бити битна (нпр. у телеграфији), али економичност излагања није ни једини ни први принцип језичке комуникације. Разноврсни облици наративности, и у уметности и изван ње, по правилу нису организовани тако да буду пре свега економични. *Лепоћа изражавања* заиста се често олега у *језировитој крајкоћи*, али економичносћ није синоним за *лепоћу изражавања*, што потврђују не само примери пријатељске епистоларне комуникације у поређењу са телеграфском комуникацијом него и епска поезија, романескна, биографска и путописна проза и сл. *Економичносћ изражавања у сирези с тенденцијом да исказ буде што мање личан* посебно је важна у *административном* и у *научном* стилу, где су стога услови за употребу инфинитива начелно повољнији (нпр. *Закон се има поштоваћи у свакој прилици*) иако се ни у тим стиливима да-конструкција не може сматрати искључиво резервним обликом.

Разлог да се негује употреба и инфинитива и да-конструкције јесте и у чињеници *да постоји непрекинућа традиција употребе оба ова облика на читавом новошколавском простору*, с тим што постоје регионалне или индивидуалне разлике у учесталости употребе једног или другог облика.

Учесталост употребе инфинитива расте идући од источног ка западном делу говорног простора српског језика, али се доста лепих примера употребе инфинитива може наћи код најбољих представника међуратног *београдског стила*, па и касније (нпр. у делима Слободана Јовановића, Милоша Ђурића, Радована Самарџића и низа других писаца и научника). Ипак, *саввим поуздана слика о учесталости и функционалној дистрибуцији да-конструкција и инфинитива у прошлости и данас моћи ће се добити тек када то буде подробно проучено на репрезентативном језичком корпусу*.

Поред тога, ствар је индивидуалног стила кад ће један од два дата облика бити замењен другим, јер су оба у оквирима језичког стандарда. То омогућује да говорни представници са дијалекатских подручја где преовладавају било да-конструкције било инфинитиви нешто чешће користе облике који су им ближи, наравно онолико колико то допушта еластична стабилност језичког стандарда, јер се нпр. у футуру подразумева изричита предност инфинитива.

Најзад, треба имати у виду да је у говорном узусу однос између језичких јединица у једним случајевима релативно стабилан, и тада је лакше одлучити шта би за језички стандард требало да буде примарно, а шта секундарно, док су у другим случајевима израженија индивидуална, регионална и друга колебања, због којих и одговарајуће нормативне препоруке морају бити еластичније. Нормативне препоруке увек имају утолико више изгледа на успех уколико се мање разилазе с постојећим тенденцијама у говору, односно када кодификују оно што је преовлађујуће или што показује јаку тежњу да буде преовлађујуће у говору већине образованих људи у већини стилова и жанровских облика. Решења која нису довољно чврсто ослоњена на такву говорну реалност, и писмену и усмену, по правилу не бивају у пракси прихваћена, а лако постану и извор непотребних полемика. Зато ни препорука о употреби да-конструкција или инфинитива, задржавајући начелну јасност, не сме бити у раскораку са савременом српском говорном реалношћу.

ПОУЗДАНА И НАУЧНО УТЕМЕЉЕНА АРГУМЕНТАЦИЈА

У издању Завода за уџбенике и наставна средства из Београда, Матице српске из Новог Сада и Института за српски језик САНУ објављен је почетком 2002. године први део студије проф. Ивана Клајна, председника Одбора за стандардизацију српског језика и дописног члана САНУ, под насловом *Творба речи у савременом српском језику. Први гео: Слањање и префиксација*. Рецензенти књиге били су проф. др Живојин Станојчић и др Мирослав Николић.

Ова књига представља прво дело „Прилога граматици српског језика“, а припремљена је у оквиру програма Одбора за стандардизацију српског језика. Реч је о обимној аналитичко-синтетичкој расправи, која је аналитичка и синтетичка у двојаком погледу, тј. како у односу на досадашња релативно обимна србистичка и сербокroatистичка истраживања тако и у односу на грађу која се презентира.

У првом делу *Творбе речи* обрађени су слагање и префиксација. Одељцима о овим типовима творбе речи претходи *Увод* (5–14), у којем је објашњено шта се разуме под творбом речи и који су њени поступци, наведени су и подаци о избору грађе и изворима, као и они о томе какав је ауторов однос према синхронијском и дијахронијском приступу творби речи. С овим последњим у вези, ваља истаћи ауторову начелну синхронијску оријентацију, али не апсолутизовану, већ уравнотежену, што је његове анализе и класификације творбених типова учинило једноставним и природним.

Иза *Увода* следе два велика одељка: I. *Слањање* (15–172) и II. *Префиксација* (173–300). У ова два одељка обрађена су два начина творбе речи (што се види и из њихових наслова), који су се у досадашњој српској граматичкој литератури најчешће разматрали као један — слагање. Оба ова поглавља, као и њихови пододељци, почињу разрадом творбеног питања о којем се говори и прегледом ранијих мишљења, што је све пропраћено ауторовим опаскама и коментарима. Ово истичемо због познате слабости српске лингвистике, која овај сегмент научног поступка често прескаче, а ставове и мишљења претходника прећуткује.

Сложенице су обрађене студиозно, прво уопште, теоријски (уп. пододељак *Особине, структура и типологија сложеница*, стр. 15–39), а потом и за сваку врсту речи посебно, па чак и за предлоге (139), везнике (139–440) и узвике (140). За сваку од наведених врста речи посебно се и детаљно обрађује (чисто) сложена, а посебно сложено-суфиксална творба, и то за сваки суфикс посебно, али у оквиру истога поглавља (нпр. *Сложене именице*), што је свакако рационално, а и научно оправдано. Иначе, издвојене су у посебан одељак и студиозно анализиране и сложенице с афиксоидима (140–165), уз важну напомену да се ту (и даље) ради о „правим сложеницама, само са основама посебне врсте“, као и скраћеничке сложенице (165–172).

У одељку *Префиксација* прво су убедљиво и коначно раздвојени предлози и префикси као различити језички елементи (чак и онда кад међу њима постоји потпуно фонемско подударане), а након тога је нађено право место префиксацији као начину творбе речи: посебно, али ближе деривацији него композицији. Овај начин творбе карактеристичан је за именице, придеве, прилоге и, нарочито, глаголе, па се те врсте речи обрађују у посебним пододељцима.

У сваком од одељака или пододељака, након елаборације и ауторовог теоријског става, следи детаљна анализа одређеног творбеног типа, класификација подтипова и подробна егземплификација, често пропраћена семантичким тумачењем појединих примера и етимолошким опсервацијама. У свему томе аутор се осећа као код своје куће, што се, с једне стране, огледа у ширини и дубини анализе, а, с друге стране, у лакоћи и умешности с којом се то чини. Овде је дошло до изражаја и ауторово познавање језика, како модерних тако и класичних.

У својој анализи и тумачењима аутор се служи поузданом и научно утемељеном аргументацијом, с ослонцем на досадашње радове из творбе речи у српско(хрватско)м језику и достигнућа савремене лингвистике, али се не либи да за многе спорне или нејасне примере или категорије примера уместо, у нас уобичајеног „тако ил’ никако!“, изрази резерву и према сопственом тумачењу, одн. да га релативизује.

Студија проф. Ивана Клајна *Творба речи у савременом српском језику — Први део: Слањање и префиксација* представља изузетан допринос науци о творби речи у српском језику, за шта као потврду наводимо само неколико чињеница:

1. Први пут имамо на једном месту потпуно и подробно обрађену творбу сложеница (укључујући и оне с префиксоидима и суфиксоидима и скраћенице) и префиксацију у српском језику, уз детаљну и поуздану анализу, одговарајућу класификацију и обилату егземплификацију (готово увек пробраним и добро одабраним примерима из савременог српског језика).

2. Коначно је издвојена префиксација као засебан творбени тип, који ваља разматрати одвојено од слагања (како је код нас досад чињено) и од извођења (како се понегде чини будући да представља афиксацију). С тим у вези, коначно су раздвојени предлози и префикси као различити језички елементи, будући да су предлози речи а префикси афиксалне морфеме.

3. Уверљиво је доказано да слагање није тако периферан начин творбе речи у српском језику како би се то могло закључити из наше граматичке литературе (мада се, наравно, не може равнати с деривацијом), која му је посвећивала релативно мало пажње. Истина, из Клајнове књиге сазнајемо да су многе наше сложенице пуки преводи страних (нпр. немачких).

4. Убедљиво је показано да су данас тзв. ендоцентричне сложенице исто тако „српске“ колико и егзоцентричне и да је покушај старих граматичара да им се оспори књижевнोजезички статус био не само узалудан него и неоправдан.

5. Први пут имамо на једном месту обрађене сложенице свих врста речи. На тај начин показано је колико је слагање, као творбени тип, својствено и заменицама, бројевима, прилозима, а не само именицама (које се у нашој граматичкој и научној литератури највише разматрају). Показало се, још једном, да је овај начин творбе врло редак код глагола.

6. Упркос строгом научном инструментаријуму и научном језику којим је писана, књига се чита лако и течно, а сваки њен пасус логички се наставља на претходни или из њега проистиче.

7. Иако додате само као узгред и ненаметљиво, сматрамо драгоценим и Клајнове нормативистичке напомене — лексиколошке, творбене и правописне природе.

Књига Ивана Клајна *Творба речи у савременом српском језику* — *Први део: Слањање и префиксација* најуспелија је у својој врсти на српском језичком подручју и по много чему надмашује све што је досад написано о овим типовима творбе речи. Истовремено, то је једна од најзначајнијих и најкориснијих књига из науке о српском језику уопште која се код нас појавила последњих година.

Због свега реченог (а и онога што овде није поменуто), препоручујемо ово дело свим научним радницима који проучавају српски књижевни језик (и друге словенске језике), а посебно наставницима и студентима. Могу га, међутим, без тешкоћа читати и људи других стручних профила заинтересовани за творачке и творбене тајне нашега језика. Уз то, било би нужно да се Клајнова *Творба речи у савременом српском језику* нађе у свакој школској библиотеци и библиотекама катедара за српски језик и катедара за друге словенске (па и несловенске) језике у земљи и свету.

На крају, напомињемо да проф. Клајн управо ради на другом делу студије о творби речи у савременом српском језику, у којој ће бити обрађена деривација.

* * *

Предлог Одлуке припремљен је у Комисији за морфологију и творбу речи, а као Одлука бр. 25 Одбора за стандардизацију српског језика усвојена је на другој седници Комисије за односе с јавношћу и решавање неодложних питања.

ЗАКОНСКИ ТЕКСТ ЛАТИНИЦОМ: ЛОША ИНЕРЦИЈА, ОДАВНО ЛИШЕНА СМИСЛА

Уводне напомене

Током 2001. године *Одбор за стандардизацију српског језика* трипут се изјашњавао о двоазбучној проблематици нашег језика. Било је то најпре крајем фебруара 2001. године (Одлука бр. 17), кад је Одбор негативно реаговао на *Предлог закона о изменама и допунама Закона о службеној употреби језика и писама*, који је припремила Скупштина АП Војводине залажући се, уз остало, да за Војводину важи „равноправна службена употреба ћириличног и латиничког писма“, која би се односила само на српски језик у Покрајини. Колико је Одбору познато, то није прихваћено, нити би могло бити, јер би представљало „нарушавање уставних оквира српског језика“, и савезних и републичких.

Средином маја 2001. године (Одлука бр. 18) Одбор је реаговао на графички изглед документа *Prvih sto dana Vlade Republike Srbije*, прве брошуре новоосноване Владине Агенције за унапређење државне управе, оценивши латиничку графију којом је брошура штампана „случајношћу која се могла избећи“. После тога, све брошуре у издању наведене Агенције објављене су ћирилицом, што показује да је Одборово упозорење уважено.

И најзад, Одбор је (Одлука бр. 20) упозорио издавачке куће *Ошкровање* и *Народна књижа* из Београда на то да је „српски званични језик“ матичног народа у Србији а његово „примарно писмо ћирилица“, што издавачи нису уважили па су, после првог броја часописа под насловом *Књижевни власник* и другог броја истоименог часописа на латиници (*Književni glasnik*), трећи број објавили такође латиницом. Издавачи се нису узрујали што их је на исту ствар упозорило *Друштво за заштитиу ћирилице српског језика* из Новог Сада, основано одмах после скупштинског захтева Покрајине за озакоњење равноправне двоазбучности у службеној употреби српског језика. Међутим, прекорили су Одбор што им „ограничава слободу избора“, мада је он, Одбор, проценивши да није реч о строго „службеној употреби писма“, показао вољу да уважи компромисно решење које би се састојало у наизменичној

употреби двају писама приликом даљег штампања тога (изванредно уређеног и опремљеног) културно-уметничког гласника.

Премда доноси одлуке, које се јавности упућују као *ујозорења, мишљења, савешти, закључци, реаловања, исправке, њрејоруке* и сл., Одбор нема моћи да доноси *уредбе, наредбе и решења*, који припадају правној и управној процедури, нити претендује на то да добије овлашћења мимо своје научно-културне мисије. Таквих претензија није било ни у *Сјоразуму о оснивању Одбора* (12. децембар 1997. године) ни у његовом *Пословнику*, које је одобрило свих 14 оснивача Одбора (три академије наука и ум[ј]етности, САНУ, ЦАНУ и АНУРС, осам универзитета [Београд, Нови Сад, Ниш, Крагујевац, Приштина, Подгорица, Српско Сарајево и Бања Лука] и још три установе — Матица Српска, Институт за српски језик САНУ и Српска књижевна задруга).

Жаљење због лоше инерције

После овог не баш кратког увода, Одбор је дужан изразити жаљење што се и *Савезно министарство националних и етничких заједница* — објављујући у засебној публикацији *Закон о заштити права и слобода националних мањина* на једанаест језика (што се може само поздравити!) — повело за лошом инерцијом кад је посреди графичко представљање српског језика. Наиме, текст на српском језику, који је с разлогом првонаведен, дат је (само) латиницом, што је одавно лишено смисла и што годинама доводи до тога да се у међународним информатичким системима овдашње публикације штампане латиницом „књиже“ као хрватске, опет у складу с неким лошим инерцијама из старог времена.

Расправљајући о овој ствари (25. 4. 2002) на другој седници Комисије за односе с јавношћу и решавање неодложних питања, која обавља послове Одбора између његових седница, њени чланови поздравили су *Закон о заштити права и слобода националних мањина* и чињеницу да је наша земља испредњачила међу другим земљама у транзицији, које су такође дужне донети такав закон. Доносећи и одговарајуће језичке одредбе у томе закону и објављујући га на два светска језика (енглески и немачки), као и на осам мањинских језика (албански, бугарски, македонски, мађарски, ромски, румунски, русински и словачки), наша земља испуњава и домаће потребе и међународне обавезе.

Међутим, мора се изразити незадовољство и негодовање што је српски језик представљен *секундарним*, а не *јримарним јисмом*, које се и у науци и у јавном животу уопште означава и као *матично* и као *изворно* писмо српског језика. Не желећи да понављамо аргументе изложене у трима прошло-годишњим одлукама Одбора, које су имале немалог одјека у јавним гласи-

лима, узимамо слободу да Савезном министарству националних и етничких заједница предочимо те одлуке, као и *Закључке* (недавно одржаног) *Научно-стручној скупи* „*Интернет и ћирилица*“, које је почетком марта 2002. године Одбор, попут многих других Владиних и невладиних организација којима су они достављени, примио од Вукове задужбине. Тај скуп је потврдио да нема више технолошких препрека за коришћење ћирилице и других писама на Интернету и другде, дакле и у домаћој и у међународној (теле)комуникацији, али има других, политичко-психолошких.

О повољном стицају друштвених и електронских прилика сведочи и публикација Савезног министарства националних и етничких заједница, у којој су, међу једанаест, три језика представљена ћирилицом (бугарски, македонски и русински), само понешто различитом од српске. Цитирали бисмо само део првог закључка с наведеног ћирилично-интернетског скупа, у којем се истиче како су „државни и сви друштвени чиниоци“, поштујући „уставне, законске и културноисторијске норме“, дужни „да обезбеде њихову пуну примену у јавном животу на начин како је то осигурано у грчком језику и његовом писму на Кипру и у Грчкој, одавно чланици Европске уније“.

Закључне напомене

Било би разборито и праведно да матични народ Србије, Црне Горе и Српске, те његови мањински огранци изван тих територија — који баштине ћирилично писмо хиљаду година — уживају иста права као други народи, и у регионалним и у европским оквирима. Ако то право уживају Грци — и у Грчкој, и на Кипру, и у Европи (свака новчаница евра нпр. носи и латински и хеленски испис), мада су њихов језик и њихово писмо *уникални* — легитимно је да то право уживају и изворни корисници српског језика, без обзира на то како се они изјашњавају приликом пописа становништва и у другим приликама. Уосталом, ћирилица је изворно писмо не само већине јужнословенских него и свих источнословенских народа, чији број припадника износи више од двеста милиона. Инерција о којој је реч може се разумети, али се не може оправдати. Стога би било нормално поновити ово 11-језичко издање, са српским језиком на ћирилици, његовом примарном писму.

НАЗИВИ ЈЕЗИКА, А НЕ ДЕФИНИЦИЈЕ

Уводне напомене

Комисија (Одбора за стандардизацију српског језика) за односе с јавношћу и решавање неодложних питања — на својој седници од 17. јула 2002. године — по трећи пут је, у складу с чланом 3 Пословника Одбора, разматрала актуелно питање српског термилошког одређења језика Бошњака, једног од три конститутивна народа Босне и Херцеговине. У два ранијим одлукама Одбора (Одлука бр. 1, донесена 16. 2. 1998. и објављена у *Језику данас*, Нови Сад, 1/5, 1998, 1–8, и Одлука бр. 11, донесена 22. 11. 1999. и објављена у *Језику данас*, Нови Сад, 11/11, 2000, 25–29) није се улазило у питање генезе нити пак „признавања“ бошњачког народа и његовог језика (актуелно после распада бивше СФРЈ), него само у питање термилошког одређења нове (треће) варијанте („бившега“) српскохрватског стандардног језика, односно новог (трећег) језичког стандарда. Тако се, у Одлуци бр. 1, изричито каже: „Кад је реч о називу трећег језика у БиХ (...), у српском језичком стандарду, за именовање тог идиома, може се препоручити само атрибут *бошњачки* [Bosniac]“. У Одлуци бр. 11 налази се следећи исказ: „Одбор се није бавио ни оспоравањем ни признавањем нове нације (*Бошњаци*), јер то није његов посао, али је механичко преношење самоодабране језичке етикете Муслимана/Бошњака (*босански језик*) у српски језички стандард сматрао — неумесним и неприхватљивим. Кад се та етикета мора 'превести' на српски, она гласи — *бошњачки језик*.“

Наше очекивање

Овог пута, веома изненађени садржајем амандмана LXXI на Устав Републике Српске (*Службени гласник Републике Српске*, бр. 21/02, Бања Лука, 25. април 2002, стр. 6), који је октроисао донедавни високи представник међународне заједнице за БиХ Волфганг Петрич (Wolfgang Petritsch), очекујемо од новог високог представника у Сарајеву Педија Ешдауна (Paddy Ashdown) да поништи тај амандман. Такође очекујемо да га нови високи

представник садржински усклади с амандманом XXIX на *Ustav Federacije Bosne i Hercegovine (Službene novine FBiH*, бр. 16/2, Сарајево, 28. травња/априла 2002. године, стр. 604 [хрватска верзија] и стр. 608 [бошњачка верзија]), о којем је, исто тако, одлуку донео претходни високи представник.

Амандман LXXI на Устав РСп у верзији високог представника, чију измену тражимо, гласи овако:

1. Службени језици Републике Српске су: језик српског народа, језик бошњачког народа и језик хрватског народа. Службена писма су ћирилица и латиница.

2. Овим амандманом замењује се сјав 1. члана 7. Устава.

Томе амандману — једноме од 27 (LXVI–XCII) које је својом одлуком број 150/02 усвојио и учинио важећим високи представник — претходило је 26 амандмана (LXVI–XCI) које је претходно изгласала Народна скупштина Републике Српске, и они су 18. априла 2002, по предвиђеној процедури, достављени бившем високом представнику г. Волфгангу Петричу. Високи представник их је, готово све, усвојио у достављеном садржају и облику, додавши само један амандман (XCII). За нас проблематична измена у језичкој одредби коју је извршио високи представник г. Петрич надилази његова правно-политичка овлашћења. По нашем мишљењу, г. Петрич није имао право да обезимени сва три језика (заправо сва три национална стандарда истог стандардног језика), уводећи уместо њих три њихове језгровите дефиниције. Он на то није имао нити има право, јер није надлежан — ни у енглеском, ни у српском, ни у хрватском, ни у бошњачком језику — да мења стандард(изова)не термине за те језике, односно за те језичке стандарде.

Ево сада истог амандмана (LXXI) у верзији Народне скупштине Републике Српске (*Службени гласник РС*, број 21/02, стр. 1), који је бивши високи представник поништио:

1. Српски, хрватски и бошњачки језик, ћирилично и латинично писмо, равноправно се употребљавају у Републици Српској. Начин такве службене употребе језика и писма уређује се законом.

2. Овим амандманом замењује се сјав 1. члана 7. Устава. Уводни део реченице високог представника („Службени језици Републике Српске су...“) усклађен је с уобичајеним европским стандардима који наводе „службене језике“, а не „језике који се равноправно употребљавају“. Та је исправка легитимна. Међутим, замена у српскоме нормативних назива језика (одн. језика) њиховом (језгровитом) дефиницијом није само неуобичајена и проблематична него је и неоправдана и неумесна и за енциклопедије, речнике и лексиконе, а камоли за уставне одредбе. Изостављање допунске реченице садржане у тексту језичког амандмана Народне скупштине РСп („Начин такве службене употребе језика и писма уређује се законом“) може бити оправдано ако се с разлогом претпостави да се тако сложена материја има уредити и за-

коном. То изостављање оправдано је и стога што у првој (главној) реченици тог текста није било назначено да је реч о „службеним језицима“.

Интервенција високог представника у материји за коју није надлежан, макар била пропраћена и ваљаним исправљањем појединих правнотехничких елемената, утолико је веће огрешење о лингвистичке норме и равноправност двају ентитета и трију народа уколико је исти високи представник, у исто време, утврдио битно друкчији исказ амандмана XXIX на Устав Федерације БиХ (*Službene novine FBiH*, br. 46/02, Sarajevo, 28 travnja/aprila 2002, str. 604 [hrvatska verzija] i str. 608 [bošnjačka verzija]), који гласи истоветно и на бошњачком и на хрватском језичком стандарду без обзира на лексичко-стилске разлике међу њима у осталим амандманима. Ево амандмана XXIX на Устав ФБиХ, чију српску верзију немамо на располагању:

(1) *Službeni jezici Federacije BiH su: bosanski jezik, hrvatski jezik i srpski jezik. Službena pisma su latinica i ćirilica.*

(2) *Ostali jezici mogu se koristiti kao sredstvo komunikacije i nastave.*

Наш предлог

Предлажемо новом високом представнику и омбудсману за српски језик у Сарајеву, као и гарантима Дејтонско-париског споразума (СРЈ и БиХ, чији председник, односно Председништво, оличавају две државе), да преко Уставног суда БиХ, Уставног суда Републике Српске и Уставног суда Федерације БиХ, или на други начин (директним поништавањем и заменом спорног амандмана) — уклоне елементе очигледне неравноправности српског народа и српског језика и у Републици Српској и у Федерацији БиХ, чија се термилошка норма за један од три језика (односно национална језичка стандарда) не сме избећи нити евентуално кривотворити. Штавише, предлажемо да се језичка одредба у амандману XXIX на Устав ФБиХ исправи само у једној појединости, тј. да се у српској верзији тог амандмана (разуме се — на ћирици) атрибут *босански* замени атрибутом *бошњачки*, те да се потом истоветан садржај тог амандмана унесе у амандман LXXI Устава Републике Српске и у српску верзију језичког амандмана XXIX на Устав ФБиХ.

Образложење

Наше је научно (лингвистичко и социоллингвистичко) становиште да нико нема право на екстралингвистичку интервенцију у термилошкој норми било којег стандардног језика, односно било којег језичког стандарда (кад је реч о националним стандардима истога стандарднојезичког система, од-

носно истог стандардног језика, какав је нпр. случај с британско-америчким лексичким разликама типа *railway : railroad, trunk call : long distance call* и сл.). Шта год ми мислили о називу „босански језик“ у језичком стандарду Бошњака, ми немамо право да у томе стандарду „споља“ интервенишемо, нити пак да тражимо да се врше измене језичких одредаба у бошњачкој и хрватској верзији. (Наравно, о називу босански језик ми не можемо размишљати с нарочитим разумевањем. С тим у вези се мора поставити питање како би други реаговали када би нпр. *Шкољи* одлучили да свој језички стандард назову „британским језиком“ или да *Рейноромани* у Швајцарској одлуче да свој језик, који се у том језику иначе назива „романским“, назову „швајцарским језиком“ очекујући да се то прихвати и у другим швајцарским језицима — немачком, француском и италијанском — и у другим европским језицима. Шта би се рекло ако би Словаци и Словенци решили да траже од других европских народа, нпр. од Немаца и Енглеца, да њихов језик зову једнако — *Slowenisch*, одн. *Slovenian*, а не *Slowenisch* и *Slowakisch*, одн. *Slovenian* и *Slovakian* — зато што они свој језик, у свом језику, називају једнако: *slovenský*, односно словенски? Или — да траже од Срба, Хрвата и Бошњака да оба та језика зову једнако — *словенску/slovenski*, а не *словачки* и *словеначки* [Срби и Бошњаци], односно *slovački* и *slovenski* [Хрвати]. Уосталом, и код Срба, и код Хрвата, и код Бошњака влада обичај да се називи страних језика изводе из назива народа. Нико од нас не каже *енглангски/englandski, гојчлангску/dojčlandski* и сл. Уосталом, у начелу народи дају име језику и држави [а не обрнуто, какав је случај нпр. с Македонијом и Македонцима].)

Међутим, ни Бошњаци, без обзира на пресуде уставних судова на које се позвао и високи представник Волфганг Петрич, немају право да другима намећу аргументе *Povelje o bosanskom jeziku* (објављена 12. априла 2002. године у *Dnevnom avazu*), који су могли утицати и на високог представника да посегне за неовлашћеном интервенцијом у терминологији српскога језика, а можда и хрватског.

Разлози комуникацијске ваљаности изискивали би да се и у енглеском и у немачком језику (и не само у њима, мада су то два светска језика особито релевантна у БиХ) разликује *Bosnian* и *Bosniac, der Bosnier/bosnisch* и *der Bosniake/Bosniakisch*. То би морали разумети и бивши и садашњи високи представник међународне заједнице у Сарајеву, поготову стога што се и у њиховим матерњим језицима постоје разне комуникацијски неопходне разлике (нпр. *Slowenisch : Slowakisch, Slovenian : Slovakian, German : Germanic, Romanisch : Rumantsch [Rätoromanisch] : Rumänisch, Romance : Romanish [Rhaeto-Romance] : Romanian* и томе слично).

Мора се разумети да постоје (што не значи и — зашто постоје) толики самородни називи језика народа и држава (the indigenous names or labels

of/for languages, peoples and states) чија се етимологија не види у другим језицима. Немци нпр. свој језик зову deutsch/Deutsch, а други кажу German (енг.), allemand (фран.), tedesco (итал.), alemán (шпан.). Њима не пада ни на памет да захтевају од Срба, Хрвата и Бошњака да њихов језик зову „дојчерски“, одн. „dojčerski“, као што ни Грцима не пада на памет да очекују да њихову земљу зову Елас (ген. Еладос) а њихов језик „еласки“ или „еладски“.

И најзад: Бошњаци могу свој језик звати *босански* и тврдити да он има вишестолетну традицију (чак „националну традицију“), али немају право очекивати да њихов термилошки избор добровољно следе ни Срби, ни Хрвати, ни Енглези, ни Немци, ни други, јер сви други имају право и потребу да разликују придеве *босански*, *херцејовачки*, *босанскохерцејовачки* и *бошњачки*. Придев *босански* у стандардном српском језику има само регионално или историјско значење (нпр. *босанске џланине*, *некадашња босанска држава* и сл.), а не може служити ни етничким ни лингвистичким сврхама (не барем термилошки). Ми слутимо да Бошњаци имају својих изванлингвистичких разлога да укрштају, тј. да бркају, два разнозначна придева, бошњачки и босански. Други тог разлога немају. Напротив.

СРПСКИ ЈЕЗИК У ЛОНДОНУ

Српској академији наука и уметности (САНУ) обратила се, средином септембра 2002. године, госпођа Славица Ивановић-Елиот (Elliot), преводилац из Лондона, поводом неспоразума који је имала с господином Хенријем Павловичем, директором Института за лингвисте у Лондону. САНУ, као један од 14 оснивача Одбора за стандардизацију српског језика, уступила је Одбору допис из Лондона с молбом да на њега одговори. Ево најпре садржаја поменутог дописа:

Драги сународњаци,

Пошто сте ви угледна установа која успоставља стандард, молим вас да ми помогнете у решавању веома важне дилеме.

Ја живим у Лондону и тренутно се бавим превођењем, углавном усменим и претежно у правном систему.

Скоро сам имала расправу писменим путем са господином Хенријем Павловичем, председавајућем на Институту за лингвисте у Лондону. Он је објавио чланак у коме истиче следеће:

„Дуго времена Институт за лингвисте нудио је испите за српскохрватски језик. Институт сада поставља посебне испите за српски и хрватски (јер су разлике довољно велике и даље се повећавају), али не и за босански... Још увек постоји један проблем за Институт а то је да ли да испит за српски језик буде увек на ћирилици (што би задовољило ултранационалисте али би изазвало жалост код 'толерантне заједнице' Срба) или да буде и на ћирилици и на латиници, с тим што би то знатно допринело повећању наших административних проблема.“

Чињеница је да је Институт за лингвисте у Великој Британији виђен као установа која поставља стандард за језике и језичке квалификације.

Полагањем испита за званичног судског преводиоца у овом Институту не само да се добија звање него то звање гарантује и одређени стандард. Ја сам написала господину Павловичу једно опширно писмо и између осталог поставила сам му питање ко је он да одреди да ли је српски језик на ћирилици или не и да ли квалификовани преводиоци који не умеју да читају и пишу ћирилицу заслужују звање преводиоца. Такође сам нагласила да, по мом мишљењу, брисањем ћирилице аутоматски се брише један део идентитета српске нације.

Нажалост, ја сам само једна обична бивша учитељица, тако да господин Павлович не уважава моје мишљење. Да ли бисте ви могли да ми препоручите званичан документ који би потврдио (или оповргао) моје мишљење о званичном писму српског језика?

Била бих вам много захвална ако бисте ми изнели ваш званичан став путем електронске поште. Да ли је званично писмо српског језика ћирилица или је српски језик заснован на оба писма? Да ли ви, као водећа установа која брине за стандарде српског језика и културе, одобравате став господина Павловича и слажете ли се с тим да испит за српски језик мора да буде на ћирилицу?

С поштовањем,

Славица Ивановић-Елиот (Elliot)

* * *

Сржни део дописа госпође Славице Ивановић-Елиот тиче се статуса ћирилице у српском језику (српском језичком стандарду), о којем се Одбор досад четири пута изјашњавао (трипут 2001. године — одлукама бр. 17, 18 и 20, те једанпут 2002. године — Одлуком бр. 26). Те одлуке објављене су у часопису *Језик данас*, Нови Сад, Матица српска, и то: Одлука бр. 17 у бр. V/13, 2001, стр. 28–32; потоње две, бр. 18 и бр. 20, у истом броју, бр. V/14, 2001, стр. 24–25 и стр. 29–30, а последња одлука, бр. 26, у бр. VI/15, 2002, стр. 43–44. Све те одлуке доставиће се госпођи Павловић-Елиот и електронском и класичном поштом, с тим што ће им се придодати два упозорења Удружења за заштиту ћирилице српског језика из Новог Сада, такође објављена у часопису *Језик данас*, бр. V/14, стр. 31, и бр. VI/15, стр. 44–45.

Расправљајући још једном о азбучној проблематици Одборова Комисија за односе с јавношћу и решавање неодложних питања (Ком. бр. 7), која обавља послове Одбора између његових годишњих седница, решила је да се о тој проблематици још једном изјасни, овог пута петом, *јубиларном*, одлуком Одбора о истој теми, Одлуком бр. 28.

Трудећи се, као и увек, да своје одлуке упуту и домаћој и иностраној јавности, научној, културној и политичкој, али и посебно заинтересованим појединцима, као *мишљења*, *прејоруке*, *реаговања*, *сјавове*, *закључке* или *исјравке*, Одбор се држи оних начела која су назначена у последњем, издвојеном, пасусу своје прве одлуке, Одлуке бр. 1 (*Језик данас*, бр. 11/5, 1998, стр. 7–8):

„Супротно неким очекивањима која полазе од друкчијих претпоставки, стандардизацијом се ништа не забрањује нити укида, а још се мање 'спаљује' оно што постоји у људским главама и њиховим језичким творевинама, за-

памћеним у књигама, часописима и новинама, на целулоидним тракама, дискетама и компактним дисковима. Њоме се само утврђује одговарајући распоред језичких јединица у јавној употреби, особито оној којој се придружују придеви *званична*, *службена* (употреба језика). Забранама би се могли постизати слабији учинци него аргументованим препорукама, јер огрешење о језичке норме, за разлику од кршења законских, не повлачи санкције. Међутим, особе које се одликују познавањем и поштовањем језичких норми могле би, у бољим друштвеним приликама, стицати више јавног угледа и других погодности, као, уосталом, и другде, нарочито у развијенијем свету.“

Та начела не спадају у добровољно самоограничење, него извиру из комуникацијске стварности у матичним земљама српског језика, у Србији, Црној Гори и Српској, које су се, након распада бивше СФРЈ и грађанског рата вођеног у њој, нашле у два државним заједницама с међународним признањем, у *Србији и Црној Гори* (1992–2002. г. СР Југославији) и *Босни и Херцеговини*. Ни у тим земљама — а камоли изван њих, у старим и новим дијаспорама — положај српског језика и његовог матичног писма није подједнако одређен и уређен. На пример, у трима (четирима) уставима који се баве српским језиком (СРЈ, РСб, РЦГ и РСп), још важећим, и двама језичко-азбучним законима (постојећим само у РСб и РСп), спомињу се два писма српског језика, ћирилица и латиница, с предношћу ћирилице, свугде па и у Црној Гори, где се она наводи пре латинице, али се у члану 9, став 2, Устава РЦГ каже — „Равноправно је ћириличко и латиничко писмо“, док Одлука бр. 17 Одбора за стандардизацију, с пропратним писмом Народној скупштини Републике Србије, сведочи о томе да је и у Скупштини АПВ испољена тежња к равноправности двају писама, чије би озваничење, и по мишљењу стручних људи у Одбору и по мишљењу ширих интелектуалних кругова, доприносило легализованом *одумирању* изворног, примарног писма српског језика.

По нашем мишљењу, корисницима ниједног писма на овом свету не треба приписивати никакав злоћудни национализам, а камоли ултранационализам. Мада је латиница интерконтинентално писмо и практично једино писмо у народима и државама трију континената (Северна Америка, Јужна Америка и Аустралија), чињеница је да у Азији и у Африци има (мноштво) писама којима се служи само по један народ, док у Европи коегзистирају три писма, ћирилица, латиница и „хеленица“ (тј. грчко писмо, које *живи* и на свакој новчаници европске валуте, јер на свакој од њих испод латиничког EURO стоји и грчко ΕΥΡΩ, чији је изговор *евро*). Иако се Одбор не бави фурологијом нити научном фантастиком, треба са сигурношћу рачунати на то да ће на свакој новчаници европске валуте, када у њу уђе која од ћириличких држава, стајати и испис ЕВРО, који ће Руси изговарати евро а ми, у складу с Одлуком Одбора бр. 21, и писати и изговарати — *евро/евро*. Зар су

Грци са својим уникатним писмом, којем не придружују латиницу, а камоли да њоме замењују своје вишемиленијумско национално писмо, ултранационалисти? Зар Европска унија наседа грчком ултранационализму? Зар су Јевреји, који су учинили живим и свој древни хебрејски језик и његово уникатно писмо, такође ултранационалисти? Зар се корисницима српског језика сме приписивати ултранационализам зато што своје древно писмо, заједно с још неким словенским народима источнога културног круга, желе сачувати као упориште свог *идентитетитета, континуитетитета и интегритетитета*, да по страни оставимо оно што се понекад назива *народним суверенитетитетом*? — То су питања која можемо поставити свакоме без икаквог зазора.

За свако писмо, па и за ћирилицу, важи оно дивљење које је према писму уопште исказао утемељитељ српскога књижевног језика Вук Караџић: *Што су тој људи на овоме свијету измислили, ништа се не може испоредити с њимом. Пријатељу или знанцу своме, који је на далеко преко бијелој свијети, послао мисли своје на комаду артије; читати, што су дрући писали прије двије љаде година, и написати, да моју дрући послје неколико љада година читати; то је наука, која ум љуцки тошво превазилази, и моло би се рећи, да је онај, који је први њу измислио, био више Бој, него човек. Писмо је отворило љуш уму љуцкоме, да се приближи к Боју по моћушћу своме* (В. Караџић, *Први Српски Буквар*, У Бечу, у штампарији Јерменског манастира, 1827, стр. 1).

Вук Караџић није могао ни сањати голему моћ писма у наше доба, у доба електронике и информатике, компјутера и Интернета, који *отварају љуш* неслућеном развоју људске писмености, али и језичке и азбучне разноликости, неугрозиве неопходном потребом глобализације. Ако се та потреба мора задовољавати, а мора, енглески језик има и имаће у томе најважнију улогу, јер је он постао стварни *есперанто*, *lingua franca* савременог света, *глобалној села*. И изворни носиоци тог језика, не само због бонтона, имају све разлоге да се потруде око разумевања ништа мање потребе за тим да човечанство, као божји дар, (о)чува своју многоликост и разноликост.

Премда ни у самом Одбору за стандардизацију српског језика нису уједначена мишљења о *двоазбучности* српског језика — јер има и мишљења да је и могуће и потребно обновити пуну, ћириличку, једноазбучност српског језика, пошто латиницу, као помоћно или додатно писмо, понегде неопходну, ионако свако зна и мора знати — *сви његови чланови засијају мишљење о примарности ћирилице у нашем језику и о потреби за тим да се она очува у свим видовима јавној животи*.

Што се пак тиче Института за лингвистику у Лондону, на којем се похађају курсеви и полагају испити из српској језика, иза којих следе одговарајући документи којима се сведочи о знању тој језика — неопходно је, по нашем мишљењу, захтевати и познавање ћириличној писма. То није никакав нацио-

нализам, нешто реална културна и комуникацијска потреба свих оних који имају сведочанство о знању тог језика.

Други је, првенствено домаћи, проблем садашње стање јавног живота, које је такво, и у Србији и у Црној Гори (у Српској засад није!), да би се на многим његовим подручјима могло говорити о томе да је латиница преузела улогу примарног писма. У бившој СФРЈ, од самог њеног настанка (1945. г. — под називом ФНРЈ, важећем до 1963), латиницу је подупирала владајућа комунистичка идеологија, а сада је, чини се, подупире одсутност једнозначне идеологије и присутност старих и нових предрасуда, мондијалистичких, глобалистичких и других. Стога није чудо да су те предрасуде доспеле и у Институт за лингвисте у Лондону, чији директор, ако је превод дела његовог чланка прецизан, корисницима ћирилице приписује „ултранационалистичке“ склоности. *Мало је рећи да је то нешачно, неоправдано и нејраведно. Ко јој био челник тој Институту, шта јој он лично мислио и какве јој административне проблеме имао, ми не верујемо да његово мишљење може бити саображено с преовлађујућим научним погледима на проблематику писма у светским размерама и с културном полиптиком која се води у Великој Британији, у складном члану ЕУ. Осим тога, не верујемо да су административни проблеми тако сложени да се збој њих заобилазе стварне комуникацијске прилике у српској језичкој култури, у коју се нико не може ваљано упути без доброј познавања њеног ћириличног писма.*

* * *

Одбор за стандардизацију српског језика волео би да његова становишта буду доступна Хенрију Павловичу, чије презиме указује на то да он потиче с источног крила Европе, нашег континента, у чије јединство желимо веровати, подразумевајући да оно отелотворује — *јединство с разликама*, које у Европи и нису толико велике колико јесу у Азији и Африци. Одбор очекује да ће госпођа Славица Ивановић-Елиот упознати Институт за лингвисте у Лондону са становиштима Одбора. Ми се искрено надамо да ће директор Института за лингвисте у Лондону и његови сарадници слависти разумети како очување ћирилице српског језика није *сведочанство о нетолерантној језичкој заједници која се њоме служи. И да ће разумети како је и сам жртва језичких и културних предрасуда, којих, наравно, има и у јавној заједници српског језика и у културној заједници оних европских народа чије је изворно писмо ћирилица.*

Једна од предрасуда која се шири и на простору бивше Југославије и изван њега јесте и та да се дефинитивно распала она језичка заједница која је донедавно признавала (и) назив *српскохрватски (језик)*. То, наравно, ни-

је тачно. Међутим, тачно јесте да се много лакше распадају политички системи, државне и међудржавне заједнице него језичке заједнице. Тачно је да је пољуљана вера у вредност језичког заједништва на „бившем“ српско-хрватском језичком простору, чему су допринели и домаћи и страни политички чиниоци. Ако је на том простору преовладала симболичка, тј. називна тројезичност (српско-хрватско-бошњачка), то не значи да је ишчезла комуникацијска једнојезичност у свему битноме, која осигурава споразумевање без преводилаца. Ту језичку заједницу битно не угрожава ни њена двоазбучност, која је преживела слом бивше СФРЈ, али само на њеном истоку и у оном делу њеног средишта који се назива Републиком Српском (The Republic of Serbiland). Та двоазбучност, као и мултиетничност, добро је очувана у источном делу бивше СФР Југославије, што се за њен западни део тешко може рећи. То су чињенице које се могу превидети, али се не могу укинути.

Свестан своје ограничене моћи и у земљи/земљама српског језика и у иностранству, Одбор за стандардизацију српског језика не губи наду у моћ речи, премда му је јасно да речи производе и истине и неистине, и знања и предрасуде. Па ипак, речи првенствено служе, барем у бољим временима, разумевању међу људима и народима, уз помоћ преводилаца или без њих.

* * *

Одлука је усвојена на петој седници Комисије за односе с јавношћу и решавање неодложних питања, која је одржана 22. октобра 2002. године.

СЕМИНАР СРПСКЕ ЈЕЗИЧКЕ КУЛТУРЕ

Уредник Катедре за језик и говор Центра за предавачку делатност Коларчеве задужбине госпођа Олгица Стефановић обратила се Одбору за стандардизацију српског језика упознајући га с иницијативом „за организовање семинара за усавршавање језичких редактора“, о којој је било речи на састанку Савета Катедре одржаном 19. септембра 2002. године у Задужбини. Састанку су, међу осталима, присуствовали Драго Ђупић и Бранислав Брборић, чланови Одбора, те Предраг Пипер, члан Одборове Комисије за синтаксу, који је, и иначе, протагониста идеје да с оним што Одбор ради треба делатно изаћи на јавну сцену, нарочито у том смислу да се активира постојећи *лекторски апарат*, тј. да свугде где се масовно производи *јавни говор* или *јавни текстови* ојача *језичкоредакторска служба*, да се она и чује, и види, и уважава, али и да се, с временом, што већи број људи оспособи за што квалитетнију употребу српскога језичког стандарда.

* * *

Разговор о овој иницијативи — који је потом, 21. 11. 2002, вођен на седници Комисије за фонологију (Ком. бр. 1) и Комисије за стандардни језик у школству, администрацији, издаваштву и јавним гласилима (Ком. бр. 8) — показао је да ствар не би требало свести на језичке редакторе (лекторе), него је ваља проширити на све оне који се активно баве стандарднојезичком делатношћу (нпр. на новинаре и уреднике свих медија, уреднике у издавачкој делатности, посленике у државној управи и правосуђу, у локалној самоуправи, на просветне раднике свих струка итд.) како би се побољшала каквоћа језика у службеној и јавној употреби. У тој употреби јесте управо стандардни језик — са свом својом раслојеношћу и варијантношћу, са свом функционалностилском разумењеношћу. У свим стиловима живи заједничко језгро стандардног језика (одавно изашло из књижевне уметности у целокупан јавни живот), уређено системским и извансистемским нормама, које ваља што боље знати и што доследније примењивати.

* * *

Потом је у Коларчевој задужбини (5. 12. 2002) вођен разговор између представника Одбора и челних људи у Задужбини, где је изражено задовољство што две комисије Одбора (Ком. бр. 1 и Ком. бр. 8) поздрављају иницијативу и предлажу Одбору да усвоји одлуку која би, праћена *оквирним планом и програмом Семинара српске језичке културе* (назив за који се Одбор као суорганизатор семинара определио на својој годишњој седници 24. јануара 2003. године), означила почетак припрема, тако да први течај буде отворен у рану јесен 2003. године. Представници Задужбине обавезали су се на то да ће обавити разговоре с представницима већих издавачких, новинских и радијско-телевизијских кућа те истакнутих језичких редактора, а кад се донесе одлука Одбора, с њеним садржајем, уз одговарајуће пропратно писмо, упознаће се већи број институција и организација из којих се очекују први полазници течаја. Скренута је пажња на то да ће течај бити здраво комерцијалан и професионалан, ништа мање озбиљно организован од најозбиљнијих курсева страних језика у Задужбини, али и на то да се он, организован у два дела (јесењи и пролећни) и у две групе (за општејезичке и радијско-телевизијске полазнике), има завршити не само *поштом о похађању течаја* него и *сведоџбом о успешно положеном завршном испитију*.

* * *

Семинар укључује изванредан број предавања али ће највећи број од укупно сто часова (два пута по педесет, уз двомесечну паузу, у јануару и фебруару, и завршетак течаја крајем маја 2004. године) бити посвећен вежбама на тексту. Текстова различитих функционалних стилова, писмене и усмене, припремиће Коларчева задужбина користећи различите изворе (новине, часописе, књиге, радијске и телевизијске говорне емисије, законске текстове, акте државних органа, законодавних, извршних и правосудних, акте органа локалне самоуправе итд.), а и полазници семинара моћи ће предложити текстове за обраду и вежбе.

* * *

Пошто је размотрила иницијативу Коларчеве задужбине и белешке са седница двеју споменутих комисија (Ком. бр. 1 и Ком. бр. 8), Комисија за односе с јавношћу и решавање неодложних питања, на својој шестој седници, одржаној 26. 12. 2002. године, определила се за то да предложи Одбору *до-*

ношење Одлуке бр. 29, с оквирним планом и програмом семинара српске језичке културе, чији ће први део трајати 1. октобра и трајати до 30. децембра 2003. године, док ће други део трајати 1. марта и трајати до 30. маја 2004. године.

За представника Одбора који ће — око дораде плана и програма, његове конкретизације и спровођења — тесно сарађивати с представницима Коларчеве задужбине, одређује се научни саветник Драго Ђупић, члан Одбора.

Одбор се нада да ће се семинар обнављати и наредних година, с неопходним изменама и допунама плана и програма, те да ће се могућим показати његово организовање и у другим културним средиштима говорног простора српског језика — у Подгорици, Бањој Луци, Новом Саду, Нишу и другде — поготову ако даде очекиване резултате у Београду, који је, сарађујући с колегама из недалеког Новог Сада, кадровски оспособљен за овај значајни и далекосежни подухват.

Саставни део овог предлога јесте оквирни план и програм спровођења Одлуке бр. 29, која се уврштаје у дневни ред шесте седнице Одбора, заказане за 24. јануар 2003. године.

Семинар српске језичке културе Оквирни план и програм спровођења Одлуке Одбора бр. 29

Циљ

Циљ семинара је оспособљавање полазника (језичких редактора, новинара различитих медија, спикера, посленика у државној управи и правосудју, посленика у локалној самоуправи, просветних радника свих струка итд.) за правилно писмено и усмено изражавање, за самостално припремање и вођење рубрика у штампи и радијско-телевизијских емисија, за редиговање писмених текстова и усавршавање говорне културе корисника јавне и службене употребе српског језичког стандарда.

Задачи

1. Предочавати полазницима неопходна савремена знања о језичком феномену а посебно о српском језичком стандарду у новим комуникацијским приликама, домаћим и међународним, о његовим ретроспективама и перспективама.
2. Освежавати и унапређивати знања полазника о свим равнима језичке структуре и упознавати их с репрезентативним примерима усмене и писмене речи свих функционалних стилова српског језика.

3. Омогућавати полазницима течаја да исправљају грешке у говору, да отклањају стилске недостатке усмене и писмене речи и да разумеју важност ваљаног коришћења стандардног језика у јавном општењу.

4. На примерима лоше језичке праксе на свим пољима јавне употребе језика (текстови из штампе, часописа, књига, радијских и телевизијских емисија, пословног света, културног, научног, просветног и друштвеног живота уопште) и службене употребе језика (у државним органима: министарствима и другим органима управе, у судовима и другим правосудним органима, у органима локалне самоуправе и организацијама с јавним овлашћењима) — подучавати полазнике уочавању и отклањању стилских и језичких слабости уопште.

5. Развијати код полазника течаја смисао и способност за правилно, течно, економично и уверљиво усмено и писмено изражавање.

Трајање семинара

Семинар се састоји од два дела, првога (јесењег) и другог (пролећног). Сви полазници добијају *пошвргу о похађању семинара* а они који положе завршни испит (после другог дела) добијају *сведоцбу (диплому, сертификата) о успешно положеном завршном испити*.

Оба дела семинара обухватају по 50 часова, који ће бити распоређени у шест месеци. Први део семинара траје од 1. октобра до 30. децембра једне а други од 1. марта до 30. маја наредне године.

Семинар ће имати два смера: општејезички и радијско-телевизијски смер.

Елементи програма

1. Уводна предавања (7 + 0)

- Увод у науку о језику
- Место српског језика у породици индоевропских језика
- Дијалекти српског језика
- Историја књижевног језика на новоштокавској основици
- Савремени стандардни језик и супстандардни идиоми
- Варијантност стандардног језика и односи међу трима националним стандардима на бившем српскохрватском језичком простору
- Употреба страних речи и пуризам

2. Фонетика и фонологија (2 + 2)

3. Акцентуација (2 + 10)

4. Морфологија (2 + 7)

5. Творба речи (2 + 8)

Напомена: За полазнике радијско-телевизијског смера додаје се 10 часова за говорне вежбе, а за остале полазнике 10 часова рада на тексту.

6. Лексика и лексикологија (2 + 2)
7. Синтакса (2 + 10)
8. Правопис (1 + 5)
9. Стилистика (2 + 6)
10. Говорна култура (2 + 8)

Напомена: За полазнике радијско-телевизијског смера додаје се 10 часова за говорне вежбе, а за остале полазнике 10 часова рада на тексту.

Учешће за извођење програма

Детаљно упутство за извођење програма биће припремљено када се одреде предавачи и извођачи вежби. Наиме, сваки предавач у појединим областима (1–10) биће задужен да изради прецизан програм вежбања у својој области. Коначан избор предавача извршиће Коларчева задужбина у договору с представником Одбора.

Могући извођачи програма (наведени азбучним редом)

1. Ранко Бугарски, Владо Ђукановић, Твртко Прћић, Милорад Радовановић, Слободан Реметић, Богдан Терзић, Божо Ђорић и Драго Ђупић са сарадницима.
- 2–3. Јелица Јокановић-Михајлов и Драгољуб Петровић са сарадницима.
- 4–5. Иван Клајн и Мирослав Николић са сарадницима.
6. Даринка Гортан-Премк, Рајна Драгићевић и Милица Радовић-Тешћ са сарадницима.
7. Бранислав Брборић, Предраг Пипер и Љубомир Поповић са сарадницима.
8. Вељко Брборић, Милорад Дешић и Мато Пижурица са сарадницима.
9. Душка Кликовац и Новица Петковић са сарадницима.
10. Драгана Мршевић-Радовић и Егон Фекете са сарадницима.

О ДЕКЛИНАЦИЈИ ПРЕЗИМЕНА ЖЕНСКИХ ОСОБА

Одбор за стандардизацију српског језика на својој шестој седници, одржаној 24. јануара 2003. године, размотрио је предлог Одлуке бр. 30, који је претходно био размотрен на седници Комисије за односе с јавношћу и решавање неодложних питања (16. децембар 2002. године). Како је на седници Одбора било неких примедба на поједине делове предлога те одлуке, на првој овогодишњој седници Комисије бр. 7, одржаној 16. фебруара 2003. године, утврђен је коначни текст Одлуке бр. 30.

А. Презимена домаћег порекла

1) Српска презимена женских особа са завршетком на сугласник или на самогласнике *-е*, *-и*, *-о* и *-у*, типа *Јовановић*, *Павловић* и сл., затим *Додик*, *Шкоро* и сл., начелно су (за разлику од презимена мушких лица) непроменљива, тј. не могу се мењати по падежима.

Одговарајући падежни однос ваља, отуда, исказати навођењем личног имена испред презимена или навођењем презимена у спрези с именицом типа: *јосѿођа*, *јосѿођица*, *настѿавница* и сл. + ПМО (= презиме мушке особе у номинативу), дакле увођењем граматички деклинабилне властите или опште именице женског рода са завршетком на *-а*, као нпр.:

– (од) *Милке Јовановић*, *Невенки Шкоро*, (за) *Јѿиљану Додик*, (с) *Невенком Шкоро* (властито име + ПМО);

– *Госѿођа Ј.*, (од) *јосѿође П.*, (о) *јосѿођи Д.*, (с) *јосѿођом Ш.* итд. (титула + ПМО);

– *Настѿавница Ј.*, (од) *настѿавнице П.*, *настѿавници Д.*, (с) *настѿавницом Ш.* (занимање + ПМО).

2) Уколико се ПЖО (= презиме женске особе) са завршетком на сугласник употреби самостално (без додатних елемената наведених под 1), падежни однос исказује се обликом присвојног придева изведеног од ПМО + наставак *-ева/-ова* или наставак *-ка*, типа:

Јовановић+ева/Јовановић+ка, *Пажин+ова/Пажин+ка*, чиме се добија граматичка форма са крајњим *-а*, типична за промену именица и придева женског рода.

Овакав поступак омогућава природну промену ПЖО по падежима, као: *Јовановић-ева/Јовановић-ка*, (од) *Јовановићев-е/Јовановић-ке*, *Јовановић-евој/Јовановић-ки* итд., (после) *Пажин-ове/Пажин-ке*, (с) *Пажин-овом/ Пажин-ком* итд.

Промена се врши по падежном систему *йригевске* деклинације (у облицима са *-ева/-ова*), односно именичке деклинације (код облика на *-ка*).

Апсолутно је недопустива и противна стандарднојезичком систему пракса накарадно уведене „непроменљивости“ ПЖО (тип: „То је изјавила Пешић“). Апсурдност је такве појаве и у томе што се тако употребљено ПМО не може никако пренети у друге, зависне падеже (не може се никако рећи: *То смо чули од Јовановић, *То се односи на Павловић, *Реч је о нечему што је у вези с Пажин и сл.).

3) Посебно треба нагласити да се у савременом стандардном језику двојством облика типа *Јовановић-ева* : *Јовановић-ка* (тј. опозицијом наставака *-ова/-ева* насупрот *-ка*) не маркира ПЖО по критеријуму — *йријадносџи* било оцу било мужу, јер та семантичка разлика данас није актуелна. Такво разликовање није само у нескладу са социолошким статусом савремене жене (коју не треба означавати као особу што припада некоме). Осим тога, у говорној комуникацији није увек ни знано (а ни важно) да ли је женска особа удата или није. Уосталом, правила доброг укуса препоручују да се свака (по)старија женска особа ословљава са *јосџођа*, дакле тако као да је удата.

Међутим, у савременом српском стандардном језику од две могуће форме ПЖО (на *-ева/-ова*, односно на *-ка*) уобичајенији су облици на *-ева/ -ова*. Облици презимена с наставком *-ка* махом се одржавају у колоквијално-фамилијарном говору и то углавном у двосложних именица, оних у којима је други слог сегмент *-ић*, попут: *Ив-ић+ка*, *Каш-ић+ка*, *Срд-ић+ка* и сл., мада и у овим случајевима предност имају облицима на *-ева* (*Ивићева*, *Кашичева*, *Срдићева*). У неким приликама (или срединама) презимена на *-ка* (*Ивићка*, *Јовановићка* и сл.) доживљавају се понекад и као облици с негативном нотацијом.

Презимена која немају већу типску распрострањеност, попут *Чанак*, *Фундук*, *Бубањ*, *Шешел*, *Нојо*, *Зовко* и сл. (која нису на *-ић*) боље је не мењати по падежима. Могуће форме попут *Чанк-ов-ица*, *Фундук-ов-ица*, *Бубањка*, *Шешелка/Шешелева* и сл. боље је не успостављати (и мењати по падежима), већ их треба употребљавати у облику ПМО непромењено, по систему наведеном у тачки 1.

ПЖО која се завршавају на *-а*, типа *Кошћуница*, *Бјелица*, *Кудрна*, *Буха*, *Карлеуша*, *Морина* и сл., могуће је мењати у складу с деклинацијом именица на *-а*. Међутим, пошто у том случају нема разлике између ПЖО и ПМО, упутно је сходно тачки 1 уз ПЖО употребити један од именских детерминатива.

4) Презимена која се завршавају придевским наставцима *-ов/-ев* или *-ин*, типа *Веселинов*, *Возарев*, *Малешин*, *Субошин* и сл., боље је употребљавати

сходно тачки 1. Могући ликови типа *Веселинов+љева*, *Малешинов+љева*, *Возарев+љева*, *Субошинов+љева* или типа *Малешин+ка*, *Субошин+ка*, *Веселинов+ић+ка* и сл. доживљавају се као разговорно-фамилијарни модели, не препоручљиви изван колоквијалног стила изражавања.

Разуме се, и изведени женски ликови презимена *Јовановићева*, *Павловићева*, *Кайићева* и сл. имају функционалностилску вредност друкчију него синтагматски спојеви с детерминативом. Наставница у школи радо ће ословити ученицу *Јовановићева*, *Павловићева*, *Кайићева*, али обрнуто не иде. Обрнуто ће бити: *наставнице Јовановић*, *професорко Павловић*, *јосйођо Кайић* и сл.

Б. Именице страног порекла

1. Уколико имају гласовно-граматичке одлике наших презимена (са сугласником на крају), презимена страног порекла мењају се као и наша, тј. ако се уз презиме употреби и (деклинабилно) име, титула и сл., ПЖО се не мења: нпр. од Мартине *Хинџис* и сл., а ако се презиме употреби самостално (без личног имена и сл.), оно се може обликовати наставком *-ова/ -ева* и мењати по узору на наша презимена на *-а*, као: *Дел Понџе+ов-а*, *Арџман+ов-а*, (о) *Хинџис+ов-ој*, (с) *Мануел+ов-ом*, (од) *Селеш+ов-е*, итд.

2. Ако су пак презимена за наш језик „неподобна“, необична, недовољно распрострањена и сл., такође је боље употребљавати их заједно с личним именом или с каквим детерминативом него самостално.

3. Презиме или и име које није блиско нашем језичком осећању, или није у нас „системски“ уходано, попут *Инџриг Берџман*, *Ким Новак* и сл., начелно је боље не мењати по падежима, како се падежним облицима не би довео у питање облик номинатива (наша би форма била Ингрида, Кима, па се облицима *а*-деклинације **Инџриди*, **Кими* и сл. не имплицира изворни облик *Инџриг*, *Ким*, али то је могуће само ако се употреби какав детерминатив, нпр. *џлумица*, *џевачица*, *јосйођица* и сл. Кад је пак реч о женским именима која у нас имају уходани лик на *-а*, она би се могла деклинирати као да им номинатив гласи на пример *Еџиџа*, *Елизабџа*, *Сузана*, *Кайџарина*, *Даџмара* и сл., без обзира на то што се у неким страним језицима та имена употребљавају без *-а*. Не би се погрешило, дакле, ни кад би се номинативни ликови „понашали“, тј. кад би им се у изворнику додало „недостајуће“ *-а*. Уосталом, веће изговорне промене настају ако се енглески лик Elizabeth (где се *E* изговара као [i], *a* и *e* као полуглас, *a th* као грчко [θ]) транскрибује у Елизабет него кад се енглески spelling Elizabeth преобликује у српски испис — *Елизабџа*.

4. Руска и друга словенска („придевска“) презимена (или имена по оцу) као: *Плисецка* (у оригиналу Плисецкая/Плисецкаја), *Киџрова*, *Васиљева*,

Осџайова итд. мењају се у нас по систему придевске деклинације (осећају се као адјективне форме женског рода), док се од ПМО на *-ски, -чки, -шки* и сл. типа: *Квашњевски, Ковалевски* лако изводе „женске“ форме *Квашњевска, Ковалевска* и сл. и мењају као придеви женског рода.

5. Недоумице могу настати код неких страних презимена која се завршавају на *-е, -о, -у* као: *Рене, Версаче, Челенџано, Могуњо, Илијеску, Пайандреу* и сл. с обзиром на то да у српском граматичком систему нема или нису уобичајена презимена на поменуће крајње вокале. Међутим, неки се облици изведени од ових презимена наставком *-ова*, као: *Ренеова, Илијескуова* и сл. мање противе језичком осећању од евентуалних облика *Челенџанова, Могуњова* и сл.

Флексибилнија су страна презимена на *-и*, типа: *Берлускони, Медичи, Верди* и сл. пошто се (као и имена типа *Мики, Џони* и сл.) осећају као именице са сугласничким завршетком, па се „женски“ ликови презимена извођени наставком *-јева* (*Берлуско-нијева* и сл.) лако могу градити и деклинирати.

6. Уопштено речено, најједноставније је држати се начела по којем „необична“, или у нас неубичајена и нераспрострањена „мушка“ презимена не треба преобликовати у „женске“ форме, већ их ваља употребљавати сходно начелу наведеном у тачки 1. У оним случајевима у којима се презимена женских особа у самосталној употреби изводе од „мушких“ форми упутно је чинити то наставцима *-ова/-ева*, а не наставком *-ка*.

* * *

Предлог за ову одлуку Одбора припремио је Егон Фекете, члан Одбора за стандардизацију српског језика и његових двеју комисија. Предлог је размотрен на годишњој седници Одбора а усвојила га је Комисија бр. 7 на својој првој седници одржаној у 2003. години.

НЕВОЉЕ С НАЗИВОМ ДРЖАВНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ

На шестој седници Одбора за стандардизацију српског језика, одржаној 24. јануара 2003. године, у оквиру тачке Разно, изражено је мишљење једног новинара и, у писменом облику, тројице секретара Одборових комисија да би требало, док има времена, размотрити комуникацијске проблеме у вези с називом *државне заједнице Србија и Црна Гора*. Реч је о њеним скраћеницама, двословним, трословним и вишесловним, о *ейнику* (становнику државе — с новим, сложеним називом), али и о ктетнику (придеву, атрибуту) изведеном из етника или из назива државе, те о још неким питањима. Досад се заједничка држава звала *Савезна Република Југославија*, скраћеница је гласила *СРЈ*, а етник *Југословен* и ктетик *југословенски* нису задавали никаквих комуникацијских тешкоћа ни корисницима српског језика ни корисницима страних језика, којима су наши називи лако прилагођавани (с превођењем једино атрибута *савезна*). Други су обично полазили од енглеских ликова *Federal Republic of Yugoslavia*, скраћенице *FRY*, етника *Yugoslav* и ктетика *Yugoslav*, који се у енглеском пишу великим почетним словом, и творили другим језицима прилагођене верзије.

Комисија за односе с јавношћу и решавање неодложних питања, на својој првој седници у 2003. години, одржаној 17. фебруара, имала је задатак да се изјасни о свим релевантним језичким питањима насталим с проглашењем нове државне заједнице. Претходно су замољени и други чланови Одбора и председници његових комисија да евентуално, усмено или писмено, даду своје мишљење о новонасталим термилолошким и комуникацијским питањима.

Чак и кад наша државна заједница не би имала обавеза према међународној комуникацијској и стандардизацијској заједници нити она према нашој земљи — заједници коју оличава агенција Уједињених нација чији је назив Међународна организација за стандардизацију (МОС) / Organisation internationale de normalisation / Internacional Organization for Standardization (ISO), са седиштем у Женеви — од непогодног назива државе бранили бисмо се скраћеницом, како и иначе чинимо у своме језику попут других народа у њиховим језицима. Те скраћенице, у најважнијем међународном коду за називе држава ISO 3166-1, могу се изводити из матичних назива државе

или из њихових страних еквивалената, преведених на друге језике или прилагођених другим језицима, првенствено енглескоме.

Чланови Комисије и остали присутни који су били на седници најпре су идентификовали пет питања о којима је неопходно изјаснити се што је могуће сажетије, с тим што ће се одговорима придружити адекватно образложење.

Ево најпре тих питања, иза којих ће следити одговори, а потом и образложење тих одговора:

1. Које тешкоће доноси нов назив државе и како га кратити код нас и другде?

2. Би ли се из постојећег назива државе могао извести етник који би заменио до сада важећи — *Јуџословен*?

3. Како би могао гласити прихватљив ктетик (придев, атрибут) који би се извео из назива државе или, евентуално, из новог етника, и како би он гласио да би успешно заменио досадашњи ктетик *јуџословенски*?

4. Како би требало да гласи нова ознака државне заједнице Србија и Црна Гора на аутомобилима регистрованим у нашој земљи?

5. Има ли проблема с конгруенцијом, тј. хоће ли глагол уз назив државне заједнице бити у једнини или у множини?

О тих пет питања расправљало се на седници Комисије за односе с јавношћу и решавање неодложних питања, на њеној првој овогодишњој седници која је била проширена неким члановима Одбора који нису чланови Комисије бр. 7, а неки од њих дали су своје мишљење усмено или писмено.

Одговори

1. Премда је било речи и о другим могућностима, Комисија се определила само за трсловну скраћеницу новог назива државе — *СЦГ*, за коју су се већ определила поједина јавна гласила, очигледно је правећи од двеју већ уходаних скраћеница — РС и РЦГ, спајањем С и ЦГ и изостављањем слова Р (= *република*), јер република ни иначе не улази у званични назив наше земље. Наиме, нова држава није ни република ни монархија, ни федерација ни конфедерација, него специфична државна заједница, какве нема ни у теорији ни у пракси. Иако би било пожељно имати и двословну скраћеницу и предложити је надлежним међународним телима, Комисија је није могла понудити јер су све словне комбинације, укључујући и евентуалну *ДЗ* (= државна заједница), биле заузете, о чему ће се понешто рећи у образложењу ове одлуке Одбора, која се јавности упућује као *саопштење*, а не као *препорука*, јер препоруку међународним организацијама треба да даде надлежни државни орган.

2. Комисија је установила да из новог назива државе, упркос неким решењима која нуде творбени потенцијали српског језика, није могуће извести нови етник који би заменио досадашњи — *Југословен*. На располагању нам стоје само такозване заједничке именице: *држављанин, браћанин, сџановник, жишел* + пуни назив државе или његова скраћеница СЦГ. Те именице могу се нормално мењати по падежима, имају и једину и множину, а и женски еквиваленти могу се лако извести — *држављанка, браћанка, сџановница, жишелка*, без обзира на то што се те именице не употребљавају често. Кад се, на пример, попуњавају рубрике у којима се тражи држављанство, довољно је рећи — *СЦГ*, са евентуалним пуним исказом назива државне заједнице.

3. Што се тиче ктетика (придева, атрибута), Комисија се определила за сложеницу *српскоцрногорски*, мада је могућ и ктетик *србијанскоцрногорски*, који је лошији зато што је дужи. Како год гласио, његове саставнице пишу се заједно, без цртице, када се представља целина државне заједнице. Кад се њиме хоће исказати однос између држава чланица и њиховог становништва или појединих њихових организација и репрезентација, сложеница ће постати полусложеница. Наиме, по норми *Правойиса српскога језика* (1993) тада ће се употребити цртица — *српско-црногорски* уз могући лик *србијанско-црногорски*, дужи за четири слова. Скраћеница за нови етник у сваком случају је једнака и пише се малим словима *сц.* (с тачком).

4. Кодна ознака на аутомобилима и другим возилима одређује се применом посебне међународне конвенције, која може, али не мора, бити иста као ознака у коду ISO 3166-1. Она може бити једнословна, двословна или трословна (D = Немачка, GB = Велика Британија и Северна Ирска, SLO — Словенија). У нашем случају она може гласити SCG или може остати YU, ако се покаже да за двословни код нема друге комбинације. У сваком случају, важно је да одабрани код асоцира на само једну земљу, а YU се и иначе налази у безбројним веб-сајтовима и адресама на Интернету, које није лако замењивати новим. Наша је држава на потезу: она ће понудити решење надлежном органу ОУН/ОУН, које, ако буде прихваћено, спроводи њена агенција МОС/ISO.

5. Кад се мисли на државну заједницу као целину, нормално је да глагол, у садашњем и прошлом времену (презенту и перфекту), буде у једнини, док се, кад је посредни будуће време (футур), једнина и множина не разликују. Дакле, треба нпр. рећи *Србија и Црна Гора има добре односе са суседима и жели што брже ући у Европску унију*, а не с глаголима у множини — *имају и желе*. То понекад не звучи природно, али ћемо се навикнути. Па ипак, биће контекста, не само оних који се односе на минута времена, кад ће се употребити множина, нпр. *Србија и Црна Гора увек су једна другој прилицима у помоћ* (ранија времена) и *Србија и Црна Гора не користе исти новчану валуту ни-*

џи имају исти царински систем (садашње време), али Србија и Црна Гора користе две новчане валуте и има два царинска система.

Образложење

1. Сваки сложени (двочлани и вишечлани) назив, сам по себи, доноси тешкоће, делимично заострене изостанком апелативне синтагме *државна заједница* из службеног назива државе. Она је у Уставној повељи написана малим почетним словима, али оличава нашу нову заједницу као државу чланицу Уједињених нација и других међународних организација. Цео назив државе лако се прилагођава и несловенским и словенским језицима у Европи ако се само на њих ограничимо: *Serbia and Montenegro* (енглески), *Serbien-Montenegro* (немачки), *Serbie et Monténégro* (француски), *Serbia e Montenegro* (италијански), *Servia y Montenegro* (шпански). Заправо, назив Србија се прилагођава а за назив Црна Гора сви преузимају италијански калк (дословни превод) *Montenegro*, премда би се потоњи, на немачки нпр., лако могао превести тако да гласи *Schwarzgebirge* или, евентуално, *Schwarzwald*, јер наша реч *гора/Гора* може значити и *џланина* (нем. *das Gebirge*) и шума (нем. *der Wald*). У словенским језицима нема превода, ни за Србију — *Сербия* (руски), *Serbia* (пољски), *Serbsko* (чешки и словачки) ни за Црну Гору — *Черногоря* (руски), *Černa Hora* (чешки), *Čierna Hora* (словачки), *Czarna Góra* (пољски).

Нажалост, двословни код није се могао понудити јер су у међународном коду ISO 3166-1 све словне комбинације које би се ишчитале из назива наше државне заједнице у његовом изворном облику или из његовог превода — заузете (нпр. SC — Сејшели/*Seychelles, Republic of Seychelles*; SM — Сан Марино/*San Marino*; SG — Сингапур/*Singapore, Republic of Singapore* итд.). А МОС, односно ISO, у сваком случају, подразумева и двословни и трословни код, који ће, овако или онако, бити утврђени. Ако наша земља, из било ког разлога (преко Савета министара РЦГ или Министарства спољних послова РЦГ, јер специјалистичка организација Савезни завод за стандардизацију може понудити какво решење, али не и бити формални предлагач), не понуди предлог решења, надлежни орган УН сам ће одлучити. Нажалост, узета је и комбинација DZ (= *Алжир*), па ће ОУН и МОС, односно ISO, можда и сами задржати YU. Трословну секвенцу SCG, ако је предложи наш надлежни државни орган, ОУН и МОС можда ће прихватити, јер је секвенца SMO (= *Serbia & Montenegro*) заузета (односи се на острвску државу *Самоа*, на Тихом океану, западно од Аустралије; до 1997. звала се Западна Самоа/*West Samoa*; независна држава од 1962).

Четворословне комбинације (нпр. SRCG или SBCG, латиницом или ћирилицом) Комисија није ни разматрала, јер их не узима у обзир ни МОС/ISO. Осим тога, у нашем језику та комбинација била би дуга колико и

пун назив *Кине*, најмногољудније државе на свету, и пун назив неколико држава у Јужној Америци и Африци (*Перу, Чиле, Гана, Мали, Тоѿо*). Афричке земље Тангањика и Занзибар, својевремене колоније, давно су се ујединиле у сложеници *Танзанија*, па немају проблема с кодовима.

2. Мада су у штампи и другим јавним гласилима спомињани могући етници „Србоцрногорац“ и „Србогорац“, најчешће са хумористичким призивом, Комисија их није могла прихватити из јасних социолингвистичких и психолингвистичких разлога, без обзира на то што се они, нарочито онај краћи, уклапају у творбене потенцијале српског језика (по моделу *рогољубац, државошворац, законодавац, Црношворац* па и *Црношорац*).

За утеху, ваља рећи да у БиХ ни раније није било а нема ни сада „Боснохерцеговаца“. Чеси и Словаци били су *Чехословаци* само у иностранству, а код куће су увек били — *Чеси* и *Словаци*. Грађане СССР-а ми смо понекад звали *Совјејшима*, никад „Совјећанима“ (што би се уклапало у наш творбени систем), а Руси су говорили *совјејшки људи*. У Великој Британији и Северној Ирској, додуше, нико не каже *Великобриѿанци* и *Северноирци*, него само *Бриѿанци*, али у спорту нема јединствене репрезентације. Британци играју у четири репрезентације, *енглеској, шкошској, велшкој* и *северноирској*. Код нас ће бити јединствене репрезентације у спортским надметањима, али се поставља питање како ће се навијати. Вероватно — *йлави, йлави!*

3. Нажалост, и сложени придев српскоцрногорски прилично је дугачак (16 слова, три више него досадашњи — југословенски), а његов могући еквивалент *србијанскоцрношорски* (20 слова) за четири слова је дужи него онај којем се даје предност, а за седам од досадашњег придева југословенски. Осим тога, придев *србијански* није нарочито омиљен у Србији, поред осталог и зато што га многи свде на њен централни део. Уосталом, оба су придева у вези с етничком ознаком *Србин*, односно с морфемом *срб*, од које се изводе и Србија, и придеви српски и србијански, и збирна именица Српство, и још неке речи. Ништа се не би добило ни кад би се извео придев *србијски*, јер етник Србин и придев српски никада нису имали само етничко значење, него, одавно, и оно које припада политичкој заједници, никад „етнички чистој“. Срећом, скраћеница *сц*, нема никакве алтернативе, довољно је кратка, рационална, па и неутрална.

4. МОС/ISO вероватно ће задржати YU, јер тешко да се може наћи комбинација двају слова „изваћених“ из синтагме Србија и Црна Гора или из њеног интернационализованог еквивалента *Serbia / Servia & Montenegro*. YU може остати и ознака за возила, ако остане на Интернету. Додуше, ако Словенији не смета латиница SLO или Хрватској CRO или Босни и Херцеговини BIN, зашто би нама сметао трословни код SCG. У ствари, можда је баш добро имати исти трословни код и на аутомобилима и другде, нпр. у спортским и привредним организацијама и асоцијацијама.

5. Заиста, неће увек бити лако разликовати државну целину, која не може бити само прост збир делова, од њених у великој мери самосталних правно-политичких чинилаца, од засебно назначених држава чланица. Неки политичари показују склоност да измене редослед држава чланица (Црна Гора и Србија), што, разуме се, није у складу с Уставном повељом, али је допуштено у слободном, незваничном говору јавног живота. Међутим, тај редослед може бити подесан за оне ситуације кад се ни иначе не мисли на целину. Ако се, на пример, каже *Црна Гора и Србија биле су увек заједно кад су биле одвојене*, ту нема места за глаголске облике у једнини, али ни за увереност да би обновљена раздвојеност повратила слогу, заједништво или јединство. Међутим, ваља подсетити на то да је Одбор за стандардизацију српског језика, средином 2002. године, нудио сарадњу Комисији за израду Уставне повеље, али није било ни одговора, а камоли сарадње. Да је сарадње било, можда се понешто од садашњих проблема могло избећи. Хоће ли те сарадње бити кад се буду припремали нови устави Србије и Црне Горе, тј. Црне Горе и Србије, тек ће се видети. Ако је буде, нови устави могли би бити бар писменији од Уставне повеље, која је подалеко од пожељне језичке правилности, да не кажемо — стандардности.

Требало би сарадње да буде бар око утврђивања назива матичног службеног језика у државама чланицама, разуме се — са два изговора (екавски и ијекавски), али и с ћириличким писмом, које мора имати и уставну и законску предност, али и предност у пракси. Треба се угледати на Грке — свугде пише грчки и њиховим уникатним писмом, које, изнад транснационалног латиничког исписа, стоји и на свакој новчаници европске валуте. На њиховим аутопутевима сваки саобраћајни знак има хеленски и латинички испис (енглеска словна комбинација). Код нас, на излазу с аутопута пише IZLAZ! Кога ми то обавештавамо? Странцу је обично свеједно — ИЗЛАЗ или IZLAZ. Нормално би било — ИЗЛАЗ горе и ЕХИТ доле! То је ваљано уклапање у европске процесе, којима, чини се, ми понекад прилазимо са самопорицањем. То нико не разуме, нити поштује.

А што се тиче наших националних и етничких заједница, мањинских народа, како се каже у Црној Гори, њима треба обезбедити сва права у складу с највишим европским стандардима, и у језику и иначе. Срећом, међу њиховим језицима нема двоазбучних, нити двоазбучности има код оних који су отишли из СФР Југославије још 1992. године. То нам олакшава, на пример, израду јавних натписа.

* * *

Седници Комисије за односе с јавношћу и решавање неодложних питања присуствовали су и учествовали у расправи: четири члана Комисије

(Иван Клајн, председник Одбора и председник Комисије, Бранислав Брборић, секретар Одбора и секретар Комисије, те Драго Ђупић и Слободан Реметић, чланови Одбора и чланови Комисије, док је Новица Петковић, члан Одбора и члан Комисије, своје мишљење саопштио телефоном), затим Егон Фекете и Мирослав Николић, чланови Одбора, Јелица Јокановић-Михајлов, председник Комисије за фонологију, као и Виолета Нешковић-Поповић и Марија Милутиновић, сараднице Савезног завода за стандардизацију, које су замољене да нас упознају са заузетим и слободним двословним и трословним кодовима у Међународној организацији за стандардизацију / International Organization for Standardization, чије је седиште у Женеви. Своје писмено мишљење саопштио је Живојин Станојчић, члан Одбора и председник Комисије за морфологију и творбу речи, а усмено — Бранислав Остојић, члан Одбора и члан Комисије за праћење и истраживање правописне проблематике. Коначан текст Одлуке бр. 31 срочио је секретар Одбора.

ПОТРЕБНА ЈЕ ДЕЛИКАТНИЈА ИНТЕРПРЕТАЦИЈА

Одбору за стандардизацију српског језика обратио се Милан Јоксимовић, саветник у Министарству просвете и спорта, школски надзорник за географију у том министарству, с молбом да му одговоримо на следећа питања:

1. Да ли је прихватљива следећа тврдња: „Српским језиком (говоре) Срби и Црногорци (и још неки народи који тај језик другачије називају)“, која се налази у *Географији за VI разред основне школе*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2002, с. 17?

2. Да ли је *рејџоромански* (енг. *Romansh, a Romance language*) званични језик у Швајцарској? Можете ли казати нешто о том језику и прокоментарисати овај исказ: „На западу земље говори се француски (центри — Женева и Лозана), на југу — италијански (центар — Лугано) и *рејџоромански*, док се у осталим деловима говори немачки језик (центри — Базел, Цирих и Берн)“, који се такође налази у *Географији за VI разред основне школе*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2002, с. 132?

Одговор

Исказ који се цитира уз прво питање није изложен на довољно пажљив и деликатан начин да би се могао оценити истинитим а тиме и прихватљивим.

Нудимо друкчији и тачнији исказ, боље саображен с чињеницама и снабдевен деликатнијом и одмеренијом интерпретацијом, са ширим образложењем: „Српским језиком говорили су и говоре Срби и припадници других народа који се служе тим језиком не зазирући од његовог дугом историјом освештаног назива.“

Образложење

Срби и Хрвати, крећући се засебним културноисторијским путевима, нашли су се, поткрај 19. века, у *истоме књижевном језику*, који је заснован на моделу за чије су обликовање најзаслужнији српски језикословци Вук

Карацић (1787–1864) и Ђуро Даничић (1825–1882). Тај модел за основу узима новоштокавске народне говоре, екавске и ијекавске, првенствено српске, који су се простирали с обе стране реке Дрине, у двома мултиетничким царевинама — Турској империји и Хабзбуршкој монархији. Обрађиван и стандардизован, деценијама, у два национална културна и политичка средишта, у Београду и Загребу, тај књижевни језик, односно тај стандардни језик, није могао бити хомоген попут других словенских и несловенских језика у Европи и изван ње, мада хомогени нису, на пример, ни немачки, ни француски, ни енглески, ни шпански, ни португалски језик, светски и интерконтинентални језици. Новија научна дисциплина, социолингвистика, открила је 60-их година 20. века националну и регионалну варијантност нашег језика на свим нивоима његове структуре (у фонологији и морфологији, у творби речи и синтакси, у стилистици и ортографији, и другде), која је грубо коришћена и злоупотребљавана у политичке сврхе. То се збивало и пре Титовог режима (1944–1980) и после њега — све до распада савезне државе (1991), зване Федеративна Народна Република Југославија и Социјалистичка Федеративна Република Југославија, која је за собом повукла и формални раскид језичке заједнице двеју старих јужнословенских нација — Срба и Хрвата — и двеју новијих, социјалистичких, националних творевина — црногорске (после 1945) и муслиманске (после 1967), која се данас назива бошњачком.

Две древне варијанте истога стандардног језика, деценијама званог *српскохрватски*, постале су, поново, *српски језик* и *хрватски језик*, а новија, трећа, варијанта, бошњачка, названа је „босанским језиком“, који се изван Федерације БиХ, у републикама Србији, Црној Гори, Српској и Хрватској, „преводи“, тако да у њима гласи *бошњачки језик*. Не треба сметнути с ума да су дијалекти тога „тројезика“ — који је као стандардолшки систем један језик — толико међусобно удаљени да се могу сматрати различитим језицима, али су из перспективе истога стандардног језика били виђени у истоме свеукупном језичком систему, као, заправо, скупу (под)система.

Нова језичка ситуација, настала након распада СФРЈ 1991, није довољно преврела да би била подвргнута ваљаној општеприхватљивој интерпретацији. Стварно разорити исти стандарднојезички систем није нимало лако, и то разарање, јамачно, није се ни збило. Истина, Хрвати у свој језик уносе мноштво новогворних јединица, Бошњаци уносе у свој мноштво турцизама и арабизама, а Срби с Црногорцима — нашавши се у стандардном језику са две азбуке и два изговорна подсистема (екавица и ијекавица) — понешто се труде да успоставе равнотежу тих двојстава и да изграђују и стандардизују свој језик тако да он првенствено подмирује комуникацијске потребе народа у Србији, Црној Гори и Српској, као и мањинских заједница изван тих република које српски језик сматрају својим матерњим језиком. А то значи да

тај језик, српски, негују, развијају и унапређују тако да се не понашају тенденциозно — у томе смислу да намерно руше мостове стварнога језичког заједништва, које постоји барем 150 година. Време ће донети смањивање напетости и језичких сукоба који отежавају здраву комуникацију, општеће и разумевање међу људима и народима на средишњем јужнословенском простору.

* * *

Што се тиче другог питања, које излази из компетенције Одбора за стандардизацију српског језика, можемо дати, на темељу информација којима располажемо, сасвим језгровит исказ, без образложења.

Реторомански је засебан књижевни језик, који стоји између италијанског и француског језика, ближи првоме него потоњем. Потоњи је други по броју родних говорилаца у Швајцарској, у којој се 75% становништва изворно служи немачким стандардним језиком, практично истоветним с оним у Аустрији и Савезној Републици Немачкој. Мали број изворних говорилаца ретороманског не допушта Ретороманима да могу говорити о истом или „равноправном“ положају свог језика у комуникацији на нивоу Швајцарске Конфедерације, али се у оквиру те државе и не размишља о „равноправности“, него о рационалности. Реторомански је засебан језик, више књижевни него стандардни идиом, који не може испуњавати све комуникацијске потребе оних који га негују (око 1% Швајцараца). У Швајцарској, иначе, доста људи зна два, три или сва четири швајцарска језика, народна, књижевна и стандардна, не налазећи да је нужно било који од њих назвати *швајцарским језиком*.

* * *

Одлуку број 31 утврдила је Комисија бр. 7 Одбора за стандардизацију српског језика на својој седници од 17. фебруара 2003. године, којој су присуствовали сви њени чланови. Предлог одлуке припремио је Бранислав Брборић, секретар Одбора.

О ЈЕЗИКУ ЦРНОГОРАЦА

Пошто су у Уставној повељи Србије и Црне Горе изостале одредбе о језику и писму, које су у нас традиционално уставна материја, предстоји њихово дефинисање у уставима држава чланица. У расправама које су започеле, помало неочекивано, оживјела је идеја о „црногорском језику“, мада је Црна Гора својим Уставом из 1992. године — након дефинитивног српско-хрватског језичког раскола, прије него Србија (1990) и прије него Савезна Република Југославија (1992) — службеним језиком прогласила *српски*. Надали смо се да је овим та идеја — схваћена или само као „етикета“ или као одјелито кодификовани језички стандард — похрањена у историју и заборав, јер је стручно неутемељена и у цивилизацијском смислу штетна. Уз то, за Црну Гору, као стару европску државу, та идеја је и понижавајућа. Идеју је досад заступала мала група језичких самозванаца, без битнијег друштвеног утицаја и у самој Црној Гори, било да се ради о стручној и културној јавности било о политичким организацијама и институцијама. (Вјеровали смо, очигледно погрешно, да ће зло само себе појести!)

Као компромисно рјешење — такође само из Црне Горе, без икакве подршке с других простора од оних који су остали у језичком заједништву под традиционалним именом *српски језик* — нуди се кованица *српскоцрногорски* односно *црногорскосрпски језик* (чешће написано као полусложеница: српско-црногорски односно црногорско-српски). Ову идеју износе и неки представници официјелне власти и владајућих политичких структура, мада засад само као лични став, који, наравно, с обзиром на њихов статус, има знатнију тежину. Из образложења с којима иду у јавност може се наслути да се ради или о сербокроатистима југоносталгичарима, у културолошком и језикословном смислу (о „југофилима“, ако би се тако могло рећи), или о онима који су орочили државу а с њеном судбином увезали и судбину језика.

Први гријеше утолико што су за мету освете узели себе, јер српска страна (српска у језикословном смислу) језички раскол није жељела нити га је изазвала (чак се с њим тешко, и постепено, мирила и на њега навикавала); други, као присталице „црногорског језика“, неспорној црногорској државности пристављају (црногорским супстандардом речено) сувишне подупор-

ње. Наравно, ни национални идентитет у модерном времену не потврђује се језиком, што рјечито показује нпр. „наднационални“ карактер *шпанској* или *јорџијанској* у Средњој и Јужној Америци или *енглеској* безмало на свим континентима, без штете по национални идентитет тих народа, да и не спомињемо Кипар, с *ирским* и *шурским* језиком, који величином, бројем становника, па и њиховом етно-конфесионалном структуром, понешто личи на Црну Гору, а не показује никакву склоност за језичке или језичконазивне експерименте.

У Црној Гори, вјерујемо, ипак је највише оних који су за задржавање исконског имена — српски језик. За то су, сигурни смо, наше колеге из Црне Горе, многи од њих с високим научним звањима и важним статусима. Ако би поступили друкчије, изневјерили би своје учитеље, прије свих (све покојне) — проф. Михаила Стевановића, проф. Радосава Бошковића, проф. Радомира Алексића, проф. Јована Вуковића и научног савјетника Митра Пешикана. (Нијесмо сигурни да бисмо смјели њихово дјело уградити у погрешан, промашен политички наум, а камоли се латити недјела изневјере свега онога што су ти људи науковали!)

Доношење устава, наравно, политичка је одлука и политички чин. Увјерени смо да они који су добили већинско повјерење становништва Црне Горе неће злоупотребити добијени политички мандат, јер се ради о цивилизацијском искушењу и о одговорности. Црна Гора је стара европска држава, а Црногорци народ који зна вриједност и цијену традиције. Неће се ваљда дијелити сами од себе и у 21. вијек ући с новим језиком, названим онако како га никад нијесу звали — мимо Вука и вуковског српског језика?!

И овај наш документ насловљен је, у складу с устаљеном праксом Одбора, *одлуком*, мада има карактер *ајела* упућеног свеукупној научној, стручној, културној и политичкој јавности, свима онима који су остали у језичком заједништву под исконским именом — српски језик.

* * *

Одлука Одбора бр. 33 усвојена је на трећој сједници Комисије за односе с јавношћу и рјешавање неодложних питања (Ком. бр. 7), одржаној 30. априла 2003. године. О њој је било ријечи и на другој сједници Комисије бр. 7, одржаној 22. 4. 2003. године (проф. др Иван Клајн, предсједник, проф. др Слободан Реметић, потпредсједник, мр Бранислав Брборић, секретар, те проф. др Новица Петковић и научни савјетник др Драго Ђушић, чланови) која је проширена и ојачана предсједницима и секретарима још четирију комисија Одбора: Ком. бр. 1, за фонологију (др Јелица Јокановић-Михајлов и Наташа Вуловић); Ком. бр. 3, за синтаксу (проф. др Предраг Пипер, као

замјеник одсутне академика Милке Ивић, и проф. др Срето Танасић); Ком. бр. 5, за праћење и истраживање правописне проблематике (проф. др Мато Пижурица и мр Јован Вуксановић) и Ком. бр. 8, за стандардни језик у школству, администрацији, издаваштву и јавним гласилима (проф. др Драгољуб Петровић и Радојко Гачевић). На претходној сједници Комисије бр. 7 разматрана је знатно дужа верзија Одлуке бр. 33, за коју је препоручено да се објави као ауторски текст. Наиме, заузет је став да је за одређење Одбора у овој важној тематици довољна ова сажета одлука, која се доноси истовремено с Одлуком бр. 34 (*Уставне одредбе о језику*). И једна и друга одлука упућују се, међу осталим потенцијалним корисницима Одборових одлука, и уставним комисијама Црне Горе и Србије, с надом да се њени чланови неће оглушити о њихове аргументе.

УСТАВНЕ ОДРЕДБЕ О ЈЕЗИКУ

(Препорука за Србију)

Пошто су, у Србији, у току припреме новог устава, чије је доношење, у складу с Уставном повељом Србије и Црне Горе и Законом за спровођење Уставне повеље државне заједнице Србија и Црна Гора, предвиђено у року од шест месеци, Одбор за стандардизацију српског језика сматра се позваним да уставним комисијама и државним органима — и у државној заједници и у државама чланицама — стави на располагање формулације уставних одредаба као препоруку људи од струке. Те формулације не морају бити идентичне за Србију и Црну Гору, нити су идентичне у нашим двома препорукама (једној за Србију а другој за Црну Гору). Међутим, с обзиром на то да језичких одредаба нема ни у Уставној повељи ни у Закону за њено спровођење, повећан је значај потребе да оне садрже исте основне елементе и да не буду у међусобној супротности.

Ево сада тих (четирију) одредаба које се предлажу уставним комисијама:

У Републици Србији, у складу са законом и с прихваћеним међународним конвенцијама и стандардима, слободна је употреба домаћих и страних језика, усмена и писмена.

Службени језик је српски (српски језички стандард, с екавским и ијекавским изговором), с његовим ћириличким писмом. Друштвена брига о српском језичком стандарду (језичко планирање и нормирање), у складу са законом, поверава се надлежним научно-културним и просветним установама, односно њиховим удружењима која делују на целокупном говорном простору српског језика. У тој бризи, на начин примерен потребама, добрим обичајима и одговарајућим нормама, учествују и надлежни државни органи.

Уз српски језик у службеној и јавној употреби — кад је умесно и кад је потребно, а у складу са законом и с међународним конвенцијама и стандардима — напоредо ће се користити и други језици, домаћи и страни, али, и обратно, уз друге језике и писма користиће се и српски језик, с његовим ћириличким писмом.

У Републици Србији у службеној су употреби, у складу са законом, с међународним конвенцијама и стандардима, и језици националних мањина и етничких заједница које живе у њој.

Образложење

1. Мада је прва одредба више прокламативна него нормативна, она би била драгоцене, јер и сада одговара комуникацијској стварности, која после приватизације, и независно од ње, доиста уводи мноштво језика, домаћих и страних, у поједине елементе јавне па и службене употребе језика — у медијима, привредним и трговинским предузећима, издаваштву, школству итд., да и не говоримо о Интернету. Хоће ли ту бити места и за законско уређивање, показате време или, можда, истраживање постојећег стања. Тек, ова одредба сведочанство је наше пуне отворености према свету модерних комуникација и наше одговорности према комуникацијским потребама грађана. У тај свет спадају не само функционални стилови језичког стандарда него и дијалекти и урбани супстандардни говори. Модерно друштво у језику ништа не забрањује, али даје предност стандардном језику на многим пољима јавне комуникације.

2. Кад је реч о *српском језику*, треба се клонити досадашње синтагме *службена употреба језика* и увести синтагму *службени језик*, која је уобичајена свуда у свету, а прошле године ушла је и у уставе двају ентитета БиХ. Када се каже *службени језик*, обично се, или заправо увек, мисли на *језички стандард* (стандардни језик) матичне националне заједнице, који се у нас одликује *двоизговорношћу/двоисписношћу, екавском и ијекавском*, озваниченом само у постојећем Закону о службеној употреби језика и писама у Србији (*српски језички израз, екавски или ијекавски*), мада би, у пракси, у Србији био углавном екавски, а у Црној Гори поглавито ијекавски, али је овде реч о начелном а не само о прагматичком питању; осим тога, на нивоу државне заједнице, односно њених органа, појавиће се двоизговорност/двоисписност и као обавеза, нпр. у објављивању савезних закона и других прописа, што се може уредити пословницима или другим актима државних органа. *Службени језик*, с матичним (ћириличким) писмом, не може изостати ни из једног елемента *службене употребе језика*. Међутим, у њој ће се наћи и *домаћи мањински језици*, чији положај треба уредити у складу с највишим цензусом у међународној заједници (8–10% мањинског становништва на одређеном подручју цензус је у скандинавским земљама), али и *странни језици*, светски и други, нпр. у међународним уговорима и у дипломатској комуникацији, где је неретко реч о службеној, а не само о јавној и нејавној употреби језика.

Друштвена брига о језичком стандарду назива се, у науци и изван ње, *језичком пољитиком* (која може имати и шире поље деловања од оног обеженог језичким стандардом, нпр. истраживањем дијалеката и урбаних супстандардних говора као обликом заштите културне баштине), а она укључује *језичко планирање и језичко нормирање*. Наравно, језичка политика не

може бити само стручно и научно питање него мора бити и питање опште (државне) културне, просветне и научне политике у најширем смислу, па нпр. и политике у саобраћају, трговини и туризму. На то нас упућују и правила игре међународне стандарднојезичке заједнице и њених органа, нпр. *Међународне стандардизацијске организације / International Organization of Standardization*, чије је седиште у Женеви; реч је о агенцији ОУН, с којом, не само у језичком погледу, сарађује Савезни завод за стандардизацију. Пошто је српски не само дворепублички (Србија и Црна Гора) него и дводржавни језик (БиХ, односно Република Српска, као један од два ентитета у БиХ, али и ФБиХ, у којој је, поред бошњачкога и хрватског, недавно и српски проглашен службеним језиком, док су у РСп и два друга идиома такође постали службени језици) — нужна је тесна међурепубличка и међународна стручна (и не само стручна) сарадња, о којој сведоче, на пример, државе немачког стандардног језика у Европи (Немачка, Аустрија и Швајцарска).

3. Ако на згради Америчке амбасаде у Београду стоје две плоче, на левој страни *АМЕРИЧКА АМБАСАДА* а на десној *AMERICAN EMBASSY*, онда први испис указује на службени језик наше државне заједнице, а други на службену употребу енглеског језика у САД, која, с домаћег становишта, може бити виђена као јавна употреба страног језика. Та употреба нарочито је жива у школском систему, који се одликује службеном и јавном употребом већег броја језика, с тим што није лако разлучити службену од јавне употребе.

Ако на аутопуту кроз Србију често видимо ознаку *IZLAZ* (латиницом), а никад не видимо *ИЗЛАЗ* (ћирилицом), лево или горе, нити *EXIT*, десно или доле, онда је посреди неспровођење уставних одредаба и одредаба Закона о службеној употреби језика и писама, као и сведочанство о народном самопорицању (дезидентификацији) и небризи о туристичкој привреди и комуникацији са странцима уопште. Ако на плочи (не знамо да ли је замењена) стоји *НАРОДНА БАНКА ЈУГОСЛАВИЈЕ* напореда са *NATIONAL BANK OF YUGOSLAVIA*, као што на новчаницама поред *ДИНАР(А)* стоји и *DINAR(А)*, онда је ту реч о разборитој језичкој и азбучној политици, коју треба уредити законом. Сличан је позитиван случај испис језика на Градској библиотеци у Суботици, на чијој плочи, на улазу, стоје исписи усклађени са Законом: *ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА / VÁROSI KÖNYVTÁR / GRADSKA BIBLIOTEKA*. Ту се, поред српскога, службеног језика у Србији и Црној Гори, налазе и исписи на мађарском и хрватском језику. У ствари, српски језик, са ћирилицом, може се, и мора, исказати као неизоставна обавеза, која произлази из устава, па јој није нужно законско уређивање, док је за положај других језика, домаћих и страних, нужно законско уређивање.

4. Кад је реч о језицима домаћих националних мањина и етничких заједница, нужно је, с једне стране, уважавати међународне конвенције и стандарде, а, с друге стране, неопходно је понашати се у складу с *Повелом*

о људским и мањинским правима и грађанским слободама, која је донета на нивоу државне заједнице Србија и Црна Гора као нека врста напоредног устава. Заправо, биће нужно донети одговарајући закон или можда више закона (нпр. у просвети, култури, саобраћају и локалној самоуправи). Биће неопходно увести и цензус који мањинске језике на појединим подручјима (општинама) аутоматски уводи у службену употребу, независно од локалних прописа и односа снага у локалној самоуправи, тако да ниједна општинска власт не може заобићи оно што је законски пропис, без обзира на то да ли се у њеним извршним органима налазе и представници мањинских етничких и језичких заједница, националних мањина и етничких група, односно националних и етничких заједница, како се често говори.

УСТАВНЕ ОДРЕДБЕ О ЈЕЗИКУ

(Препорука за Црну Гору)

Пошто су, у Црној Гори, у току припреме новог устава, чије је доношење, у складу с Уставном повељом Србије и Црне Горе и Законом за спровођење Уставне повеље државне заједнице Србија и Црна Гора, предвиђено у року од шест мјесеци, Одбор за стандардизацију српског језика сматра се позваним да уставним комисијама и државним органима — и у државној заједници и у државама чланицама — стави на располагање формулације уставних одредаба као препоруку људи од струке. Те формулације не морају бити идентичне за Србију и Црну Гору, нити су идентичне у нашим двијема препорукама (једној за Србију а другој за Црну Гору). Међутим, с обзиром на то да језичких одредаба нема ни у Уставној повељи ни у Закону за њено спровођење, повећан је значај потребе да оне садрже исте основне елементе и да не буду у међусобној супротности.

Ево сада тих (четирију) одредаба које се предлажу уставним комисијама:

У Републици Црној Гори, у складу са законом и с прихваћеним међународним конвенцијама и стандардима, слободна је употреба домаћих и страних језика, усмена и писмена.

Службени језик је српски (српски језички стандард, с ијекавским [и екавским] изговором), с његовим ћириличким писмом. Друштвена брига о српском језичком стандарду (језичко планирање и нормирање), у складу са законом, повјерава се надлежним научно-културним и просвјетним установама, односно њиховим удружењима која дјелују на цјелокупном говорном простору српског језика. У тој бризи, на начин примјерен потребама, добрим обичајима и одговарајућим нормама, учествују и надлежни државни органи.

Уз српски језик у службеној и јавној употреби — гдје је умјесно и кад је потребно, а у складу са законом и с међународним конвенцијама и стандардима — напоредо ће се користити и други језици, домаћи и страни, али, и обратно, уз друге језике и писма користиће се и српски језик, с његовим ћириличким писмом.

У Републици Црној Гори у службеној су употреби, у складу са законом, с међународним конвенцијама и стандардима, и језици националних мањина и етничких заједница које живе у њој.

Образложење

1. Мада је прва одредба више прокламативна него нормативна, она би била драгоцјена, јер и сада одговара комуникацијској стварности, која послије приватизације, и независно од ње, доиста уводи мноштво језика, домаћих и страних, у поједине елементе јавне па и службене употребе језика — у медијима, привредним и трговинским предузећима, издаваштву, школству итд., да и не говоримо о Интернету. Хоће ли ту бити мјеста и за законско уређивање, показаће вријеме или, можда, истраживање постојећег стања. Тек, ова одредба свједочанство је наше пуне отворености према свијету модерних комуникација и наше одговорности према комуникацијским потребама грађана. У тај свијет спадају не само функционални стилови језичког стандарда него и дијалекти и урбани супстандардни говори. Модерно друштво у језику ништа не забрањује, али даје предност стандардном језику на многим пољима јавне комуникације.

2. Кад је ријеч о *српском језику*, треба се клонити досадашње синтагме *службена ујошреба језика* и увести синтагму *службени језик*, која је уобичајена свуда у свијету, а прошле године ушла је и у уставе двају ентитета БиХ. Када се каже службени језик, обично се, или заправо увијек, мисли на *језички стандард* (стандардни језик) матичне националне заједнице, који се у нас одликује *двоизговорношћу/двоисписношћу, ијекавском и екавском*, озваниченом само у постојећем Закону о службеној употреби језика и писама у Србији (*српски језички израз, екавски или ијекавски*), мада би, у пракси, у Црној Гори био поглавито ијекавски, а у Србији углавном екавски, али је овдје ријеч о начелном а не само о прагматичком питању; осим тога, на нивоу државне заједнице, односно њених органа, појавиће се двоизговорност/двоисписност и као обавеза, нпр. у објављивању савезних закона и других прописа, што се може уредити пословницима или другим актима државних органа. Службени језик, с матичним (ћириличким) писмом, не може изостати ни из једног елемента *службене ујошребе језика*. Међутим, у њој ће се наћи и *домаћи мањински језици*, чији положај треба уредити у складу с највишим цензусом у међународној заједници (8–10% мањинског становништва на одређеном подручју цензус је у скандинавским земљама), али и *сирани језици*, свјетски и други, нпр. у међународним уговорима и у дипломатској комуникацији, гдје је неријетко ријеч о службеној, а не само о јавној и нејавној употреби језика.

Друштвена бриџа о језичком стандарду назива се, у науци и изван ње, *језичком полиџицом* (која може имати и шире поље дјеловања од оног обиљеженог језичким стандардом, нпр. истраживањем дијалеката и урбаних супстандардних говора као обликом заштите културне баштине), а она укључује *језичко планирање и језичко нормирање*. Наравно, језичка политика не

може бити само стручно и научно питање него мора бити и питање опште (државне) културне, просвјетне и научне политике у најширем смислу, па нпр. и политике у саобраћају, трговини и туризму. На то нас упућују и правила игре међународне стандарднојезичке заједнице и њених органа, нпр. *Међународне стандардизацијске организације / International Organization of Standardization*, чије је сједиште у Женеви; ријеч је о агенцији ОУН, с којом, не само у језичком погледу, сарађује Савезни завод за стандардизацију. Пошто је српски не само дворепублички (Србија и Црна Гора) него и дводржавни језик (БиХ, односно Република Српска, као један од два ентитета у БиХ, али и ФБиХ, у којој је, поред бошњачкога и хрватског, недавно и српски проглашен службеним језиком, док су у РСп и два друга идиома такође постали службени језици) — нужна је тијесна међурепубличка и међународна стручна (и не само стручна) сарадња, о којој свједоче, на примјер, државе њемачког стандардног језика у Европи (Њемачка, Аустрија и Швајцарска).

3. Ако на згради Америчке амбасаде у Београду стоје двије плоче, на лијевој страни *АМЕРИЧКА АМБАСАДА* а на десној *AMERICAN EMBASSY*, онда први испис указује на службени језик наше државне заједнице, а други на службену употребу енглеског језика у САД, која, с домаћег становишта, може бити виђена као *јавна употреба страног језика*. Та употреба нарочито је жива у школском систему, који се одликује службеном и јавном употребом већег броја језика, с тим што није лако разлучити њихову службену од јавне употребе.

Ако на аутопуту кроз Србију често видимо ознаку *IZLAZ* (латиницом), а никад не видимо *ИЗЛАЗ* (ћирилицом), лијево или горе, нити *EXIT*, десно или доље, онда је посриједи свједочанство о неспровођењу уставних одредаба и одредаба Закона о службеној употреби језика и писама, као и свједочанство о народном самопорицању (дезидентификацији) и небризи о туристичкој привреди и комуникацији са странцима уопште. Ако на плочи (не знамо да ли је замијењена) стоји *НАРОДНА БАНКА ЈУГОСЛАВИЈЕ* напоредо са *NATIONAL BANK OF YUGOSLAVIA*, као што на новчаницама поред *ДИНАР(A)* стоји и *DINAR(A)*, онда је ту ријеч о разборитој језичкој и азбучној политици, коју треба уредити законом. Сличан је позитиван случај испис језика на Градској библиотеци у Суботици, на чијој плочи, на улазу, стоје исписи усклађени са Законом: *ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА / VÁROSI KÖNYVTÁR / GRADSKA BIBLIOTEKA*. Ту се, поред српскога, службеног језика у Црној Гори и Србији, налазе и исписи на мађарском и хрватском језику. У ствари, српски језик, са ћирилицом, може се, и мора, исказати као неизоставна обавеза, која произлази из устава, па јој није нужно законско уређивање, док је за положај других језика, домаћих и страних, нужно законско уређивање.

4. Кад је ријеч о језицима домаћих националних мањина и етничких заједница, нужно је, с једне стране, уважавати међународне конвенције и

стандарде, а, с друге стране, неопходно је понашати се у складу с *Повељом о људским и мањинским правима и грађанским слободама*, која је донијета на нивоу државне заједнице Србија и Црна Гора као нека врста напоредног устава. Заправо, биће нужно донијети одговарајући закон или можда више закона (нпр. у просвјети, култури, саобраћају и локалној самоуправи). Биће неопходно увести и цензус који мањинске језике на појединим подручјима (општинама) аутоматски уводи у службену употребу, независно од локалних прописа и односа снага у локалној самоуправи, тако да ниједна општинска власт не може заобићи оно што је законски пропис, без обзира на то да ли се у њеним извршним органима налазе и представници мањинских етничких и језичких заједница, националних мањина и етничких група, односно националних и етничких заједница, како се често говори.

ЉУДСКА ПРАВА НИСУ САМО ИНДИВИДУАЛНА НЕГО СУ И КОЛЕКТИВНА

Одбор за стандардизацију српског језика примио је од Омбудсмана за људска права Босне и Херцеговине *Сјис бр. 1352/02* од 13. фебруара 2003. године, с потписом Елвире Беговић, замјеника омбудсмана, и Антуна Ларме, одговорног уредника. Најприје цитирамо садржај тог списка:

„Ombudsman je primio Vaš dopis i Odluku br. 27 Odbora i pažljivo razmotrio njeno obrazloženje.

Оčито је да сте Ви забринути због опасности да дође до „заобилажења и кривотворења српске језичке норме“ и с тим у вези тражите „да се у српском тексту устава (уставних амандмана) поштује српска језичка норма“ те да се слједствено томе „ускладе амандман LXXI на Устав Републике Српске и амандман XXIX на Устав Федерације БиХ“.

Ombudsman примјеује да се овим писмом легитимишете у име језика као једног од националних обилежја, залазећи у област уставног права једне суверене државе и да то све чините на погрешној адреси. У прилогу Вам за Вашу информацију достављамо брошуре из којих ћете сазнати како се тачно ова Институција зове и, што је svakako важније, за шта је надлежна према Закону о Омбудсману за људска права Босне и Херцеговине (*Sl. glasnik BiH* 32/00 и 19/02).

Budući da Ombudsman ne vidi razloge za daljnje razmatranje ovog prigovora, овим Вас у складу са чланом 21. Закона о Омбудсману обавјештавамо да је овај предмет затворен. Ви се svakako можете поново обратити Омбудсману ukoliko за то буду постојали нови relevantни разлози.“

* * *

Премда нисмо задовољни ни садржајем ни тоном цитираног списка, ипак захваљујемо на двјема приложеним брошурама (*Ко смо ми и Исцјавно, љраведно, нејрисцјрасно*), као и на тачним цитатима из Одборовог писма број 17/2002 од 23. јула 2002, достављеног вам уз Одлуку Одбора бр. 27, дијелова те одлуке те вашег виђења тих цитата, које се не може свести на то да смо „забринути због опасности“ на коју се указује, нити смо ми употребљавали ријеч *ојасности* ни у Одлуци бр. 27 ни у пропратном писму.

Наиме, наша примједба била је сасвим конкретна: у амандману XXIX на Устав ФБиХ изричито су, поименце, наведена сва три идиома, сва три службена језика у Федерацији (*босански језик, хрватски језик и српски језик*), и то једнако у бошњачкој и хрватској језичкој верзији. С друге стране, у амандману LXXI на Устав Републике Српске, који је устројио бивши високи представник за БиХ Волфганг Петрич, не стоји ниједан (назив) језик(а), него стоје њихове језгровите дефиниције (*језик српског народа, језик бошњачког народа и језик хрватског народа*).

По нашем мишљењу, повријеђена су (понајвише) људска права свих грађана БиХ што се служе српским језичким стандардом, који уважавају норму српског језика, али не само она, јер у Српској не живе само Срби, нити у Федерацији живе само Бошњаци и Хрвати, у чију језичку норму нисмо залазили, нити смо је оспоравали. Одбор се два пута изјашњавао о називу стандардног идиома Бошњака, што смо истакли у Одлуци Одбора бр. 27 упућујући на то гдје су објављене претходне одлуке (бр. 1 и бр. 11). У складу с нормом коју смо утврдили, у српском језичком стандарду „босански језик“, као стандарднојезички израз Муслимана/Бошњака, може бити само бошњачки језик, па је амандман LXXI на Устав РСп морао овако гласити: „1. Службени језици Републике Српске јесу: српски језик, бошњачки језик и хрватски језик, службена писма су ћирилица и латиница.“

Ако се амандмани на Устав доносе на бошњачком и хрватском — што би било логично јер су сва три језичка стандарда службени језици и у РСп — они се имају прилагодити норми тих двају идиома. Умјесто тога, бивши високи представник г. Петрич и његова стручна служба определијели су се, и то у тексту на српском језику, за избјегавање српске језичке норме, па су грађани Српске лишени права да у Уставу свог ентитета нађу своје језике, да их нађу верификоване придјевима, а не описним конструкцијама.

Ту логику г. Петрича слиједи и Омбудсман за људска права БиХ пребацујући Одбору за стандардизацију српског језика (професионалном тијелу за које је језик [сваки, па и српски] првенствено средство комуникације, па тек онда једно од националних обиљежја) да залази „у област уставног права једне суверене државе“.

Образложење

Оно што нам пребацује Омбудсман лишено је сваког смисла. Бавити се стандардизацијом једног језика само по себи нема никакве везе с уставним правом а у конкретном случају ријеч је о варијантно разуђеном стандардном језику којим говори више народа настањених у више држава. Да смо ми оспоравали било који од три идиома (три варијанте, три језика), да смо нео-

влашћено „залазили“ у њихову норму, могло би нам се пребацити „залажење“ у забрањену област, у „забран“, али се ми тим залажењем, очито, нисмо бавили. Залажењем у тај забран, претпостављамо, нису се бавили ни језички стручњаци и издавачи *Немачког правописа* из 1996. године (*Die deutsche Rechtschreibung*), на чијим корицама пише да је *важећи за Немачку, Аустрију и Швајцарску / Gültig für Deutschland, Österreich und die Schweiz.*

Очито је нешто друго: правно-политички чиниоци у БиХ, и то они који имају моћ изнад сваке уставности, зашли су у нешто друго, у чему их, нажалост, слиједи Омбудсман. То није гријех, али јесте грешка, јер грешка је замјењивати тезе да би се избјегло оно за шта Омбудсман јесте надлежан. А он јесте надлежан да штити људска права, која су у конкретном случају и колективна, српска, али не само српска права, без обзира на то што молба за заштиту људских права није дошла из хрватских и из бошњачких језичко-стручних организација.

Што се пак тиче назива омбудсмана, ми смо били погрешно обавијештени. Нисмо знали да постоји *Омбудсман за људска права Босне и Херцеговине*, али смо у међувремену схватили да је само амандман XXX на Устав ФБиХ увео три омбудсмана: „Постоје три омбудсмана које именује Парламент Федерације Босне и Херцеговине у складу са федералним законом. По један омбудсман се именује из сваког конститутивног народа Босне и Херцеговине.“

Тек сада увиђамо да нисмо знали да постоји само један омбудсман који дјелује на цијелом простору БиХ, *Ombudsman za ljudska prava Bosne i Hercegovine / Омбудсман за људска права Босне и Херцеговине / The Human Rights Ombudsman of Bosnia and Herzegovina*, како стоји у заглављу вашег меморандума. Нити смо знали да *Ombudsman/Омбудсман/The Ombudsman* има канцеларију у Бањој Луци, Јована Дучића 41, 78000 Бања Лука, којој ћемо, овог пута, доставити не само копију ове одлуке Одбора него и копију наше Одлуке бр. 27.

Наравно, нама је свеједно ко ће адекватно одговорити на нашу Одлуку бр. 34, *Ured u Sarajevu, Maršala Tita 7, 71000 Sarajevo*, или споменута Канцеларија у Бањој Луци. Такође нам је свеједно да ли ћемо одговор добити на овој или оној језичкој верзији, бошњачкој, српској, хрватској или енглеској, мада би било природно, и у најбољем складу с људским правима, да га, као странка која ставља приговор, добијемо на српском језику и ћириличком писму.

Природно је у овој прилици замолити управо сарајевски *Ured* да и претходну и ову нашу одлуку достави свима оним трима омбудсманима у Сарајеву ако они постоје, а требало би да постоје у складу с амандманом XXX на Устав ФБиХ (*Službene novine Federacije BiH*, број 16, недjelja, 28. travnja/aprila 2002, str. 604 ili str. 608), требало би да су, дакле, успостављени у складу

с наведеним амандманом. И природно је очекивати да ћемо имати више среће с тим трима омбудсменима, јер и они имају посла око језичког питања, и то не само у погледу назива *џрију језика у њима самима* него и у погледу броја издања „*Službenih novina FBiH*“ / „Службених новина ФБиХ“, као, уосталом, и броја издања „Службеног гласника РСп“ / „*Službenog glasnika RSp*“. Службене новине видјели смо само у два издања (бошњачком и хрватском), а Службени гласник само у једноме (српском).

Нама је, наравно, јасно да се није лако борити за људска права, нигдје па ни у БиХ. Ми разумијемо ваше тешкоће. Ипак, не разумијемо претпоследњу реченицу вашег списка бр. 1352/02: „*Budući da Ombudsman ne vidi razloge za daljnje razmatranje ovog prigovora, ovim Vas u skladu sa članom 21. Zakona o Ombudsmanu obavještavamo da je ovaj predmet zatvoren.*“ Позивајући се на вашу последњу реченицу („*Vi se svakako možete ponovo obratiti Ombudsmanu ukoliko za to budu postojali novi relevantni razlozi*“), упозоравамо вас, као институцију, а не као појединце, да постоје и стари и нови разлози, приговарајући вам да сте их заобишли. *Они се џичу меришума сивари, на који се у своје сјису нисте ни осврнули. Ми смо вас џишали да ли је у регу што су џри језика у БиХ именовани у амандману ХХИХ на Устав ФБиХ, а нису именовани у амандману ЛХХИ на Устав РСп. Ми мислимо да џо није у регу, да џо није у складу с људским (и националним) џравима, која нису само индивидуална нећо су у колективна. И мислимо да уојшће нисмо залазили „у обласћ уставној џрава једне суверене државе“. Устав уџврђује који су службени језици (што је екстралинџистичко џишање), али не уџврђује њихову норму (што је инџралинџистичко џишање).*

Прије би се рекло да је бивши високи представник залазио у проблем који недовољно познаје, у проблем народног и језичког суверенитета, који је у БиХ уџројен. Уосталом, није проблем у томе да ли ко (не)овлашћено залази у проблем који недовољно познаје. Проблем је у томе да ли се проблем рјешава или се не рјешава. И још више: како се рјешава ако се рјешава, добро или лоше, исправно или погрешно, стварно или фиктивно. Да би се рјешавао добро, мора се уважавати глас струке.

Увјерени да ћете разумјети да овај предмет не смије бити затворен, јер је проблем отворен, надамо се да ћете се предмету вратити и заложити се за његово рјешавање. Ви то можете ако хоћете. На крају крајева, погријешио је бивши високи представник, а не садашњи. Ако ту грешку исправи садашњи високи представник, неће починити гријех. Гријех је разумјети грешку, а не хтјети је исправити. Људски је гријешити, а исправљати грешке — у најбољем је складу с људским правима и европским обзирима. И европским обзорима.

ЈОШ ЈЕДНОМ О ЈЕЗИКУ БОШЊАКА, С ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА ЊЕГОВ ПОЛОЖАЈ У ОСНОВНИМ ШКОЛАМА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Уводне напомене

Одбор за стандардизацију српског језика примио је ових дана фотокопију Расписа број 6-01-1693/03 од 12. маја 2003. године, двостраничног списка чији је предмет означен као Распис и, с потписом министра просвјете и културе Републике Српске др Гојка Савановића, упућен основним школама у Републици Српској, Републичком педагошком заводу и Просвјетној инспекцији.

„С обзиром [на то] да се приближава крај школске године а у току су припреме за прелазак на деветогодишње основно образовање“ — каже се у преамбули Расписа — „желимо вас правовремено упознати са неким обавезама школе у наредном периоду.“

Међу осам обавеза, означених бројкама 1–8, нашу нарочиту пажњу привукла је она под бројем 2, чији кратки садржај овако гласи: „Ученицима бошњачке националности који уче матерњи језик, у школску и ђачку документацију у рубрику за језик треба уписати назив босански језик.“

Ми се не јављамо зато да оспоримо право ученика бошњачке националности да уче свој *матерњи језик* нити зато да спријечимо уписивање назива босански језик (који је изван термилошке норме у српском језику), него зато да се нама, лингвистима окупљеним око Одбора, и бројним носиоцима „расписне“ обавезе бр. 2, разјасне неке њене значајне семантичке импликације.

Наш став према двојезичности/тројезичности у основној школи

Најприје бисмо дали двије констатације за које вјерујемо да би биле корисне за измјену или допуну, или, евентуално, за укидање друге расписне обавезе:

(1) Из стилизације обавезе бр. 2 проистиче да има ученика бошњачке националности који уче свој матерњи језик и оних који га не уче.

(2) То би значило да ће се назив *бошњачки језик* (српски термин) / *bosanski jezik* (бошњачки термин) употребити само у документацији оних који тај језик уче.

Ако су ове двије констатације тачне, обавеза о којој је ријеч морала би се битно друкчије стилизовати, што значи да је нужно избјећи синтагму „матерњи језик“ у корист синтагме *национални језички стандард*. У Босни и Херцеговини, након распада бивше СФРЈ, распао се и заједнички *српскохрватски стандардни језик*, првенствено у симболичкој равни, јер ниједан од три народа није показао вољу за један, заједнички, назив стандардног језика нити за његову јединствену норму. (Пошто је остао јединствен модел стандардног језика, он је, као систем, уређен низом истовјетних имплицитних норми, али је избор задатих унутарсистемских језичких јединица — од оних у фонологији, морфологији и творби ријечи до оних у лексици, синтакси и стилистици — начелно слободан, а то значи подложен *варијацији*, односно устаљеној *варијантнизацији*, с тим што постоји и [у бити] извансистемско двојство, екавско-ијекавско и ћирилично-латиничко, које *појаћа* само српски језик, тј. српски језички стандард.) Јединство у комуникацији остаје на дјелу, тј. пуна међусобна разумљивост говорилаца трију националних језичких стандарда није угрожена, без обзира на то у којој су мјери три језичка стандарда истовјетна, веома блиска или различита.

Претпостављајући да у Републици Српској може бити и хрватских и бошњачких насеља у којима је могуће организовати засебну наставу на етничкој основи — и то, вјероватно, само у основним школама — чудимо се што се не спомиње и *хрватски језик* / *hrvatski jezik*, тј. *хрватски језички стандард*, него само *бошњачки језик* / *bosanski jezik*, тј. *бошњачки језички стандард*. Да би се ти језички стандарди уписали у *ђачку* и школску документацију — а то значи, првенствено, у дневник, *ђачку књижицу* и свједочанство о завршеном осмом разреду основне школе — нужно је да ти документи и настава буду у знаку двојезичности (односно тројезичности) и двоазбучности приликом исписивања свих наставних предмета.

По нашем мишљењу, ако се настава изводи на српском језику, не долази у обзир уписивање језичких предмета који се не изучавају, тј. не долази у обзир да се, на основу имена и презимена, дешифрује национална и језичка припадност ученика која би за собом повлачила уписивање назива *бошњачки језик* / *bosanski jezik* и *хрватски језик* / *hrvatski jezik*, који би стајао умјесто назива *српски језик*. Ако се настава изводи на тим двама идиомима, не долази у обзир уписивање назива *српски језик*, осим ако не постоји обавеза да се српски језик учи и кад се настава изводи на бошњачком и хрватском језичком стандарду. А ако се сва настава изводи на српском језику, ученицима несрпских националности, на захтјев њихових родитеља, треба

јамчити право на допунску информацију о несрпском језичком стандарду, односно на допунску наставу на несрпском стандарду, у којем би случају ваљало одлучити како и у коју рубрику да се упише допунски језик и оцјена из њега. Ако је документ на српском језику, у обзир долазе косе црте или заграде како би се назначио засебан назив језика, тј. засебан испис другог назива — бошњачки језик / *bosanski jezik* и хрватски језик / *hrvatski jezik*, у којем је првонаведени српски, а другонаведени несрпски термин.

И надаље, по нашем мишљењу, на територији Републике Српске сва документација морала би се водити на српском језику и ћириличком писму, а кад је неопходно, може се, осим дневника, напоредо водити или производити и издавати на којем другом идиому, с њему примјереним писмом. Разумије се, ту ствар нужно је уредити на темељу реципроцитета, тако да исти принцип важи и за Републику Српску и за Федерацију БиХ, односно за њене кантоне или жупаније.

Напомене о сложености проблема и његовом реципрочном рјешавању

Нама је јасно да је проблем сложен и да се његово рјешавање мора смотрено припремити. О његовој сложености свједоче и одлуке Одбора за стандардизацију српског језика посвећене понајвише питању постојања и називања језичког стандарда Бошњака у српском језику (број 1, 1998; број 11, 1999; број 27, 2002; број 35, 2003), које могу послужити као прилог овој одлуци, Одлуци Одбора број 36. Што је проблем сложенији, то заслужује помније и деликатније рјешавање. Такво његово рјешавање искључује затрчавање и истрчавање. Српској страни нису потребни ни прекораци ни (кажњиви) преступи.

Српска страна у језику, култури, просвјети и науци мора бити што деликатнија јер је у прошлости, почесто без разлога, оптуживана за унитаризам, па се та традиција наставља и у новим државним приликама. Стога је неопходно бити упоран у свједочењу да је за унитаризам она понајмање заинтересована — и у Републици Српској и у Федерацији БиХ, и иначе, на западном Балкану и у Европи уопште. Што се пак тиче реципроцитета, требало би да он обухвата не само два ентитета у БиХ него и двије Босни и Херцеговини суседне државе, Србију и Црну Гору и Републику Хрватску.

* * *

Ова одлука утврђена је на сједници Одборове комисије за односе с јавношћу и рјешавање неодложних питања. Сједници одржаној 20. 6. 2003. го-

дине присуствовали су сви њени чланови: Иван Клајн, председник Одбора, Слободан Реметић, потпредседник Одбора, Бранислав Брборић, секретар Одбора, и чланови Одбора Драго Ђупић и Новица Петковић.

МАНА ЗА ЧИЈЕ ОТКЛАЊАЊЕ ТРЕБА САЧЕКАТИ СРЕЋНИЈА ВРЕМЕНА

Уводне напомене

Министарство културе и медија уступило је Одбору за стандардизацију српског језика представку *проф. др Борислава А. Џоца* (Шпанских бораца 64, 11070 Нови Београд), која је првобитно била достављена Скупштини Србије и Црне Горе да би отуд, с потписом Драгомира Петковића (по овлашћењу председника Скупштине СЦГ), била упућена Министарству културе и медија Републике Србије „ради упознавања“, с припоменом да је странка (проф. Џоцо) „обавештена о уступању представке“.

Проф. Борислав Џоцо, уза свој подужи текст с насловом *Објединимо екавски и ијекавски — иишимо „једнойисом“*, доставио је кратко пропратно писмо, чији је ближи адресат Секретаријат Скупштине СЦГ. У томе писму се каже:

„У прилогу Вам достављам припремљени чланак *Објединимо екавски и ијекавски — иишимо „једнойисом“*, који ћу настојати да негде публикујем. Вама га шаљем унапред, јер се тиче Ваше „куће“.

Подстицај за чланак је добијен на основу једног интервјуа са послаником господином Новаком Килибардом. Он је при томе, у паузи седнице, седео у првој клупи Скупштине а новинар је стајао испред њега. Било је то, ваљда, 7. 3. 2003, а на телевизији је приказано 9. 3. 2003, навече.

Надајући се да овај чланак неће остати на нивоу пуког „академског интересовања“, био бих Вам веома захвалан уколико бисте се и сами заузели да предложени „једнопис“ заживи, остајем с поштовањем.“

Уз напомену да су и текст и пропратно писмо достављени и проф. др Драгољубу Мићуновићу, председнику Скупштине СЦГ, лично, стоји и пост скриптум (P.S.), који такође наводимо у целини:

„Лежерно невођење рачуна и о јекавском српском говору и писму може врло лако — колико сутра опет — да доведе и до извесног несрпског „језика у Скупштини и шире“. Додуше, постоје и друге, много јаче компоненте које дејствују у склопу већ евидентних настојања у том смеру. Тим пре не треба лежерношћу и сл. „доливати уље на ватру“. „Једнопис“ који овде предлажем

(сада и егземпларно одмах примењујем) можда је један од могућних „лекова“ за ту ситуацију — при чему њега, и без тога, прати низ аргумената који га солидно оправдавају.

Сам приложени чланак с насловом *Објединимо екавски и ијекавски — иишимо „једнописом“* има свој исповедни увод, који такође преносимо:

„У недељу 9. 3. 2003. навече видех и чух на телевизији како је недавно посланик Новак Килибарда у Скупштини тражио да се црногорским посланицима материјали достављају исписани ијекавски. „Браво, господине Килибарда!“ — рекох у себи, јер то не би упућено толико њему колико мени.

А ево како и зашто.

Изворно сам јекавац (Херцеговац), али већ 54 године живим у Београду. И ја и супруга смо јекавци, а деца и унуци су екавци. То, и васколика распоућеност нашег рода и народа, подстаклоше ме, пре неколико година, па се једног тренутка латих посла да некако објединим екавски и јекавски (наравно, само у писму, не и у изговору).

Тако, узех насумце одабрани штампани текст у екавском па почех да испод сваког *е* које потиче од дугог „јат“ (у јекавском „ије“) пишем водоравну цртицу а испод сваког *е* које потиче од кратког јат (у јекавском „је“) тачку. Јер, цртица носи у себи назнаку нечег дугог а тачка кратког па то управо одговара групама слова „ије“ и „је“. Испод „изворног“ *е*, оног које нема везе са јатом, не писах, наравно, ништа.

И, шта сам добио? Добио сам јединствен текст који сваки екавац и јекавац може да чита „мирне душе“, без икаквог зазора, баш као да је „његов рођени“.

Наиме, у том тексту екавац уопште не треба да се осврће на поменуте тачке и цртице испод *е*. А јекавац, кад му је већ Бог дао да је „двојан“, треба *е* са цртицом да чита као „ије“ а *е* са тачком као „је“.

Овај начин истовременог писања и екавског и јекавског назвао сам „једнопис“. О њему сам онда написао читав један мали трактат (иако нисам баш човек од „лингвистичке струке“). Овде ћу иницијално, а на „коллатерални“ подстрек господина Н. Килибарде, изложити само основне ствари из њега. (Даље следи текст, с повременим разјашњењима, у којем је свако дуго *е* од јата подвучено цртицом док испод сваког кратког *е* од јата стоји тачка.)

Добре намере г. Џоца (или — Џоце!) и његова дирљива брижност за националне интересе у језику и култури нагнали су нас — у очекивању да ће г. Џоцо негде објавити свој чланак — да дамо следећи не баш кратак коментар.

Коментар

Српски народ и српска језичка култура — откако је на целој језичком простору између данашње бугарске и македонске државне границе на исто-

ку и југоистоку те словеначке на западу прихваћен вуковски (вуковско-даничићевски) модел заједничкога књижевног језика Срба и Хрвата (о Црногорцима и Муслиманима/Бошњацима као нацијама говори се од 1945, односно од 1967, тј. 1992. године) нису имали ни времена ни повољних политичких прилика да отклоне оно што г. Доцо с правом назива *расцељеност*, која је непримерена нормалном стандардном језику и стабилној националној култури отвореној према свету. Ту расцељеност уочио је поодавно још Стојан Новаковић (1888. г. у својој посланици с насловом *Српска краљевска академија у нејовање језика српског*, објављеној у *Гласу СКА Х*, стр. 1–87), иза њега Јован Скерлић, који је пред своју прерану смрт 1914. године покренуо *Анкету у „Српскоме књижевном гласнику“*, год. 32, бројеви 2–7, због чега му је приписавано да је он био за размену „жртава“ са Хрватима (по којој би се они одрекли изворно *српске ијекавице* а Срби свога *националног писма* — *ћирилице*). У ствари, „размену“ су предлагали неки учесници те анкете, а не сам Скерлић, али су његова смрт и рат омели извођење закључака и евентуална настојања да се они оживотворе. Новаковић је ствар видео као унутарсрпски проблем уочавајући и критикујући извесну Вукову кривицу за ту непожељну *двојубост*, док су је Скерлић и његови анкетари, понесени српским победама у двама балканским ратовима (1912, 1913) и надом да ће она омогућити ослобађање и уједињавање Јужних Словена, сматрали српско-хрватским *заједничким проблемом*.

Први светски рат, иза којег следи уједињење Срба, исцрпљених Пировом победом, али и тадашње тронационално „уједињење“, и Други светски рат, после којег следи ново „уједињење“ с пројектованим разједињењем односно с постепеним разједињавањем 6–8 политичко-територијалних чинилаца (кон)федерално повезаних — учинили су да се српски проблем доброно забашури или, што је још горе, да се „решава“ као тобоже заједнички проблем двеју старих јужнословенских нација, Срба и Хрвата, од којих потоњи проблем нису ни видели ни осећали као свој. (Хрвати су тада у књижевном језику имали само латиницу, јер су поодавно одбацили и глаголицу и маргинално постојећу ћирилицу, и само српску новоштокавску ијекавицу, а нису се заносили илузијама о „народном“ и државном „јединству“.) Срби су поверовали да ће се до јединства, разуме се — и властитог и заједничког, кад-тад стићи па су (п)остали — на нивоу *стандардног језика*, једино релевантног у стварима политичким, јер су изворни народни говори неуједињиви — не само *двоизговорни* и *двописни* него и двоазбучни, с тенденцијом све већег потискавања ћирилице.

Када се 1991–1992. распало готово све што се могло распасти, свако ко озбиљно размишља о стандарднојезичким темама зна да је посреди озбиљна мана, на коју се, силом прилика, „морамо навићи“ (како мисли један новосадски лингвиста и члан Одбора за стандардизацију српског језика). Неки

други лингвисти, и међу члановима Одбора и иначе, мисле да је двоизговорност/двоисписност непроменљиво *йрородно сїање сївари*, док неки трећи, чинећи горке коментаре о „богатству“, које тобоже доноси та двострука „двогубост“ — отворено говоре о томе да је посреди погубан *расцейни механизам*, тј. још прецизније: *Када би шo било богайсїво, имао би га бар још неко у Евроји и свейу, а нас би оно веровајно заобишло.*

Слажући се са проф. др Бориславом Џоцом да је посреди расцепљеност коју би ваљало превладати у писму (а тада изговорна разведеност не би доносила никаквих озбиљнијих комуникацијских сметњи), с *Мирком Рагоји-чићем* (НИН, 12. 9. 2003, стр. 32–33, у тексту о компјутерској ћирилици с насловом *Зваји се Вик Караджик*) да је постојећа двоазбучност ненормална и неодржива, те с великим британским лингвистом *Дејвидом Крисћалом* (такође НИН, 12. 9. 2003, 42–43) да су мали језици (а српски јесте мали језик!) угрожени и да се могу бранити (наводећи пример Израела, који је обновио готово потпуно изумрли *хебрејски језик* и његово *уникајно йисмо*) — не смемо пристати на фаталистичко слегање раменима. Проф. Кристал упозорава на то да малим језицима наду пружа Интернет, јер и њима „нуди глас у свету и јавно представљање“. „Језик ће ојачати ако порасте углед његових говорника, ако има писмо, ако његови говорници који користе електронску технологију буду заступљени у систему образовања, ако имају бољи материјални положај у оквиру доминантне заједнице“ — наглашава проф. Д. Кристал (исто, стр. 43). Проф. Кристал мисли да је распад („бившега“) српскохрватског на три језика „део нормалног социолингвистичког развоја“. Професор можда није довољно обавештен о томе да се „бивши језик“ и даље чврсто држи као систем, али се распао у симболичкој и вредносној равни, дакле на социолингвистичком „нивоу“, па га његови говорници, и кад би хтели, тешко могу доживљавати и бранити као једно биће.

Цело ово сложено питање заслужује, наравно, озбиљну студију па није довољна једна одлука Одбора ни да расветли *нейовољност* стварних стандарднојезичких прилика, а камоли да је отклони. Нажалост, српски језички простор и након распада СФР Југославије „негује“ нека своја својства која га чине рањивим и расцепним. Тај се језик сада користи на двома нестабилним државним територијама, БиХ и СЦГ, а на неки начин и тродржавним, четвородржавним и петодржавним. То само по себи обеснажује напоре, па и напор проф. Џоца, да се *сїварно сїандарднојезичко сїање* ваљано *саїлега*, а камоли да се радикалније *йоїрави* и *озграви*. Осим тога, у посланику Скупштине СЦГ који је г. Џоца подстакао да се јави за реч — а у језику и око језика свако има право на реч, много ко и на дело — и у многим данашњим посланицима и политичарима није лако наћи савезнике за то да се на дневни ред *йранзиције* стави и ова деликатна а тако значајна тема. Без политичара није могуће решити ни много лакше проблеме, а камоли овај.

Када је Одбор за стандардизацију српског језика основан (у децембру 1997), на неки је начин стављено до знања да се неће ни залазити у ову тему, схваћену као *осиње њездо*, како би се с мање сметњи решавали други важни језички проблеми који нису тако осетљиви. Управо те године, 1997, све теме складног заједничког живота Србије и Црне Горе постале су „осетљиве“ и потом постајале све мање решиве. Одбор је, недавно, донео Одлуку бр. 34, с насловом *Уставне одредбе о језику*, и доставио је уставним комисијама у Србији и Црној Гори те надлежним политичким чиниоцима у Српској. У Одбору се не верује да је Европа заинтересована за раскол Србије и Црне Горе нити пак да је лингвистички и финансијски верзирана Европа заинтересована за повећање броја „истих језика“ са три на — *четири*, што би могло данас-сутра шкодити и Европској унији. У Хашком суду говори се о БХС језику да би се избегли превелики преводилачки трошкови, мада више нигде нема интересовања нити интереса за симболичко јединство истог (*џиро*)језика ни помоћу скраћеница ни на други начин. Ми можемо жалити што је уопште дошло до српскохрватског језичког обједињавања и *џреклајања* (*џоклајања* никад и није било), а потом и до свеопштег порицања *обједињености*, али не можемо поправљати историју. Међутим, с њеним последицама морамо се суочити.

Оно што можемо и морамо јесте да нудимо мале и велике прилоге *унаџређивању српске језичке културе* и да пружамо своје услуге људима од политике како би и они томе дали допринос. Нудили смо их, и 2002. године у време вишемесечног „усаглашавања ставова“ око Уставне повеље СЦГ тражећи почетком јуна 2002. године, у низу једнаких писама, од челних људи СРЈ, РСб и РЦГ — уз обавезно упознавање с нашим настојањима и челника РСп — да Одбор буде консултован око уставних одредаба о језику и о језичкој каквоћи уставно(повељно)г текста. Нисмо били удостојени ниједног одговора на наше бројне дописе нити је у Уставну повељу ушло било шта (како би рекао Дејвид Кристал) о „доминантном језику“ у тадашњој СРЈ и садашњој СЦГ. Ушло је понешто само о заштити мањинских језика, што, наравно, ваља поздравити. Ове године Одбор је правремено донео одлуку (тј. стручну препоруку) о томе како би требало да изгледају уставне одредбе у државама чланицама СЦГ (крајем априла 2003). У тој препоруци „штите“ се и српски језик, и мањински језици, и светски језици, и други језици који се на било који начин јаве у СЦГ. Досад нисмо примили никаквог одговора, а камоли позива за консултације.

Ми немамо права на песимизам нити бисмо хтели обесхрабривати племенити напор проф. др Б. А. Џоџа. Делујући у реалним социолингвистичким околностима Одбор чини оно што може и мора. Иако би сваком појединцу и свакој од три републике у којима је српски језик не само доминантан него и уставно зајамчен ентитет било корисно нешто слично ономе што

предлаже проф. Доцо (нпр. обнова слова *јаш*, дакле без цртице и тачке испод слова *е*, јер би то била два нова слова, а боље је једно него два; осим тога, у ијекавском се не изговарају само секвенце [je] и [ije] него и [e], нпр. у речима *ѝрешка*, *оѝрев*, *времена* и у многима другима, и [u], нпр. у речима *волио*, *оѝлио*, *оболио*) — бојимо се да треба сачекати *срећнија времена* да би се схватило како се ваља, без робовања старим схватањима, сучелити с *двоазбучношћу* и *двоизѝворношћу* српскога језичког стандарда, који је заправо *четворозѝворан* и *четворосѝисан*. И да би се схватило да ту ману ваља превладати.

У Одбору нас има доста који верују да би уклањање очигледне мане било разборито и корисно, те да би олакшало настојање да се, одавде до вечности, чува српски језик. И да би допринело *неѝовању*, а не *уѝрожавању*, ијекавског изговора, који је, како је већ речено, и ијекавски, и јекавски, и екавски, и икавски. Чекамо *срећнија времена* да би *цијело село сјело* на *сијело* како би се озбиљно расправило ово тешко питање с народним првацима. Међу њима обично нема лингвиста. Био је један у Титово доба, у Војводини, али је макнут кад се носиоцима *конѝролноѝ ѝакѝѝа власѝѝи* учинило да се тај човек разуме у српске националне и језичке теме мада му није била мрска ни покрајина у којој је био партијски челник. Разуме се, у овој метафори *село* треба разумети као *ѝраг* а *сијело* као (народну) скупштину, способну да одлучује и о деликатним темама народне садашњости и будућности.

* * *

Ова одлука утврђена је на седници Одборове Комисије за односе с јавношћу и решавање неодложних питања. Седница је одржана 18. 9. 2003. године, и њој су, кад се расправљало о предлогу ове одлуке, присуствовали сви њени чланови: Иван Клајн, председник Одбора, Слободан Реметић, потпредседник Одбора, Бранислав Брборић, секретар Одбора, и чланови Одбора Драго Ђупић и Новица Петковић.

УКИДАЊА ИЈЕКАВИЦЕ ЗАИСТА НИЈЕ БИЛО

Уводне напомене

Посредством Матице српске, једног од оснивача Одбора, односно Матициног часописа *Језик данас*, у августу 2003. примили смо кратко писмо, достављено електронском поштом од Бартоломјеја Столарчика (Bartłomiej Stolarczyk), студента славистике из Пољске. Ево његовог садржаја:

Poštovani,

Ja sam student slavistike iz Poljske. Upravo spremam diplomski rad o jezičkoj situaciji u BiH. U vezi s tim zamolio bih vas da mi objasnite jedan pasus zaključka broj 13 Odbora za standardizaciju srpskog jezika, koji glasi:

U Republici Srpskoj nije bilo „ukidanja ijekavice“, kako stoji u tekstu, *nego su ustaničke vlasti na Palama u jesen 1993. g. dale prednost ekavici u jezičkom standardu, ali ne i u njegovom literarnom i razgovornom stilu, što je kasnije ušlo i u tekst Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisma*. Od te prednosti nova vlast u Srpskoj odustala je početkom 1998.

Моје питање тиче се прије свега фразе *dale su prednost*. Šta to zapravo значи? Како је то (формално узевши) изгледало? I како треба разумјети други дио реченице?

Обраћам се вama пошто у већини пољских публикација које спомињу јеziчку ситуацију у БиH говори се о укидању ијекавице у RS.

Unaprijed se zahvaljujem na razumijevanju.

S poštovanjem,

Bartłomiej Stolarczyk

Varšava

Како би реаговање на ово писмо могло изазвати и шире стручно интересовање, одговор на њега дајемо у облику Одлуке Одбора бр. 38, који ће бити достављен цијењеном колеги из Варшаве.

Одговор

Најприје, *укидања ијекавице* није било јер оно што постоји у књижевности и јавном животу уопште, и кад би се хтјело, не може се *укинути*, нити је у тек-

сту Закона о службеној употреби језика и писма у Републици Српској (*Службени гласник Републике Српске*, број 15/1996) било залагања за укидање.

Нама није познато да ли су устаничке власти на Палама консултовале којег лингвисту када су припремале политичку одлуку о рјешавању језичког питања, али знамо поуздано да није консултован тадашњи први српски лингвиста и потоњи први предсједник Одбора за стандардизацију српског језика академик Павле Ивић (умро 19. 9. 1999), којем је чак у временима неодмјерених изјава и пријекних просуђивања приписивана иницијатива за ту одлуку. Сјећамо се чак да је Павле Ивић њоме, кад је саопштена у новинама, и сам био изненађен. Неколико мјесеци касније, у вријеме припреме Другог конгреса српских интелектуалаца (одржаног 22–23. априла 1994, чији су реферати и прилози расправи објављени у књизи *Српско питање данас*, Београд, 1995), више српских лингвиста и других интелектуалаца говорило је и писало о тој теми — и критички и с разумијевањем. На самом конгресу о њој су говорили Павле Ивић и Бранислав Брборић, будући предсједник и секретар Одбора за стандардизацију српског језика (видјети зборник под наведеним насловом: стр. 50–54, Ивић; 225–228, Брборић), али и неки други филолози, књижевници и публицисти.

Тадашњи предсједник Народне скупштине Републике Српске Момчило Крајишник, који је био иницијатор те одлуке, бранио ју је ставом да сваки народ који хоће да буде нација мора имати јединствен језички стандард. Чак је наглашавао да он лично никад неће говорити екавски — мислећи на свој разговорни идиолект, који је увијек и код свакога бар помало супстандардан — јер то и није неопходно, а још је мање било коме потребно да писци који су писали и пишу ијекавски мијењају своје (из)говорне навике. Поготову никоме није падало на памет да оно што је већ објављено ијекавски треба екавизирати. Напротив.

Та политичка одлука — на коју су могли утицати неки људи у државном врху Републике Српске, јер је међу њима било и угледних англиста, који су познавали прилике у варијантно разуђеном енглеском језику и језичке прилике другдје у Европи и свијету — донијета је у ратно вријеме и била је инспирисана чињеницом да се српски народ у БиХ изјаснио за остатак у Југославији, а постојала је и уставна одредба о томе да се положај СРБиХ не може мијењати без сагласности сва три народа у тој бившој чланици СФР Југославије. Па ипак, након референдума у БиХ, с учешћем само хрватскога и (тада) муслиманског народа, бивша социјалистичка република призната је као независна држава 6. априла 1992. године — у вријеме када се није могло ни помислити да ће тадашња влада моћи контролисати цио државни простор.

Политичка одлука о језику, донијета у ратно вријеме, у јесен 1993. године, била је потврђена у миру, готово три године касније, *Законом о службеној*

ујошреби језика и писма. Рат је већ био прошао, а створена су била два ентитета како би се избјегли разлози за обнављање сукоба и поновно избијање рата.

Најбоље је ипак да цитирамо првих 9 чланова Закона о службеној употреби језика и писма, релевантних за тему о којој је ријеч, које бисмо пропратили краћим коментарима (наши су *курзив* и **болд** у појединим члановима):

Члан 1.

Службеном употребом језика и писма, у смислу овог закона, сматра се употреба језика и писма у:

1. предшколским установама, основним, средњим и вишим школама, на факултетима и академијама уметности,
2. школским уџбеницима, другим наставним средствима и школским обрасцима,
3. средствима јавног обавештавања,
4. државним органима,
5. установама, предузећима и другим организацијама,
6. службеним евиденцијама и препискама,
7. исписивању службених назива, јавних натписа и јавних ознака.

Члан 2.

Васпитачи и наставници у предшколским установама и основним школама, *по њ правилу*, изводе васпитно-образовни рад, односно наставу, *еквивалентним књижевним изјавом*.

Наставници и ученици у средњим школама, као и наставници и студенти у вишим школама, на факултетима и академијама уметности могу користити *оба књижевна изјавора српског језика*.

Члан 3.

У настави српског језика у другом, трећем и четвртном разреду основне школе обавезно се, уз ћирилично, учи и, један дан у седмици, употребљава латинично писмо.

Члан 4.

Предузећа, установе и друга правна, као и физичка лица која обављају издавачку делатност, могу употребљавати *оба књижевна изјавора*, али обавезно ћирилично писмо.

Изворни текстови штампају се без иромена у изјавору и језичком изразу.

Члан 5.

Предузећа, установе и друга правна, као и физичка лица која обављају делатност јавног обавештавања и јавна гласила, штампају новине, часописе, ревије и друге периодичне публикације, односно, емитују радио и телевизијски програм *екавским књижевним изјавором*.

Ауторски текстови, интервјуи и други изворни текстови и програми штампају се, односно емитују, *изјавором из ирејходној сјава, уколико аутор не захјева друкчије*.

Верске заједнице и национална културно-просветна друштва која негују језичку традицију народа и националних мањина у Републици Српској могу употребљавати *оба књижевна изјавора и оба ијсма*.

Члан 6.

Државни органи, *екавским изјавором* и ћириличним писмом, доносе и објављују законе, друге прописе и опште акте, доносе решења, издају јавне исправе и службене акте, израђују анализе, извештаје и друге информативне материјале, издају гласила, билтене и друге публикације.

Члан 7.

Путни правци на магистралним, регионалним и локалним путевима, називи насељених места и други географски називи и натписи у појасу поред пута исписују се ћириличним писмом.

Називи улица и тргова у насељу исписују се ћириличним писмом.

Члан 8.

Називи фирми и други службени називи, јавни натписи и јавне ознаке исписују се ћириличним писмом.

Страна представништва, уз натпис на ћириличном, могу имати натпис и на писму своје земље.

Члан 9.

Српски језик ијекавској изјавора изван ујошребе ушврђене овим законом може се корисити без ојраничења.

Кад је Закон утврђиван, мање од годину дана после рата, али и прије тога, властима Републике Српске било је јасно да њихов ентитет не може бити етнички и језички „чист“, али су се прије свега бавили питањем стандардног језика доминантне нације у том ентитету — Срба. И тада се могло штошта у томе Закону критиковати (нпр. да је у члану 1 службена употреба прешироко и недовољно прецизно захваћена и да индивидуална права корисника стандардног језика у јавном животу нису довољно прецизирана), али се никако не може извести закључак о „укидању ијекавице“. Наиме, сама чињеница да је Закон донијет на екавици и да у њој власти виде потврду идентитета и интегритета српског народа, присилно одвојеног од своје матице, с којом је 70 година био у истој држави (а и прије тога столећима су живјели у истој држави, Турској империји) — не потврђује тезу о укидању ијекавице а још мање о њеном изгону из српскога књижевног језика. Давање предности екавском изговору имало је још један узрок: пре рата, у социјалистичком раздобљу, екавица је сматрана непожељном мада је она књижевни и стандардни изговор већег дела српског народа.

Пошто је стандардни језик у сваком случају, па и у овоме, „функционално насиље над језиком“, и пошто пројектанти стандардног језика увијек настоје, кад год за то постоје повољне прилике, да га учине што хомогенијим, том се поступку у начелу нема шта приговорити, поготову ако се узме у обзир да је стандардни језик у матичној држави српског народа у свему битноме утемељен на западним српским говорима с обију страна ријеке Дрине. Истовремено, становништво средишње Србије (косовско-ресавски дијалекат) а нарочито југоисточне Србије (призренско-тимочки дијалекат) поприлично је, у својим изворним говорима, удаљено од одавно прихваћенога стандарднојезичког модела, онога који су утемељили Вук Караџић и Ђуро Даничић. Ако би се мјерило шта је ту ко „жртвовао“, могло би се рећи да је у стварном бићу језика народ матичне државе жртвовао много више, док би изванматични дијелови у конкретном случају „жртвовали“ само ијекавицу. Уосталом, двоизговорност рефлекса прасловенског јата семантички је ирелевантна. Ако неко каже *geše*, а неко *giješe*, производи се звуковна, у говору релевантна разлика, која је у језичком систему потпуно ирелевантна. Наравно, није наше ни да уздигемо ни да оспоравамо оно што у Закону пише, али јесте наше да о чињеницама објективно судимо. Говори ли се о категоријама „жртвовања“ и „укидања“, није згорег подсјетити на неке компаративне сличности и, истовремено, различитости. У Приштини, средишту Аутономне Покрајине Косово и Метохија, још 1968. године, када је Покрајина била неутуђив саставни дио и тадашње Србије и тадашње Југославије (с којима је Енвер Хоџина Албанија била непрекидно у лошим односима), збила се конференција о унификацији арбанашког језика, дотад издијељеног на двије прилично различите варијанте, неупоредиво различитије од двију

редакција српскога књижевног језика, екавске и ијекавске. Једноставно, *іеї-ска варијанта*, својствена готово свим Арбанасима на Космету, **укинута је** у корист *шоскске*, оне у матичној држави арбанашког народа. Шест година послје тога (1974) у Грчкој је с власти сишао пуковнички режим а с његовим одласком **повукла се** и *кашаревуса*, стандардни језик којим се покушао премостити јаз између старогрчког и новогрчког, у корист *димотикија*, стандардног језика утемељеног на савременим грчким народним говорима. Унификација српског језичког стандарда није била могућа у бившој СФР Југославији а ни сада за њу нема повољних социолингвистичких прилика.

Развој потоњих језичких прилика у БиХ — у којима нација успостављена под новим називом *Бошњаци* не потврђује свој идентитет у називу *бошњачки језик* него преко назива *босански језик* претендује на то да језички уједињује цио државни тронационални простор, о чему се Одбор прецизно изјашњавао у својим одлукама бр. 1 и 11, које се могу наћи на Интернету — указује на континуитет настојања да се омете унификација српскога језичког стандарда у корист неких других пројеката унификације.

Увјерени смо да ће цијењени млади колега из Варшаве разумјети да је тачно управо оно што и сам цитира — *да су устаничке власти на Палама дале њредност екавици у језичком стандарду, али не и у његовом литерарном и разговорном стилу, што је касније ушло у текс Закона о службеној употреби језика и писма*. Заправо, из текста Закона, којим је само потврђена политичка одлука, не може се извести друкчији закључак.

За Одбор је значајно што се млади колега из Варшаве интересује за језичку проблематику у Босни и Херцеговини и на („бившем“) српскохрватском говорном простору, па ће му бити драго да он оствари што цјеловитији увид у меритум ствари. Српској науци о језику и српској језичкој култури од интереса је што потпуније познавање чињеница и о претходној и о садашњој социолингвистичкој ситуацији на оној територији која је до пре петнаестак година означавана српскохрватском.

* * *

Ова одлука утврђена је на сједници Одборове Комисије за односе с јавношћу и рјешавање неодложних питања. Сједница је одржана 18. 9. 2003. године, и њој су, кад се расправљало о предлогу ове одлуке, присуствовали сви њени чланови: Иван Клајн, предсједник Одбора, Слободан Реметић, потпредсједник Одбора, Бранислав Брборић, секретар Одбора, и чланови Одбора Драго Ђупић и Новица Петковић.

ЉУДСКО БИЋЕ НИЈЕ ИСТО ШТО И ХУМАНО БИЋЕ

Одбору за стандардизацију српског језика обратила се госпођа Драгана Дулић, декан Факултета цивилне одбране, с молбом да дамо своје мишљење о термину *хумана безбедносћ* као преведеници енглеске синтагме *human security*.

Сматрајући да је постављено питање важно — јер се придев *хуман* почео употребљавати на сличан начин и у другим синтагмама које припадају преваходно медицинској терминологији (нпр. *хумани инсулин*, *хумана репродукција*, *хумана медицина*) — одлучили смо да се овом темом позабавимо у посебној одлуци Одбора, поготову стога што такву употребу придева *хуман* не бележи ниједан речник нашег језика. С обзиром на то да је посреди ако не сасвим нова појава (израз *хумана генетика* употребљава се, чини се, већ неколико година) а оно зацело појава која се управо пред нашим очима шири, можда још није касно да се на њу реагује како би се њено ширење бар ограничило.

* * *

Реч *хуман* у нашем језику има своје утврђено значење: према *Речнику српскохрватскога књижевног језика Мајице српске* она значи „прожет човекољубљем, бригом о људима, тежњом за отклањањем или ублажавањем њихових невоља, човечан, племенит“. Реч *хуман* пореклом је латинизам, који је, ушавши у наш језик, постао синонимичан с речју *човечан* и с речју *људски* у њеном другом значењу — „својствен добрим, племенитим људима, који одаје нечију доброту, топлину, пријатељска и др. осећања, племенит, сасећајан, човечан, хуман“. Другим речима, ми нисмо латинску реч *humanus* (-а, -ит) прихватили у свим њеним значењима. За друга значења остале су у употреби речи *човеков*, *човечји*, *људски* (у свом основном значењу — „који припада човеку“). Та значењска разлика најбоље се види у примерима као што су *људско биће* и *хумано биће*, који никако не значе исто.

У енглески језик латинско *humanus* преузето је у два облика, тако да постоје два придева с различитим значењима: *human*, који одговара нашим

придевима *човеков*, *човечји*, и *хитане*, који одговара придеву *човечан*. Аутоматско прихватање енглеског значења придева *хуман*, тј. употреба придева *хитан* у значењу „човеков“, не само што је непотребна него би у наш језик унела и појмовну збрку: могли бисмо, рецимо, заборавити да *људско биће* може бити и *хумано* и *нехумано*.

Укратко, синтагма *хумана безбедносћ* не може ући у стандарднојезички корпус, што значи да одговарајући енглески термин треба превести синтагмама *људска безбедносћ*, *човекова безбедносћ*, *човечја безбедносћ*, па и синтагмом *безбедносћ људи*, с тим што је као термин понајбоље узети првонаведени синтагму.

Образложење

Реч *хуман*, према *Речнику српскохрватскога књижевног језика* Матице српске (у даљем тексту РСМ), значи „прожет човекољубљем, бригом о људима, тежњом за отклањањем или ублажавањем њихових невоља, човечан, племенит“. РСМ, осим дефиниције речи *хуман*, даје и примере *хуман човек*, *хуман љосћујак*, *хуман однос*.¹ Супротан придеву *хуман* јесте придев *нехуман*: „који није хуман, нељудски, нечовечан“.²

Придев *хуман* води порекло из латинског језика, у којем гласи *хуманус*, са значењима, како налазимо у *Латинско-српском речнику* Богдановића и Ристића, „човечански, људски, човечји, човеков, достојан човека; човекољубив, љубазан, уљудан; образован, изображен, углађен“. У француском језику тај придев се јавља у облику *humain*, који значи „људски, човјечји, човјечански; човјечан, хуман, човјекољубив“ (*Путанец, Француско-хрватски или српски рјечник*). Латински придев отишао је у многе европске језике; у енглески је ушао у своја два облика, дајући два придева: *хуман* (изговара се [ˈhjuːmən]), који, према Бенсоновом *Енглеско-српскохрватском речнику*, значи „човечији, људски“ (*the human body* — „људско тело“, *human nature* — „људска природа“, *human speech* — „људски говор“) и *humane* (изговара се

¹ За придев *хуман* РСМ бележи и значење „добротворан“: *хумане усћанове*, *хумане орјанизације*. То значење се метонимијски надовезује на оно прво, будући да су људи и институције у којима они делују егзистенцијално повезани. Оно је, међутим, необично, јер се за институционализовану хуманост специјализовао придев *хуманишаран*, па су *хуманишарне орјанизације/усћанове* обичније него *хумане*.

² Придев *хуман* стоји у основи читаве творбене породице, која у вези с наведеним значењем обухвата речи *хуманосћ*, *хуманишети*, *хуманизам*, *хуманисћ(а)*, *хуманисћкиња*, *хуманизираћи/хуманизоваћи*, *хуманизација*, *хуманишарац*. Речи из ове творбене породице прате још две семантичке линије. Прва је у вези с наукама које проучавају „друштвене односе и духовну активност људи“ (*хуманисћика*, *хуманисћички*, *хуманисћ(а)л*), а друга се односи на идеолошки покрет (*хуманизам*, *хуманисћ(а)л*, *хуманисћички*).

[hju'mein]), која значи „хуман, човечан“ (а *humane act* — „хуман поступак“). Тако су та два придева расподелила између себе различита значења латинског *humanus*.

Ситуација у три савремена језика — француском, енглеском и српском — јесте, дакле, другачија. Значење српског хуман знатно је уже него француског *humain*, а поклапа се с енглеским *humane*. Случајеви као што су српско хуман и енглеско *human* називају се у лингвистици „лажни пријатељи“ или „лажни парови“, јер исто звуче, а значе различито.

За друга значења латинског придева *humanus* и француског *humain*, односно за значење енглеског придева *human*, у нашем језику постоји придев људски, за чије основно значење РМС даје дефиницију „који се односи на човека, одн. на људе у биолошком, духовном и др. смислу, човечји, човеков“. Реч је, дакле, о ономе што припада човеку, што му је својствено, што се односи на њега; тако кажемо *људско шело*, *људски орјани*, *људске особине*, *људске љаиње*, *људски живои* итд. У овом значењу, придев *људски* супротставља се речима које означавају својину или својство других облика живота (нарочито животиња, евентуално биљака) или неживих појава. У примерима који се наводе у РМС налазимо колокације *људска радна снаја* (за разлику од машинске), *људски зуби* (за разлику од животињских), *људске коси*, *људска исхрана* итд. На исти начин као што кажемо *људски зуби*, кажемо — или треба да кажемо — и *људски инсулин*, *људска рејродукија* (или *расилођавање?*), *људска џенети*, *људски џеном* итд.; као што кажемо *људска исхрана*, треба да кажемо и *људска медицина*; а као што кажемо *људски живои* кажемо — а треба и даље да то чинимо — *људска безбеднос*.

Ушавши у наш језик из латинског (вероватно преко неког другог европског језика), придев *хуман* населио се на онај семантички простор који је већ био покривен придевом *човечан* (РМС га дефинише као „прожет човекољубљем, достојан човека, својствен племенитом човеку, људски, човекољубив, хуман“). Исти простор заузимао је и придев *људски* својим 2. значењем (које РМС дефинише као „својствен добрим, племенитим људима, који одаје нечију доброту, топлину, пријатељска и др. осећања, племенит, саосећајан, човечан, хуман“, нпр. *шойла људска реч*; *нешшо добро*, *људско на лицу* итд.). Стога данас придеви *хуман* и *човечан* стоје у односу синонимије — како се може видети и из одговарајућих дефиниција у РМС. Однос придева *хуман* и *људски* је нешто сложенији, због двојаког значења овог другог. Наиме, *људска реч* и *хумана реч* имају готово идентично значење, али *људско биће* и *хумано биће* имају различита значења: *људско биће* је „човек“, а *хумано биће* је „племенито биће“. Одатле је могућа и комбинација: *хумано људско биће*.

Због таквих односа у речнику нашег језика, механичко преузимање значења придева *human* из енглеског језика, тј. употреба придева *хуман* у првом значењу придева *људски* („човечји, човеков“), производи два ефекта:

(1) слабу смисленост, с могућим комичним призвуком: *хумани инсулин* може значити само „човечни инсулин“, који не постоји; на сличан начин, ни *безбедносѝ* не може имати људско својство *хуманосѝи*;

(2) неразумевање, односно погрешно разумевање: *хумана медицина* била би она која се служи хуманим, племенитим средствима да би помогла човеку (исто је и са *хуманом рејпродукцијом*). Па чак би и *хумана безбедносѝ*, према спонтаним изјавама неких говорника српског језика који се нису били раније срели с тим изразом, понајпре означавала *безбедносѝ која се ѿстиже човечним средствима*.

Можемо се сада запитати: ако је непотребна а може унети и појмовну збрку, како је, и зашто, реч *human* у овом значењу преузета из енглеског језика? Што се начина тиче, рекли бисмо да је ушла преко медицинског професионалног жаргона. Наиме, пошто се користе стручном литературом на енглеском језику, медицинари су аутоматски преузели и енглеску реч за одређени појам. Из професионалног жаргона реч је, преко масовних медија, лансирана у јавност, где се ухо обичног човека већ почело привикавати на њу. Подржана на тај начин, она има све шансе да се јави и у другим професионалним жаргонима. А што се тиче разлога таквог преузимања, могла би их бити два. Први је сасвим изванредан: лакше је изговорити нашим гласовима страну реч него мислити на њен превод (страна реч *human* има додатну подршку у томе што реч *human* већ постоји у нашем језику). Други је вероватно овај: употребљавајући страну реч, професионалци у некој области изграђују имиџ обавештених стручњака који знају енглески и прате шта се дешава у напредном свету, искључујући истовремено из своје комуникације лаике и неупућене. У првом случају, преузимање придева *human* спадало би у тзв. *ѿзајмљенице из лењосѝи*, о којима је говорио и Иван Клајн (1978: 44–45); у другом би се оно могло означити као језичка малограђанштина. Страна реч има свој сјај, јер није свима позната (макар не у том значењу); будући посебна, она и оног ко је употребљава издваја као посебног. Невоља је у томе што ефекат посебности траје само неко време, а затим, кад нестане сјај новине и кад се преузета реч похаба од употребе, она остаје као наслага нелогичности у речнику, нешто што посебно треба учити и памтити и што се противи језичком осећању.³

Укратко, употреба речи *human* у значењу „људски, човеков“ спадала би у оно што аутори једног недавно изашлог речника англицизама називају *анѿлосрѝским језиком*, који је „једна насумична и произвољна мешавина (односно *микс* или *mix*, како на том 'језику' треба рећи и писати), ... чије су речи често непотребно позајмљене из енглеског“. Аутори овог речника примећују да се преузете речи „понекад употребљавају паралелно са српским ре-

³ У том контексту и није се чудити што је реч *human* преузета баш у медицинском жаргону, који је и иначе често неприродан и бирократизован (в. о томе више у Кликовац 2001).

чима или оним страног порекла а већ одомаћеним, али их још чешће истискују. Подсетимо се само да у дневној штампи и политичком језику *имплементација* успешно потискује и *сировођење* и *реализацију*, док се пацијенти сада упућују на *мониторинг*, а не на *контролу*“ (Васић и др. 2001: 7). Ако тако наставимо, можемо имати и *хумане њајње*, *хумане њроблеме*, *хумане невоље* и сл. (да и не говоримо о *хуманим зубима* или *костима*).

Поновимо дакле: реч *хуман* у значењу „човеков, човечји“ с једне стране је непотребна, јер је значење које јој се подарује у неким професионалним жаргонима већ покривено домаћим, свима разумљивим речима (*људски*, евентуално *човеков*). С друге стране, а и као последица овог првог, она може унети и појмовну збрку. Таква употреба речи *хуман* у озбиљном је нескладу с постојећим семантичким системом нашег језика.

Садржај ове одлуке утврдила је Комисија за односе с јавношћу и решавање неодложних питања на својој шестој седници, одржаној 31. октобра 2003. године. У раду на тексту учествовали су сви чланови Комисије — Иван Клајн, председник, Бранислав Брборић, секретар, те Новица Петковић, Слободан Реметић и Драго Ђушић. Сам текст Одлуке, као и Образложење, написала је Душка Кликовац, члан Комисије за синтаксу.

Литература

- Бенсон, Мортон (1985), *Енглеско-српскохрватски речник*, Београд, Просвета.
- Богдановић, Бошко, Светомир Ристић (1913), *Латинско-српски речник*, Београд, Издање књижаре Рајковића и Ђуковића.
- Васић, Вера, Твртко Прћић, Гордана Нејгебауер (2001), *Do you speak anglosrpski? Rečnik novijih anglicizata*, Нови Сад, Змај.
- Клајн, Иван (1978), *Разговори о језику*, Београд, Вук Караџић.
- Кликовац, Душка (2001), „О бирократизацији српског језика“, *Наш језик*, XXXIV, 1–2, с. 85–110.
- Путанец, Валентин (1982), *Француско-хрватски или српски рјечник* (3. издање), Загреб, Школска књига.

НЕДОПУСТИВО ЗАНЕМАРИВАЊЕ НАЦИОНАЛНОГ ЈЕЗИКА

На седници Комисије за стандардни језик у школству, администрацији, издаваштву и јавним гласилима одржаној 20. новембра 2003. године расправљало се, поред осталог, и о *судбини српског језика у основној школи*, где се тај језик — изузев катедара на филолошким/филозофским факултетима и, однедавна, на Коларчевој задужбини (где се, први пут у нашој културној историји, одржава *Семинар српске језичке културе*, намењен језичким редакторима, спикерима, новинарима и уредницима јавних гласила и уредницима издавачких кућа, чиновницима у државној управи и локалној самоуправи, као и полазницима из других сектора јавног живота) — једино и учи. На тој седници разматран је и усвојен претходно припремљени нацрт Одлуке Одбора бр. 40, чији садржај, под насловом *Недопустиво занемаривање националног језика*, следи с образложењем.

* * *

Препоручује се Министарству просвете и спорта Републике Србије — што вреди, ако томе буде разлога, и за одговарајућа министарства у Републици Црној Гори и Републици Српској, јер Одбор покрива целокупни простор српског језика — да преиспита своју одлуку о броју часова матерњег језика у основној школи и да утврди онолики број часова за наставу српског језика колики је неопходан да ђаци, колико-толико, овладају тајнама српскога књижевног језика, првенствено, али не и једино, у оном његовом виду који се назива *српским језичким стандардом*.

Није нормално занемаривати властити књижевни језик и сматрати га мање важним од страног/страних језика, чије је знање такође неопходно. *Ко не зна ниједнога страног језика, не зна ништа ни о своме* — рекао је славни немачки песник Јохан Волфганг фон Гете, који се трудио и око српског језика како би могао боље разумети српске народне песме, што су се својевремено прочуле у целој романтизмом захваћеној Европи. Ми бисмо додали да важи и обратна логика: *Ко добро не савлада властити књижевни језик,*

не може добро научити ни стирани. И једно и друго вреди и у овим неромантичним временима.

И досадашње учење српског језика у основној школи било је недовољно и староставно, док га је у средњим школама сасвим потиснула књижевност, домаћа и страна. Једноставно, неразборито је наставити с даљим потискивањем националног језика, у конкретном случају српскога, који је неизоставан службени језик у Републици Србији, Републици Црној Гори и Републици Српској, где се одавно, и изнад европских стандарда, уважавају и други језици, велики и мали, домаћи и страни. Уистину, недоустиво је занемаривање националног језика. Уместо тога, потребно је предвидети бар 50% већи фонд часова од оног који су увели наши слабо промишљени реформатори (шест, а не четири) и из темеља модернизовати наставу и српскога и страних језика.

Образложење

Реформисани школски систем који је прошле јесени, 2002. године, у Србији „кренуо“ од првог разреда основне школе, по ко зна који пут у више последњих деценија, припремљен је једнако непромишљено као и сви који су му претходили. И који су, због тога, нашем школству несразмерно више штетили него што су га унапређивали.

Да ни најновија реформа у том смислу неће бити изузетак, процењујемо на основу целине њених полазишта изложених у документу Министарства просвете и спорта Републике Србије под насловом *Посебне основе школског програма за први разред основног образовања и васпитања*. Такав свој став заснивамо на многим појединостима које у том документу налазимо, а од њих издвајамо само неколико најизразитијих.

1) Школа је замишљена као играрија будући да се у недељном фонду часова од 18 до 25 најчешће инсистира на дечјим „игровним активностима“, чиме се игнорише способност деце да усвоје и многа сложенија знања од оних која им се сада „прописују“. Деца се тако навикавају на схватање да ће им и живот бити играрија, а то се потврђује широким регистром изборних предмета, међу којима има и таквих чији се смисао не може лако разумети (*Образовање за животној средину* — поред обавезног предмета *Свет око нас*, *Рука у тешку* — *откривање света*, *Животне вештине*), посебно због тога што тако формулисани „предмети“ понекад могу изазивати и асоцијације на нешто што аутори нису имали на уму.

2) Аутори овога пројекта игноришу и претходну стручну припремљеност учитеља будући да (у поглављу *Полазишта и осигурање израде програма за предмете и интегративне теме у првом разреду и њихово повезивање*, стр. 13–20) опсежно пишу о оним стручним знањима без којих учитељи не би ни могли ући у учионицу. Ако су та „нова знања преписана с некаквог енгле-

ског предлошка“, то им не може донети потврду највише памети. Ако се без тих предлога никако не може, њима би се место могло наћи у неким књигама друкчије намене, али не и у оној која се своди на *план и програма* школских активности.

3) Свођењем српског језика (као и матерњих језика уопште) на 4 часа наставе недељно — насупрот неким земљама Европске уније (нпр. Француској, где је број часова троструко већи, 12, и Немачкој, где износи 9, док у Словенији, која је на прагу Европске уније, предвиђени број часова варира између 5 и 7) — потискују се аутентичне националне вредности и подривају темељи националне културе, а њиховим вероватним смањивањем на вишим нивоима школовања припремају се основе за разградњу сваке националне компоненте у целини школског система. (Изборни предмет *Народна традиција*, у коме би се могли наћи и такви елементи, заснива се, пре свега, на бризи о очувању *мањинских* традиционалних култура.)

4) Документ о коме говоримо „сачинила је Комисија за први разред у проширеном саставу“ од четрдесетак људи — за које се не зна чиме су се квалификовали за посао чије су резултате потписали, али је занимљиво да међу њима нема ниједног реномираног специјалисте за проблеме српског језика. Због тога се, свакако, у томе документу нашло мноштво правописних и сваких других грешака које би и мање стандардно уређени језик од српскога тешко могао поднети.

5) Основе „новога“ српског школског система, будући да су невешто преписане са страног предлошка, показују неспособност његових твораца да у тако друштвено и национално преважни пројекат уложе и макар нешто сопствене памети. Уместо тога, преписујући туђе документе, показали су да су њихова знања о енглеском језику — можда најбоља, о школи и школству — проблематична, а о српском језику — безнадежна. Ако су, уза све то, у тим пословима, као и у свим досадашњим реформама, најагилнији били психолози и педагози (као специјалисти, увек је тако испадало, који су се показивали спремним да нас поуче како се на најбољи начин може предавати оно што се слабо познаје) — требало би макар размислити о томе да се у свим сличним пословима убудуће њихов допринос ипак рационализује.

С обзиром на све што је речено, Одбор за стандардизацију српског језика процењује да ће тако заснована реформа школског система имати далекуосежне негативне последице не само због снижавања нивоа образовања и опште писмености већ и због деградације националне културе уопште.

* * *

Комисија за односе с јавношћу и решавање неодложних питања — која обавља послове Одбора између његових седница — утврдила је, на својој

седмој седници, одржаној 18. децембра 2003. године, предлог одлуке бр. 40. На тај предлог није имао примедба Драгољуб Петровић, председник Комисије бр. 8. Он се у целини заснивао на предлошку Комисије бр. 8. Ни Одбор за стандардизацију, чија је седма седница одржана 29. јануара 2004. године, није имао примедба на садржај предлога. Једино је сугерисано да се са чека избор нове владе у Србији како би се одлука упутила новом министру просвете.

НАЗИВИ СЛОВА У ЋИРИЛИЦИ

Уводне напомене с постављеним питањима

Средином новембра месеца 2003. године Одбору за стандардизацију српског језика обратио се и поставио два питања господин Драгослав Граочанкић, правник из Београда, који већ дуже време прати наш лингвистички живот и учествује у њему посебно се занимајући за стандарднојезичку проблематику, о којој и у својој јавној речи, писаној и изговореној, исказује подстицајне и релевантне ставове.

Ево тих питања и пропратних коментара г. Граочанкића:

- 1) Имају ли или треба ли да имају називе слова српске азбуке? и
- 2) Није ли прешироко семантичко поље термина азбука?

У вези с тим двама питањима дајем и неке пропратне коментаре, а могло би се рећи, постављам и потпитање.

1) Овом затуреном питању и науке и праксе српског језика, по моме мишљењу, треба посветити пажњу већ и због тога што одговору на њега, решењу његову, не би морале претходити велике и дуге расправе нити би се морале очекивати несугласице. Сви народи који су иоле културно узрасли одавно су именовали слова својих *словоследа* („азбука“). Већ су и „заборавили“ када су то урадили. Ми смо заборавили да то нисмо урадили. Наша су слова безимена не само у свести просечног или образованог Србина него и у нашој језичкој стварности. Она су, могло би се с мало више залета рећи, и — некрштена. То што безимена нису свакад била мало помаже, поготову у пракси. Када нам затребају називи српских слова, лаћамо се туђих, и „глобалних“, словоследа и назива слова у њима, али ни то не чинимо доследно. Употребљавамо их збркано, понекад модификовано, понашено, преседански, на све начине који језичку комуникацију вавилонизирају, успоравају, отежавају, а понекад и нагрђују.

С обзиром на то да категорију НАЗИВИ СЛОВА познаје свака релевантна писмена култура, те да та категорија има своје нарочито корисне и практичне димензије у комуникацији, напосе у данашњем сајберизованом времену — ваљало би се договорити о називима слова наше азбуке, ваљало би их стандардолошки верификовати. Претпостављам да је природно кори-

стити се, у првом реду, искуствима и великих и малих језика наше, словенске гране, а наравно и искуствима свих других ако би она могла допринети унапређивању језичке комуникације.

2) Подстакнут пажњом коју овај Одбор придаје онима што му се обраћају (њиховим језичким двојбама, питањима, предлозима, ставовима итд.), „обзнанио“ бих Одбору још једну своју недоумицу, односно мишљење, које није у сагласности с нашом језичком праксом нити с неутралним описом те праксе објављеним међу корицама *Правоијиса српског језика* (Нови Сад, Матица српска, 1993), актуелног врховног језичко-нормативног акта српског језика, где се речи *азбука* придаје више разноликих значења. Знано је да сваки језик који је доспео у фазу писма има, по правилу, свој утврђени, *гођоворени редослед* укупног броја словних знакова, односно слова, и *йосебан назив* за њ, који се, наравно, разликују у пракси појединих народа и њихових језика, као што се неретко разликују и називи за инвентаре тих знакова, за њихов списак.

Због тога би, по моме мишљењу, било добро да назив једног одређеног, у овом случају српског, словоследа (азбуке) не употребљавамо као генерички, родни, општи појам нити као део синтагме којом означавамо словоследе других језика (кинеска, јапанска, румунска и било чија „азбука“). Тачно је, међутим, да, као и ми, дакле погрешно, поступају и многи други језици/народи употребљавајући назив свог словоследа и кад означавају словоследе других језика или пак сам словослед као појам. Они тако поступају најчешће због тога што свог назива немају или им, за разлику од нас, није надолхват руке реч која би била у њиховом језичком систему добро смештена, оправдана и отпрве разумљива чак и оним говориоцима/корисницима њиховог језика којима би пре сусрета с њоме била незнана. Ако буде мишљења да све те услове не испуњава реч *словослед*, треба наћи бољу и тако *азбуку* одморити и опоравити за праве задатке.

* * *

У вези с питањима господина Драгослава Граочанкића, још крајем децембра 2003. године били су припремљени одговори и њихово образложење као саставни део предлога одлуке бр. 41. Тај предлог — у чијој су припреми сарађивали Предраг Пипер, садашњи председник Комисије за синтаксу, Бранислав Брборић, секретар Одбора и секретар Комисије бр. 7, и сâм Драгослав Граочанкић, члан Комисије бр. 8 (за стандардни језик у школству, администрацији, издаваштву и јавним гласилима) — био је предмет расправе на седмој годишњој седници Одбора (29. I 2004). У тој расправи нарочито противљење садржају предлога одлуке исказала је Јелица Јокановић-

-Михајлов, председник Комисије бр. 1, па је одлучено да се тај предлог још једном размотри на првој седници Комисије бр. 7 (одржане 31. III 2004), на коју су позвани, међу осталима, Јелица Јокановић-Михајлов и Драгољуб Петровић, председник Комисије бр. 8. Они нису дошли на седницу, али је Драгољуб Петровић, пошто није могао доћи на седницу Комисије бр. 7, доставио краћи коментар, подсећајући на то да су међународним стандардом решени основни проблеми, па Одбору остаје да евентуално рапчисти неке недоумице везане за називе слова *ј*, *љ* и *њ*. Јелица Јокановић-Михајлов такође није дошла на седницу, али је своје противљење појачала мишљењем Катедре. То мишљење стигло је на саму седницу Комисије бр. 7 са два пропратна писма. Њих су потписали Јелица Јокановић-Михајлов и Љубомир Поповић, управник Катедре за српски језик са јужнословенским језицима Филолошког факултета у Београду.

Комисија бр. 7 није хтела ништа да пресеца него је дотерану верзију предлога одлуке бр. 41 доставила чланству Одбора и његових комисија, очекујући реаговања на њу и нове аргументе који би припомогли утврђивању новог текста Одлуке бр. 41.

Како никаквог реаговања није било, Комисија бр. 7 решила је да сумира становишта која нису била спорна или су у међувремену рапчистићена, обликујући нове одговоре Одбора, укључујући и исправку која се тиче назива слова *јЈ*, на коју је упозорила и Јелица Јокановић-Михајлов.

Одговори

1. Најпре ваља навести, према Међународном стандарду ИСО/ISO 10646, интегрисаном у Уникод/Unicode (верзија 4.0), *називе за 24 ћириличка слова једнака у свим словенским ћирилицама* (осим белоруске, где уместо слова *иИ* постоји тзв. староћириличко *іІ*, једнако латиничком): *аА = а, бБ = бе, вВ = ве, гГ = ге, дД = де, еЕ = е, жЖ = же, зЗ = зе, иИ = и, кК = ка, лЛ = ел, мМ = ем, нН = ен, оО = о, пП = пе, рР = ер, сС = ес, тТ = те, уУ = у, фФ = еф, хХ = ха, цЦ = це, чЧ = че и шШ = ша. Називи 21 слова, осим слова ж, ч и ш, једнаки су називима њихових еквивалената у изворној, римској, латиници*, која није имала еквивалената за та три ћириличка слова.

Свих пет самогласничких слова у српском језику представљају и свакодневне речи: *а* је везник и узвик, *е* је узвик, *и* је везник, док су *о* и *у* предлози. Свако сугласничко слово такође се може употребити као реч и с регуларном силабизацијом (ослоговљењем) и без ње (њега) — додавањем каквог самогласника испред сугласника који се силабизује, односно лексикализује. Заправо, самогласник *е* ставља се *испред* следећих *шести* сугласника: *л* (ел), *м* (ем), *н* (ен), *р* (ер), *с* (ес) и *ф* (еф); самогласник *е* ставља се *иза* следећих де-

сет сугласника: б (бе), в (ве), г (ге), д (де), ж (же), з (зе), п (пе), т (те), ц (це) и ч (че); самогласник *a* ставља се *иза* три сугласника: к (ка), х (ха) и ш (ша). Слова (и гласови) *c* и *k* редовно се користе као предлози, уз неретко додавање самогласника *a*, тако да се добију дужи облици предлога — *са* (обавезан облик када следећа реч почиње сугласницима *c*, *z*, *ш* и *ж* — нпр. *са сесџром*, *са зетшом*, *са женом*, *са шураком*), односно — *ка* (обавезан облик када следећа реч почиње сугласницима *ĭ* и *к* — нпр. *ка љорњој зџради*, *ка кухињи*).

За шест преосталих (вуковско)ћириличких слова у овом стандарду (ИСО/ИСО 10646) утврђени су следећи називи: ђЂ = ђе, јЈ = је, љЉ = ље, њЊ = ње, ћЋ = ће и џџ = џе. (Четири од ових шест слова постоје и у македонској ћирилици, *j*, *љ*, *њ* и *џ*, разуме се — с истим називима, били они слоговни, *силабеме*, или лексички, *лексеме*.)

2. У српском језику напоредо живи неколико система назива словâ који се неретко односе и на ћирилицу (вуковицу) и на латиницу стандардизовану у Хрватској (са три двословне графеме, *dždž*, *ljLj* и *njNj*, којима се понегде придружује и четврта *djDj* као замена за даничићевско *đĐ*, мада тој замени није признат статус стандардности).

Ти системи понекад су подударни и за ћирилицу и за латиницу, мада се за ћирилицу, када се она учи у основној школи и кад се набраја њених 30 слова, подразумева да изговорени и исписани *самогласници* представљају и њихове *називе*, једнаке називима латиничких самогласника.

Када се пак сугласници (сонанти и консонанти) изговарају самостално, изван речи или скраћеница, обавезно се изговоре као слогови чији је други, самогласнички, елеменат — полуглас *шва* (с графичким ликом *ə* у стручној литератури), али се полуглас регуларно не пише, нити је познат широј јавности.

3. Постојање неколико називних подсистема — без обзира на то да ли је у њиховој основи потреба за *силабизацијом* (производњом слоговних структура, које се изговарају саме или здружене) или *лексиализацијом* (производњом једносложних или *вишесложних речи*) — није *пожељно*, а *поштову* није *пожељно* *укришћати* неколико *сџранојезичких називних система* (латинског, француског и енглеског нпр.), особито при изговарању скраћеница исписаних латиницом за које не морамо знати којег су језичког порекла (нпр. за латиничку скраћеницу *BBC* не морамо знати да је енглеског порекла, због којег се и у важећем Правопису она изговара и пише *Би-Би-Си*, односно *Бибиси*, нити пак за скраћеницу *BCG* морамо знати да је француског порекла, па јој је стога одређен правописно-правоизговорни лик *бе-се-же*, односно *бесеже*).

Пошто се скоро све скраћенице страног порекла могу пресловити с латинице на ћирилицу и обратно, није нужно у ћириличком тексту наводити њихове латиничке еквиваленте и обратно. Дакле, *BBC* може бити *ББЦ*, с од-

говарајућом силабизацијом, односно лексикализацијом *Бе-Бе-Це* и *Бебеце*, BSG може се пресловити у БСГ или БСЖ, а *СИА* може бити, и бива, *ЦИА*, односно, и боље, *Ција*, када уметак слова *ј* управо обележава и дословно прерастање силабизације у лексикализацију.

Ретке су скраћенице латиничког порекла које почињу латиничким словом *qQ*, *wW*, *xX* и *yY*, а још је ређе њихово енглеско читање: *кју*, *дабл ју*, *екс* и *уај* или *вај*. Чешће је и умесније њихово читање на немачки начин: *ку*, *ве*, *икс* и *ијсилон*. Полускраћеницу *x-rays* читаћемо (с превођењем нескраћене половине) — *икс зраци*, а не *екс зраци* (с одвојеним писањем тих синтагми по важећем Правопису српскога језика). При томе је небитно што је првобитна полусложеница настала у Немачкој, где гласи *X-Strahlen*, што не морају знати ни лингвисти ни други писци и писмењаци.

4. Називи слова, сви су у Одбору у томе сагласни, не морају се учити чак ни у вишим разредима основне школе, поготову ако се донесе одлука да се српски језик, заједно с књижевношћу или одвојено од ње, настави учити и у средњој школи (што је крајње пожељно, чак и кад су посредни средње стручне школе, јер је полуписменост масовна појава). Поготову се ти називи неће учити, нити се уче, приликом увођења ђака у тајне читања, које многа деца савладају и пре него што пођу у основну школу.

5. Називи слова с полугласом (бѐ, вѐ итд.) или у складу са ИСО/ISO 10646, односно ИСО/ISO 8859-5 (*бе*, *ве*, итд.), на којем се темељи ћирилички блок Уникода (Unicode Standard), *моју најорего њосџојаџи*, јер оба имају *џ*традицију, али се тешко може прихватити закључак да су називи с полугласом, који се поклапају с изговорном вредношћу сугласника (када се они употребе у оквиру свакодневне лексике, стандардне и супстандардне, али не и кад се употребе сами), функционалнији за наш језик, бољи од оних које препоручује основни међународни стандард ИСО/ISO 10646.

Очигледно је, наиме, да су бољи они називи који се могу нормално силабизовати и лексикализовати, барем кад су посредни скраћенице, које се могу, а понекад и морају, лексикализовати, делимично или потпуно (*икс зраци* [*x-rays*, *X-Strahlen*], *зона А*, *колона Б* [*бе*], *ТАНЈУГ/Танјуџ*, *НАТО/Наџо*, *НИН/Нин*; *бе-се-же* и *бесеже* [*БСЖ/BSG*], *А-еф-џе* и *Аефџе* [*АФП/АФР*], *два-ер-џи* [*2рт*], *ха-два-о* [*X₂O*] итд., уз понека одступања која могу бити последица изговорних пермутација — *Ве-ме-а* [*ВМА*], *А-фе-же* [*АФЖ*] и слично).

6. Није битно да ли ћемо се називима с полугласом или називима с међународном стандардношћу служити при евентуалном спеловању тешко разумљивих речи или оних код којих се изговор не поклапа с исписом, или латинских склопова који се срећу и у ћириличком тексту (нпр. *шестџојоџишњица*, *делинквен-џија*, *оџориноларинџолоџија*, *Поџокаџеџеџл*, *contradictio in adiecto*, *licentia poetica*, *circulus vitiosus* итд.), или ћемо се пак испомагати лако разумљивим и развојетно чујним речима (нпр. *Пољска-Оклахома-Пољска-Оклахома-Канада-Албанија-Турска-Еџиџаџи-Пољска-Енџлеска-Турска-*

-Либџа — да би се указало на изговор мексичког топонима Попокатепетл), чијим се првим словима прецизира словни поредак домаћих или страних речи. *Бишћно је да немамо засебних система за ћирилицу и латиницу.* Ако желимо сазнати, на пример, како се називају слова у другим писмима, словенским и несловенским, на располагању су нам међународни стандарди, често доступни и преко Интернета. Међутим, за нас је важно да се добро сналазимо око писања и изговарања барем скраћеница, једнако у ћирилици и латиници, јер нас у начелу не мора занимати њихово порекло.

7. *Скраћенице уошћше не морамо чиићати на енћлески начин. Наћрошћив.* Пожељно је да свако зна енглески, али није пожељно да српски буде англо-српски. То важи и за она три уводна слова која уводе сајтове, www, који се најчешће изговарају овако — *габљју-габљју-габљју*, јер нас на то не обавезује чињеница да та скраћеница потиче од енглеске синтагме *World Wide Web* (*Свећска мрежа*). Није ли боље и природније рећи *ћри ве* или *ћри гућла ве*, без робовања енглеском начину изговора? Није ли нормалније рећи *Кћфор* него *Каћфор*, односно *Кећфор*? Није ли боље нове носаче информација звати *де-ве-де* или *деведе* него *ди-ви-ди* или *дивиди* према скраћеници *ДВД/DVD*? Уосталом, *CD* и *CD rom* не читамо нити изговарамо *си-ди*, него *це-ге* и *це-гером*, а могли бисмо се сетити да се у српскоме од именица *комћакћи* и *конћакћи* могу правити и придеви *комћакћини* и *конћакћини*, тако да понекад можемо избећи скраћенице и казати, на пример, *комћакћини диск* и *конћакћина ћрућа*.

8. *Одбор мора ћримиићи к знању ћосћојање мећународних сћандарда као елеменачћа нове мећународне ћисменосћи и уочиићи њихове ћредносћи и евенћуалне слабосћи, али се не мора одушевљаваћи ћојединим њиховим елементћима.* Штавише, ако је ко чиме незадовољан, преко домаће агенције *Завода за сћандардизацију* (донедавно *Савезној завода за сћандардизацију*), која тесно сарађује с *Мећународном орћанизацијом за сћандардизацију / International Standardization Organization*, чије је седиште у Женеви — може испоставити захтев за измену или допуну појединих међународних стандарда па и ИСО/ISO 10646. Може то учинити преко Одбора за стандардизацију или мимо њега, али *не видимо шћта има лошећ у ћосћојећем мећународном сћандарду, у којем се сваком сућласнику, да би се нормално изћоворио и ћисао, ћридружује одћоварајући самоћласник (е или а), како је већ речено.*

9. Драгослав Граочанкић неће нам замерити ако кажемо да нам уз *ћисмо* и *азбуку* није нужен и трећи термин, „словослед“, јер би та кованица евентуално могла послужити као замена за синтагму *ћоредак слова* или *редослед слова* (нем. die Buchstabenreihenfolge), а не као замена за *сћисак слова*, да не кажемо „словосписак“ (нем. das Buchstabenverzeichnis). Ту нам је интернационализам *алфабетћ* већ на располагању као општи термин, док је термин *абецедга* погодна само зато да означи латиничко писмо. Штета је можда што алфabet не гласи *алфавић*, али у српском већ имамо *Хомера* место

некадашњег *Омира*, симболизам уместо *символизма* итд. Тешко је данас успостављати доследност, али, у начелу, није добро умножавати дублетизме и триплетизме, којих ионако имамо превише. Не треба нам нпр. *хереца* уместо *јерес* нити *херетиик* уместо *јеретиика*, а камоли *Бейлехем* уместо *Вијлејем*.

10. Није нам нужно питати се зашто су у хрватском језичком стандарду без назива остале графеме *čČ, ćĆ, jJ, džDŽ, đĐ* и *njNj*, нити пак зашто су у српском сви називи слова средњег рода, док су у хрватском слова *bB, iI, jJ, kK* и *lL* мушког рода (судимо по *Rječniku hrvatskoga jezika Vladimira Anića, treće prošireno izdanje, Zagreb, 1998*). Уосталом, српски и хрватски два су језичка стандарда, макар не били два стандарднојезичка система, два оделита стандардна језика.

Што се тиче српскога језичког стандарда, *бијно је да у њему нема нејошребној ѿлурализма словних назива*, макар се дублетизам морао подносити. Уосталом, хрватски стандард није нимало склон ћирилици, а српском је латиница неопходна само као помоћно писмо.

Образложење

Образложење ове одлуке и није нарочито нужно, јер је све речено у њеном диспозитиву. Текст одлуке, с *Уводном најоменом* и *Одговорима*, испао је превише дуг. Одлуку бр. 41, као и претходне, ваља схватити као *јрејорукку*, а не као *уредбу* или *наредбу*, које би подразумевале законску обавезност. У складу с Пословником Одбора ову одлуку, као досад нерашчишћени заостатак из 2003. године, утврдила је Комисија бр. 7 (за односе с јавношћу и решавање неодложних питања) на својој трећој овогодишњој седници, одржаној 14. XII 2004. године, па се њој не треба враћати на осмој седници Одбора (средином фебруара 2005). Ове године утврђене предлоге одлука, предлог одлуке бр. 45 и предлог одлуке бр. 46, као и наредне предлоге одлука, Комисија ће уврстити у дневни ред наредне, осме, седнице Одбора.

Ваља још нешто рећи. Кад је састављан претходни текст предлога одлуке бр. 41, учињен је превид. Инсистирало се на називу *јоѿа* за *jJ*. За то није било разлога, јер смо се испрва, док нисмо нашли и пажљиво размотрили ИСО/ISO 10646, повели за називима неких самогласника у другим словенским језицима. У Међународном стандарду ИСО/ISO 10646 постоји назив *је* за то слово у српском и македонском језику, а ниједан други словенски ћирилички језик нема тог слова у својој постави. Осим тога, слова *љ* и *њ* добили су називе *ље* и *ње* по аналогји с називом *је* за слово *ј*, јер се пошло од тога да гласови [љ] и [њ] настају јотовањем гласова [л] и [н], па то ваља изразити и у називима тих слова, постојећих само у српској и македонској ћирилици.

И још нешто. У међувремену, Одбор је упознат с Међународним стандардом ИСО/ISO 9, заправо с његовом новом верзијом из 1995. године, којом се утврђује одговарајуће пресливавање појединих словенских ћириличких слова у латиничка, чиме се латиница успоставља као помоћно писмо где год је то у међународној комуникацији потребно. У нас је, док је постојала СФРЈ, верификована претходна верзија тог стандарда. Било је то 1986. Међутим, 1995. године донета је нова верзија ИСО/ISO 9, чија је логика да свако словенско ћирилично слово има свој једнословни латинички пандан. Било би пожељно да се Одбор изјасни и о овој новој верзији ИСО/ISO 9, да је прими к знању и да се заложи за њену верификацију. Међутим, то ће бити предмет једне од наредних одлука.

ВИШЕСТРУКО КОРИСНА КЊИГА И ЗА НАУКУ И ЗА ПРАКСУ

Уводне напомене

Ове године, 2003, у издању Филозофског факултета у Новом Саду, једнога од 14 оснивача Одбора за стандардизацију српског језика, појавило се ретко дело, с насловом *Семантичко-деривациони речник (Свеска 1: Човек — делови шела)*, чије су редакторке Даринка Гортан-Премк, председник Одборове Комисије за лексикологију и лексикографију, те Вера Васић и Љиљана Недељков. Пошто је књига значајна и за стандардизацију српског језика — у чијој се изради понајвише ангажовала Даринка Гортан-Премк, члан Одбора и председник једне од његових великих комисија — сматрали смо да би требало да и Одбор, без обзира на то што није била његов пројекат, каже своју реч о њој те да је тако препоручи стручној и широкој јавности.

Основни подаци о књизи

Књигу сачињавају ови одељци: *Предговор* (7–22), *Извори и консултована на литеративура* (19–21), *Табела префикса и суфикса* (22–25), *Легенда и скраћенице* (26–30) и *Речник* (31–373), чија је материја издељена на *семантичко-деривациона језџра* (СДГ). Главни део књиге, Речник, има четири таква *инезда*: *СДГ именица (човек, људи, жена)*; *СДГ именица којима се означавају делови људској шела*; *СДГ именица са малим бројем деривата и без деривата којима се означавају делови људској шела* и *СДГ изведених именица којима се означавају делови људској шела*.

У Речнику су лематизоване, тј. постављене као одреднице, основне, просте лексеме, а у речничком чланку сваке од њих дат је попис деривата насталих од основних речи и од њихових деривата и композита чији су саставни делови основне лексеме или њихови деривати. И код основних речи и код деривата издвојени су творбена основа и творбени формант, нпр. *плаварски*; код сложеница су, такође, издвојени саставни делови. Леме нису акценговане, осим у случајевима када је акценат битан за идентификацију посебних

лема. Сваки речнички чланак прати кратка анализа процеса варирања — и у полисемији и у деривацији.

Вредност и циљеви књиге

Речници овог типа врло су ретки, а *Семантичко-деривациони речник*, мада има додирних тачака с неким од постојећих речника, концепцијски се разликује од свега што је до сада израђено и објављено у славистичком свету. О изворности и вредности његове концепције довољно говори чињеница да су је, са свим њеним елементима, преузели македонски и пољски лингвисти и започели рад на изради истих речника за своје језике. Др Даринка Гортан-Премк, идејни творац овог Речника, говорила је о његовој концепцији много пута на различитим скуповима и у различитим земљама како би проверила основну замисао и, заједно са др Вером Васић, уклонила евентуалне недостатке. У ексерпцији и обради грађе за Речник, осим Даринке Гортан-Премк, Вере Васић и Љиљане Недељков, учествовало је још десеторо млађих колегиница и колега, студентата и постдипломаца Филозофског факултета у Новом Саду.

Круг корисника ове књиге знатно је шири него што се на први поглед може уочити. Поред лингвиста, првенствено дериватолога, семантичара и лексиколога, овај Семантички речник биће користан и другим језикословцима, професорима, студентима славистике и другим филолозима у учењу српског као страног језика, проучаваоцима словенских језика и свима који се буду дубље интересовали за српски језик.

Циљеви које су аутори себи поставили и у Речнику остварили бројни су и разноврсни. Мада је ово тек прва свеска, очигледно је да Речник пружа материјал и основу за врло значајна дериватолошка и општелингвистичка истраживања и закључивања. Многи ће се закључци, ипак, моћи извучити тек када се Речник комплетира. На основу Семантичко-деривационог речника могу се предузимати многа лексиколошка и дериватолошка истраживања која се тичу теоријско-методолошких проблема израде оваквих речника, могућности контрастирања семантичко-деривационих гнезда, лексиколошко-граматичких, социолингвистичких и методичких истраживања на основу тих гнезда. На темељу комплетног Семантичко-деривационог речника добиће се и потпун попис лексема које чине основу лексичког система, као и подаци о различитим типовима морфолошко-семантичког варирања. Речник омогућује и испитивања префиксалне и префиксално-суфиксалне творбе, као и творбе сложеница, на основу чега ће се моћи утврдити које су и какве лексеме више а које су и какве мање способне за обликовање композита (сложеница). Обрада лексема по принципу Семантичко-деривационог

речника омогућује да се провери да ли тип и правац семантичких и деривационих модификација зависе од категорије речи у иницијалном положају, као и то да се провери претпоставка о већој продуктивности именица у семантичком и морфолошком варирању од других категорија речи. Лексички систем, овако испитан, омогућио би теоријски засновано лексичко нормирање. Даље, омогућио би разликовање казационализма од неологизама или разликовање застарелих творбених модела од оних који су у експанзији. А попис модела у експанзији помогао би терминологизма у стварању назива различитих струка, посебно оних нових.

Семантичко-деривациони речник несумњиво је специфичан и оригиналан лексикографски подухват. Његовом првом свеском започет је опсежан рад који ће — када буде, верујемо успешно, приведен крају — донети целовито лексикографско дело велике вредности, што ће допринети афирмацији српске лингвистике. Такође је врло важно да је радом на овом пројекту започето стварање озбиљне лексикографско-лексиколошке школе.

Наведени квалитети *Семантичко-деривационог речника*, а овде је споменут само њихов незнатан део, показују да се ради о веома вредном лексикографском и лексиколошком подухвату, који завређује пажњу и подршку Одбора за стандардизацију српског језика.

* * *

Нацрт ове одлуке припремио је др Ђорђе Оташевић, секретар Комисије бр. 4. Нацрт је размотрен и с мањим изменама и одговарајућом опремом прихваћен на седници Комисије бр. 7, 18. XII 2003. Претворен је у предлог одлуке бр. 42, који је без примедба усвојен на седмој седници Одбора за стандардизацију српског језика, одржаној 29. јануара 2004. године.

ЗНАЧАЈАН ПОМАК У ОДНОСУ НА ПРЕТХОДНЕ РАДОВЕ И КЊИГЕ ИЗ ТВОРБЕ РЕЧИ

Уводне напомене

Када смо, 22. априла 2002. године, поводом изласка прве књиге *Творба речи (Део први: њрефиксација и комјозиција)*, доносили Одлуку Одбора бр. 25 (*Поуздана и научно ушемељена аријументација*), напоменули смо, на самом крају текста, „да проф. Клајн управо ради на другом делу студије о творби речи у савременом српском језику, у којој ће бити обрађена деривација“, али — нисмо могли ни претпоставити да ће се други том појавити већ наредне године, 2003, на октобарском сајму књига у Београду. Срећом, десило се оно што нисмо ни претпоставили. Сада имамо и други том. Оба од њих носе исти наслов — *Творба речи у савременом српском језику*, а другоме је поднаслов — *Део други: суфиксација и конверзија*. И издавачи су исти: Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, Матица српска, Нови Сад, и Институт за српски језик САНУ, Београд. Исти су и рецензенти: Живојин Станојичић и Мирослав Николић, чланови Одбора за стандардизацију српског језика. И поново стоји: припремљена у оквиру Одбора — као дело 2 „Прилога граматички српског језика“, у којој ће се наћи већи број књига.

Основни подаци о књизи

Иза краћег Увода (стр. 5–15) — који спада у одељак *Суфиксација* (стр. 15–378) — следи девет поглавља (1. Именички суфикси — домаћи, 2. Именички суфикси — страни, 3. Придевски суфикси — домаћи, 4. Придевски суфикси — страни, 5. Заменички суфикси, 6. Глаголски суфикси — домаћи, 7. Глаголски суфикси — страни, 8. Глаголски суфикси за промену вида и 9. Прилошки суфикси). Други одељак — *Конверзија* — неупоредиво је краћи, непуних двадесет страница (379–388), а издељен је на пет поглавља (1. Термин и дефиниција, 2. Поименичење, 3. Попридевљење, 4. Прелазак у прилоге и 5. Прелазак у предлоге).

Цео овај том знатно је дужи од претходнога. Сачињавају га још: *Лишерајтура* (389–396), потом *Рејисџар суфикса* (397–401), устројен у пет погла-

вља (I. Именички, II. Придевски, III. Заменички, IV. Глаголски и V. Прилошки), и, најзад, опсежни Регистар речи (402–514), издељен на три главе (I. *Српске речи* [502–512], II. *Руске речи* [512] и III. *Речи из латиничких језика* [512–514]), однео је петину књиге. Та два регистра битно олакшавају налажење оног што се тражи и добро сналажење корисника ове књиге, која је и иначе прегледна и читко писана.

Ауторове дилеме, отклоњене у сарадњи с рецензентима

Рецензенти, од којих се преузима оцена књиге, имали су првобитно приличан број примедба на понуђени рукопис, које су готово у потпуности прихваћене. Оне су се односиле првенствено на број и распоред суфикса, тако да су сви сродни суфикси (као нпр. -аник, -еник, -беник и др.) груписани на једном месту. Аутору је изворна намера била да све суфиксе поређа строго по азбучном реду. Међутим, од тога се одустало, али корисник има на располагању Регистар суфикса, који помаже да се лако нађе сваки појединачни суфикс поменут у књизи, међу којима је многи опширно приказан, описан и илустрован.

Оцена књиге

Другом књигом *Творбе речи у савременом српском језику* обухваћене су *суфиксација* (извођење, деривација) и *конверзија* (претварање, преобликовање), најпродуктивнији и најнепродуктивнији тип творбе речи у српском језику, па и у оном језичком корпусу који је донедавно називан српскохрватским језиком. Одмах ваља рећи да је ово најобухватнија, најсадржајнија, најкомплетнија и најкомплекснија студија о овим типовима творбе речи, која у сваком погледу представља значајан помак у односу на претходне радове и књиге из ове области.

Што се комплексности књиге тиче, она је условљена, с једне стране, комплексношћу саме материје коју обрађује (а ту се пре свега мисли на суфиксацију) и, с друге стране, тежњом аутора да обради и објасни готово све из суфиксације и конверзије у српском језику. Комплексност суфиксације потиче делом из њене изузетне продуктивности, а још више из често тешко утврдиве границе између творбене основе и суфикса, што је последица различитих и неретко вишеструких фонетских промена извршених током историје нашег језика управо на тој граници, одн. многобројних морфонолошких алтернација, као и честих (понекад недовршених или лексички ограничених) померања границе између основе и суфикса изазваних перинтеграци-

јом (обично аналошког порекла), тј. појавом сложених суфикса. Понекад, чак, није јасно шта је од чега изведено нити пак да ли је уопште изведено (и то не само код речи страног порекла, код којих је тај проблем најизраженији).

Аутор се храбро и надасве поштено суочио са свом том сложеностју, не прескачући и не заобилазећи чак ни појединачне спорне случајеве. При томе није остајао само у равни творбе, тј. утврђивања творбених форманата, начина њиховог комбиновања и значења творенице (рецимо код *финеса* наводи „првобитно 'финоћа', али данас у значењу 'појединост, ситна разлика, нијанса'“), већ је често залазио и у друге језичке домене. Тако су уз многе речи или категорије речи дате опсервације етимолошке, социолингвистичке, нормативистичке, граматичке, историјскојезичке и/или културолошке нарави (нпр. да је сифилистичар „несумњива грешка [замена суфикса]“, да је генитив од *Христос* — *Христџа* и да ном. *Христџ* „није у традицији српског књижевног језика“, да је *нимфеџа* „од фр. *nymphette*, али популарисано преко енглеског *nymphet*, захваљујући Набоковљевој 'Лолити'“ и тако даље и томе слично). Све то допринело је појави појединачних (истина ретких) случајева који изазивају недоумице и захтевају накнадно промишљање. Накнадно промишљање решило је многу дилему, али је, вероватно, понека и остала. Овом књигом добили смо дело знатне вредности и опсежности, ретко и у словенском свету и изван њега.

* * *

Садржај предлога ове одлуке утврђен је на седмој седници Комисије бр. 7, одржаној 18. децембра 2003. године. Седници су присуствовали сви чланови Комисије: Иван Клајн, Бранислав Брборић, Новица Петковић, Слободан Реметић и Драго Ђупић. Иван Клајн, председник Одбора и аутор књиге, није се бавио ни разматрањем ни дотеривањем текста ове одлуке, који су припремили Драго Ђупић и Бранислав Брборић консултујући рецензије. Предлог је без примедба прихваћен на седмој седници Одбора, одржаној 29. 1. 2004.

ПРЕЦИЗИРАЊЕ И ОСНАЖИВАЊЕ ПОСЛОВА ОКО НОВЕ РЕДАКЦИЈЕ ПРАВОПИСА

Уводне напомене

Иако је пре две године донета Одлука Одбора бр. 23 (*Озваничење нової правописної проєкції*), није се много напредовало у пословима око реализовања нове редакције Правописа српскога језика, што је било планирано за крај 2003. године, тако да би ново издање Правописа угледало светло дана током 2004. године. Последња седница Комисије за праћење и истраживање правописне проблематике (Комисија бр. 5), одржана 28. новембра 2003. године, пружила је прилику њеним члановима — а нарочито четворици чланова редакторске групе (Мату Пижурици, руководиоцу редакторске групе, те Милораду Дешићу и Живојину Станојчићу, док је одсутан био Бранислав Остојић, који је и сам инсистирао на прецизирању послова и њиховој интеграцији), као и председнику, потпредседнику и секретару Одбора (Ивану Клајну, Слободану Реметићу и Браниславу Брборићу) — да реално сагледају ситуацију, да рашчисте и прецизирају све што је неопходно како би рад несметано текао и окончао се током 2004. године. Ново издање Правописа имало би бити објављено у наредној, 2005. години у екавској и ијекавској верзији истовремено.

После конструктивне и одговорне расправе свих присутних, прихваћен је документ под насловом *Правопис 2004 (Шта је рашчишћено и оснажено)*, који је — под насловом *Подсејник за даљи рад на Правопису и око њега* — саставни део ове Одлуке. Прецизно је рашчишћено шта ко ради и ко се с киме „укршта“ и преплиће (ко је коме „дублер“ за поједине правописне одлуке).

Даље следе закључци који се односе на *обавезе свих четворицу чланова редакторске групе, на чијем је челу Мато Пижурица*, пренесени, с мањом изменом, из Белешке са седнице Комисије бр. 5 одржане 28. новембра 2003. године.

Послови и њихови носиоци

1. Интерпункција

*Приређивач Живојин Сџанојчић
Укршћање с Мајом Пижурицом*

2. Одвојено и састављено писање речи

*Приређивач Милорад Дешић
Укршћање с Браниславом Осџојићем*

3. „Граматичке теме“ у правопису (екавски и ијекавски изговор, морфо-фонолошка питања)

*Приређивач Бранислав Осџојић
Укршћање с Милорадом Дешићем (посебно око одвојеног и састављеног писања речи)*

4. Велико и мало слово, речник и остале теме формалног правописа (транскрипција, типографска питања)

*Приређивач Мајо Пижурица
Укршћање с Милорадом Дешићем (посебно када је у питању Праволисни речник и акценћовање одредница)*

5. Транскрипција страних речи

- За енглески језик *Тврџко Прћић*
- За француски језик *Душанка Точанац*
- За руски језик и словенске језике *Бојдан Терзић*
- За скандинавске језике *Љубиша Рајић*

6. Скраћенице

*Приређивач Вељко Брборић
Укршћање са Живојином Сџанојчићем*

7. Коначна редакција

Мајо Пижурица

8. Рецензенти нове верзије правописа

Иван Клајн и Драго Ђукић

Напомена: Сви приређивачи дужни су прочитати рукописе других, а не само оних с којима се укршћају.

Завршне напомене

Секретар Одбора преузео је обавезу да се обрати породици Митра Пешикана, те да је упозна с радом на новој верзији *Правописа српскога језика* (припреманог у тешким годинама распада бивше СФРЈ и изашлог из штампе 1994. године, с годином 1993. на насловној страници, када је штампање отпочело, али је због мањкања финансијских средстава довршено наредне године) и условима под којима ће се извршити редакција Правописа. Текст Правописа биће знатно прерађен и престилизован, најмање двоструко краћи и умногоме приступачнији ширем кругу корисника, ослобођен од позивања на Правопис из 1960. године, с допунама у одељку који се бави транскрипцијом страних властитих имена и у Речнику уз Правопис. Пошто се неће уносити нова правописна правила — већ ће се неке дублете уклонити док ће неки одељци претрпети дерегулацију (нпр. спојено и одвојено писање речи) — стало се на становиште да на корицама и на насловној страници Правописа, као сведочанство о постојању континуитета и уважавању заслуга за дубље научно осмишљавање правописних правила, остану имена његових приређивача (Митра Пешикана, Јована Јерковића и Мата Пижурице). Наравно, додаће се имена чланова редакторске групе, на чијем је челу Мато Пижурица, с тим што приређивачи и супприређивачи (чланови редакторске групе) задржавају и преузимају коауторска права у складу с приложеним *Посејником*.

У међувремену, већ 24. децембра 2003. године, и породица Пешикан и Јован Јерковић дали су писмену сагласност да се нова верзија Правописа може припремити у складу с предлогом Одлуке Одбора бр. 44, који је допуњен овом констатацијом и обавезом издавача да нову верзију Правописа објаве истовремено на екавском и ијекавском изговору. Тако ће се без сметње приступити даљем раду на новој верзији Правописа, који, у складу с овом одлуком, остаје понајвише везан за Матицу српску, једнога од изворних оснивача Одбора, традиционалног носиоца организације послова око Правописа српскога језика и других језичких подухвата те главног издавача Правописа. Одбор ће настојати, колико год се покаже могућим, да Правопис буде првенствено стручно питање, а то значи да никада више не буде јабука раздора међу стручњацима нити монета за изванстручна поткусуривања, без обзира на то што се увек подразумевају улога и значај СОЦИОЛИНГВИСТИЧКОГ миљеа у којем се развија и стандардизује сваки језик, па и српски, најважнија комуникацијска и симболичка делатност претежне већине грађана Србије, Црне Горе и Српске.

* * *

Предлог ове Одлуке припремљен је у сарадњи секретара Одбора и секретара Комисије за праћење и истраживање правописне проблематике,

како је и предложено на седници Комисије за праћење и истраживање правописне проблематике одржаној 28. новембра 2003. године. Предлог је унеколико дорађен на седници Комисије бр. 7 (18. децембра 2003. године), која обавља послове Одбора између његових седница, а усвојен је на седмој седници Одбора, одржаној 29. јануара 2004. године. На седници Одбора је саопштено да су Јован Јерковић и породица Пешикан дали писмену сагласност да се на новој редакцији Правописа ради у складу с предлогом одлуке Одбора, у којем је додата, на крају пасуса Уводне напомене, синтагма у *екавској и ијекавској верзији исцјовремено*, што и није било спорно с обзиром на то да је Правопис из 1993. године у исто време објављен у обема тим верзијама.

Приложени Подсетник саставни је део ове одлуке.

Подсетник за даљи рад на правопису и око њега

1. *Правопис српског језика* (2004) није нови правопис, него ново издање претходнога.

2. Правопис није *ауторско дело*, него *колективна конвенција*, коју устројава овлашћена група *проређивача* (3 сарадника), а у конкретном случају и овлашћена група *супроређивача* (4 сарадника). Да би се даљи посао несметано обављао, потребно је обезбедити писмену сагласност Јована Јерковића и породице Митра Пешикана.

3. Кад се добије писмена сагласност под 2, постаје јасно да у овом издању учествује 6 супрерађивача, с тим што стара тројка (М. Пешикан, Ј. Јерковић и М. Пижурица) стоји где и сада, док за нову четворку уз прерађено издање Правописа (Б. Остојић, М. Пижурица, М. Дешић и Ж. Станојчић) ваља напоменути да је посреди *радна група редактора прерађене верзије шексја Матићиног правописа*.

4. Утврђен је предлог за проценат учешћа у финансијској страни ауторских права прве тројке и друге четворке проређивача (М. Пешикан и М. Пижурица по 30%, Ј. Јерковић 10%, а остали, према обиму учешћа у раду, преосталих 30%).

5. Прецизирано је и написмено утврђено шта ко ради, ко је коме дублер (ко се с ким „укршта“) за конкретни прилог, с тим што је Мато Пижурица, као руководилац групе редактора, дужан стилски и на други начин ускладити све прилоге.

6. Рок за предају готовог рукописа јесте: најкасније 30. септембар 2004. године.

7. У октобру 2004. године, чим група редактора доврши рукопис, Одбор се обраћа трима министарствима у Србији, Црној Гори и Српској најављујући ново издање и евентуално тражећи одговарајућу помоћ.

8. Пожељно је да, уз Матицу, суиздавачи Правописа 2004. године буду и три завода за уџбенике и наставна средства, као и Институт за српски језик САНУ, с одговарајућим учешћем у укупном тиражу и трошковима око припреме прерађене верзије (Матица 60%, остали по 10% учешћа у трошковима и тиражу). Уговор с приређивачима и издавачима припремиће Матица српска кад за то дође време.

9. Деривати Правописа могу се слободно приређивати и објављивати уз позив на Правопис и обавезу да сваки дериват буде с њиме нормативно усклађен. Сваки дериват имаће наслов ПРАВОПИСНИ ПРИРУЧНИК (уз поднасловни додатак, нпр.: за основне школе, за средње школе, за најширу јавну употребу, за било шта друго...).

10. Овај документ саставни је део Белешке с прве седнице Комисије бр. 5 одржане 28. новембра 2003. године и биће објављен у Списима Одбора VI, као прилог тој белешци. Белешка је послужила као основа за одговарајућу одлуку Одбора, чији је предлог био упућен на разматрање и усвајање на годишњој седници Одбора крајем јануара 2004. године. На тој седници, 29. 1. 2004. године, усвојен је као Одлука Одбора бр. 44.

ВАЖНОСТ РЕШАВАЊА И СИТНИЦА ЈЕЗИКОСЛОВНИХ

Уводне напомене

Одбору за стандардизацију српског језика обратио се Југослав Перовић, новинар Танјуга, који редовно присуствује седницама Одбора и прати његов рад. Господин Перовић поставља пет питања и моли да му се разјасни неколико дилема с којима се среће у свакодневном раду.

Ево тих питања:

1. Да ли је неопходна употреба предлога ЗА у случајевима: ... Овогодишњи приноси јагода већи су *за* пет одсто него прошле године ... Индустриска производња у Србији повећана је у јануару *за* два одсто?

2. Да ли је боље рећи ... „седница ће се одржати“ него „седница ће бити одржана“, тј. да ли је овде оправдана употреба повратне заменице *се*? Такође, у примерима ... „наводи се у саопштењу“, „истиче се у саопштењу“ или је боље „наведено је у саопштењу“, с обзиром на то да је саопштење већ написано, тј. радња је завршена.

3. У једној од одлука једне Одборове комисије наведено је „... слободна је употреба домаћих и страних језика, усмених и ПИСМЕНИХ“. Молим вас убедите ме да то није грешка.

4. Када треба писати почетним великим словом речи „влада“ (Србије) и „скупштина“ и „парламент“ (Србије)?

5. Како треба писати документ Савета безбедности УН „резолуција 1244“? Одговор који ја нудим гласи „Резолуција 1244“, али често налазим „резолуција 1.244“, па вас молим за разјашњење око употребе великог слова и тачке после бројке 1.

Одговори

У вези с постављеним питањима и наведеним констатацијама дајемо следеће одговоре и коментаре:

1. Није неопходно употребити предлог *за* у наведеним реченицама, али његова употреба ту није неправилна. У административном и публицистичком стилу таква употреба предлога *ЗА* сасвим је уобичајена и представља један од начина функционалне стилизације текста.

У првонаведеном примеру синтагму *ђрошле љодине* могуће је заменити временским прилогом *лане* (екавски), односно *лани* (ијекавски изговор).

2. Правилна су сва три наведена примера (*наводи се у саошшћењу, истиче се у саошшћењу, наведено је у саошшћењу*), али међу њима постоји извесна значењска разлика.

У првом случају радња се представља тако као да траје када се о њој говори иако је завршена пре тога. Таква употреба презентских облика сасвим је уобичајена, било да је конструкција активна (нпр. *Он љо наводи у свом саошшћењу*) било да је конструкција пасивна (нпр. *То се наводи у његовом саошшћењу*) иако и једно и друго значи *Он је љо навео у саошшћењу*, али са ефектом веће живости и актуелности.

Разлика између првог и другог примера своди се на значењску разлику између глагола *наводити* и *истицајти*, а значења тих глагола описана су у бољим речницима.

Између другог и трећег примера, поред поменуте разлике између значења глагола *наводити* и *истицајти*, постоји разлика између несвршеног и свршеног вида, као и разлика између активног и пасивног обликовања реченице (уп. *Наводи се у саошшћењу, наведено је у саошшћењу*), када се избором одговарајућег синтаксичког облика иста ситуација осмишљава на један од два начина, активни или пасивни.

3. У овом случају највероватније је реч о извесном превиду Југослава Перовића. Наиме, у Одлуци Одбора бр. 34 (*Уставне одређе о језику*), стављеној, као препорука Одбора, на располагање уставним комисијама Србије и Црне Горе и објављеној у новосадском часопису *Језик данас*, каже се: „У Републици Србији / Републици Црној Гори, у складу са законом и с прихваћеним међународним конвенцијама и стандардима, слободна је ујошреба домаћих и сђраних језика, усмена и љисмена.“ Не подлеже никаквој сумњи да ујошреба (сваког) језика може бити усмена и љисмена, без обзира на то што придев *љисмен* има шире значењско поље него придев *усмен*, тј. оба су придева у конкретной реченици сасвим умесно и правилно употребљени.

Придев *љисмен(и)* може, поред осталог, значити: 1. „који се односи на писмо“, нпр. *љисмени и усмени облик изражавања*, 2. „описмењен“ (у ном. једн. м. р. само *љисмен*), као и 3. „(текст) који је написан у складу с правописом, или (човек) који пише у складу са правописом“.

У првом значењу у номинативу једине мушког рода облик може бити само *љисмени*, а у другом само *љисмен*, док у трећем значењу постоји могућност избора једног од облика придевског вида — *љисмен* или *љисмени*.

Придев *йисани* (нпр. *йисане йоруке, а не усмене йоруке*) понекад се користи да би се избегла двосмисленост и могућност схватања *йисмених йорука* само као порука које су исправно записане. Ипак, у многим контекстима таквих двосмислености нема па тада нема ни потребе да се уместо *йисмени* каже *йисани*. Придев *йисани* новијег је порекла и могао је ући у српски под утицајем страних језика (нпр. нем. *geschrieben*).

4. Влада једне од две чланице наше државне заједнице зове се (у пуном исказу) *Влада*, а њена скупштина — *Народна скуйшћина*), с тим што се често уз обе додаје генитивна синтагма *Рејублике Србије*. Кад се те називне синтагме употребе у пуном (званичном) исказу, и треба да стоје ликови *Влада* и *Народна скуйшћина*, с великим почетним словом. Употребе ли се ти искази апелативно или скраћено (нпр. *Он ради у влади Србије; Није се йојавио на седници скуйшћине*), велико почетно слово није обавезно ни за Владу ни за Скупштину, а кад се нпр. каже *српска влада* или *србијанска влада*, чак је и боље ако велико слово изостане. Наравно, то важи и за *Владу Рејублике Црне Горе* и за *Скуйшћину Црне Горе*. И ту су могуће трансформације уз употребу малог почетног слова — *црнојорска влада* и *црнојорска скуйшћина*. Разуме се, могућа је употреба и именица *кнежевина* и *краљевина* када су посредни контексти у којима је реч о прошлим временима, с истом варијацијом великих и малих слова. За *Владу* и *Народну скуйшћину (Рејублике) Српске* важи исто, с тим што у прошлости на територији те наше данашње републике није било ни *кнежевине* ни *краљевине*, а слободно одабрани контекст омогућује да се и овде употреби синтагма *српска влада* са значењем које се не односи на Србију, него на Српску. Реч *йарламентй*, наравно, може се употребити само апелативно, те му обично не претходе атрибути *српски* и *црнојорски* с великим почетним словом.

5. И Одбор своје одлуке, када их доноси или спомиње појединачно, обично пише (с) *великим йочейним словом* (и овде, у претходно курзивираној синтагми, предлог с може се употребити или изоставити, без последица по правилност конструкције, јер није реч о чистом *инсйрументјалу* ни о чистом *социјайиву*, ни о оруђу којим се радња врши ни о друштву субјеката који је врше). Међутим, велико слово није обавезно када се каже *Одлука Одбора бр. 22* или *Одлука Одбора бр. 35*, јер је увек могућа *ййелайивна уйойреба* (она с малим почетним словом). Таква се употреба и препоручује када се не зна како баш гласи службени назив конкретне ствари, установе, теме, догађаја и сл. и када је јасно на шта се мисли без обзира на утврђени службени назив, тј. када је и говориоцу и слушаоцу небитно како се штогод службено назива. Могуће је, на пример, написати *Он ради у школи „Карађорђе“*, али у овом случају реч *школа* ваља написати малим почетним словом када није битно нити се мора знати да се та школа, рецимо, службено назива — *Основна школа „Вожд Карађорђе“* (када се и реч *вожд* има написати великим почетним словом пошто стоји на почетку уже синтагме, стављене под наводнике).

Што се пак тиче *резолуције* и *резолуција Сав(ј)ећа безб(ј)едности УН*, њихов број незадрживо расте, те је стога и могуће и разборито писати их малим почетним словом. Те резолуције могу се, дакле, писати било малим било великим почетним словом, али се интернационализам *резолуција* у таквим случајевима не преводи у *одлука*.

Међутим, бројку 1244 није нужно писати с тачком после бројке 1 (осим кад је посредни банкарство или рачуноводство, нарочито уз петодигитне и вишецифрене бројеве), нити ту бројку треба читати као телефонски број — *два наест четрдесет (и) четири*, него *хиљаду дв(ј)еста четрдесет (и) четири*. Истина, то је мало дуже него када се исто каже на амерички начин, али је у бољем складу са српским обичајима и нормама, без обзира на то што су наше норме најчешће некодификоване.

* * *

Из свега овога ваља закључити да нису увек могући једнозначни и одсечни одговори, јер ни језичка стварност није увек једноставна и једнозначна, па се на њу стога и не може одсечно реаговати.

Одбор захваљује Југославу Перовићу на инспиративним питањима која су заслужила пажњу двеју комисија Одбора. Његова су питања изнета на седници Одборове Комисије за односе с јавношћу и решавање неодложних питања (Ком. бр. 7) одржаној 31. марта 2004. године, а обрађена је у Комисији за синтаксу (Ком. бр. 3).

П. С. На седници Комисије бр. 7 од 30. марта 2004. године одлучено је да се нацрт одлуке упутити и Комисији за праћење и истраживање правописне проблематике, а с њим ће бити упознати сви чланови Одбора, председници комисија који нису чланови Одбора и секретари комисија.

ГОТОВО УВЕК — ПРВО ИМЕ ПА ПРЕЗИМЕ

Средином априла 2004. године председнику Одбора за стандардизацију српског језика обратио се др Драган Благојевић, с Математичког института САНУ, е-поштом следећег садржаја:

Поштовани професоре Клајн,

Својевремено сте писали о лошој навици да се прво пише презиме па име (Марковић Марко, на пример). Та навика несумњиво потиче још из основне школе. Тамо су ђаци у дневнику поређани по презименима. Вероватно их зато и већина наставника ословљава презименом. Тако је, нажалост, и у средњим школама, у шта сам имао прилике да се и сам уверим, јер, као спољни сарадник, држим неке часове у Математичкој гимназији. Ако за писање имена таквим редоследом у дневнику и има неког оправдања, онда за исти редослед у сведочанствима и дипломама таквог оправдања баш и нема.

Но, да не ламентирамо него да покушамо да ствар поправимо. Предлажем Вам да ваш Одбор за стандардизацију пошаље један званични допис Министарству просвете и да предложи да се ђаци у дневницима и другим документима (матичним књигама, сведочанствима, дипломама) уписују прво именом па презименом. А редослед може да буде на основу презимена.

За ово је потребно да се мало промене одговарајући обрасци. За то је ипак потребна иницијатива ауторитативнијег тела, на пример вашег Одбора. С обзиром на то да неко мени близак ради на одговарајућем месту у Министарству и да може да нешто такво погура, усуђујем се да прогнозирам да би то прошло. А верујем да би за неколико година поменута лоша навика постала ретка ... а и министарка је лингвиста, па би имала разумевања за иницијативу.

С поштовањем,
Драган Благојевић

* * *

Слажући се са др Драганом Благојевићем, коме захваљујемо на драгоцену иницијативу, утврђујемо следећи став, с којим ћемо упознати не само

министра просвете и спорта него, преко дневних листова и радијско-телевизијских кућа, и најширу јавност.

Имена и презимена жена и мушкараца, домаћа и страна, ваља у српском језику говорити и писати тако да готово увек прво дође име па презиме: Марко Марковић, Марија Станковић, Фрањо Силић, Изет Сарајлић, Елизабет(а) Тејлор, Џон Ленон, Бела Хамваш, Дагмара Циранкијевич итд.

Изузетак су телефонски именици, азбучни каталози у библиотекама, платни спискови, школски дневници и сл., мада би у школским дневницима, да би се однеговала ваљана навика, требало писати прво име па онда презиме, с тим што би редослед навођења могао бити и даље по презимену. Када се наведе прво презиме, треба иза њега ставити запету.

У свим другим ситуацијама и у свим стандарднојезичким стиливима требало би се држати нормалног редоследа — прво име па онда презиме. То је неопходно и у читуљама дневних листова без обзира на то какав је редослед у поднесцима ожалашћених породица, што за собом повлачи и обавезно деклинирање мушких презимена (нпр. *Нашем грађом и никад нејрежаљеном оцу Марку Пејровићу дајемо шестомесечни помен у субоћу ... ићг.*)

Коментар

Реч је о обичају који следи огромна већина европских језика, земаља и народа, с изузетком нама блиских суседа — Мађара, који у своме језику по властитој традицији чине супротно, али се изван мађарског језика редослед саображава у складу с обичајима већине народа и језика, без обзира на то да ли су посредни велики или мали народи и језици — у Европи, Северној Америци, Јужној Америци и Аустралији, док немамо података како се поступа у бројним азијским и афричким језицима.

Међутим, када је реч о кинеском језику, у њему је обичај истоветан ономе у мађарском, али, кад се кинеска имена пренесу у друге језике, задржава се кинески начин писања, дакле Мао Цедунг, Џоу Енлај (раније Мао Це Тунг, Чу Ен Лај), Ђијанг Цемин итд., где су Мао, Џоу и Ђијанг презимена, а не имена.

Када је реч о домаћим именима и презименима, нама је познато да се у *Полиџици*, у њеним вишестраничним читуљама, исправљају правописне и друге грешке, лексичко-стилске и синтаксичке (укључујући и замену *саџи* — *часовима*, што иначе није у складу с Одлуком Одбора бр. 1, где је препоручена употреба *саџи*, на чему је инсистирао својевремено и сам Вук Карацић), али се задржава редослед имена и презимена који наводе странке, укључујући и недеклинирана мушка презимена (нпр. у празничном броју *Полиџике*, 1–3. мај 2004. године, стр. ДЗ, двапут стоји Рајичић Владимира,

а једном, правилно, Владимира Рајичића; Радић Анки, исто, стр. Д3; Бабић Загорка и Корица Војна [тј. Војни, у дативу], исто, стр. Д4).

Премда ово није правописни, него синтаксичко-стилски проблем, неће бити згорег да се подука за његово решавање наведе и у будућим издањима *Правойиса српског језика*, макар у Речнику уз Правопис, тј. да се наведе више домаћих и страних примера који би указивали на прескриптивну норму, укључујући и изузетак од ње кад је посреди говорење и писање кинеских имена и презимена, за које не важи прилагођавање.

Обавезност ове норме, поред осталог, обезбеђује јасно разазнавање шта је име а шта презиме, једнако важно и за домаћа и за страна имена. Ако то не бисмо поштовали, не бисмо нпр. знали шта је име а шта презиме у оваквим случајевима: *Милић Мишић*, *Анка Душина*, *Шандор Пал*, *Џорџ Стјуарт*, *Мејџу Арнолд* и сл.

Кад је посреди ословљавање, интимнија комуникација искључује презиме, а јавна га подразумева, с одговарајућим атрибутима и апелативима (*Поштовани јосифине Пејровићу*, *Уважени колеџа Радовановићу*, *Џењени докшоре Бојдановићу* и сл.), мада иза апелатива може доћи и име у полузваничној употреби.

* * *

Предлог ове одлуке сачинили су Иван Клајн, председник Одбора, и Бранислав Брборић, секретар Одбора. Одлука је усвојена на 8. седници Одбора за стандардизацију српског језика, одржаној 18. фебруара 2005. године.

БОЉЕ ЋИРИЛИЧКИ И ЛАТИНИЧКИ НЕГО ЋИРИЛИЧНИ И ЛАТИНИЧНИ

Средином септембра 2004. године Одбору за стандардизацију српског језика обратио се дипл. инж. Томислав Радојковић, саветник у Министарству просвете и спорта, дописом са следећим садржајем:

„Иако сам по струци електроинжењер, настојим да се правилно изражава и да поштујем норму српског језика. То од мене захтева и посао који сада обављам у Министарству просвете и спорта. Често имам дилеме у вези с језичким питањима па их решавам консултујући језичке приручнике и језичке стручњаке. У једном примеру остао сам збуњен — јер сам добио различите одговоре на питање: *Шта је правилније ћирилички или ћирилични?!*

Молим вас да ми одговорите како да разрешим убудуће та или слична колебања када је у питању употреба придева и прилога на -чки/-чни или да о томе донесете посебну одлуку.“

Одговор

Ликови *ћирилички* и *ћирилични* (као и ликови *латинички* и *латинични*) у складу су с правилима творбе речи у српском језичком стандарду. Међутим, предност треба дати облицима *ћирилички* и *латинички*, будући да се односни придеви у нашем језику првенствено граде помоћу суфикса *-ски*, док облик на *-ни* не доноси никакву разлику у значењу.

Образложење

Реч је о дилеми између два наша најраспрострањенија придевска суфикса: суфикса *-ан* (с непостојаним *а*, у одређеном виду *-ни*) и суфикса *-ски* (који има само одређени вид, с аломорфима *-чки*, *-шки*, *-ки*). У принципу, онај први служи за творбу описних придева (нпр. *мир-ан*, *радост-ан*) а други за творбу односних (релационих) придева, тј. оних који изражавају везу с

именицом у основи: спортски — који се односи на спорт, војнички — који се односи на војнике и сл.

Као и многе поделе у језику, и ова у пракси постаје мутна и неодређена, из више разлога, од којих су најважнији следећи:

(а) Односни придеви могу се градити и са суфиксом -ни, и то у првом реду они који немају неодређеног вида на -ан, нпр. кућни (који се односи на кућу), недељни, државни, трбушни, источни и многи други.

(б) Првобитно односни придеви могу добити и описно значење, нпр. јуначки 'који се односи на јунака' → 'јуначан, храбар', царски 'који се односи на цара' → 'величанствен, раскошан', астрономски 'који се односи на астрономе или астрономију' → 'огроман, неизмеран'.

(в) Придеви страног порекла код нас се најчешће адаптирају тако што се страном придевском суфиксу додаје наш суфикс -ан (-ни), а међу тим придевима већина су односни, нпр. колониј-ал-ан, монет-ар-ни, репрес-ив-ан, тенденци-оз-ан, тип-ич-ан итд.

Пошто би расправа о свим придевима на -ан/-ни и -ски захтевала превише простора, у даљем излагању ограничићемо се на придеве са завршетком -ичан/-ични односно -ички. При том под „завршетком“ подразумевамо две могућности:

– Праве суфиксе -ичан, -ични, -ички имамо у речима као што је управо наведено типичан, или у династички, туристички и сл., где је први део (-ич-) настао фонетском алтернацијом од грчког суфикса -икός, или одговарајућих суфикса у западноевропским језицима, на шта је додато наше -ан односно -ски. (Само изузетно овакви суфикси се јављају у речима с домаћом основом, нпр. себ-ичан.)

– Напротив, у примерима као што су ћирилични и ћирилички, или двојезичан, лиричан, парнични, усклични, морнарички, физички и сл., суфикс је само -ан/-ни, односно само -ски. Сегмент -ич- у том случају не припада суфиксу него основи, при чему је глас ч настао од к или ц на крају основе (језик, лирик-а, морнариц-а итд.). Треба напоменути да је за многе придеве тешко одлучити да ли имају неодређени вид (на -ан) или само одређени (на -ни). У томе ни лексикографи не успевају увек да буду доследни, о чему нам сведоче многи парови одредница у Речнику Матице српске (РМС). Тако је у одређеном виду дато црногорични, али у неодређеном б(ј)елогоричан; сферични је дато у одређеном виду а цилиндричан у неодређеном, иако оба придева изражавају облик геометријског тела.

Што се тиче односа између -ичан/-ични с једне стране и -ички с друге, на шта се своди питање инж. Радојковића, можемо разликовати три случаја.

(I) Само у облику на -ичан (-ични) јављају се описни придеви као фантастичан, аутентичан, хаотичан, архаичан, карактеристичан, фотогеничан, проблематичан и слични. У једном раду у часопису *Наш језик* (књ. XXVIII,

1990, св. 4–5, стр. 214–233) Ирена Грицкат посебно је издвојила подгрупу придева „са значењем из области физиологије, психологије, патолошких стања и сл.“, као рахитичан, склеротичан, неуралгичан, хроничан, флегматичан, апатичан, параноичан, носталгичан и сл. Можемо томе додати и већину придева изведених од именица на -ија, као мелодичан, хармоничан, ироничан, хистеричан, енергичан, алергичан, симетричан, затим понеке изведене од именица мушког рода на сугласник, као типичан, симболичан, цилиндричан, фелеричан, а наравно и оне од домаћих прилога са завршетком на -це: хотимичан, д(ј)елимичан, м(ј)естимичан, летимичан, наизменичан, насумичан, нехотичан и др.

(II) Само на -ички изводе се придеви од именица на -ика (технички, физички, гимнастички, ботанички, музички, фабрички, клинички, керамички, оптички итд.). Изузетно се јавља понеки описни на -ан, као паничан, лиричан; наспрам односног политички (који се односи на политику) имамо описно аполитичан (који се не занима за политику), а поред традиционалног граматички (који се односи на граматику) у новијој лингвистици јавили су се описни термини граматичан и неграматичан, за конструкције које јесу, односно које нису, могуће према правилима граматике датог језика.

(III) За придеве изведене од осталих врста основа јавља се и -ички и -ичан, према томе да ли су претежно односни или описни. Од именица на -ик, рецимо, већином су односни као католички, арктички, раднички, свештенички, песнички, коњанички, правнички итд., али имамо и описне циничан, скептичан, ризичан, безобличан, а од празнички (забележеног у РМС) обичније је празничан, што показује да се поред односног значења 'који се односи на празник' пробило значење 'свечан, весео'. Од именица на -ист(а) по правилу имамо придеве на -ички, као у туристички, будистички, фашистички, бициклистички, урбанистички, криминалистички, хуманистички, феминистички итд., али тамо где преовлађује описно значење јављају се и дублете на -ичан, за које ћемо примере видети ниже.

Од именица на -ица готово сви придеви су односни и јављају се само у одређеном виду, али је суфикс за неке -ички а за неке -ични. Тако имамо с једне стране изб(ј)еглички, подморнички, морнарички, коњички, болнички, зам(ј)енички, суботички, чукарички, домаћички, удовички, па и кукавички и удворички, мада су ова два придева по значењу пре описна него односна. С друге стране имамо породични, гранични, станични, пшенични, м(ј)енични, гљивични, последични (посље-), куглични, карлични итд., уз понеки описни с неодређеним видом, као безграничан или правичан. (РМС даје и одредницу кривичан, али само у неуобичајеном значењу 'неправедан', док за правно значење [као у кривични законик и сл.] напомиње да има само одређени вид.)

Најзад, има и случајева где се од једне исте основе придев изводи и помоћу суфикса -ички и помоћу -ични односно -ичан. Негде разлика у суфиксима

подразумева разлику између односног и описног придева, нпр. логички (који се односи на логику) — логичан (који нужно произлази из нечега), етички (који се односи на етику) — етичан (моралан, честит), акустички (који се односи на акустику) — акустичан (који добро прима и преноси звук), статички (који се односи на статистику) — статичан (непокретан, који се не мења), реалистички (који припада реализму) — реалистичан (који реално гледа на ствари) итд. Придев језички односи се на језик (говор), а језични (осим у хрватском) на језик као орган.

Таква опозиција, међутим, није никада доследно спроведена. Ирена Грицкат у поменутом раду (стр. 220) истиче да би се према значењу могло очекивати да уз лаички и стоички постоје и описни придеви *лаичан и *стоичан, али таквих нема. На истом месту она наводи низ примера „код којих се не запажа, или се тек у незнатној мери запажа, разлика у значењима између изведеница на -ички ... и на -ич(а)н“. Такви су парови аподиктички—аподиктичан, еклектички—еклектичан, јеретички—јеретичан, метафорички—метафоричан, скептички—скептичан, токсички—токсичан, фанатички—фанатичан, херметички—херметичан, хидраулички—хидрауличан, хумористички—хумористичан, егоистички—егоистичан, оптимистички—оптимистичан, песимистички—песимистичан и многи други.

Њима можемо додати истозначне парове на -ички и -ични (без неодређеног вида). РМС даје под заједничком одредницом, или упућујући знаком једнакости с једне одреднице на другу, воденички и воденични, водонички и водонични, чињенички и чињенични, реченички и реченични, зам(ј)енички и зам(ј)енични, парнички и парнични, хералдички и хералдични, термодинамички и термодинамични и друго. Ствар се још компликује када се од исте основе јави и варијанта на -ски односно -ијски, као у естетички—естетичан—естетски (све под истом одредницом у РМС) или алегорички—алегоричан—алегорички. Кантов филозофски термин категорички императив (тако у *Енциклопедији Просвете* и у речницима страних речи) у РМС је забележен као категорични, категорички или категоријски императив.

Оваква двојства и тројства неизбежна су у језику, с обзиром на различите путеве доласка речи и њихове међусобне утицаје, али је очигледно да не обављају никакву корисну функцију када нису повезана с разликом у значењу нити у придевском виду. Језик настоји, колико је могуће, да их елиминише. Видимо то када у РМС нађемо одреднице као кукавичан, физичан, музичан, механичан, космичан, националистичан, терористичан, облични, фабрични, математични, монархични и сличне, које су делом потврђене код старијих писаца, али су данас напуштене за љубав облика на -ички. Слично томе али обрнуто, И. Грицкат је констатовала (нав. д., стр. 221) да „необично делују“ придеви иронички, класички, комички, панички, пластички, романтички, трагички, хистерички и други које је нашла у Матешихевом

обратном речнику, а уместо којих су данас остали у употреби само облици на -ичан.

Враћајући се на питање од кога смо започели ово разматрање, морамо рећи да РМС даје само облике ћирилички (с два акцента) и латинички, а једнако је и у Правописном речнику из 1960. У пракси, међутим, бар су исто толико уобичајени и облици ћирилични (ћирилични текст, ћирилично издање, ћирилична верзија и сл.) односно латинични. Будући да су оба придева несумњиво односна а не описна (не постоји облик на -ичан, не може се рећи *Ово издање је врло ћирилично и сл.), јасно је да и ови парови спадају у ред истозначних, нефункционалних дублета типа воденички = воденични. Отуда закључак да су оба облика прихватљива, али да предност треба дати суфиксу -ички, с обзиром на његову примарну функцију грађења односних придева.

* * *

Нацрт одлуке бр. 47 припремио је Иван Клајн, председник Одбора, и он је, с мањим дотеривањем, прихваћен на осмој годишњој седници Одбора за стандардизацију српског језика одржаној 18. фебруара 2005. године.

НЕ ВИДИМО РАЗЛОГА ЗА ЛАТИНИЦУ

Уводне напомене

Захвални смо Народној књизи што је прихватила нашу редакцију познатог упозорења које се тиче ауторског права (*Ова публикација [...] не сме се умножавати и прештампавати нићи преносити [...] без одобрења издавача*). Наше упозорење и наша редакција те значајне поруке садржани су у нашем допису бр. 7 од 4. фебруара 2004. године. Уместо дописом, Народној књизи Одбор се овог пута обраћа Одлуком бр. 48, чији је предмет коментар неких аспеката серијске публикације тог издавача под насловом *Клуб чийшалаца*, која повремено доспева у руке појединих чланова Одбора.

Пре него што прокоментаришемо неке аспекте ревије *Клуб чийшалаца*, издавајемо део припремљеног текста којем смо дали наслов *Очекивање и упозорење*.

Очекивање и упозорење

Одбор очекује да ће Народна књига прихватити наше упозорење да нема смисла истрајавати не само на томе да сви пропратни текстови ревије буду на латиници него да се и већина књига које објављује овај еминентни издавач штампа на латиници. Имали смо прилике да се одлукама Одбора бр. 18, бр. 20 и бр. 26 одредимо према прекомерној латинизацији говорног простора српског језика налазећи да се њоме пориче хиљадугодишња традиција српске језичке културе, што се не збива ни у једној земљи европског (заправо словенског) истока. Уосталом, ни Грчка, која је ако не родно место а оно свакако посредничко жариште свих трију европских писама, није напустила своју хеленицу, тромиленијумско писмо грчког језика (грчких језика, старог и новог).

Коментар неких аспеката ревије *Клуб чийшалаца*

Чланови Одбора, укључујући и оне који су чланови Комисије бр. 7 (за односе с јавношћу и решавање неодложних питања), имали су прилике да листају ревију *Клуб чийшалаца*, која се бесплатно доставља члановима Клуба.

Пред очима нам се нашао последњи троброј публикације 4/2004 (октобар–новембар–децембар). Ревизија је драгоцене јер доноси низ информација о књигама које објављује или их је објавила Народна књига — Алфа, највећи издавач на говорном простору српског језика.

Строго узев, азбучно понашање Народне књиге није противустварно (у Уставу Србије из 1990. године и даље стоји *српскохрватски језик*, мада је *Законом о службеној употреби језика и писама из 1991. године* дата изричита предност називу српски језик и његовом ћириличком писму). Реч је о члану 1 *Основних одредаба Закона*: „У Републици Србији у службеној употреби је српскохрватски језик, који се, када представља српски језички израз, екавски или ијекавски, назива и српским језиком (у даљем тексту: српски језик).“ Реч је и о члану 2: „У Републици Србији у службеној је употреби ћирилично писмо, а латиничко писмо на начин утврђен овим законом.“ Из чланова 8, 9 и 10 Закона, који је још на снази, видљиво је, заправо, да се *службена употреба латиничког писма*, како гласи и наслов поглавља II Закона, односи на Хрвате и Муслимане (тада, 1991, још неименоване неконфесионалним називом — Бошњаци), чије примарно писмо јесте латиница, а из члана 1 Закона види се да се њима не намеће *српски језички израз*, а следствено томе ни назив *српски језик*.

Осим тога, сви уставни пројекти који су изишли у јавност последњих година полазе од тога да је српски језик национални службени језик, а ћирилица — његово матично писмо. И независно од устава и закона, који се могу мењати и боље и нагоре, требало би да установе културе (а Народна књига — Алфа, макар била предузеће које следи тржишне изазове, јесте и установа културе) следе и културну традицију народа којем се првенствено обраћају. Наравно, књиге и друге публикације које производи Народна књига разливају се и преко српских културних међа, али, по нашем сазнању, мало је оних што знају и разумеју српски језик, и на простору бивше СФРЈ и изван њега, који ће одбити српску књигу зато што је штампана ћирилицом. Ако има и таквих, и колико их има, не треба неговати њихову одбојност према ћирилици него квалитетом књиге утицати на то да се та одбојност ублажи и одстрани.

Достављајући Народној књизи — Алфи раније донете одлуке Одбора бр. 18, 20 и 26, које употпуњавају нашу аргументацију, Одбор се нада да ће за њих као и за аргументе изнете у овој књизи, овај издавач, други издавачи и шири јавност имати разумевања.

* * *

Нацрт ове одлуке Одбора припремио је његов секретар Бранислав Брборић. Нацрт је с мањим дотеривањем прихваћен на трећој овогодишњој

седници Комисије бр. 7, одржаној 14. децембра 2004. године. Нацрт је тако постао предлог, који је усвојен на 8. седници Одбора за стандардизацију српског језика, одржаној 18. фебруара 2005. године.

СИТНИЦЕ ЈЕЗИКОСЛОВНЕ ТАКОЋЕ ЈЕ ПОЖЕЉНО СТАНДАРДИЗОВАТИ

Одбору за стандардизацију српског језика обратио се, још крајем марта 2004. године, Драгослав Граочанкић, члан Комисије бр. 8 (за стандардни језик у школству, администрацији, издаваштву и јавним гласилима) писмом следећег садржаја:

„Поштовани чланови Одбора,

Достављам вам *ћредлої за сћандардизацију чийћања, изћоварања и зайисивања (ћелефонских) бројева на срћском језику.*

Исписујем ове редове у одсуству знања да је нешто од оног што ћу овде рећи већ регулисано — каквим српским телефонским правилником, светским стандардом или којим глобалним кодом.

Најчешћи бројеви које чита, изговара или записује просечан грађанин или говорилац српског језика јесу можда телефонски бројеви. Лично не сумњам у потребу да за ове радње постоје правила, стандарди, јер у противном лако може доћи до забуне или бар успореног разумевања при комуникацији. Још мање сумњам да би таква правила требало увести ако их нема.

Када чујете како други изговарају број вашег властитог телефона или кад тај број угледате записан на начин у којем је груписање цифара другачије од оног који ви примењујете, може се догодити да ни свој телефонски број (одмах) не препознате. Могуће су комбинације:

2-6-2-2-9-7-5,

26-22-975,

262-297-5 и

остале.

Чини се да би од садашње раздешености, тј. произвољног раздељивања при записивању, изговарању и читању телефонских бројева на српском језику, боља била — *сћандардизација ове матћерије ради квалићетћније (брже и ћоузганије) комуникације.*

Ово питање (и његово регулисање) може подстаћи и нека друга питања: она, још ситнија, „телефонска“, нпр. да ли користити цртицу или црту при записивању цифарских сегмената, па и она која се тичу општег записивања бројева писмом, где поготову није пожељно да стандард буде двозначан с об-

зиром на математичку особину броја да му и најмања промена при испису, и то не само цифарском него и „словном“, може неслућено изменити садржину. Узмимо као пример — груб несклад између српског правописног стандарда и (принудног, заправо репресивног) „стандарда“ у општеновчаном саобраћају (банкарство, поштански саобраћај и сл.) при исписивању бројева (тј. новчаних износа) писмом, речима, тј. словима, како те институције веле, односно како писмено упозоравају, заправо присиљавају, на спојено писање — противно важећем српском језичком стандарду!

Морамо ли већ дуже од века жртвовати српски језички стандард да бисмо смањили опасност од криминала?! — ваља упитати и зачудити се исто-времено.

Иако се ово питање покреће можда *у задњи час*, па све личи на шалу у којој аспирин треба што пре попити јер главобоља само што није минула (можда ускоро ништа нећемо морати ни одвојено ни заједно писати кад пожелимо да учествујемо у новчаном саобраћају) — требало би да Одбор интервенише пре него што нас прогнозирани (електронски, дигитални) напредак заскочи. То је утолико потребније уколико има сасвим једноставних графичких решења која, без нарушавања српског језичког стандарда и његовог достојанства, могу одржати постојећи превентивно-безбедносни ниво заштите неелектронског исписа у садашњем новчаном саобраћају.“

Уводне напомене

Колега Драгослав Граочанкић јавља се Одбору с уверењем да има смисла стандардизовати и ситнице језикословне с којима се сусрећемо у свакодневном животу. То уверење заслужује подршку Одбора.

У овом случају посредују две ствари:

- 1) Како читати и писати телефонске бројеве, како их „делити“ и „спајати“ да би се лакше памтили и препознавали? и
- 2) Како записивати бројне вредности и писмом кад се то тражи у банкама и поштама?

Да бисмо на ова питања одговорили, извршили смо малу анкету с пријатељима, на послу и изван њега а проверили смо и како се пишу телефонски бројеви у *Полици* и поштанским именицима. Радиле смо то неколико месеци па смо извели следеће закључке.

Закључци

1. Телефонски бројеви мањи од троцифрених ретки су било као локали у мањим фирмама или двоцифрени бројеви у постојећем поштанском саобраћају. Они се пишу и изговарају једнако и једноделно: 0 (нула), 7 (седам),

9 (девет). Обично служе за излаз из локалне мреже у градску. Двоцифрени и троцифрени бројеви обично служе као локали у мањим фирмама и као нарочито важни телефони у Београду и другим већим градовима. На пример, у Београду имамо: 92 (девет-два), *дежурна служба СУП-а*; 93 (девет-три), *ваширојасци Београда*; 94 (девет-четири), *хијна њомоћ*; 95 (девет-пет), *шачно време*; и 96 (девет-шест), *шелеграми*.

2. Троцифрени и четвороцифрени бројеви, опет у поштанском саобраћају и локалним везама, пишу се заједно у Политикиној рубрици ВАЖНИ ТЕЛЕФОНИ и у поштанским именицима: 977 (девет-седам-седам), *иријава смејњи на шелефонским везама*; 901 (девет-нула-један), *међународни разјовори*; 988 (девет-осам-осам), *бројеви ирешилайника*; 9811 (девет-осам-један-један), *буђење*; 9860 (девет-осам-шест-нула), *Војна њолицја*; 9823 (девет-осам-два-три), *мејеоролошки њогаци*; 9822 (девет-осам-два-два), *црквени календар*; 9844 (девет-осам-четири-четири), *лошо и сиоршиска иројноза*; 9862 (девет-осам-шест-два), *хуманишарни шелефон*.

Нама се и особама које смо анкетирали, ипак, чини да би четвороцифрене бројеве требало писати с цртицом између првих и потоњих двеју бројки, јер на то упућује и „подељени“ изговор после првих двеју. У томе, чини се, мало се људи колеба, без обзира на то што су се и *Полишика* и Пошта поделиле за писање без цртице.

3. Петоцифрених бројева у Београду више нема, али их има у другим градовима: 018/51-026 (нула-један-осам-пет-један-нула-два-шест) или 021/59-623 (нула-два-један-пет-девет-шест-два-три). У писању готово нема колебања, чак ни око писања косе црте после позивног броја за град, с тим што *Полишика* ставља цртицу после првих двају бројева, као и особе које смо ми анкетирали, а Пошта не ставља цртицу него прави паузу после првих двају бројева.

4. Шестоцифрене бројеве сви пишу и писали би с цртицом после прве три цифре, што чини и *Полишика*: 064-789 (нула-шест-четири-седам-осам-девет), *Мобилна шелефонија Србије — кориснички сервис*; 649-467 (шест-четири-девет-четири-шест-седам), *Ценшар за неурозе и иранична сшања* итд.

5. При читању и писању седмоцифрених бројева има највише колебања, и у *Полишикиној* рубрици и иначе, док се у Пошти не пише цртица него се, после прве четири бројке, прави мањи размак, али особе које смо ми анкетирали големом већином писали би две црте, прву између првих двеју и других двеју бројки, а другу после других двеју бројки, испред потоњих трију. У *Полишици* преовладава трећи образац: 3618-444, 3617-777 и сл. код такси предузећа, док у поштанским именицима редовно стоји једна цртица или мањи размак, после првих четирију, односно пре последњих трију бројки.

Ми се опредељујемо за писање двеју црта (36-18-444, 36-17-777, с изговором сваке бројке понаособ, уз мањи застанак онде где се пишу цртице), уверени да би то прихватиле и *Полишика* и Пошта.

6. По истом обрасцу писаће се и предбројеви за улазак у мрежу другог града или друге државе. Тако, на пример, писаћемо на следећи начин ове бројеве: 018/530-923 (Ниш), 021/583-681 (Нови Сад), 99-387/51/465-140 (БиХ, Бања Лука, претплатник), 99-38/61/43-80-109 (Словенија, Љубљана, претплатник), 991/708/48-44-757 (САД, Чикаго, претплатник) итд.

7. Нема колебања у погледу писања цртице између груписаних бројки, а не црте. Мада то није изричито регулисано у Правопису српскога језика (а могло би бити!), писање цртице следи аналогију, јер се полусложенице пишу са цртицом (*сйомен-џлоча*, *црно-жуџ* за две одвојене боје, *црвено-џлаво-бело срјско је зацело* и сл.), као што се и речи раздвајају на слоге помоћу цртице (нпр. *ла-сџа-ви-ца*, *же-ниг-бе-ни* и сл.) и као што се различити облици исте речи кад се наводе заједно пишу с цртицом (*будем-будеш-буде-будемо-будеџе-буду*). Једноставно, разлога за црту нема, а цртица је, и иначе, доступнија на компјутерима.

8. Чини се да је спојено словно писање бројева у банкарству: 7.816 (*седамхиљадаосамсџошеснаесџ*), 29.455 (*двадесетдеветџихиљадачетирисџоџињейдесетџињей*) 5.782.655 (*џеџмилионаседамсџоосамдесетдвехиљадешесџсџоједесетџеџ*) више није обавезно. Нити је било нити има оправданог разлога за кршење правописне норме, која прописује и одвојено и спојено писање, зависно од величине броја (600 — *шесџсџо* или *шесџ сџоџиња*; 990 — *деветсџо деведесет* или *девет сџоџиња деведесет*; 5.800 (*џеџ хиљада осамсџо* или *џеџ хиљада осам сџоџиња*) итд.

* * *

Нацрт одлуке бр. 49 припремили су Бранислав Брборић, секретар Одбора, Радојко Гачевић, секретар Комисије бр. 8, и Јован Вуксановић, секретар Комисије бр. 4. Текст нацрта је дотеран на трећој седници Комисије бр. 7, одржаној 14. децембра 2004. године и усвојен на 8. седници Одбора за стандардизацију српског језика, одржаној 18. фебруара 2005. године.

БОЉЕ ЈЕ РЕЋИ ДОДАТНА ВРЕДНОСТ

Уводне напомене

Одбору за стандардизацију српског језика, крајем септембра 2004. године, обратио се Југослав Перовић, новинар Танјуга, дописом следеће садржине:

Молим вас да ми разјасните једну дилему, у коју сам „запао“ након доношења једног од најважнијих закона у нас у последње време.

Реч је о увођењу „Пореза на *гогајну* вредност“, који пола наших медија назива „Порез на *гогају* вредност“, како је објављено и у *Службеном Гласнику*.

Међутим, на сајту Министарства финансија Србије пише „Порез на *гогајну* вредност“, што и ја сматрам да је исправно, али половина мојих колега новинара мисли и пише друкчије.

Сматрам да је појаву оваквих и сличних дилема потребно хитно решити, како се не би, евентуално, „одомаћио“ погрешан термин, јер се он касније знатно теже исправља.

Унапред захваљујем и молим за брзо реаговање.

Реаговање Одбора

У Комисији бр. 7 консултовали смо се телефоном а консултовали смо још неке колеге у Одбору. Свима је у уху придев *гогајни* (вероватно само с одређеним видом, који је у женском и средњем роду, ако се занемари нагласак, истоветан с одређеним), и сви сматрају да је за термин боље изабрати синтагму *порез на гогaјну вредност*.

И у другим синтагмама чује се само *гогајни* (*гогајне шешкоће*, *гогајни проблеми*, *гогајна бука* итд.), а у образложењу предлога многих закона често се каже да за њихово спровођење нису потребна *гогајна средства* у буџету Републике Србије. У начелу је бољи „чист“ придев (изведен, у овом случају, помоћу суфикса -ан/-ни) него трпни придев употребљен атрибутивно, осим ако не постоје разлози за успостављање семантичке разлике, каква нпр. постоји између придева *радан* и *радни* или придева *смршан* и *смршени*

(*Радни човек није морао бићи радан иако се ишако звао; Сваки је човек смртан и сваки може најправии смртни ирех*). У начелу, такође, трпни придев — мада ни то није обавезно — тражи везу с *ким* или с *чим*.

У конкретном случају, није, разуме се, неправилно ни једно ни друго, али нам се синтагма *годайна вредности* чини мање упитном, док би синтагма *годайа вредности*, односно *иорез на годайу вредности*, вукла к томе да ваља прецизирати чему је *вредности годайа*.

Обавили смо разговор и у Министарству финансија и у Републичком секретаријату за законодавство. И њима је у уху придев *годайни*, односно *годайна*. Подсетили смо и једне и друге на то да је Одбор својевремено, још у августу 1998, одговарајући на питање ЗОИЛ „Дунава“ у вези с недоумицом око *акционарској/геоничарској/геоничкој друштва*, донео (у Одлуци бр. 3) препоруку да се да предност *геоничарском друштву*. Наиме, сматрало се да је синтагма *геоничарско друштво* најбоље решење стога што је стилски оправданије узети преведеницу *геоничар/дионичар* него позајмљеницу *акционар*, док је између краћег *геоничко/дионичко* и дужег облика *геоничарско/дионичарско* бољи дужи облик јер се, ипак, удружују људи, власници деоница, а не саме деонице/дионице.

У сваком случају, синтагма која оличава термин треба да буде устаљена и, ако је могуће, једнозначна. Према томе, без обзира на то што је синтагма *иорез на годайу вредности* могући превод енглеске синтагме *value added tax* (где је *added* партицип, с основним значењем *годай[у/а/о]*), у српском је боље рећи *годайни*, дакле боље је усталити синтагму *иорез на годайну вредности* него синтагму *иорез на годайу вредности*.

* * *

На ову молбу новинара Југослава Перовића најпре је одговорено дописом бр. 17 Комисије бр. 7, који је на 8. седници Одбора за стандардизацију српског језика, одржаној 18. фебруара 2005. године, усвојен као Одлука бр. 50.

ПРИДЕВ НЕМАТЕРИЈАЛАН НИЈЕ ПОДЕСАН ЗА ПРЕВОЂЕЊЕ ТАКО ВАЖНИХ СИНТАГМИ

Уводне напомене

Одбору за стандардизацију српског језика обратио се, 1. септембра 2004. године, Андреј Вујновић, председник Музејског друштва Србије, дописом следеће садржине.

„На стручном скупу одржаном у Етнографском музеју у Београду, поводом Међународног дана Музеја, 18. и 19. маја 2004. године, покренуто је, између осталог, и питање одговарајућег термина за онај део културног наслеђа који се до сада називао *духовна баштина, нематеријална баштина, нематеријално културно добро* и сл. На англосаксонском говорном подручју користи се придев *intangible* нпр. *the intangible heritage of humanity*, превођено обично синтагмом *нематеријално наслеђе човечанства*.

На наведеном скупу изражено је мишљење да тако важну терминолошку синтагму у српском језику не би требало обележити негативним, одричним придевом, који почиње префиксом *не*.

Обраћам се Одбору с молбом да да своје мишљење како би најприкладније било терминолошки означавати ову врсту културног наслеђа.“

Реаговање Одбора

Консултујући се у Комисији за односе с јавношћу и решавање неодложних питања (Ком. бр. 7) Одбора за стандардизацију српског језика па и изван ње, закључили смо да придев *нематеријални* заиста није срећан превод за енглески придев *intangible* (који се разликује од придева *untouchable = negotiable*), у нас превођен и као *несаломљив* у својевремено емитованој серији *The Untouchables*). И у енглеском постоји *non-material*, али нема синтагме *the non-material heritage of humanity*.

Како је реч о важном појму међународног карактера, мислимо да би срећније решење било ако би се енглеске синтагме у којима се говори о културним добрима и културном наслеђу преводиле код нас помоћу еквивалента

за енглески придев *intangible* = *недогирљив* (дакле, *неооииљиво наслеђе човечансџва* и сл.) мада су и међу консултованим лингвистима спомињани могући придеви *неџваран* и *оноџваран* (потоњи скројен по моделу већ постојећих придева *оносџран* и *овосџран* уз сугестију да би *оноџваран* садржао не баш прозирно значење „који стоји с оне стране твари“ као што придев *оносџран* значи „који стоји с оне стране овог света“, „који није приступачан чулима“.

Пошто је у начелу боља *домаћа* (= *словенска, српска*) реч кад се већ има (а у српском језику, заиста, и у филозофској и у хришћанској терминологији постоји придев *џваран*, изведен од именице *џвар*, која је као основна морфема оплођена у многобројним речима, као што су *зайварати*, *оџвараџи*, *џреџвараџи*, укључујући и свакодневни придев *сџваран* и од њега изведене друге речи, али и глаголске именице *зайварање*, *оџварање* и сл., али и мноштво потврда придева *неооииљив* у различитим синтагмама), – не видимо зашто би *intangible* било добро у енглеском, а *неооииљив* лоше у српском, нити пак зашто бисмо избегавали *џвар* као повремени придев за именицу *материја* и изведенице *џваран*, *џварност* и друге. Кад је реч о придеву *неооииљив*, није битно што је он одричан јер и такви придеви улазе у састав термилошких синтагми (нпр. *неооџојано а*).

Битно је, међутим, ово: када се туђица може превести, треба је превести, и треба, у начелу, *акџивирати џошенџјале* (= *ожевети* макар запретане *моћи*) властитог језика и не подавати се творбеној *лењосџи* (ијек. лијености), која се оправдава старом флоскулом о народу (*Чеја нема у народу, не сме се наћи ни у књижевном језику*). Наиме, и књижевни и стандардни језик (и кад значе исто и кад не значе сасвим исто) одавно су осамостаљене творевине, које се увек могу надахњивати изворним народним говорима, али је право и писаца свих струка и језикословаца да творе (праве, стварају) нове речи кад се укаже потреба да се нови појам „покрије“ одговарајућом речи.

У конкретном случају, биће да је ипак понајбоље прихватити дословни превод енглеског придева *неооииљив(а/о)*, који је сасвим разумљив, без обзира на то да ли је увек могуће разлучити је ли штогод конкретно или апстрактно, опипљиво или неопипљиво, стварно и тварно, односно нестварно или нетварно, духовно и „недуховно“. Придев *духовни*, који се каткад јавља у превођењу ових појмова, има значење које се обично везује за религијску сферу, што вреди и за изведеницу *духовност*, која се учестало јавља последњих година уз одговарајућу терминологију и ужих и ширих синтагматских склопова.

Према томе, синтагма *неооииљива башџина човечансџва* и *неооииљиво кулџурно добро*, макар биле превише прозачне, саме по себи указују на то да постоје и *башџина* и *кулџурна добра* који су *оииљиви*, као што постоје и *џокрејна* и *неџокрејна кулџурна добра*, која су, баш зато што су покретна или непокретна, и видљива и опипљива, разним чулима – доступна.

* * *

На молбу председника Музејског друштва Србије најпре је одговорено дописом бр. 15 Комисије бр. 7, 12. октобра 2004. године, а Одлука је усвојена на седници Одбора 18. 2. 2005. године.

ДВОСЛОВНЕ СКРАЋЕНИЦЕ НЕ ФУНКЦИОНИШУ

Реаговање Одбора за стандардизацију српског језика

У петак 28. јула 2006. године на насловној страни *Политике* објављена је вест да је Влада Србије одлучила претходног дана у Крушевцу, граду кнеза Лазара, да Међународној организацији за стандардизацију (ISO) предложи двословну ознаку (скраћеницу) РС и трословну СРБ као ознаку за државу Србију. Прву је предложило Министарство за науку и заштиту животне средине – Институт за стандардизацију. Поменути скраћеницу, наводно, „подржала је цела интернет заједница у Србији“. Трословну скраћеницу, која је најпрозирнија и садржи све што чини Србију, предложило је Министарство иностраних послова.

У 21. веку свака држава има четири препознатљива национална симбола: заставу, грб, химну и интернет домен, који асоцирају на име државе. Ово последње, с интернет доменом РС, смета јер не асоцира само на Републику Србију, већ и на Републику Српску.

У систему међународних ознака остало је веома мало „слободних“ двословних скраћеница – на пример: sf, sd, sw, ss...

Међународна организација за стандардизацију прихватила је трословну ознаку СРБ, а одбила предлог Министарства спољних послова да двословна скраћеница буде РС за Републику Србију и понудила пет нових решења: SP, SQ, SS, SW, SX. У саопштењу Министарства спољних послова наводи се да је министар Вук Драшковић препоручио да двословна ознака за Републику Србију буде SS јер је у „у јединственом и разумљивом значењу – ‘Срби, Србија’“ и „директној вези са SRB“.

Трословне и двословне скраћенице користе се за обележавање државе, националне валуте, спортских репрезентација на олимпијадама и светским првенствима, за регистрацију интернет домена и регистрацију возила.

Стручњаци за маркетинг и грађани реаговали су оштро на ознаку SS због непријатних асоцијација на SS трупе и на нацизам. Такође, проблеми су и с предложеном двословном ознаком РС јер, осим асоцијација на Републику Српску, она је заузета јер је ознака за јужноамеричку државу *Суринам*. Идеја да и Србија користи заједно са Суринамом ту скраћеницу као интернет домен није подржана од српских званичника – с државног и политичког врха.

На састанку одржаном 12. 9. 2006. године у Институту за српски језик САНУ, а и поводом иницијатива са састанака одржаних 25. и 30. августа 2006. године, о чему постоје белешке, једногласно је одлучено да Одбор хитно реагује тако што ће се прво сачинити нацрт одлуке, која ће бити усвојена на Комисији за односе с јавношћу и решавање неодложних питања (Комисија бр. 7). Закључено је такође да је та комисија, на последњој, деветој седници Одбора од 18. априла 2006. године, проширена са два нова члана и да је мериторна да донесе такву одлуку, јер питање о коме се расправљало захтева хитно реаговање и не може чекати наредну, десету седницу Одбора.

Предлог Одбора за стандардизацију српског језика

Предлаже се Институту за стандардизацију при Министарству за науку и заштиту животне средине и Министарству спољних послова Републике Србије да се Међународној организацији за стандардизацију да мишљење да **све скраћенице за Србију, осим трословне скраћенице СРБ, не функционишу, па стога не могу бити узете за нову националну скраћеницу.**

Образложење

Ако је све остало заузето када је реч о двословним скраћеницама, које су препознатљиве као име државе, онда једино може бити прозирно и у функцији оно је што је трословни знак СРБ.

Без обзира на то што је у доношењу праве одлуке за одговарајућу скраћеницу – ознаку за Србију велик утицај државне и политичке сфере, па и референтног Института за стандардизацију, сматрамо да се ни мишљење лингвиста при томе не може заобићи.

Што се тиче могућих решења изван нашег реаговања и предлога, сматрамо да за то заиста нема оправдања.

Нацрт текста ове одлуке сачинио је Јован Вуксановић, секретар Одбора. Нацрт је, с дотеривањем, прихваћен на 5. седници Комисије бр. 7 и усвојен као Одлука бр. 52.

ЗА УЈЕДНАЧАВАЊЕ НАЗИВА МИНИСТАРСТАВА

Реајовање Одбора за стандардизацију српској језика

На два састанка (25. и 30. августа 2006. године) одржана у Институту за српски језик САНУ покренута је, између решавања осталих језичких ситница, и иницијатива за боља решења назива министарстава.

На састанку одржаном 12. 9. 2006. године, такође у Институту за српски језик САНУ, на коме су били присутни чланови Одбора и његових комисија, те директор Института, одређеније се о овоме питању говорило. Сви су се сложили с тим да су потребна боља решења – стилски уједначенија, језички и прагматички примеренија ономе што ти називи представљају, чиме се лакше могу одредити и препознати.

Договорено је да се сачини посебна одлука о томе и што хитније достави Влади и њеним ресорима како би се та решења уградила у евентуалне промене закона о министарствима и закона о Влади.

Предлог

Предлажемо промену следећих назива министарстава:

1. Министарство унутрашњих послова;
2. Министарство финансија;
3. Министарство правде;
4. Министарство за државну управу и локалну самоуправу;
5. Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде;
6. Министарство привреде;
7. Министарство рударства и енергетике;
8. Министарство за капиталне инвестиције;
9. Министарство трговине, туризма и услуга;
10. Министарство рада, запошљавања и социјалне политике;
11. Министарство науке и заштите животне средине;
12. Министарство просвете и спорта;
13. Министарство културе;

14. Министарство здравља;
15. Министарство вера;
16. Министарство спољних послова;
17. Министарство одбране;

у:

1. Министарство за унутрашње послове;
2. Министарство за финансије;
3. Министарство за правду (боље: за *јравосуђе!*);
4. Министарство за државну управу и самоуправу;
5. Министарство за пољопривреду, шумарство и водопривреду;
6. Министарство за привреду;
7. Министарство за рударство и енергетику;
8. Министарство за капиталне инвестиције;
9. Министарство за трговину, туризам и услуге;
10. Министарство за рад, запошљавање и социјалну политику;
11. Министарство за науку и заштиту животне средине;
12. Министарство за просвету и спорт (није лоше ни: Министарство за *образовање!*);
13. Министарство за културу и медије;
14. Министарство за здравство;
15. Министарство за верске послове;
16. Министарство за спољне послове;
17. Министарство за војна питања.

Аналогно датим предлозима, могу се решити и називи евентуалних нових министарстава.

Образложење

У српском језичком стандарду постоје два модела којима се може исказати сложени назив установе, државних институција, стручних удружења и друштва, као и уопште *јријадносџи*, *јорекла*, *јицања*, *намене*, *циља*.

Први модел је с ГЕНИТИВОМ БЕЗ ПРЕДЛОГА, што је свесловенска одлика, а њиме се казује оно чега се тиче, на шта се односи појам означен речју од које он зависи. У највећој описној, па и нормативној граматичкој академика Михаила Стевановића – *Савремени српскохрватски језик II, Граматички системи и књижевнојезичка норма, СИНТАКСА*, Научна књига, Београд, 1969, стр. 167–204, опширно се наводе значења генитива без предлога. Ту се каже и то да је „генитив по свом значењу најсложенији и по функцијама најобухватнији падеж“.

Наведени називи министарстава с генитивом казују оно чега се тиче, на шта се односи појам означен речју од које зависи. Истовремено, тиме се означава и то да неки појам припада некоме или нечему, да се дотиче нечег сродног по пореклу. Тако се, на пример, неко министарство *џиче љросвеџе и сџорџа, љриџада љросвеџи и сџорџу*, друго, опет, *џиче се кулџуре, љравде, здравља (здравсџва?), науке и зашџиџџе живоџне средине*, односно *љриџада џоме*. Како је већ речено, тај модел по свом значењу – најсложенији је, а по функцијама – најобухватнији.

Модел с АКУЗАТИВОМ + предлог ЗА такође је опширно описан у помешутој Стевановићевој граматичи (стр. 411—418). И он има бројна значења, а најоупштеније може се рећи да казује *коме, односно чему је нешџо намењено или усмерено*. Суженост конструкције акузатив + предлог ЗА у називу министарстава истиче њихово *вођење, руковођење, уљрављање* одређеним ресором на основу датих овлашћења – струком, делатности, надлежности, подручјем деловања, органом државне управе с министром на челу, а све ради успостављања система (хијерархије) – субординације, потчињености, контроле, надзора. Постоје и другачији процеси – *деценџрализације, демократџизације и деџолиџизације*, којима поједина министарства преносе део својих овлашћења на ниже органе локалне самоуправе и локалне управе, па се на тај начин и сама министарства демократизују. Министарство просвете и спорта, рецимо, има *школске уљраве* као организационе јединице и службе у свом седишту, којима се део овлашћења преноси на локалну заједницу, а стручне послове поверило је заводима за унапређивање васпитања и образовања и стандард и квалитет.

Овај опширнији приказ прегледа оба модела послужио је да препоручимо АКУЗАТИВ + предлог ЗА као боље решење за назив министарстава од решења ГЕНИТИВ БЕЗ ПРЕДЛОГА. У том смислу настојали смо да урадимо стилске поправке и дотеривања, не прежући ни од прагматичности језичког исказа којим се постиже уједно и квалитетнија језичка оствареност.

Нацрт текста одлуке сачинио је Јован Вуксановић, секретар Одбора. Нацрт је дотеран и прихваћен на 5. седници Комисије бр. 7, одржаној 17. 10. 2006. године и усвојен као Одлука бр. 53.

Седници су присуствовали чланови Комисије: Иван Клајн, Слободан Реметић, Драго Ђупић, Милорад Дешић, Јован Вуксановић и Милан Ташић, члан Комисије бр. 8.

ОПРАВДАНЕ ЗАМЕРКЕ

Језичке грешке на листићима Државне лутрије Србије

Институт за српски језик предао је Одбору писмо које су му упутили инж. Владимир Лепојевић и инж. Милутин Живковић из Београда. Исто писмо упућено је и Министарству просвете и спорта, Министарству културе, Министарству финансија, Српској академији наука и уметности, Катедри за србистику Филолошког факултета у Београду, као и Државној лутрији Србије, која је и пружила повод за писање. Наводимо главни део писма:

„Желимо да Вас обавестимо да је Државна лутрија Србије пустила у промет пре 4–5 месеци стотине хиљада лото листића на којима је примењен језик којим не говори српски народ, правопис који је преузет из другог народа и државе, или је дело неписмених.

Ми смо се 28. марта обратили писмено директору Државне лутрије Србије – пошто не може да прими трочлану групу заинтересованих грађана по овом питању који су молили разговор са њим – али наше примедбе и молба да се уведе правилан српски језик на тим листићима потпуно су игнорисане.

Ови листићи са таквим језиком показују непоштовање народа и његових највећих вредности (...) Молимо, као први корак, да се ауторитетом Ваше установе позове Државна лутрија Србије да у Србији примењује правилан српски језик и тиме покаже дужно поштовање српском народу.“

Уз писмо су приложени факсимили два упутства у издању Државне лутрије Србије, оба на латиници, сличног садржаја, једно под насловом LOTO 7/39 – ПОМОЋНИ ОБИЧНИ LISTIĆ, друго под насловом LOTO 7/39 – ПОМОЋНИ SISTEMSKI LISTIĆ. Такође је приложена копија писма које су инж. Лепојевић, г. Слободан Турлаков и г. Немања Видић, поводом тих упутстава, 28. марта 2006. упутили директору Лутрије. У овом писму се упозорава на следеће реченице из првог наведеног упутства, у којима су аутори писма подвукли речи које сматрају погрешним:

(1) *Kombinaciju sedam brojeva u jednom grupnom polju odigrate tako da tamnoplavom ili crnom hemiskom olovkom jasno obeležite znakom «X» odabrane brojeve (...)*

(2) *Ako ne možete da se odlučite koje brojeve želite odigrati, terminal će to učiniti za Vas (...) samo recite prodavcu da želite slučajni izbor i koliko kombinacija želite odigrati.*

(3) *Ukoliko se odlučite odigrati iste brojeve za više kola unapred, odredite broj uzastopnih kola (...)*

(4) *Na osnovu sadržaja pomoćnog listića (...) dobit ćete potvrdu o uplati.*

Прва од наведених реченица налази се само у упутству за обични листић, док се остале три, потпуно једнако, понављају и у упутству за системски листић.

Г. Лепојевић, г. Турлаков и г. Видић у свом писму истичу да се ови листићи „троше и шире у народу у огромним количинама“. Уз то општро замењају Државној лутрији Србије што се „у свим њеним писаним материјалима потребним у игри на срећу, публикацијама и обавештењима за народ, за публику, примењује само и искључиво латиница“. У закључку њиховог писма се каже: „У име (...) права на сопствени језик и писмо, права на сопствену културу и науку, на сопствене вредности и традицију, молимо да Државна лутрија Србије одмах, на свим својим материјалима за игру на срећу, уведе чисто српски језик, исправи све грешке које долазе из страних правописа, и да уведе најмање равноправност ћирилице и латинице у свом јавном раду, као први корак, јер ми мислимо да латиница више није потребна у Србији.“

Одговор

У првој од наведених реченица из лутријског текста, уместо *оигратиће* *шако да...* *обележиће* требало је да стоји *оигратиће* *шако* *шио* *ћеће...* *обележићи*, а *хемиском* је погрешно написано уместо *хемијском*. Познато је, наиме, да се у књижевном језику свршено садашње време не употребљава у независним реченицама, осим кад се исказује поновљена или уобичајена радња (нпр. *Ја свако вече оиграм њонеку њартију шаха*).

У другој реченици, двапут поновљено *желиће оиграти* није погрешно, мада је у београдском говорном језику обичнија конструкција *желиће да оиграће*.

У трећој реченици, *уколико се одлучиће оиграти* је хрватска конструкција, док је у српском далеко обичније *уколико се одлучиће да оиграће*.

У четвртој реченици, двочлани футур *dobit ćete* чисто је хрватски, док се у српском језику увек (и у време заједничког правописа) писало састављено *добићу*, *добићемо*, *добићете* и сл.

Језичке замерке Државној лутрији, дакле, највећим делом су оправдане. Напоменимо и то да друга реченица првог пасуса у оба упутства гласи: „Једини важећи доказ о Вашем избору бројева, учествовању у игри и основ за наплату добитка је потврда о уплати.“ Овде је уместо енклитике *је* морао бити употребљен дужи облик *јесће*, дакле: ... *јесће* *иошврга* *о* *уилаћи*.

Што се тиче латиничког писма, за његову искључиву употребу у текстовима државне организације каква је Лутрија заиста нема оправдања.

Образложење

О употреби инфинитива Одбор за стандардизацију, односно његова Комисија за синтаксу, исцрпно су расправљали у Одлуци бр. 24, из 2002. године, под насловом *О односу између да-конструкције и инфинитива у српском језику*. Ова одлука се може прочитати у зборнику *Српски језик у нормативном оцледу* (приредили Бранислав Брборић, Јован Вуксановић и Радојко Гачевић, изд. Београдска књига, Београд, 2006, стр. 149–153). На темељу закључака из раније стручне литературе, у тој одлуци се каже: „Разлог да се негује употреба и инфинитива и да-конструкције јесте и у чињеници *да постоји непрекинути традиција употребе оба ова облика на читавом новошколавском простору*, с тим што постоје регионалне или индивидуалне разлике у учесталости употребе једног или другог облика. Учесталост употребе инфинитива расте идући од источног ка западном делу говорног простора српског језика, али се доста лепих примера употребе инфинитива може наћи код најбољих представника међуратног *београдског стила*, па и касније (нпр. у делима Слободана Јовановића, Милоша Ђурића, Радована Самарџића и низа других писаца и научника).“

Претходно је у Одлуци, као начелна препорука, речено да „треба избегавати нагомилавање више да-конструкција или више инфинитива у истој реченици“. Будући да у реченици (2) из лутријског текста испред првог „желите одиграти“ долази „да се одлучите“, а испред другог „да желите случајни избор“, употреба инфинитива „одиграти“ је стилски оправдана, мада ни „желите да одиграте“ не би било погрешно. У реченици (3) нема таквих разлога за употребу инфинитива, нити је инфинитив уобичајен у савременом српском језику после глагола *одлучити* (се).

О занемаривању ћирилице Одбор се изјашњавао више пута, почев од одлуке број 17 из 2001. године, *Нарушавање уставних оквира српског језика* (стр. 127 у поменутој књизи), у чијем закључку се каже: „Одбор предлаже Народној скупштини Републике Србије да задржи одредбу о примарности ћириличног писма у службеној употреби на целој територији Републике Србије.“ У следећој одлуци, бр. 18 (*Случајности која се мола избећи*, в. стр. 132), Одбор је реаговао на документ „Prvih sto dana Vlade Republike Srbije“, штампан латиницом, а у одлуци бр. 26 (*Законски тексти латиницом: лоша инерција, одавно лишена смисла*, стр. 158 у књизи) на публикацију „Закон о заштити права и слобода националних мањина“, објављену на једанаест језика од којих је српски на првом месту – али штампан латиницом. Слична упозорења су дата и у одлукама бр. 20 (*Званични језик је српски а примарно писмо ћирилица*), бр. 28 (*Српски језик у Лондону*), бр. 34 (*Уставне одредбе о језику*) и бр. 48, из 2004. године, под насловом *Не видимо разлога за латиницу* (где је реч о публикацијама београдске „Народне књиге“).

Као ни велика већина српских лингвиста, чланови Одбора не слажу се с мишљењем тројице потписника писма Државној лутрији „да латиница више није потребна у Србији“, нити би латиницу било могућно избацити из употребе чак и кад би то неко хтео. Ћирилица, међутим, мора бити примарно писмо у службеној и јавној употреби, у какву свакако спадају и листићи Државне лутрије, па су с те стране замерке инж. Лепојевића и његових пријатеља основане.

Нацрт текста ове одлуке сачинио је Иван Клајн, председник Одбора и члан Комисије број 7. Нацрт је прихваћен на 5. седници Комисије бр. 7 и усвојен као одлука број 54.

РАЗГРАНИЧЕЊЕ ДЕКЛИНАЦИОНИХ ОБРАЗАЦА

*Промена по падежима личних имена (хипокористика)
и заједничких именица (хипокористика) на -о*

Одбор за стандардизацију српског језика добио је од Марије Радете, начелника у Одељењу за развој кадра у Министарству просвете и спорта Србије, молбу да јој се одговори на питање како се мењају по падежима следеће именице: **Иво, Јово, Бајро, Михо, Владо, Симо** и заједничке: **медо, брундо, жућо**.

Одговор

Лична имена одмила (хипокористици) **Иво, Јово, Мато, Бајро, Михо, Владо, Симо** и слична имају два типа промене по падежима: а) на већем делу екавског простора мењају се по обрасцу: **Иво-Иве-Иви-Ивин, Јово-Јове-Јови-Јовин, Михо-Михе-Михи-Михин, Владо-Владе-Влади-Владин, Симо-Симе-Сими-Симин** (овом обрасцу промене припадају хипокористици: **Јова, Пера** и сл. – **Јово-Јова, Перо-Пера, Јово-Јове-Јовин; Пера-Пере-Перин**); б) у источно(и)јекавским говорима: **Иво-Ива-Иву-Ивов, Јово-Јова-Јову, Јовов, Михо-Миха-Миху-Михов, Владо-Влада-Владу-Владов, Симо-Сима-Симу-Симов, аб**) у западним (и)јекавским говорима: по екавском обрасцу: **Иво-Иве-Иви-Ивин, Јово-Јове-Јови-Јовин** итд.

Имена типа *Раде, Миле* и сл. у екавским говорима се мењају по обрасцу: **Раде-Радета-Радету-Радетов, Миле-Милета-Милету-Милетов**, а у западн(и)јим (и)јекавским говорима по обрасцу: **Раде-Раде-Ради-Радин, Миле-Миле-Мили-Милин** (Улица Раде Кончара, а не Радета Кончара; Тиче се Миле Ивановића, а не Милета Ивановића).

Заједничке именице типа: **медо, брундо, жућо** такође имају две промене: а) у екавским говорима: **медо-меде-меди-медин, брундо-брунде-брунди-брундин**, тако је и у најзападнијим (и)јекавским говорима, док је б) у источним (и)јекавским говорима промена по обрасцу: **медо-меда-меду-медов, брундо-брунда-брунду-брундов** итд.

Образложење

Наведено припада српском књижевнојезичком стандарду, с тим што је образац **Раде-Раде-Ради-Радин** ограничен на најзападније српске говоре (али и то је део стандардне норме).

Отуда је нормално да се, ако се пише екавски, треба држати *екавског обрасца*, али се неће погрешити ако се употреби и *(и)јекавски*, посебно ако се пише некеме са ијекавског подручја. Наравно, у екавској средини при екавском писању могуће је употребити и екавски образац (**Иве, Јове, Михе** и сл., односно: **меде, жуће** и сл.) без обзира на то коме се пише, што значи – ако се пишу имена која имају (и)јекавски образац промене (тип: Дао сам **Блажу, Драгу, Јову** и сл.).

Иако граматичка литература омогућава промене по било ком обрасцу, прикладно је: а) мењати према начину промене одакле је личност чије се име деклинише, што значи – поштовати „локални“ облик промене (будући да су књижевне и једна и друга), или б) мењати према промени у датом језичком изразу (тј. у делу књижевног језика) или „маниру“ аутора текста односно говорника.

Када је у питању екавски и западнојекавски деклинациони образац (**Јово-Јове-Јови-Јовин, Саво-Саве-Сави-Савин**), при писању треба водити рачуна о томе да се не „помешају“ родови, јер се не би знало да ли је у питању мушки или женски род. Ово се нарочито односи на административна решења или друга управна акта, па у њима ваља прецизирати на који се род (мушки или женски) односи име. Истина, при томе код личних имена род се види када се употреби и презиме (а у управним актима најчешће је тако), те се не јављају недоумице (нпр.: То се односи на **Саву Поповића** – м. р. –, То се односи на **Саву Поповић** – ж. р.). Код навођења и имена и презимена по правилу не може доћи до забуне, али само име не говори увек о припадности одређеном граматичком роду. Сличан проблем се јавља и код заједничких именица (хипокористика) овог типа, па тамо проблем решава контекст.

Нацрт текста ове одлуке сачинио је Драго Ђупић, члан Одбора и Ком. бр. 7. Нацрт је с мањим дотеривањима прихваћен на 6. седници Комисије бр. 7 и усвојен као *Одлука бр 55*.

Седници су присуствовали чланови Комисије: Иван Клајн, Драго Ђупић, Милорад Дешић. На седници Комисије присутни су били Драгољуб Петровић, председник Комисије бр. 8, Радојко Гачевић, секретар Комисије бр. 8, Срето Танасић, директор Института за српски језик САНУ и секретар Комисије бр. 3, Јован Вуксановић, секретар Одбора и Комисије бр. 5.

О СЛУЖБЕНОМ ЈЕЗИКУ И ПИСМУ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Припреме за коначну верзију текста новог устава Републике Србије трајале су доста дуго, али нацрт Устава никада није био на јавној расправи. Не улазећи у друге одредбе Устава, сматрамо да је пропуштена прилика да се одредбе о језику и писму дефинишу на дуге стазе.

Поводом уставних одредаба о језику, Одбор за стандардизацију српског језика обратио се Влади Републике Србије први пут Одлуком бр. 34 још у фебруару 2003. године. У међувремену, 2004. године, Влада Републике Србије је на свом веб-сајту објавила Нацрт Устава Републике Србије, у коме је члан 10 гласио:

„У Републици Србији у службеној употреби су српски језик и ћирилично писмо.

Националне мањине имају право на службену употребу свог језика и писма, у складу са органским законом.“

Оваква формулација није била добра и из ње се види да предлагач није уважио ниједну напомену из Одлуке бр. 34 Одбора за стандардизацију. У коначној верзији Устава, срећом, она је измењена и сада гласи:

„У Републици Србији у службеној употреби су српски језик и ћирилично писмо.

Службена употреба других језика и писама уређује се законом, на основу Устава.“

Суштински, ова одредба Устава одражава мишљење стручњака за језик окупљених у Одбору за стандардизацију српског језика. Ипак, у складу са својим ранијим препорукама, Одбор за стандардизацију српског језика сматра да је овај члан Устава требало да гласи:

„У Републици Србији службени језик је српски а писмо ћирилица.

Службена употреба других језика и писама уређује се законом, на основу Устава.“

* * *

У складу с новим уставом треба донети и нови *Закон о службеној употреби језика*, те молимо Владу Републике Србије и Скупштину Србије да

неизоставно укључе у његову израду и Одбор за стандардизацију српског језика, као тело које је најпозваније да води бригу о српском језичком стандарду.

Најважније је да службени језик, српски, с матичним писмом, ћирилицом, убудуће не изостаје ни из једног вида службене употребе. Међутим, у њој ће се наћи и домаћи мањински језици, чији положај треба уредити у складу с највишим цензусом у међународној заједници (8–10% мањинског становништва на одређеном подручју цензус је у скандинавским земљама), али и страни језици, светски и други, нпр. у међународним уговорима и у дипломатској комуникацији, где је неретко реч о службеној, а не само о јавној и нејавној употреби језика.

Друштвена брига о језичком стандарду назива се, у науци и изван ње, језичком политиком (која може имати и шире поље деловања од оног обележеног језичким стандардом, нпр. истраживање дијалеката и урбаних супстандардних говора као облика заштите културне баштине), а она укључује језичко планирање и језичко нормирање. Наравно, језичка политика не може бити само стручно и научно питање него мора бити и питање опште (државне) културне, просветне и научне политике у најширем смислу, па нпр. и политике у саобраћају, трговини и туризму. На то нас упућују и правила игре међународне стандарднојезичке заједнице и њених органа, нпр. Међународне стандардизацијске организације / International Organization of Standardization, чије је седиште у Женеви; реч је о агенцији ОУН, с којом, не само у језичком погледу, сарађује Савезни завод за стандардизацију. Пошто је српски језик вишедржавни језик — нужна је тесна стручна (и не само стручна) сарадња с лингвистима и научним телима у Републици Српској и Црној Гори. Такву сарадњу имају, на пример, државе немачког стандардног језика у Европи (Немачка, Аустрија и Швајцарска).

Приликом доношења Закона о службеној употреби језика и писма треба водити рачуна и о следећим чињеницама, на које је Одбор за стандардизацију указивао и у Одлуци бр. 34:

Ако на згради Америчке амбасаде у Београду стоје две плоче, на левој страни АМЕРИЧКА АМБАСАДА а на десној AMERICAN EMBASSY, онда први испис указује на службени језик наше државе, а други на службену употребу енглеског језика у САД, која, с домаћег становишта, може бити виђена као јавна употреба страног језика. Та употреба нарочито је жива у школском систему, који се одликује службеном и јавном употребом већег броја језика, с тим што није лако разлучити службену од јавне употребе.

Ако на аутопуту кроз Србију често видимо ознаку IZLAZ (латиницом), а никад не видимо ИЗЛАЗ (ћирилицом), лево или горе, нити EXIT, десно или доле, онда је посреди неспровођење уставних одредаба и одредаба Закона о службеној употреби језика и писама, као и сведочанство о народном самопо-

рицању (дезидентификацији) и небризи о туристичкој привреди и комуникацији са странцима уопште. Ако на плочи стоји НАРОДНА БАНКА СРБИЈЕ напоредо са NATIONAL BANK OF SERBIA, као што на новчаницама поред ДИНАР(А) стоји и DINAR(А), онда је ту реч о разборитој језичкој и азбучној политици, коју треба уредити законом. Сличан је позитиван случај испис језика на Градској библиотеци у Суботици, на чијој плочи, на улазу, стоје исписи усклађени са Законом: ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА / VÁROSÍ KÖNYVTÁR / GRADSKA BIBLIOTEKA. Ту се, поред српскога, службеног језика у Србији, налазе и исписи на мађарском и хрватском језику. У ствари, српски језик, са ћирилицом, може се, и мора, исказати као неизоставна обавеза, која произлази из устава, па јој није нужно законско уређивање, док је за положај других језика, домаћих и страних, нужно законско уређивање.

Кад је реч о језицима домаћих националних мањина и етничких заједница, нужно је, с једне стране, уважавати међународне конвенције и стандарде, а, с друге стране, неопходно је понашати се у складу с Повешом о људским и мањинским правима и грађанским слободама и Законом о мањинама. Заправо, биће нужно донети одговарајући закон или можда више закона (нпр. у просвети, култури, саобраћају и локалној самоуправи). Биће неопходно увести и цензус који мањинске језике на појединим подручјима (општинама) аутоматски уводи у службену употребу, независно од локалних прописа и односа снага у локалној самоуправи, тако да ниједна општинска власт не може заобићи оно што је законски пропис, без обзира на то да ли се у њеним извршним органима налазе и представници мањинских етничких и језичких заједница, националних мањина и етничких група, односно националних и етничких заједница, како се често говори.

* * *

Нацрт ове одлуке припремили су Радојко Гачевић и Милан Тасић, а разматрана је на састанку Комисије бр. 7 З. 11. 2006. и 23. 1. 2007, када је усаглашен коначни текст, који је као Одлука бр. 56 усвојен на X седници Одбора за стандардизацију српског језика, одржаној 22. 3. 2007. године.

КАКО ИМЕНОВАТИ ЗАНИМАЊА И ТИТУЛЕ ЖЕНСКИХ ОСОБА

Питање које се у јавној и друштвено-политичкој комуникацији поставља јесте: када и на који начин именовати занимања, звања, титуле, функције, достојанства и сл. када је реч о женским особама. Ово се исказује као потреба особито онда када је неопходно означити да је носиоца датог звања женска особа. Међутим, питање се испољава не само као прагматички, већ, посебно, као граматичко-лингвистички проблем, особито онда када се именовање жене као носиоца датог занимања, титуле и сл. врши творбеним поступком преобликовања именице граматичког мушког рода у женски граматички род (*професор* : *професор+ица* и сл.).

Сходно томе ваља размотрити:

(1) какве су граматичко-творбене могућности образовања именица типа *nomina agentis* као језичког знака за обележавање и разликовање особа природног женског рода од одговарајућих облика именица мушког рода, те

(2) какве су релевантне друштвено-социолошке потребе за таквим разликовањем и именовањем.

А. Граматичко-семантички аспект:

(1) У речничкој литератури (не само српског језика) именице којима се региструју занимања (титуле, функције, достојанства) и сл. по правилу се наводе у облику мушког граматичког рода¹; на тај начин се, међутим, казује само то како гласи *име* датог ентитета, али не и одредба према природном полу (нпр. „Школа за *ученике* у привреди“; „*Кућац* је увек у праву“, „*Аутори*, *лектори* и *коректори* обликују текстове у дневној штампи“ – једнако се односи и на мушку као и на женску особу или на обоје, тј. граматички облик именице је у погледу означавања полне разлике немаркиран, неутралан²).

¹ Изузетак су, дакако, „двородне“ именице типа: *муштерија*, *кукавица*, *џаница*, *издајница* (тј. именице на *-а* у ном. јд. што је, начелно, својствено именицама граматичког ж. рода), а које се једнако односе и на мушка и женска бића (исп. „он/она је наша муштерија“ и сл.

² У речницима се облици женског рода дефинишу по систему типа: „*наставница* = „*женска особа наставник*“ што, дакако, не значи да се речју „наставник“ у дефиницији казује да је „настав-

Б. Социolingвистички аспект:

(1) У друштвеној пракси функционишу занимања (титуле, достојанства и сл.) која се, по природи ствари или услед датих (друштвених) околности, махом односе на мушке особе, као: *боксер, њашријарх, ђакон, (над)бискуп, њросиц, њоложајник, рудар, њобција, мињраљезац, човекољубац, удварач, младожења, куйац, родољуб* и сл., па отуда за њих у језику нема паралелних форми женског рода⁴.

Уколико би се оваква значења могла односити и на женске особе, то би се морало исказати одређеним детерминативом (именицом) граматичког облика ж. рода, као: „*жена боксер*“ (можда **боксерка*, али свакако не **боксерица*) или исказом типа „*Марија је боксер*“ сл.

(2) Обрнуто, за занимања (титуле, достојанства и сл.) чији носиоци не могу бити мушка, већ искључиво, или обично, женска лица, као: *бабица, њородиља, дојкиња, мајка, њрудница, (медицинска) сесњра, њримаља, сњрињињења, хосњеса, курњизана, сњонзоруња, њраља, њлењиља, сервирка* и др. — напоредних облика мушког рода начелно нема.

Уколико се у неким околностима оваква значења могу односити на мушка лица, граматички облик одговарајуће именице остаје у женском роду (нпр. „Петар је силом прилика морао бити *бабица*“; „Професор је био *мајка* за ђаке“, „Он неће да буде *сњонзоруња*“).

(3) С обзиром на ту дистинкцију (поделу према роду), очекивало би се и да језички систем доследније остварује употребу двојакних регуларних форми за обележавање мушких и женских носилаца професионалних активности или друштвених одговорности.

Језичка пракса, међутим, показује да таквих, напоредних граматичких облика нема увек или да они као стандардни облици не функционишу увек регуларно; према „мушком“ облику — *академик, судија, њсихолоњ, кардиолоњ, хирурњ, монарх, суверен, књињар, археолоњ, мењеоролоњ, механичар, дињломања, (фоњо)модел, социолоњ, архњњекња* и сл. творбени потенцијал махом не(радо) прихвата „женске“ облике: **судиница* / **судијка* / **суткиња*, **психологица* / **психологиња* / **психолошкиња*, **кардиолошкиња*, **хирургица* и др.⁵ Томе се супротставља принцип „уобичајене норме“, тј. језичке фреквенције и употребне вредности.

Језичка пракса указује и на то да употреба женског рода за занимања и титуле жена не иде у корак са социолошком и културно-политичким развојем друштвене стварности, да језик такве промене недовољно прати и не налази увек решења у прилог чињеници да у савременом друштву жене заузимају све више позиције које су махом биле предодређене за мушкарце.

⁴ Код Стерије постоји реч *родољубице*, што звучи извештачено.

⁵ Знаком (*) означили смо облике за које сматрамо да немају већу проходност у језичкој комуникацији.

Постоји отуда мишљење да се именовањем занимања и титула женских особа која се казују обликом мушког рода заправо игнорише чињеница да и женске особе обављају многе „мушке“ дужности и функције, те да се запостављање именовања таквих функција облицима „женских“ (граматичких) форми може разумети и као својеврстани одраз „мушког шовинизма“.⁶

Задатак лингвиста није да измишљају нове речи према политичком поруцима него да речи описују и објашњавају, а када се лингвисти баве нормативним питањима, њихов задатак је да дају препоруку о нормативној прихватљивости појединих речи које већ постоје, али које треба да буду оцењене са становишта актуелне књижевнојезичке норме. То важи и за именице које се односе на занимања и звања лица женског пола. Треба, дакле, препустити пре свега спонтаној говорној пракси стварање посебних назива за занимања и звања која се односе на особе женског пола, а лингвистима и меродавним лингвистичким институцијама треба препустити оцену нормативне ваљаности створених речи. Ту треба разматрати сваку реч понаособ, а не давати начелна правила о стварању нових, политички подобних речи.

При томе ваља имати у виду да је од потребе да се обликом именице истакне пол њоме означеног лица (нпр. *Ту су и сџугенџи и сџугенџикиње*) не мање важна потреба да постоји и могућност употребе општег назива без обзира на пол лица њиме означеног лица (нпр. *Сџугенџи имају и љрава и оба-везе*). У историји српског и других словенских језика ту функцију општег назива добиле су именице мушког рода, што је граматичка чињеница коју не треба политизовати.

Реч је о процесу и о потреби, али и о способности језичког система да остварује своје творбене могућности, што се затим у нормативној лингвистици оцењује с више становишта (системска регуларност, језичка пракса, економичност, прецизност итд.)⁷. Све друго представљало би исхитрен поступак који не би био далеко од насиља над језиком.

Коментар

Лексичко-творбене прилике у српском језику указују на два типа означавања мушких/женских особа као носилаца датих професија или звања:

⁶ У том светлу индикативна је расправа проф. др Свенке Савић, *Žena sakrivena jezikom medija, kodeks neseksističke upotrebe jezika*, изд. Футура публикације, стр. 3–47.

⁷ Исп. И. Клајн: „Чак и кад се женски облик нађе, језик је често сувише тром да би га проширио на све случајеве где је потребан“ (С. Савић, *Žena sakrivena jezikom medija*, стр. 9.). М. Ивић: „Нама данас треба много више 'парњачких' лексичких образовања како бисмо, где је то заиста умесно, избором 'женске' именичке форме, на граматички најприхватљивији начин, неку дату женску особу именovali по њеној професионалној ангажованости. Једино питање које се ту поставља гласи: да ли бисмо морали посебно настојати на томе да се процес попуњавања вокабулара у том конкретном детаљу што брже и што темељније обави?“ (*О зеленом коњу, XX век*, Београд, 1995, 151).

1. немотивисани тип који кореном (аутохтоним склопом) речи означава природну поделу према роду, као: *мајка – ошац; син – кћи; браћ – сестра; ђакон, њој, бабица, дојиља* и др. и

2. мотивисани тип, који је изведен творбеним путем од граматичког облика мушког рода суфиксима за обележавање женских особа: *учишљ-ица, аушор-ка/-ица/-киња, њсник-иња* и др.

3. У језичкој пракси, међутим, немамо увек једнаке напредне облике за женска занимања, титуле и сл.; у неким случајевима или изостаје одговарајући облик, или се своди на једну творбену опцију, док се у другим случајевима јављају дублетне форме, као: *џрофесорка / џрофесорица; докшорка / докшорица, сџисашљка / сџисашљица, аушорка / аушорица* и др. При томе се, зависно од контекста, могу у неким случајевима реализовати неједнака денотативна (понекад негативна) значења (исп. *секретшарица* (директора) : *секретшарка* (за спољне послове, нпр. у САД); *џријашљица* (блиска џознаница, али и љубавница) и др.

Језичка пракса сугерише и следеће:

(1) Од већине именица мушког рода са завршним формантом *-ац* (као: *куџац, џисац, џодлац, џросац, сџрелац, мџшалац, очевидац, среброљубац, родољубац, човекољубац, женољубац, власшодржац, црвенокожац, оџерашивац, креашивац* и др.) не граде се, или се ретко граде форме женског рода, мада се потенцијално могу конструисати (као: **очевишкиња, *креашивка* и др.), мада без веће примењиве вредности и језичке валидности (граматичари овакве творевине заправо сматрају неприхватљивим).

(2) Именице м. рода са завршним елементом *-јац*, међутим, лакше могу формирати облике ж. рода (као: *полицајац – џолицајка, обавештајац – обавештајка, олимпијац – олимџијка*), мада, рекло би се, такође не увек с најбољом стандарднојезичком легитимацијом (исп. *партијац – џаршвијка, пешадинац – џешадинка, свињогојац – *свињојојка* и сл.).

(3) Од именица м. рода са завршним *-лац* (*вршилац, слушалац, руководилац, криминалац* и др.) махом се не граде форме ж. рода; неке се, међутим, могу изводити од именица м. рода на *-шљ* (као: *читалац – чишашљка / чишашљица; тужилац – шужишљка / шужишљица; бранилац – бранишљка / бранишљица; добротинишљ – добротинишљка; посетилац – џосешљишљка / џосешљишљ-ица; измиритељ – џзмиришљка, створитељ – *сшворишљка* и др.).

(4) Неке именице м. рода са завршетком на *-шљ*, зависно од значења, махом не граде облике женског рода (нпр. од: *(џо)кршвишљ, Сшасишљ, Сшворишљ, исшведишљ, жишљ, вероучишљ, родишљ, редишљ* и сл.), мада знатан број именица мушког рода с тим наставком може послужити регуларно или потенцијално као творбена основа за творбу именица женског рода (исп. *градитељ – џрадишљка; извешљишљ – извешљишљка; тужитељ*

Ваља, међутим, нагласити да овај материјал не обухвата најпотпуније преглед и анализу стања ствари. Приказан је, заправо, илустративни, а не свеобухватни скуп модела језичког творбеног система ове врсте. Потпунији преглед регуларних и потенцијалних могућности захтева комплетније истраживање, узимање у обзир свих творбених елемената, што се овом приликом не чини. Оно што се на основу наведенога ипак може закључити јесте – да језик не пружа увек (очекиване) могућности за творбу именичких облика женског (или и мушког) рода, али и да, с друге стране, постоји језички потенцијал који, на основу постојећих модела, реално омогућава новотворевине, мада је потенцијал језика знатно већи од онога што сам језик на основу њега практично прихвата и (може да) реализује.

А једна од „штета“ неискоришћеног потенцијала језика проистиче и из недовољне језичке „прилагођености“ потребама, а испољава се не само у творби, већ и у синтаксичким, особито конгруенцијским околностима, поготово таквима које несистемски имплицирају облик субјекта у мушком роду, а предикат у женском, попут: **Посетила* ме је *доктор*; **Јавила* се *слушалац*; **Председник* је *рекла*, и сл.

Сличан проблем испољава се и у непосредном обраћању женској особи титулом у мушком роду (**Ви* сте, *докторе*, *љубазна*; *Познати лингвиста* је *рекла* и сл.), што је логички и језички неодрживо, а стилски рогобатно.

У језичкој пракси, у таквим случајевима функционишу следећа решења: (а) најприродније: успостављањем регуларне граматичке форме женског рода („*Посетила* ме је *докторка*“) или се (б) појам жене наводи у мушком роду с допунском одредбом (именицом) у женском роду („*Посетила* ме је *јосиођа* доктор“; „*Наша колеџиница* доктор ће одржати предавање“), односно (в) конструкцијом: жена + именица у мушком роду („*Она* је *жена митралезац*“), што, међутим, сем у првом наведеном случају, није увек у складу с језичком логиком и лепотом изражавања.

Већ смо истакли, а овде поново наглашавамо, да се именицама м. рода начелно само именује лексички ниво занимање (титула, функција и сл.), дакле, форма мушког рода, по правилу, не значи мушку особу. Тако ваља разумети и примере (узете из *Полиџике*): „*На* Бемус из Беча *стиже грађа и редак јоси* – Београђанка Наташа Вељковић“ (није речено *грађа* и *рејка јосића*) или: „*Брижит Бардо* је познатија као *заљубљеник* и *заштитник* животиња“ (није казано: *заљубљеница* и *заштитница*), јер је посреди номенклатурна функција речи, а не ознака рода.

Дакако, кад се саопштење селективно односи на женске особе, граматичка форма именице ж. рода је не само оправдана већ и неминовна, као у: „*Ђани Версаче* успео је да *менакенке* увуче у шортсеве.“

И, најзад, још две напомене:

(1) Граматички облик женског рода може, у односу на „неутрални“ облик м. рода, бити, у неким случајевима, функционално и семантички недовољно селективан. Наиме, исказ типа „Леила Руждић је најбоља међу *йолиџичаркама*“ може да значи да је реч о особи која је, као таква (политичарка), најбоља међу женама које се баве политиком, насупротив исказу – „најбоља је међу *йолиџичарима*“ – што, начелно, има опште значење, односи се на све (и мушкарце и жене) који се баве политиком.

(2) Граматички недостатак облика ж. рода огледа се и у томе што од њега није могуће начинити односни придев (наставцима *-ски*, *-чки*, *-шки* и др.), па отуда и нема облика као **йсихолоџињ-ски* (< *йсихолоџиња*), ни **наставнич-ски* (< *наставница*) и др.

* * *

Нацрт ове одлуке припремио је Егон Фекете, а разматрана је на састанку Комисије бр. 7 З. 11. 2006. и 23. 1. 2007, када је усаглашен коначни текст.

ИСПУЊЕНА НАЦИОНАЛНА ОБАВЕЗА ОД ПРВЕНСТВЕНОГ ЗНАЧАЈА

*Зашто и како смо коначно добили
једнотомни Речник српскога језика*

Уводне напомене

Једнотомни описни *Речник српскога језика* објављен је 2007. године, после вишедеценијског чекања и уједначавања лексикографских поступака. Речник је резултат заједничког подухвата чији су учесници били Матица српска, која је истовремено и издавач, и Институт за српски језик САНУ, чијих је 11 стручњака приредило речничку грађу. Коначан текст редиговао је и уредио проф. др Мирослав Николић, аутор веома запаженог *Образложног речника српскога језика* (2000), који се појавио у заједничком издању Матице српске, Института за српски језик САНУ и Палчића као извршног издавача. Приређивање и штампање једнотомног речника омогућило је Министарство науке Републике Србије. Подршку током израде речника пружали су Институт за српски језик САНУ (кадровску, пре свега). У завршној фази у помоћ је притекла и „Београдска књига“, а Милан Тасић, уредник, дао је корисне примедбе и урадио завршну коректуру и ревизију. Издавач нам је доставио две рецензије једнотомног *Речника српскога језика*. Рецензенти ове књиге били су академик Иван Клајн, председник Одбора за стандардизацију српског језика, и проф. др Драгољуб Петровић, члан Одбора за стандардизацију српског језика и председник једне његове комисије (Ком. бр. 8).

Комисија за односе са јавношћу и решавање неодложних питања (Ком. бр. 7), на својој првој седници у 2008. години утврдила је *текст нацрта* ове одлуке, полазећи од рецензија као и устаљене праксе у раду Одбора да се огласи поводом значајних подухвата у којима су учествовале водеће институције које се баве питањима српског језика и његове стандардизације на свим пољима језичке реализације, односно у које су били укључени чланови Одбора и његових комисија. У вези с појавом овог речника, у средствима јавног информисања и научним и стручним круговима, био је већи број запажених реаговања, а неки писани прилози уврштени су у *СПИСЕ X* Одбора за стандардизацију српског језика (2007). Посебном својом одлуком, наме-

њеној културној, научној и стручној јавности, Одбор се оглашава јер је реч о још једном капиталном делу српске лексикографије и српске науке у целини. То је сведочанство једног времена и јединствено народно и културно благо на основу кога се могу читати историјске судбине српског народа.

Мишљења и оцене

У савременој српској лексикографији није било дела пожељног и неопходног свима који су имали потребу да одговоре на свакодневне, најпрече и најосновније потребе како у лексикографији, тако и у лингвистици – закључује у својој рецензији академик Иван Клајн.

До појаве овог речника нисмо имали одговарајући лексикографски приручник савременог *српског стандардног језика*, јер су постојећи речници (Вуков *Српски рјечник* [1818, 1852], Луја Бакотића [1936], Милоша Московљевића [1996, 1990, 2000], као и Милана Ђ. Милићевића, односно Броза–Ивековића [1901]) били, у ствари, речници *књижевнога језика – српскога, српскохрватскога*, односно последњи – *хрватскога*.

Неке појединости веома су важне, истиче један од рецензената (Д. Петровић) с обзиром на то да се речници нису писали често, а када су се појавили, били су забрањени (Московљевићев), па су стога остали „неоцењени“ у српској култури. Ипак, речници који нису у свему одговарали својој намени или су постајали неактуелни у свему у времену у коме живе њихови корисници, сведочанство су једног времена и јединствено народно и културно благо на основу кога се може сагледати и судбина српског народа.

За овај најновији речник може се рећи и нешто више од поменутог: он, у пуном сјају, открива велико богатство српске књижевнојезичке лексике. Без техничке апаратуре, садржи 1561 страницу великог („енциклопедијског“) формата. У њему је садржано око 85.000 уазбучених и акценатовано обрађених речи и неколико пута више објашњења њихових значења. У њему се садржи богат инвентар израза као специфичности српског језика које није лако (дословно) превести на друге језике. Њихово тумачење помоћи ће посебно лексикографима, преводиоцима и читаоцима књижевноуметничких дела јер тога нема у другим речницима српског и српскохрватског језика.

Битне карактеристике речника су и те да он обухвата најважнију лексику из свих видова постојања и испољавања стандардног српског језика. При томе је важно рећи и то да се наводе и могућности лексичког и стилско-функционалног раслојавања. Истовремено, додате су уобичајене речи којих није било у једнотомном речнику: *аблендовати*, *адајтшер*, *аеробик*, *акидо*, *ајашолах*, *акциза*, *алерјолој*, *алкошексј*, *анимација*, *антифриз*, *ајоен*, *аспираџор*, *аудио-касета*, *аусјух*, *аушо-карџа*, *аушо-сервис*, *афро-фризура*, *ацидофилан* и друге. Већ постојећа значења проширена су новим као, на пример,

под *албум* додато је значење плоче, диска или касете, под *аранжман* – музичко и туристичко значење.

Приређивачи-аутори настојали су да се из грађе искључе све застареле речи и њихова значења, а то се пре свега односи на нефреквентне турцизме, романизме, германизме и друге речи страног порекла које се одавно налазе на периферији *књижевног језика*, па су, због своје застарелости, тешко замисливи у стандарднојезичкој реализацији. Речник је „ослобођен“ дијалектизама, те стога њима није оптерећен, као други речници који су се изводили из Вуковог речника, јер је он био речник народног језика.

Друга важна замисао приређивача-аутора била је да се из речника искључе ускотерминолошке и индивидуалне лексичке творевине – идиолект или лични језик, као и различити *хайакси* – речи које се појављују само једном у делу неког писца. Све те лексичке појединости померене су ка периферији језичког стандарда па се, с обзиром на лексичка искуства појединаца и корисника речника, не морају наћи у једнотомном речнику, иако им је оправдано место у вишетомним речницима, речницима појединих писаца и речницима функционалних стилова, пре свега књижевноуметничког стила.

Рецензенти су, осим истицања јаким страна и упућених похвала колективном раду и ангажовању појединаца, дали више сугестија за усавршавање речника у неком од наредних издања да би он био „чистији“ и „кохерентнији“.

Једнотомни *Речник српског језика* од првенственог је националног значаја и трајно ће бити уписан у историју српске културе. Због тога треба да се нађе на свачијем столу и да да одговор на свакодневне лексичке, граматичке, правописне, фонетске, стилске и друге недоумице књижевног и/или стандардног језика свих наших образованих или мање образованих људи. Речник је добро дошао школама, факултетима, нашој дијаспори и средствима јавног информисања ради побољшања језичке културе и писменог и усменог општења. Он ће, истовремено, бити од велике помоћи приликом израде двојезичких речника (српског и страних језика), нормативних речника, речника синонима и хомонима, фразеолошких речника, акценатског речника, стилских речника – с којима смо такође у поприличном заостатку.

Одбор за стандардизацију српског језика, који је од свог оснивања сматрао да је приоритетни задатак српске лингвистичке науке и културе да има једно такво дело, захваљује се свима који су помогли, а пре свега својим залагањем и креативним доприносом довели до краја посао на чији се завршетак дуго чекало.

Захваљујемо и Министарству науке Републике Србије, које је омогућило приређивање и штампање овог речника.

Текст одлуке сачинили су Срето Танасић, потпредседник Одбора за стандардизацију српског језика, и мр Јован Вуксановић, секретар Одбора за стандардизацију српског језика.

МЕСТО ЕНКЛИТИКЕ У РЕЧЕНИЦИ

Уводне напомене

Иако о месту енклитика у реченици постоји обимна литература, то је и даље једно од актуелних питања српске нормативне граматике и говорне културе, о којем се понекад износе и различита мишљења. С обзиром на то и с обзиром на високу учесталост употребе енклитика, постоји потреба да се о томе донесе нормативна препорука.

Енклитике су ненаглашене речи које се у акценатском погледу наслањају на речи које им претходе. Место енклитике у реченици је релативно слободно. Једино место на којем се енклитика у српском језику не појављује јесте прво место у реченици (уз неке изузетке, в. даље). Употреба енклитике на другим местима у реченици одређена је различитим условима.

Већина енклитика (осим енклитика *бих*, *би* итд. и енклитике *ли*) представља варијанте пуних и наглашених облика одговарајућих заменичких и глаголских речи (нпр. *јесам/сам*, *мене/ме*, *шeбе/шe*, *себе/се*, *њему/му* итд.). Избор између пуног или енклитичког облика није слободан. У принципу пуни облици се употребљавају када су комуникативно наглашени, уп. *Он ши маше* са *Он шeби маше*, или *Она се чешља* са *Она чешља себе*, а не *сестру*.

У српском језику постоје: 1. заменичке енклитике (ненаглашени облици личних заменица) и 2. глаголске енклитике (ненаглашени облици помоћних глагола). Поред тога, у енклитике спада и 3. упитна речца *ли*, нпр. *знаш ли?*

У заменичке енклитике спадају облици за генитив односно акузатив личних заменица: *ме*, *шe*, *ја*, *њ*, *је*, *ју*, *нас*, *вас*, *их*, и облици за датив личних заменица: *ми*, *ши*, *му*, *јој*, *нам*, *вам*, *им*. Енклитика је и ненаглашена повратна заменица *се*.

Заменичке енклитике се не употребљавају с предлозима, осим енклитике *њ*, која је данас архаична, нпр. *Брзо су нањ заборавили* и *нису ја више помињали*.

У глаголске енклитике спадају: краћи облици презента глагола *биши*: *сам*, *си*, *је*, *смо*, *сше*, *су*, нпр. *Ја сам добро*, *Ти си добро* и сл.; краћи облици презента глагола *хшеши*: *ћу*, *ћеш*, *ће*, *ћемо*, *ћеше*, *ће*, најчешће у

функцији саставног дела сложеног облика будућег времена, нпр. *Ја ћу оћи-ћи*, облици аориста глагола *бићи* у саставу потенцијала: *бих*, *би*, *бисмо*, *бисте*, нпр. *Ја бих оишао*.

Одлука

Место енклитике у српском језику одређено је следећим правилима:

1. Енклитика се не употребљава на првом месту у самосталној реченици јер се акценатски и смисаоно везује за претходну наглашену реч или израз. Изузетак су енклитика *је* и енклитика *би* у споју са упитном речцом *ли*, које долазе на прво место у упитној реченици, нпр. *Је ли он дошао? Би ли он дошао* (обичније: *Да ли би он дошао?*).

2. Енклитика у начелу долази на друго место у реченици, после прве наглашене речи, односно после прве синтагме, уп. *Професор је добар човек*, *Наш професор је добар човек*, али не **Професор добар је човек*, **Наш професор добар је човек*.

После трочлане или дуже синтагме на почетку реченице место енклитике није после прве речи у реченици него после прве синтагме у реченици, нпр. *Професор увода у филозофију је добар човек*, *Ојросишти шакву ненамерну грешку је врло лако*.

Што је синтагма на почетку реченице дужа и што је израженија пауза после такве синтагме, већа је могућност да се енклитика неће налазити ни непосредно после ње него после прве следеће наглашене речи, нпр. *Професор увода у лингвистику добар је човек*, *Ојросишти шакву ненамерну грешку врло је лако*.

Ипак, енклитика се може и уметнути у прву синтагму у реченици тако да дође после прве речи у тој синтагми, и то:

– после придева у именичкој синтагми, нпр. поред *Добра роба се брзо њрода* правилно је и *Добра се роба брзо њрода*; поред *Добра књиџа је лей њоклон* правилно је и *Добра је књиџа лей њоклон*; поред *Добри људи ми увек њомојну* правилно је и *Добри ми људи увек њомојну*;

– после придевских заменица, нпр. *Тај њредлој нам не одјовара* правилно је и *Тај нам њредлој не одјовара*; поред *Сваки ње ученик мораџи да има најмање чеџири оцџене у њолујодџишџу* правилно је и *Сваки ученик ње мораџи да има најмање чеџири оцџене у њолујодџишџу*;

– после прилога, нпр. поред *Врло храбро су џо урадили* правилно је *Врло су храбро џо урадили*; поред *Тамо у мраку се није нишџа видџело* правилно је и *Тамо се у мраку није нишџа видџело*;

– после речца *само* и *јџдино*, нпр. поред *Само из Ниша се није нико њријавио*, *Јџдино из Ниша се није нико њријавио* правилно је и *Само се из Ниша није нико њријавио*, *Јџдино се из Ниша није нико њријавио*.

3. Ако у реченици постоји односна заменица, упитна заменица или друга упитна реч, енклитика увек долази непосредно после ње, нпр. *Чиша роман који је написао један млади њисац; Пиша се ко ће њод овим условима желећи да учествује? Хоће да зна зашто би требало да дође.*

4. Енклитика не може доћи после паузе (нарочито оне која је у писању означена запетом, цртом или заградом), нпр. правилно је *Ова влада, грађи мој, свакоме је омоћућила њрисћојан живој,* а није правилно **Ова влада, грађи мој, је свакоме омоћућила њрисћојан живој.* Такође је правилно **Увоз луксузне робе – али и неких сировина – своди се на минимум,* а није правилно **Увоз луксузне робе – али и неких сировина – се своди на минимум.*

5. Енклитика која се налази после глагола мора се налазити непосредно после глагола (са изузетком енклитика у пару или у низу, чији редослед подлеже посебним правилима, в. т. 7). Уп. правилно *Шаље ја оцу ја* и неправилно **Шаље оцу ја.*

6. Енклитика долази непосредно после зависних и напоредних везника, нпр. *Кажу да ја жељно очекују; Суѡра нећу доћи на састајанак, јер ћу бити на ѡућу; Расћисан је конкурс, али се нико није јавио; Он је уморан, ја ја не треба узнемиравати.* Изузетак у том погледу представљају везници *и, а и ни,* јер непосредно после њих не може бити употребљена енклитика (после везника *нићи* може), нпр. *Они су ошћећени и љуће се* (било би неправилно: **Они су ошћећени и се љуће*); *Нема каућ, а треба му* (било би неправилно **Нема каућ, а му треба*); *Ни не љући се, ни не радује се* (било би неправилно *Ни не љући се, ни се не радује*), али *Нићи се љући, нићи се радује.*

Књишка реч *ѡак* употребљава се само иза енклитике или на њеном месту, уп. *Она је хћела да им ѡмоћне, он јој ѡак ѡо није дозволио; Она хоће да им ѡмоћне, он ѡак ѡо не дозвољава.*

7. Ако у оквиру исте просте реченице треба употребити две, три или четири енклитике, оне се групишу у енклитички пар или низ, тј. линеаризују се.

У српском језику енклитике се линеаризују следећим редом: (1) *ли,* (2) помоћни глаголи и презент глагола бити осим облика за треће лице једнине: *бих, би, бисмо, бисће; ћу, ћеш, ће, ћемо, ћете; сам, си, – , смо, сће, су;* (3) датив личних заменица: *ми, ѡи, му, јој, нам, вам, им;* (4) акузатив или генитив личних заменица: *ме, ѡе, ја, је, нас, вас, их;* (5) повратна заменица или речца *се;* (6) треће лице једнине презента глагола *бићи:* *је.* Примери:

(1) *Мало ли је времена ѡрошло? Може ли му ја даћи? Може ли ја се ослободити? Може ли се ући?*

(2) *Ко ли би ѡо био? Ко ли ће му ѡмоћи? Пиша ли су учинили?*

(3) *Ко ли би му ѡмоћао? Ко ли ће му ѡмоћи? Мало ли смо му ѡућа ѡмоћи?*

(4) *Ко ли би ми ѡе излечио? Ана би му ја донела.*

- (5) *Ко ли би нам се обратио? Ана би му се насмејала; Она ња се не боји.*
(6) *Он му ња је донео.*

Према томе, енклитика *ли* долази испред осталих енклитика у енклитичком пару или низу, нпр. *Чујеш ли ња? Где ли му је оставила новац?*

Глаголске енклитике, осим глаголског *је*, долазе испред заменичких енклитика, нпр. *Да је њу, видео бих ња; Да ли сам их ја упознао?*

Глаголско *је* долази после заменичке енклитике ако у реченици постоји заменичка енклитика, нпр. *Чуо ме је; Ко ли нам је ишао?*, што важи и за *се* у 3. лицу једнине перфекта повратног глагола, иза којег се не употребљава енклитика *је*, нпр. *Представља им се дојала.*

Међу заменичким енклитикама у пару или низу, датив долази пре генитива и пре акузатива, нпр. *Многио нам их је дошло; Ко му ња њоклања?*

Облик женског рода једнине заменице трећег лица *је* у акузативу има допунску варијанту *ју*, која се употребљава само када јој непосредно следи глаголска енклитика *је*, нпр. *Он ју је њоздравио.*

Енклитика у генитиву долази пре енклитике *се*, нпр. *Не желим њо имање, давно сам ња се одрекао.*

Енклитика у акузативу долази пре енклитике у генитиву, уп. *Лишили су их своје њажње – Лишили су их је.*

Не постоји енклитички низ у којем је попуњено свих шест начелно могућих позиција. Енклитички низови обично имају два-три члана, ређе четири, нпр. *Реци да ли сће им се јавили; Ко ли му их је дао?*

* * *

Тамо где постоји могућност слободног избора у погледу места енклитике, онај ко говори или пише има право и на лични стил у избору места енклитике, али у оквиру варијаната које допушта нормативна граматика и у границама доброг стила.

Место енклитике у реченице зависи како од конкретне енклитике, тако и од структуре конкретне реченице у којој се енклитика употребљава, а и од функционалног стила у којем се та реченица употребљава. Због тога постоји више услова употребе енклитика у српском језику. Навођење свих могућих услова употребе енклитике чинило би одлуку Одбора у вези с тим сувише обимном и сложеном, због чега су овде дати само само важнији услови употребе енклитика у српском језику. Нека ужа питања о употреби енклитика размотрена су у научној литератури или тек треба да буду проучена.

* * *

Коначну верзију ове одлуке, у складу и са напоменама чланова Одбора, написао је проф. др Предраг Пипер, дописни члан САНУ. Одлука је прихваћена на седници Комисије за синтаксу. Овом одлуком се дају препоруке за поједине случајеве употребе енклитике у реченици. Одбор је овакве препоруке именовоао као *одлуке*, јер: „Одбор доноси одлуке које се упућују оснивачима и јавности у виду ставова или закључака, односно мишљења или препорука“ (чл. 3 Пословника).

ЈЕЗИК РОДНЕ РАВНОПРАВНОСТИ

Родно диференцирани језик и граматичка категорија рода у српском језику

Уводне напомене

Одбор за стандардизацију српског језика је до сада расправљао и званично реаговао на питања која су се односила на *називе занимања женских особа* – одлука бр. 57: *Како именовати занимања и звања женских особа* (Списи Одбора за стандардизацију, X, 2008, с. 98–104). О томе постоје појединачни прилози српских лингвиста (Ковачевић, Клајн, Бугарски, С. Савић и др.). Овом приликом истиче се потреба за прецизнијом препоруком и ставовима како би се избегла банализација језичке теорије – да се због присуства или одсуства неке граматичке категорије може закључити о присуству или одсуству неке равноправности или дискриминације у језику.

Образложење

1. Поглед на свет, систем културе или друштвени систем нису условљени пуким постојањем или непостојањем одређених граматичких категорија, те се они стога не могу ни мењати њиховим увођењем или инсистирањем на доследности њихове употребе. Став да је само *родно диференциран језик* – *језик родне равноправности*, те да *генеричка употреба мушкој граматичкој рода, или претпоставка да је таква употреба аутоматски „родно неутрална“, нарушава ту равноправност*, представља управо банализацију лингвистичке теорије зато што савремена лингвистика сматра да се на основу присуства или одсуства неке граматичке категорије не може закључивати о присуству или одсуству претпостављене одговарајуће логичке категорије, нити пак о ванјезичкој стварности.

2. Такође, став да је само *родно диференциран језик* – *језик родне равноправности* подразумева да језици који не познају граматичку категорију рода нису или не могу бити језици родне равноправности. Тиме се, имплицитно,

дискриминишу говорници оних језика који не поседују одговарајуће граматичке категорије, попут енглеског језика. А управо је на англосаксонском говорном подручју питање родне равноправности у језику решено на сасвим другачији начин – потпуном неутрализацијом обележја рода у ретким случајевима где се оно јавља: на пример, уместо *chairman* препоручује се коришћење *chairperson*, а уместо *policeman* – *police officer*. Ово имплицира постојање друкчијег става у оквиру теорије родне равноправности, потпуно супротног оном који се шири у нашој јавности, а то је став да се родна равноправност заправо обезбеђује употребом родно неутралних облика, док инсистирање на обележавању пола у контексту у коме је тај податак ирелевантан може указивати на дискриминацију.

3. Родна неутралност генеричког мушког рода у српском језику није *прећипоставка*, већ лингвистичка чињеница: граматички и природни род именица у српском језику нису идентични. Граматике српског језика у званичној употреби кажу да именице које значе врсту, звање или занимање означавају бића оба пола (*човек/људи, њас, њолуб, њисац, судија...*). Стога тврдња да употреба генеричког мушког рода угрожава права жена бива у нескладу са важећим ставом лингвистичке науке. И не само то – оваква би тврдња подразумевала да су готово сви законодавни акти Републике Србије, почев од Устава, – родно дискриминаторски, јер се у њима не користе доследно облици женског рода. И у самом Закону о равноправности полова користи се генерички мушки род (*сведок, њослодавац...*). Притом, Закон о равноправности полова, сасвим у складу са важећом граматиком српског језика, изричито каже: Термини којима су у овом закону означени њоложаји, њрофесије, односно занимања, изражени у њрамаџичком мушком роду, њодразумевају њприродни мушки и женски род лица на које се односе.

4. Граматичка категорија женског рода није једино средство за обезбеђивање *видљивости жена* у српском или било ком другом језику, нити пак може утицати на дискриминацију или равноправност жена. Равноправност не зависи од употребе појединих граматичких категорија, већ од контекста у коме су оне употребљене, односно – од значења целине текста. Чак и уз доследну употребу граматичке категорије женског рода могу се изражавати дискриминаторски ставови о женама (нпр. *Жене њолиџичари (њолиџичарке) нењособне су за обављање одњворних њослова*). Такође, текстови у којима се не користи граматичка категорија женског рода могу садржати ставове који афирмишу родну равноправност. Позитиван пример представља превод Повеље Уједињених нација на српски језик. Повеља се залаже за сваки вид равноправности, па и за равноправност полова, али се у самом тексту користи синтагма *њрава човека*, а не тзв. родно осетљива синтагма *њрава мушкараца и жена* (уп. „унапређивање и подстицање поштовања права човека и основних слобода за све без обзира на расу, пол, језик и веру“).

5. Стандардизација говора у званичној и јавној употреби може у одређеној мери подразумевати интервенцију у правцу слања пожељне политичке поруке. Међутим, **нормирање језика се не сме руководити искључиво принципом слања пожељне политичке поруке**, посебно када се то коси са увидима до којих је дошла званична наука о језику, или када би то значило нарушавање структуре датог језика, односно – било у нескладу са важећим граматичким и правописним нормама и добром језичком праксом. **Стога свака стандардизација говора у званичној и јавној употреби у Републици Србији мора најпре бити усклађена са постојећом нормом српског језика.**

Препоруке и ставови Одбора за стандардизацију српског језика

- Облике женског рода за именице које значе професије треба употребљавати тамо где је њихова употреба у складу са постојећом нормом и добром језичком праксом. Када је реч о облицима женског рода за означавање професија који нису нормирани или уобичајени у језичкој пракси, исправно је користити генерички мушки род (нпр. *борац*, *џилош*, *академик*), јер његова употреба никако не имплицира дискриминацију жена, већ подразумева свет о једнакој друштвеној (људској) вредности мушкарца и жене.
- Уколико је у датом контексту неопходно нагласити да је носилац функције женског рода, то се може обезбедити и другим језичким средствима или навођењем личног имена. Пример 1: *Прва жена космонауџ Валентијина Терешкова летила је у космос*. Пример 2: *Генерални конзул Александра Борђевић задужена је за конзуларно њдгручје GK Frankfurt*. У првом примеру важно је у датом контексту нагласити пол, док је у другом примеру, управо због принципа родне равноправности, потпуно ирелевантно да ли је генерални конзул мушког или женског пола, а при том је *видљивост* жена већ обезбеђена навођењем личног имена конзула.
- Коришћење паралелних форми или навођење форме у мушком роду са ознаком за наставак у женском роду непотребно оптерећује реченицу, уз сасвим изгледну могућност њеног довођења до апсурда (*Сви њрисуџни / њрисуџне на овој њрослави били / биле су недвосмислено разочарани / разочаране* итд.), те их због тога не треба користити.

Нацрт текста одлуке сачинила је Софија Милорадовић, члан Одбора за стандардизацију српског језика. Нацрт је разматран на седници од 24. фебруара 2011. године и усвојен као одлука бр. 60.

Претходно је овај текст разматрало и усвојило Научно веће Института за српски језик САНУ.

СРПСКИ ЕКВИВАЛЕНТИ ЕНГЛЕСКИХ ИЗРАЗА *SAFETY, SECURITY И SAFETY MANAGEMENT*

Одбору за стандардизацију српског језика обратио се г. Милан Лежаић писмом у коме поставља питање превода енглеских израза *safety, security* и *safety management (system)*. Писмени одговор академика Ивана Клајна Одбор за стандардизацију усвојио је као одлуку бр. 61.

* * *

ДИРЕКТОРАТУ ЦИВИЛНОГ ВАЗДУХОПЛОВСТВА РЕПУБЛИКЕ
СРБИЈЕ ДИРЕКТОРУ СЕКТОРА ЗА ВАЗДУШНУ ПЛОВИДБУ
г. Милану Лежаићу

Поштовани г. Лежаићу,

У Вашем писму од 24. 10. 2008. поставили сте питање превода енглеских израза *safety, security* и *safety management (system)* на српски. Ви наводите да се традиционално у ваздухопловству *safety* преводи као *безбедносћ*, а *security* као *сиљурносћ*, док се данас, првенствено под утицајем стручњака из војске и полиције, јавља тежња ка обрнутом преводу (*safety – сиљурносћ, security – безбедносћ*).

Пошто сам прегледао документацију коју сте ми доставили и консултовао више енглеских и српских речника, сматрам да Вам у име Одбора за стандардизацију могу дати следећи одговор.

Став наших лингвиста одувек је био да једном усвојену терминологију, у било којој струци, не треба мењати, осим ако је дошло до промене у стварима и појавама које ти термини означавају. С друге стране, разлика између појмова *safety* и *security* специфично је енглеска, и не треба очекивати да се један од њих може увек превести нашим *безбедносћ* а други нашим *сиљурносћ*. У српском (вероватно не и у хрватском) *безбедносћ* је израз у широј употреби, па се може употребити као превод и за *safety* и за *security*. Уколико се жели направити разлика, *security* се у већини контекста може превести са *обезбеђење, мере обезбеђења* односно *заштита*. Детаљније о овоме можете видети у Образложењу које следи.

На друго Ваше питање, о преводу енглеског *safety management (system)*, мој предлог је да се преведе са *управљање обезбеђењем* односно *сисџем упрвљања обезбеђењем*.

Образложење

Из дефиниција које сте цитирали у Вашем писму, као и из члана 11 (Aviation Safety) и 12 (Aviation Security) Споразума ЕСАА, недвосмислено произлази да се израз *safety* односи на заштиту од случајних нежељених догађаја, кварова, удеса и сл., док *security* значи заштиту од намерне штете (терористичких подухвата, саботаже и слично). На исти закључак упућују и дефиниције у енглеским једнојезичним речницима, као и сложени изрази који се наводе у енглеско-српским речницима: тако се *road safety* (безбедност у саобраћају) или *safety at work* (заштита на раду) односе на несрећне случајеве, док су *security service* (служба безбедности, обезбеђење) или *security guard* (службеник обезбеђења, чувар) усмерени против намерних противправних радњи.

Остали европски језици углавном имају само по један израз за оба ова појма. Отуда, у Чикашкој конвенцији о међународном цивилном ваздухопловству, реч *security*, која се јавља само у Уводу, на остала три језика преведена је једнако као и *safety* (у члановима 3d, 5, 9a, 9b, 15, 35b, 37, 44h, 64): на француском *sécurité*, на шпанском *seguridad*, на руском *безопасность*. Слично је и у италијанском и у немачком, где се обе енглеске именице преводе са *sicurezza* односно са *Sicherheit*.

Што се тиче наших именица *безбедносџ* и *сијурносџ*, у основном значењу оне су мање-више синоними. То потврђује и Речник Матице српске, где се у дефиницији речи *безбедносџ* наводи и *сијурносџ* као синоним и обрнуто. Разлика међу њима није заснована на случајном или намерном изазивању штете, као у енглеском, него је пре свега у томе што *сијурносџ* има још четири секундарна значења (поузданост, одлучност, одређеност итд.) која *безбедносџ* нема. У српско-енглеском речнику Мортонa Бенсона *безбедносџ* је преведено као „security, safety“ а *сијурносџ* као „safety, security“. Већ поменути израз *road safety* преводимо са *безбедносџ* у саобраћају, али за *safety belt*, из исте области, усвојили смо превод *сијурносни љојас*; за *safety measures (safety precautions)* у енглеско-српском речнику Бориса Хлебеца дат је превод „мере безбедности, сигурносне мере“.

Све то потврђује да се однос између нашег *безбедносџ* и *сијурносџ* не може ни у једном ни у другом смеру изједначити са оним између енглеског *safety* и *security*. У већ поменутич члановима Чикашке конвенције где је у оригиналу *safety*, код нас је свуда преведено као *безбедносџ*; изузетак је само

члан 15, где је „for the safety and expedition of air navigation“ преведено „ради олакшавања ваздушне пловидбе и доприношења њеној сигурности“. Израз *сиурносћ* јавља се још и у преводу члана 69, као превод придева *safe* (*are not reasonably adequate for the safe...operation* – не одговарају у довољној мери обезбеђењу *сиурносћу*), али ту је очигледно изазван потребом да се избегне спој *обезбеђење безбедносћу*, који звучи плеонастично. У Уводу, *general security* преведено је као *ошћта безбедносћ*.

Превођење *security* са *сиурносћ* могло би имати извесног ослоња у заједничком пореклу (обе су у крајњој линији од латинског *securus*), али етимолошка сродност не може бити једино битно мерило за значење. У лингвистици је добро позната појава тзв. „лажних пријатеља“, речи од истог корена али с различитим значењем, које често доводе до погрешних превода: тако енглеско *novel* није новела него роман, *actual* не значи актуелан него *јрави*, *сћварни*, *sympathetic* није симпатичан него *блајонаклон*, *јун* *разумевања* и сл. Употреби именице *сиурносћ* нарочито су склони Хрвати (који наш *Савешћ безбедносћу* = *Security Council* називају *Вијеће сиурносћу*), али код нас би изрази као *сиурносћ јушника* могли бити двосмислени (безбедност путника или сигурност да ће стићи на одредиште?), а не можемо рећи *сиурносћ* тамо где се енглеско *security* односи на органе безбедности, као у *security service*, *airport security*, *to call/to alert security* и сл.

С обзиром на све ово, закључујем да наш израз *безбедносћ* обухвата семантичка поља обеју енглеских именица. При том би се *safety* увек могло преводити са *безбедносћ*, што не искључује употребу израза *сиурносћ* тамо где то контекст дозвољава (нпр. *safety assessment*, у текстовима EUROCONTROL-а који су ми достављени, може се превести и као *јроцена сиурносћу*). Атрибутивно употребљено енгл. *safety* углавном преводимо нашим придевом *безбедносни*, нпр. *safety alert* = *безбедносна узбуна* (пазити да се не употребљава погрешан облик „безбедоносан“, „безбедоносна“).

Енглеско *security* не треба преводити као *сиурносћ*, него такође *безбедносћ*, а у многим случајевима и као *обезбеђење*, *мере безбедносћу* (*мере обезбеђења*) односно *зашћишћта*. Примера ради, дефиницију из регулативе EUROCONTROL-а (Chapter 1, Definitions) „areas of an airport into which access is controlled to ensure security of civil aviation“ превео бих „делови аеродрома у које је приступ ограничен у циљу безбедности цивилне авијације“ (нема потребе да се буквално преводи глагол *ensure*, који би се у сваком случају сударао са именицом). Горе сам већ навео *general security* = *ошћта безбедносћ* у уводу Чикашке конвенције.

Што се тиче речи *обезбеђење*, она је у Речнику Матице српске под 2 (под 1 је глаголско значење, „обезбеђивање“) била дата искључиво као војни термин, што је преуско у поређењу с данашњом употребом. У новом Матичином „Речнику српскога језика“ (2007) дефиниција под 2 је проширена у „војна,

полицијска јединица, цивилна организација, служба чији је задатак да некога, нешто обезбеди, осигура од напада, крађе, рушења и сл.“, што се подудара с конкретним значењем енглеског *security*. Отуда бисмо већ поменуто *airport security* преводили као *безбедносн аеродрома* када значи стање, а *аеродромска служба обезбеђења* кад се односи на органе задужене да одржавају то стање. Као што је у енглеском *security* у овом другом значењу настало скраћењем израза *security service*, и код нас се, ради краткоће у изражавању, у већини случајева може изоставити реч *служба* и рећи само *обезбеђење*, дакле и *airport security* = *аеродромско обезбеђење*.

За изразе *safety management* односно *safety management system* у Вашем писму се наводи да има примедба на превод *управљање безбедношћу* одн. *систем управљања безбедношћу*, будући да је *безбедносн* мисаона именица. Сматрам да и у овом случају може послужити реч *обезбеђење*, будући да поред апстрактног значења, као што смо видели, има и конкретно. Стога предлажем превод *управљање обезбеђењем* односно *систем управљања обезбеђењем*.

Академик Иван Клајн,
Председник Одбора за стандардизацију српског језика

29. октобра 2008.

ПОВОДОМ КОНСТРУКЦИЈЕ ЗА + ИНФИНИТИВ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Одлука

Упркос приметној учесталости конструкције *за* + инфинитив, с једне стране, те сложености њенога значења и тако проистеклим тешкоћама да се лако замени неким домаћим еквивалентним обликом или обрасцем, с друге, она се мора одредити неграматичном стога што у српском језику важи правило које предвиђа неспојивост предлога и неког глаголског облика. Стога би прихватање конструкције *за* + инфинитив као стандардне представљало нарушавање и мењање правила устројавања синтагми у српском језику, што би, имајући у виду конкретан инвентар јединица и ограниченост њихове дистрибуције на претежно разговорни језик, било неоправдано, тим пре што је реч о само једном типу предлошке синтагме – уз предлог *за*.

Зато се не препоручује употреба конструкције *за* + инфинитив у добром српском књижевном језику.

Образложење

Премда се за дистрибуцију инфинитива у српском језику начелно може рећи да је, пред налетом балканизма у виду конструкције *га* + презент, релативно ограничена, како на нивоу саме језичке структуре, на плану морфосинтаксе и синтаксе (нпр. у говору Новог Сада забележено је да се у оквиру фyuтyра 1 среће у више од 80% случајева, док у модалним конструкцијама његова фреквенција опада на свега 24%), тако и територијално (југоисточни делови српског говорног подручја су инфинитив скоро сасвим изгубили), инфинитив се среће у нетипичном обрасцу за српски језик, у конструкцији са предлогом *за*, при чему се у говорној пракси не уочава тежња да буде замењен или да се барем употребљава у алтернацији са еквивалентним конструкцијама или структурама усклађеним са стандарднојезичком нормом.

Конструкција *за* + инфинитив представља германизам, премда се не могу искључити ни утицаји других језика (нпр. италијанског), који се у

оквиру именских синтагми јавља у атрибутој функцији, где се најчешће среће уз именице које значе храну или пиће (нпр. *бурек, јело, кафа, храна*, као у синтагми *кафа за њонећи*), али у новије време, понекад са шалјивим призвукот, и уз неке друге именице (нпр. *ајошека, дом, знање, инђернећ, мога, музика, ѡријашељ, сајћ*; као у синтагми *ајошека за њонећи*), или неке неодређене заменице (*ишиа, нешио*; нпр. *нешио за јесћи*).

Осим тога, та конструкција се јавља и као део глаголке синтагме, и то у функцији допуне, најчешће уз глаголе *јесам* и *имаћи*, нпр. *То је за бацйћи; За очекивайћи је да...; То је за не ѡверовайћи; Имаш ли довољно за јесћи?* и сл. Гледано из перспективе саставних елемената конструкције, осим предлога *за*, у том структурном обрасцу се најчешће појављују глаголи давања или говорења, нпр. *дайћи, куййћи, ѡклонићи, ѡнећи, ѡрогайћи, узетйи* те *рећи, учййи* али и *наћи, јесћи, ѡййййи, убићи* и сл.

Ако погледамо одговарајуће конструкције у немачком језику, као највероватнијем језику даваоцу, у њему се могу издвојити два одговарајућа структурна типа: (а) инфинитивна конструкција (*zu + Inf*); и (б) конструкција с поимениченим инфинитивом (*zu + Dat*), што значи да је у последњем случају реч о предлошко-падежној конструкцији: (а) *Ich habe zu essen*; (б) *Kaffe zum Mitnehmen; Das ist nicht zum Aushalten*. Овај податак је веома важан, јер указује да је реч о структурном калку, при чему у процесу језичког трансфера бивају изгубљена или преиначена категоријалнограматичка обележја оних аутосемантичних лексичких јединица које улазе у састав конструкције. Основ проблема, дакле, у овом случају лежи у чињеници да се у немачком језику глаголка именица најчешће твори конверзијом од инфинитива, при чему добија облик средњег рода: *leben* (живети) : *das Leben* (живот). То, међутим, не значи да би адекватан еквивалент облику *кафа за њонећи* требало да је *кафа за ношење*, утолико пре што бележимо и упитне реченице као *За овде или за њонећи?*, што показује да је у претходноме примеру инфинитив употребљен, заправо, прилошки.

До немогућности једнообразне замене наменском конструкцијом *за* + акузатив долази отуд што се та инфинитивна конструкција не употребљава у искључиво наменском значењу. Штавише, у реконструкцији базичног значења најпре се, по правилу, мора реализовати модални глагол, *моћи* или *ћребайћи*, а затим и одговарајући предикат, или предикати којима се упућује на специфичан облик употребе, функционисања или вредновања каквог појма, што често представља неекономично језичко решење: *кафа за њонећи* = **КАФА КОЈА СЕ МОЖЕ ПОНЕТИ**; *ћо је за бацййи* = **ТО СЕ МОЖЕ БАЦИТИ**. Стога је јасно да је немогуће наћи само једну општеважећу замену за ту конструкцију, што се супротставља начелу језичке економије. Понекад се значење конструкције *за* + инфинитив може исказати на неколико начина, уп. *То је за бацййи* и **ТО СЕ МОЖЕ БАЦИТИ**, или **ТО ЈЕ ЗА БАЦАЊЕ**;

То је за не повероваџи и ТО ЈЕ ДА НЕ ПОВЕРУЈЕШ; То је за не издржаџи = ТО ЈЕ НЕИЗДРЖИВО.

Поједини примери именских синтагми са инфинитивном конструкцијом лако би се могли заменити придевско-именичким синтагмама: *ајоџека за џонеџи = ПРЕНОСИВА АПОТЕКА; инџернеџ за џонеџи = МОБИЛНИ ИНТЕРНЕТ* и сл.

Избор алтернативе конструкцији *за* + инфинитив може зависити од тога да ли је реч о језику маркетинга, или о друкчијим околностима изражавања одговарајућег значења. На пример, израз *кафа за џонеџи* се толико уобичајио на многим местима где се кафе продаје да није реално очекивати да ће он бити замењен неким другим изразом, али купац увек има могућност да каже *Дајџе ми једну кафе коју ћу џонеџи* или *Дајџе ми једну кафе да џонесем*.

Да закључимо. И без жеље и намере да за сваки појединачни случај понудимо мање или више успео супституент, треба нагласити да очекиване и предвидиве тешкоће при превођењу и прилагођавању страних граматичких образаца, или при преиначивању оних који су већ уврежени, не треба да буду изговор за одступање од нормом предвиђених и у српском језику расположивих граматичких образаца. Како и сами горенаведени примери показују, у српском језику, барем за неке указане случајеве, могуће је наћи и по неколико одговарајућих супституената, што сведочи да се не може говорити о мањкавости система, већ пре о неодговарајућој примени системских правила. Стога, конструкцију *за* + инфинитив треба избегавати у добром српском књижевном језику иако се не може потпуно искључити њена повремена и лексички врло ограничена употреба, пре свега у колоквијалном изражавању или у језику рекламе, поготову када се тежи краткоћи и „необичавању“ израза и када је тешко таквим конструкцијама наћи кратку и тачну замену која је добро уклопљена у српски језички систем.

* * *

Нацрт ове одлуке саставио је Миливој Алановић, члан Комисије за синтаксу. Текст одлуке усвојен је на петнаестој годишњој седници Одбора за стандардизацију српског језика 12. 12. 2012. године.

НОВА СРПСКА ГРАМАТИКА С НАГЛАШЕНИМ НОРМАТИВНИМ ПРИСТУПОМ

Уводне напомене

За непуних петнаест година, под окриљем Одбора за стандардизацију српског језика, настали су језички приручници који представљају значајан помак у осавремењавању норме српског књижевног језика. Ти прилози су, истовремено, и део процеса стандардизације савременог српског језика. Захваљујући постојању Одбора за стандардизацију српског језика као најрепрезентативнијег тела трију академија, осам факултета с катедрама за српски језик и три старе културне и научне институције српскога народа (Матице српске, Српске књижевне задруге и Института за српски језик САНУ), израђен је *Правопис српског језика* (1993, 1995, 2000, 2010). Само неколико година после оснивања Одбора за стандардизацију српског језика (1997). добили смо *Образложени речник српског језика* (2000), чији је аутор Мирослав Николић, члан Одбора. То је прва таква књига у српском језику и до сада најобимнија у целом словенском свету (преко 160.000 одредница и лема). Недуго затим, академик Иван Клајн, актуелни председник Одбора, објавио је две књиге из творбе речи у савременом српском језику, први део *Слањање и префиксација* (2002) и други део *Суфиксација и конверзија* (2003). Урађена је *Синтакса савременог српског језика, једноставна реченица* (2005) у редакцији академика Милке Ивић. У 2007. години добили смо једнотомни *Речник српског књижевног језика*, а 2010. године урађена је и *Фонологија српског језика* аутора Драгољуба Петровића и Снежане Гудурић. На крају, 2013. г., појавила се *Нормативна граматика српског језика* (Матица српска), академика Предрага Пипера и Ивана Клајна. Сада нису нереална очекивања да ће то *целовито издање српске граматике с наглашеним нормативним приступом* подстаћи процесе објављивања и других језичких приручника, пре свега *морфологије српског језика*.

Образложење

У српском језику више од пола века, после две обимне књиге *описне и нормативне граматике* српскохрватског језика академика Михаила Стева-

новића, није било великих граматика с наглашеним нормативним приступом. Српски књижевни језик је, већ почетком двадесетог века, достигао ниво развијеног полифункционалног језика, тако да се та норма, углавном преко језика узорних писаца, задржала и до средине прошлог века. У међувремену, појавио се један број истородних дела мањег обима. Дела поменута у уводној напомени представљају значајан допринос осавремењавању норме српског језика, а *Нормативна грамаџика српског језика*, која представља најновији чин тог процеса, има велики значај за српску лингвистику. У *Нормативној грамаџици* нема дискусије и дугих и широких расправа око различитих мишљења и ставова. На 582 странице дат је целокупан граматички систем српског језика, заснован на примерима из функционалности-ски разноврсног корпуса.

У овом делу описан је и нормиран граматички систем усклађен с актуелним стањем у српском књижевном језику. При томе се водило рачуна о томе да се полази од сазнања до којих је дошла наука о савременом српском језику, али и теоријских погледа на стандардни језик и ауторских виђења тих питања. Ова грамаџика има две нормативне и концепцијске одлике, што досад није било заступљено ни у српској ни у словенској граматици. С једне стране, у њој се исцрпно описују граматичке особине српског језика које аутори предлажу за књижевнојезичку норму, при чему се следи нормативистичка традиција српског језика. С друге стране, многобројне посебно издвојене напомене указују на случајеве одступања од такве књижевнојезичке норме и у облику *прејорука* указује се на нормативно исправне облике.

Нормативна грамаџика није писана да буде законик, правилник, којим би се ускратила неке слобода избора. У њој се примењује широка скала оцена нормативне исправности појединих граматичких појава у савременом српском језику. Ту су обрађени, између осталих, и примери које у говорном језику неретко чујемо, а које није увек лако нормативно оквалитиковати, попут употребе глагола *шребати*, затим објашњена је употреба предлога за у конструкцијама с инфинитивом (*за очекивати је, кафа за појети*) и сл. Наведени и други слични примери одступања од система имали су понекад критичке коментаре у језичким поукама, али тих примера и критичких коментара није до сада било у грамаџикама, јер се сматрало да они припадају *језичкој култури*, као једној практичној лингвистичкој дисциплини. У *Нормативној грамаџици* указује се и на погрешну, а распрострањену употребу акузатива ближег објекта уз неке непрелазне глаголе, као што су примери: *џао физику, држава џала маџуру* или тзв. квазипасив *Марка се криџикује*.

У *Грамаџици* има много *напомена* које су у складу с актуелношћу самих језичких појава на које аутори скрећу пажњу. На основу тих напомена може се закључивати и о стању српске језичке културе, али и озбиљније него до сада размишљати о потреби *ефикасније* усаглашавања урађених језичких приручника, у којима има различитих решења када су у питању исте

или сличне језичке појаве помињане у правопису, у речнику, у граматичким и стилистичким областима.

Оцене и препоруке

Рецензенти *Нормативне граматике*, академици Јасмина Грковић Мејдор и Милорад Радовановић, високо су оценили приручник. По речима Ј. Г. Мејдор: „Ова вишеструко корисна књига одликује се равнотежом између прескриптивног и дескриптивног, што свакако није било нимало лак задатак, будући да српски (језички) стандард за собом има дновековну историју током које су поједини језички нивои били нужно изложени унутрашњим системским променама. Она истиче и то да ти процеси и даље теку, па наводи где се они уочавају данас у српском језику: „постакценатски квантитет, имперфекат, плусквамперфекат пасива, деклинација основних бројева, глагол *їребайи*, неодређени придевски вид [...] такође одређује се и према процесима који су последица настојања да се језик вештачки мења, као и у случају фемининатива новијег порекла [...] књига је и баланс између традиционалног и модерног у примени научне терминологије“. Академик Радовановић истиче да је „књига од капиталног значаја за српску лингвистику и српску културу, настајала (је) на основу темељног знања и великог труда, од аутора најкомпетентнијих. [...] А ми смо сви овим важним издањем добили експлицитну норму за понашање у једној од најважнијих области људског, друштвеног и културног живота у овом случају за наше споразумевање (српским књижевним/стандардним) језиком у његовом говореном и писаном лику“.

Одбор за доделу Награде „Павле Ивић“ (при Славистичком друштву Србије) одлучио је да то признање за 2013. годину додели књизи академика Предрага Пипера и Ивана Клајна *Нормативна граматика српског језика*. Академик Слободан Реметић, председник Одбора, на свечаном проглашењу *Нормативне граматике* за дело које заслужује да добије ово високо признање, између осталог, рекао је: „То је данас допринос најважнијој литератури о савременом српском књижевном језику и *Нормативна граматика српског језика* представља целовиту граматику српског језика с наглашеним нормативистичким приступом“.

* * *

Нацрт текста одлуке сачинили су Јован Вуксановић, секретар Одбора, Срето Танасић, потпредседник Одбора, чланови Ком. бр. 7, и Марина Николић, члан и секретар Ком. бр. 3. Одлука је усвојена на редовној, шеснаестој, годишњој седници Одбора за стандардизацију српског језика 25. 2. 2015. године.

СПОМЕНИК БЕОГРАДСКОМ ЧИТАЧУ ИЛИ ЧИТАОЦУ

На основу расположивих чињеница мислимо да предност треба дати именици *чишалац* и да споменик треба да се зове Споменик београдском читаоцу.

Образложење

Није спорно да именице на *-ач* у српском језику служе за грађење *nomina agentis*, па би и именица *чишач* могла да се употреби са значењем *лице које чита*. Ипак, наш задатак је био да проценимо којој именици треба дати предност у конкретном случају, а сви подаци указују на чињеницу да предност треба дати деривату *чишалац*.

Именица *чишач* се у савременом српском језику последњих година све више специјализује за именовање предмета који служе за читавање. Довољно је укуцати ову именицу у претраживачу *Гуџл* и појавиће се следећи појмови: *чишач електронске саобраћајне дозволе*, *чишач електронске личне карте*, *чишач бус-џлус картица*, *биометријски чишач*, *чишач електронских књига* итд. Није редак случај у српском језику да се именице које имају исту мотивну реч а различите суфиксе временом семантички разједначе и постану пароними (исп. нпр. *сјасилац на базену – сјасиџељ душа*). На тај начин употреба лексема се прецизира, што треба подржавати, јер је то начин лексичког богаћења и утанчавања, прецизирања српског језика.

Није без значаја имати у виду да се слична појава дешава и у другим словенским језицима. Као пример узећемо руски као источнословенски језик, пољски и чешки као западнословенске језике и бугарски као јужнословенски језик. У њима, као и у осталим словенским језицима, по правилу су се различити деривати глагола *чишати* специјализовали за категорије *nomina agentis* и *nomina instrumenti*. У руском језику именица **читатель** означава вршиоца радње (и одговара српском *чишалац*), док се именица **читник** појављује у улози *nomina instrumenti* (и одговара српском *чишач*). Руски језик је богатији могућностима од српског јер поседује још једну могућност, а то је дериват **чтец**, који означава особу која чита за друге (што такође одговара

српском *чиџач*). У пољском језику, дериват *czytelnik* означава вршиоца радње, а *czytnik* инструмент за читавање. У чешком језику постоји *čtenář* (*nomina agentis*) и *čtečka* (*nomina instrumenti*). У бугарском језику *читател* спада у *nomina agentis*, а *четец* у *nomina instrumenti*.

Из овога закључујемо да у словенским језицима деривати глагола *чиџаџи* специјализују значења, што би могао бити разлог да се потрудимо да у српском језику очувамо процес који је већ сам по себи успостављен, а то је да се *чиџалац* везује за категорију *nomina agentis*, а *чиџач* за категорију *nomina instrumenti*.

Један од показатеља укоренености неке лексеме или њеног значења у лексички систем јесте и развој деривационог гнезда. Пошто се именица *чиџалац* много чешће него *чиџач* користи за означавање лица које чита, она је развила деривационо гнездо чији су деривати формирали значења која су такође у вези са човеком као читаоцем. У то гнездо спадају лексеме: *чиџалачки* (*који се односи на чиџаоце*), *чиџалаштво* (*скуп чиџалаца, чиџаоци, чиџалачка љублика*), *чиџаоница* (*џросџорија одређена за чиџање*). Од именице *чиџач* настала је само лексема *чиџачки* (*који се односи на чиџаче, чиџалачки*). Деривација показује очигледну доминацију именице *чиџалац* у односу на *чиџач* у означавању човека као вршиоца радње.

Чак и када се односи на човека, именица *чиџач* неупоредиво чешће означава особу која чита наглас, за друге, можда и механички (без разумевања прочитаног јер чита другоме у својству спикера). Ово семантичко својство именице *чиџач* већ дуго постоји у српском језику. Уочио га је још Александар Белић давне 1936. године, анализирајући грађу за Речник САНУ, која садржи материјал још из друге половине XIX века. Вероватно је управо семантичка црта механичког читања, читања без разумевања, изазвала све раширенију појаву у савременом српском језику да се различити апарати називају *чиџачем*. Због тога би се пажљивом и тананом семантичком анализом именице *чиџач* када означава особу која чита могао докучити одређени степен пејоративности у конотацији. Оваква конотација ће се временом само појачавати пошто на све стране расте број читача-апарата, а то би могло негативно утицати на смисао постављања споменика. Смисао је да се укаже почаст мислећем читаоцу, љубитељу књиге, а не особи која се може изједначити са инструментом за читање.

Нацрт текста одлуке припремила је проф. др Рајна Драгићевић.

О СТАТУСУ БОСАНСКОГ ИЛИ БОШЊАЧКОГ ЈЕЗИКА

Већ неколико година новинске странице пуне текстови о различитим питањима везаним за статус тзв. босанског језика, и то понајвише у Србији и Републици Српској. Тако читамо да „Бошњаци не разумеју српски језик“, да је у Новом Пазару и Пријеполу блокирано на стотине судских предмета због недостатка „преводаца на босански језик“ са српскога, да је „Министарство правде Србије објавило оглас за постављање сталних судских преводаца за босански језик“, да је министар просвете обећао да ће се на Државном универзитету у Новом Пазару вршити „обука за босански језик“, након које ће бити „додељени сертификати, који ће при запошљавању служити као доказ познавања босанског језика“, да ће ускоро „Србија добити шест судских тумача за босански језик“, да ђаци бошњачке националности у Републици Српској неће да прихвате књижице ни сведочанства у којима је језик назван „бошњачким“ а не „босанским“, итд. и томе слично.

Два су питања на које лингвистика мора дати одговор. Постоји ли „босански језик“ као језик различит од „српског језика“? Морају ли Срби употребљавати назив „босански језик“, на којем инсистирају Бошњаци?

Прво питање тиче се питања језичког идентитета. Од десет међународних докумената у којима се помиње статус језика увек се говори искључиво о језичким правима појединаца и припадника националних мањина. Нигде се не помињу језичка права народа, нити држава, а камоли да се прописује *право народа да свој језик назове својим именом*, а ни у једном од докумената не наводи се експлицитно када један језик треба сматрати посебним језиком, тј. не наводи се који су критеријуми идентитета једнога језика.

О идентитету једнога језика, о довољним разлозима за проглашење неког идиома за посебан језик, посредно се говори једино у *Европској повељи о регионалним или мањинским језицима*, где се у њеном члану 1, именованом као „Дефиниција“, а који је сав посвећен одређењу идентификације регионалних или мањинских језика, каже:

„За потребе ове повеље:

а) 'регионални или мањински језици' су језици који:

(i) су традиционално у употреби на одређеној територији једне државе од стране држављана те државе који чине бројчано мању групу од остатка становништва те државе и који су

(ii) **различити од званичног језика те државе**, што не укључује дијалекте званичног језика те државе или језике радника миграната“.

Из наведене се повеле имплицитно нужно закључује **да два или више идиома који се не разликују не могу лингвистички (научно) бити посебни језици**, што ће рећи да један не може бити већински а други мањински. Ако се морају разликовати већински и мањински језик, онда је нужно да се не могу сматрати посебним језицима ни језици различитих народа у једној земљи који се међусобно лингвистички не разликују.

А за (не)исправност мишљења да су српски и тзв. босански различити језици и да се чак разликују толико да „Бошњаци не разумеју српски“, најбоље је навести ставове самих бошњачких лингвиста. А они су готово јединствени, унисони.

Кренимо од **Алије Исаковића**, који каже: „Између босанског, хрватског и српског језика нема суштинске разлике. У питању је само право народа да именује језик онако како га је традиционално именовао“ (Branko Tošović, Arno Wonisch (ur.), *Bošnjački pogledi na odnose između bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika*, Graz, Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität, Sarajevo: Institut za jezik, 2009, 17).

Исто мисли и **Мидхат Риђановић**: „Народ у БиХ говори једним језиком, који својим специфичностима одмах 'упада у уши' свим људима изван наше земље. Он се сад зове тројако српски, хрватски и босански“ (Midhat Ridžanović, *Ridžanović o jeziku i još nekim stvarima iz Tamnog Vilajeta*, Sarajevo: autor, 2013, 41).

Ни мишљење **Ибрахима Чедића** готово да се не разликује од наведених: „У Босни и Херцеговини у службеној употреби су, дакле, босански, хрватски и српски језик. Сваки има своју норму и велику међусобну подударност. У међусобној комуникацији Бошњаци, Хрвати и Срби немају никаквих потешкоћа што често намеће питање да ли се заправо ради о једном језику са три назива, или су заиста три језика“ (Branko Tošović, Arno Wonisch (ur.), *Bošnjački pogledi na odnose između bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika*, Graz, Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität, Sarajevo: Institut za jezik, 2009, 65).

Ханка Вајзовић, пак, констатује да „споразумијевање није угрожено ни међу националним заједницама у БиХ нити међу појединцима као члановима тих заједница“ (Branko Tošović, Arno Wonisch (ur.), *Bošnjački pogledi na odnose između bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika*, Graz, Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität, Sarajevo: Institut za jezik, 2009, 139).

Још експлицитнији је у ставу о непостојању разлике **Џевад Јахић**, који каже: „Они који данас хоће да нађу одговор на питање постоји ли збиља тај босански језик, у принципу су спремни и да га 'признају' ако им се докаже да постоји. Они лаичком методом хоће да виде у чему се тај језик разликује

од тобож 'различитих' српског и хрватског, или бившег ('неразликовног') српскохрватског и да се тада увјере у његово постојање, односно непостојање. (...) Ко зна по који пут у овој књизи понављамо оно што већ једном морамо запамтити: у нашим балканским приликама језик да би био језик не мора се обавезно битно разликовати од другог јер тај разликовни принцип није мјерило постојања, односно непостојања националних језика“ (Dževad Jahić, *Bosanski jezik u 100 pitanja i 100 odgovora*, Sarajevo, Ljiljan, 1999, 252).

Хаџем Хајдаревић и **Аида Кршо** написали су чак јединствен правописни и граматички приручник „босанског/хрватског/српског језика“, образлажући свој поступак следећим разлогом: „Босански језик, хрватски језик, српски језик имају исту основицу (источнохерцеговачки дијалекат новоштокавског типа). С обзиром на то, они су правописно и граматички врло блиски. Разлике постоје у лексици и акцентуацији. Морфолошке разлике су минималне, а на фонетском плану разлика нема, јер сва три стандарда имају исти вокалски и консонантски систем. Наведене чињенице потврђују се у свакодневној језичкој пракси. Говорници који употребљавају различите стандарднојезичке норме (босанску, хрватску или српску) одлично се разумију, а језик именују као босански језик, хрватски језик и српски језик“ (Наџем Хајдаревић, Аида Кршо, *Pravopisni priručnik bosanskog/hrvatskog/srpskog jezika sa osnovama gramatike*, Sarajevo: Institut za jezik, 2013, 21).

Сами бошњачки лингвисти, дакле, тврде да нема готово никаквих разлика између српског и тзв. босанског језика. Разлика је само у имену. А Бошњаци хоће да језик којим говоре зову „босански“, никако „бошњачки“. Ако се тај назив схвати као израз „симболичке“ а не комуникативне функције, онда треба подсетити да **ниједан народ не мора њихови назив за језик који је у обичају код другој народа**. Не могу Словенци Србима наметати да језик којим говоре и Срби зову „словенски“ кад га Срби зову „словеначки“, нити Роми могу захтевати да језик који они зову „романи“ и Срби тако (а не „ромски“) зову, а да не говоримо о Енглезима, који свој језик зову „инглиш“, или Немцима, који га зову „дојч“ и сл. Из тих разлога захтевати од једног народа да језик другог народа у свом језику зову по диктату тог другог народа представља више него парадокс. Од назива „бошњачки народ“, који су Муслимани сами изабрали, **према њиховим правилима српског језика, у српском језику и народу може се једино и искључиво најправилни назив бошњачки језик**, као што је речено и у првој одлуци Одбора од 13. фебруара 1998. године. То је посебно важно за Републику Српску, у чијем Уставу стоји: „Службени језици Републике Српске су: **језик српског народа, језик хрватског народа и језик бошњачког народа**“; према творбеним правилима српског језика од „српски народ“ изводи се еквивалентан назив „српски језик“, и од „хрватски народ“ изводи се еквивалентан назив „хрватски језик“, а од „бошњачки народ“ могуће је једино извести „бошњачки језик“, а никако није могуће извести назив „босански језик“. Назив **бошњачки језик**

одговара називу *бошњачки народ*, док би назив *босански језик* одговарао термину, непостојећег, *босанског народа*.

Из свега наведеног проистичу следећи нужни закључци:

1) Да би два језика били посебни језици, они морају бити различити по лингвистичким критеријумима (генетском, структурном и комуникативном). То није случај са „босанским језиком“ кад се он посматра у односу на српски језик, јер и сви бошњачки лингвисти тврде да су босански и српски језик различити само по имену, али да се према лингвистичким критеријумима ради о истом језику. Будући да *Евројска повеља о реџионалним или мањинским језицима* прописује да се мањинским језиком може прогласити само језик који је „различит од званичног језика те државе“, а да су српски и босански само различита имена истога језика, јасно је да „босански језик“ не може имати ни лингвистички ни правни него само симболички – статус посебног језика, па се на његове говорнике не могу применити „Уставом и законом загарантована права да се судски и управни поступак води на матерњем језику странке“, јер се поступак на том језику води и кад се тај језик зове нпр. српским или хрватским. Јер, како и правници наглашавају, „ако се може и признати захтев једне мањинске заједнице да језик којим говори означи засебним именом, то не значи да су напрасно изгубили способност комуницирања са онима са којима су до јуче то чинили (и са којима и ван суда још то чине)“ (М. Јовановић).

2) Назив који за један језик користи један народ не мора бити назив језика код другог народа. Према творбеним правилима српског језика од „српски народ“ изводи се еквивалентан назив „српски језик“, од „хрватски народ“ изводи се еквивалентан назив „хрватски језик“, а од „бошњачки народ“ могуће је једино извести „бошњачки језик“, а никако није могуће извести назив „босански језик“. Назив *бошњачки језик* одговара називу *бошњачки народ*, док би назив *босански језик* одговарао термину *босанског народа*, а такав народ не постоји. Према томе, поштујући симболичку функцију језика, у српском језику једино је могуће и једино исправно језик којим говоре Бошњаци, а који је заправо само варијанта српскога језика, звати „**бошњачким језиком**“.

3) Из претходног проистиче да нема никаквог ни лингвистичког ни правног основа производити некакве „тумаче за босански језик“, нити пак изводити посебну наставу на „босанском/бошњачком“ језику, нити има основа правити за тај лингвистички непостојећи језик посебне уџбенике, јер сви који знају српски језик знају подједнако добро и „бошњачки“, и обратно: сви који знају „бошњачки“ знају и српски! Државне институције Републике Србије и Републике Српске морају тога бити свесне, и у складу с тим морају и деловати.

Нацрт текста одлуке припремио је проф. др Милош Ковачевић.

ЗАВИСНА РЕЧЕНИЦА С ВЕЗНИКОМ БЕЗ ДА

Одлука

Иако употреба реченице с везником *без да* у савременом српском књижевном језику није више неуобичајена појава, она ипак остаје изван оквира стандарднојезичке нормe, а разлога за овакав став барем су два: (а) поступак извођења везника *без да*, који је, заправо, структурни калк, и (б) постојање, граматички и семантички, адекватне хипотаксичке јединице, чији се нормативни статус не доводи у питање.

Будући да зависна реченица уведена везником *без да* представља стилски обележен граматички и значењски еквивалент реченице са везником *а да*, препоручује се њено избегавање у свим сферама језичке делатности, нарочито у јавној, као и у свим приликама које захтевају биран и узоран језички израз. Зато се у српском књижевном језику само реченица с везником *а да* може сматрати прихватљивим средством граматикализације значења пропратне околности, разуме се, у форми зависне реченице.

Образложење

У савременом српском књижевном језику, без обзира на вид и домен испољавања језичког стваралаштва – писани или усмени, односно јавни или приватни, као и на његова функционалностилска обележја, у не сасвим занемарљивом броју примера бележи се употреба зависне реченице уведене везником *без да*,¹ чак и у штампаним медијима које сматрамо узорним. Последњи став темељи се на увиду у грађу која је претежно преузета из *Полиџике*, али и не само из ње, и као таква постала делом електронског корпуса српскога језика који је израђен на Математичком факултету у Београду. Проблем о којем је реч илуструју следећи примери:

¹ Напомене о статусу *без да* реченице дају се и у *Нормативној граматици српског језика* Предрага Пипера и Ивана Клајна (2013: 212), те у *Старим и новим сјисима* Милорада Радовића (2007: 100–114).

Забрањено је *илакаћи*, **без да** се *нешто* не научи; *Могао је да се креће без да* *пази на своје покрете*; *Училиш хладан поздрав и ја одох, без да сам попућен чашом воде или кайи сузе*; *А где ћрчише у сексуалне радње без да се мало информишете?* итд.

Остављајући привремено по страни нормативни статус овог типа зависне реченице, неопходно је, ипак, да се кратко осврнемо на две важне појединости, а то је да није реч о новој и локалној појави у српском језику, као и да се њоме не компензује какав системски недостатак у његовој структури.

Потврде за зависну реченицу са везником *без да* могу се пронаћи на целом српском штокавском простору, нарочито у разговорном стилу, при чему се у бројним језичким приручницима готово неизоставно наводи податак да је у питању германизам који се бележи још од средине 19. века. Иако је за поуздано утврђивање времена настанка дате конструкције потребно предузети опсежније истраживање, претпоставља се да је реч о структурном калку немачког сложеног везника *ohne dass*, у чији састав улази еквивалент српског предлога *без* и одговарајући везник, коме у нашем језику одговара везник *да*.

Као што то потврђују и раније наведени примери, *без да* се у српском језику појављује као везник (тј. везнички израз) са значењем обавезне или пак недостајуће пропратне околности, уводећи тако један тип начинске реченице, при чему се у везничком систему позиционирао као синонимска варијанта везника *а да*, што доказује и њихова релативно слободна заменивост, нпр.: *Забрањено је илакаћи, а да се нешто не научи; Могао је да се креће а да не пази на своје покрете; Училиш хладан поздрав и ја одох, а да нисам попућен чашом воде или кайи сузе; А где ћрчише у сексуалне радње а да се мало не информишете?* и сл. Иако је реч о граматички и семантички еквивалентним структурама, зависна *без да* реченица показује особине које нису својствене реченици с везником *а да*, а то су: (а) могућност да се уметне у структуру управне реченице, или да се појави испред ње (*Разуме се, без да буду изричито ишћани, одмах ће вам све објасниши; Без да је икога ишћо, узео је своје ствари и нешћо*); (б) необавезно присуство граматичке негације (*То каже без да му влас не задрћиши; Заљубљујемо се без да знамо зашћо*); (в) постављање фокализатора и непосредно испред везника *без да* (*Сћоразумели су се и без да су изћоворили једну реч*) и сл. Све наведено говори да се приликом замене *без да* реченице понекад морају предузети додатне трансформационе операције, што само по себи не може бити препрека за употребу зависне *а да* реченице. Ипак, ова особина говори да *без да* реченица подлеже слободнијој дистрибуцији, што јесте предност, али то не решава проблематичност поступка извођења и граматикализације везника *без да*.

Иако је дистрибуција везничког израза *без да* подржана чињеницом да се одговарајуће значење може изразити и номинализованим изразом у кон-

струкцији *без* + глаголска именица, нпр. *без њоздрава* итд., у нормативном погледу пак проблем представља начин на који је добијен везник *без да*. Зато се у приручницима који се дотичу овога проблема готово неизоставно наводи да је реч о 'рогобатној' конструкцији, при чему критеријум на којем се заснива овакав став не компромитује аутоматски њену употребу, јер се примарно темељи на естетском доживљају језика.

Конструкција коју чини предлог *без* као њена управна реч допушта укључивање само именских и прилошких речи, односно одговарајућих синтагми, што је правило које важи и када се од овако добијених конструкција даље изводе сложени везнички изрази, нпр. *без обзира на то што*. Дакле, везнички израз *без да* нормативно је неприхватљив јер није непосредно изведен од предлошке конструкције у чијем је саставу, на пример, показна катафорска заменица *то* у одговарајућем облику – *без тога*. Међутим, иако се могу пронаћи сасвим спорадичне потврде и за ово, ипак остаје отворено питање какав је граматички статус споја *без тога да*, те да ли је *без да* евентуално резултат елизије катафорске заменице, што имамо у везнику осим (тога) *што*. Како синтагматски низ *без тога да* није граматикализован, не може се сматрати коначно формираним зависним везником, будући да је реч о линеарном поретку елемената који чине предлошка конструкција *без тога* посредством које се у управну реченицу укључује допунска реченица с везником *да*, нпр. *Он не може без тога да нас ситално нервира*. Да је тако, доказује могућност изостављања зависне реченице, нпр. *Он не може без тога*. Све наведено говори да се у српском језику за предлог *без* не може непосредно везати везник *да*.

Ипак, кључно питање за стабилизацију и прихватљивост неког елемента у језичком систему тиче се, у првом реду, његове оправданости или сврсисходности, што се утврђује на основу односа са другим истородним јединицама. Дакле, како се везнички израз *без да* односи према везничком споју *а да*?

Сасвим је очигледно да се везником *без да* не попуњава никаква празнина у систему, чиме би себи 'прокрчио пут' и осигурао место међу везничким јединицама. Иако пак показује неке специфичности у дистрибуцији, реченица с везником *без да* се у највећем броју примера среће у контексту типичном за *а да* реченицу, нпр. *Отишла је без да се јавила* и *Отишла је а да се није ни јавила*. Осим тога, иако се граматикализација везника *без да* заснива на принципу аналогije између форми и значења саодносних морфосинтаксичких и хипотаксичких јединица, нпр. *без* према *без да*, деривација везника *без да* несистемског је карактера, што је главни разлог да се његова употреба одреди као нормативно непожељна. Због тога је везник *а да* не само граматички адекватно већ и једино нормативно прихватљиво и стилски пожељно средство којим се значење пропратне околности, обавезне

или недостајуће, у форми зависне реченице у српском језику може изразити. Зато ни ограничења у погледу сталности места у односу на управну реченицу те граматичке форме предиката зависне *a da* реченице не могу се узети као њен недостатак.

Нацрт текста одлуке припремио је Миливој Алановић.

Одлуке Одбора за стандардизацију
српског језика

Приредили
Вељко Брборић
Јован Вуксановић
Милан Тасић
Срејшо Танасић

Издавачи
НМ либрис
Одбор за стандардизацију српског језика

За издаваче
Драгица Маслаћ
Срејшо Танасић

Уредници
Милан Тасић
Срејшо Танасић

Штампа
Чиоја штампа, Београд

Штампано у 200 примерака

2017.

ISBN 978-86-89711-21-9

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41:061.22(497.11)
811.163.41'26

ОДБОР за стандардизацију српског језика (Београд)
Одлуке одбора за стандардизацију српског језика :
поводом 20 година од оснивања / приредили Вељко
Брборић ... [и др.]. – Београд : НМ либрис ; Београд : Одбор
за стандардизацију српског језика, 2017 (Београд : Чигоја
штампа). – 294 стр. ; 21 cm

Тираж 200. – Стр. 9–12 : Одбор за стандардизацију
српског језика – двадесет година деловања / Срето
Танасић. – Напомене и библиографске референце уз текст.

ISBN 978–86–89711–21–9 (НМ либрис)

1. Брборић, Вељко, 1962– [приређивач, сакупљач]
а) Одбор за стандардизацију српског језика (Београд) –
Документи б) Српски језик – Стандардизација

COBISS.SR-ID 251680780

ISBN 978-86-89711-21-9

9 788689 711219